

Prof. Dr. Halil İnalçık Hocamızın Anısına

27 TEMMUZ 1302 YALAKOVA ZAFERİ ve OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU

SEMPOZYUM BİLDİRİ KİTABI

27 Temmuz 1302 Yalakova Zaferi
ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

**Halil İnalçık Osmanlı Tarihi
Araştırmaları Enstitüsü**

Rüstempaşa Mahallesi Gazipaşa Cad.

No:27 Merkez YALOVA

0 (533) 615 55 33

www.inalcikenstitu.org.tr

inalcikenstitusu@gmail.com

twitter: @inalcikenstitu

**27 Temmuz 1302 Yalakova Zaferi
ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**

Editör:

Dr. Hacer Karabağ

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. Hatice Şahin

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

ISBN 978-605-06476-0-0

1. Basım: Eylül 2020

Yayın Hazırlık:

Gaye Kitabevi

Baskı:

Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z

Beylikdüzü – İstanbul

Tel: 212 875 48 86

Sertifika No: 47881

27 Temmuz 1302
Yalakova Zaferi
ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Editör:

Dr. Hacer Karabağ

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. Hatice Şahin

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Gaye Kitabevi

BURSA 2020

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7

Yalova Osmanlı Sempozyumu Açış Konuşması
(27 Temmuz 2009) 9

Halil İnalçık

Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün
Kuruluşu ve Çalışmaları 16

Hasan Soygüzel

27 Temmuz 1302 Yalak-Ova Zaferi ve Osmanlı Devleti'nin
Kuruluşu İçin Taşıdığı Önem 38

Yusuf Oğuzoğlu

Ali Emîrî Efendi'ye Göre Osmanlı Devletinde Kılıç Kuşanma 52

Melek Gençboyacı

Osmanlı Devleti'nin Kurucusu Osman Beg 66

Uğur Altuğ

Yalova İli Yerlileri / Manavları ve Yalova İli Yerli Ağzı 77

Hatice Şahin

Anıl Çelik

Tahrir Defterlerine Göre XVI-XVII. Yüzyılda
Yalak-Abad Kazası 94

Raif Kaplanoğlu

Yalova'nın Uygarlığa Katkısı; Yalova Kağıt Fabrikası 130

Aytekin Vural

Yalova'da Bir Padişah Mülkü: Baltacı Çiftlik-i Hümayunu 164

İsmail Yaşayanlar

İşgal Yıllarında Yalova ve Çevresindeki Yunan Mezalimi 194

Mine Ersevinç

Yalova Çevresi Ermeni Olayları 224

Muhsin Sevencan

Yalova ve Çevresine Yerleştirilen Mübadele Göçmenleri 276

Hacer Karabağ

Sunuş

Tarih, hiç şüphesiz sosyal bilimlerin en netameli alanlarından biridir. Zira hakikate ulaşma çabası, çoğu zaman birtakım meşakkatleri de uhdesinde barındırmaktadır. Tarihçilerin Kutbu ve Şeyhü'l-Müverrihin olarak anılan merhum Halil İnalıcık Hocamızın da dediği gibi *bir tarihçi, gönlünden geçenleri değil, olmuş ve olanı tarafsız tespitte çalışmak zorundadır* ki o zaman tarih ilmi de hakikati arayanlar için bir pusula haline dönüşsün.

Yalova Valiliği, Yalova Belediyesi, Yalova İl Özel İdaresi ve Halil İnalıcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü iş birliğiyle 27 Temmuz 2020 tarihinde gerçekleştirilen Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Yalova Sempozyumu; bir büyük cihan imparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ışık tutmaya çalışmaktadır. Merhum İnalıcık'ın tarihi keşfine göre; Osman Gazi'nin 27 Temmuz 1302 tarihinde, bugün ilimiz sınırları içerisinde kalan bir bölgede gerçekleşen Bafeus ya da Yalak-Ova

Savaşı sonucunda elde ettiği zafer, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bir mihenk taşıdır.

100 yıllık uzun ömrünü Türk Milletine ve onun büyük tarihine adayan; kendisini daima hayırla ve rahmetle yad ettiğimiz Prof. Dr. Halil İnalçık anısına düzenlenen bu sempozyum; inandırıyor ki değerli bir bilgi kaynağı olarak, tarihin akışı içerisinde kendine özel bir yer edinecektir.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Yalova Sempozyumu'na destek veren bütün kişi ve kurumlara teşekkür ediyorum. Ayrıca sempozyumda sundukları bilimsel tebliğlerle bizleri aydınlatan değerli bilim insanlarına da şükranlarımı ve tebriklerimi sunuyorum, bu bilimsel toplantıda ortaya konan yeni bilgilerin de özellikle genç araştırmacılara ve tarih meraklılarına yol göstermesini diliyorum.

MUAMMER EROL
Yalova Valisi

Yalova Osmanlı Sempozyumu Açış Konuşması (27 Temmuz 2009)

Halil İnalçık

En eski Osmanlı rivayetleri, Orhan'ın imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in aktardığı rivayetlerdir. Osman'ın bağımsız bir bey durumuna gelinceye kadar ki başarılarını ve statüsündeki değişiklikleri bu rivayetler şöyle anlatır.

1.Osman'ın Gazi lider olması, gaziliği bölgedeki tekvurlara karşı açıktan savaşa başlamasıyla gerçekleşir. Rivayette Gazilik, Osman'a sözde rüyasında tanrısal bir işaretle bildirilir, dönemin kutsal kişisi tarafından yorumlanır ve kâfirlere karşı beline gaza kılıcı kuşatılır. Gaza, onun nesline dünya egemenliğini açacaktır. Bu yorum egemenliğinin derviş çevreleri ve mistik tasavvufi yorumundan ibaret bir rivayettir.

Aslında bu iddia, kuşkusuz, Osmanlı hanedanının güçlü bir döneminde ortaya atılmış ve Aşıkpaşazâde gibi tarihçiler tarafından popüler bir inanç biçimine sokulmuştur. Son padişaha kadar, gazilik ideolojisi ve bunun sembolü olarak bele gaza kılıcı bağlanması ritüeli sürüp gelmiştir.

2.Başka bir iddia, gâza'da büyük başarı, Karacahisar Fethi üzerine Selçuklu sultanı Osman'ı *uc* bölgesinde *Sancak Beyliği'ne* yükseltmiş. Bunun tarihi 1288'dir.

3. 1288-1299 döneminde bölgenin Alpları ve Nökerleri onun emri altında gazaya devam ederler, Orta-Sakarya bölgesinde Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar geniş bir bölgede gaza seferleriyle otoritesini tanıtır. 1299 tarihine geldiğinde, Osman; Germiyan, Aydın beyleri gibi bir beylik kurucusu durumuna erişmiştir. Karacahisar, her yandan gelen Müslümanların gelip yerleştikleri önemli bir Müslüman şehri olmuştur. Eskişehir ılcalarında pazaryeri de onun hükmü altındadır. Böylece, 1299'da Osman'ın bağımsız beylik iddiası ortaya atılmıştır. Buna ait ri-

vayette ortaya atılan görüşleri yakından görelim: 1.Karacahisar şehri bir Müslüman şehridir, orada bir cami, bir hatip ve bir kadı olmalıdır. Ulema, bunun için Selçuklu Sultanı'ndan izin alınmasını şart sayarlar. Osman, kendisi bu otoriteye sahip olduğunu söyler. Karacahisar'ı kendi gaza kılıcıyla aldığı ileri sürer, "Allah bana gaza ile hanlık verdi." der. Bu bölgeyi ben gaza kılıcıyla aldım, sultanın izniyle değil, diye yanıtlar ve tüm Anadolu Selçukluların son hedefi olan İznik üzerine yürür ve İstanbul'dan sonra Bizans'ın en önemli ikinci payitahtı İznik'i kuşatır; 1300 veya 1301.

Osmanlı rivayetlerinin nereden çıktığını, ne zaman hangi maksatla ortaya atıldığını sorgulamadan kabul eden çoğu tarihçiler 1299'da geçtiği iddia edilen bu gözlemi, Osman'ın istiklâli ve Osmanlı bağımsız devletinin kuruluş tarihi olarak kabullenirler. Bu rivayette söylendiği gibi, Osman'ın bağımsızlık îlânı, "İstiklal-i Osmânî" 1299'dır (ilkin 1909'da Efdaleddin, sonra İ. H. Uzunçarşılı).

Aşıkpaşazâde'de (14. Bâb; anlatılan ve sonra tüm Osmanlı tarihlerince tekrarlanan bu sahne, aslında II. Murat döneminde resmî bir iddia olarak ortaya çıkmış ve yerleşmiş bulunmaktadır. Bunu, rivayetteki şu nokta açıklar. Osman demiş ki: "Ve ger ol (Selçuklu Sultanı) ben âl-i Selçukiyâniyin der ise, ben hûd Gök Alp oğhım, derim ve ger bu vilâyete ben onlardan öndin geldim, der ise, Süleymanşâh dedem hûd andan evvel, geldi derim, der; ve ol kavim dahi razı oldular, (Osman) Kadılığı ve hitabeti Tursun Fakı'ya virdi."

Evvelâ, Osman'ın ailesinin Gökalp soyundan geldiği iddiası, 1440'a doğru Yazıcızâde'nin hanedanı Oğuz Han'a bağlayan Tarih-i Al-i Selçuk'unda ortaya atılan bir iddiadır. Bu iddia Timuruların Oğuznâme şeceresini benimsemesi ve Osmanlı ailesi üzerinde üstünlük iddia etmelerine karşı ortaya atılmıştır. Yazıcızâde'de Türklerin dip-ata Büyük Hanı olan Oğuz Han "fevt olduğundan sonra onun vasiyeti mucebince Günhan tahta oturdu." Bu şecerede Günhan'ın büyük oğlu Kayı, Osmanlıların dip-ata dedesidir. Oğuz Han, Kayı'yı tüm Türk boyları üzerine şu sözlerle Han atadı: "Vasiyyetim mucebince Gün, Han ola, Mâdâm ki Kayı soyundan Han var ola, ötekilere hanlık değmez."

"Atasından sonra Kayı, hanlar hanı oldu, pes bu delil ve erkânca padişah-ı a'zamn... Pâdişâhımız Sultan Murad bin Me-

hemmed Han Oğuz'un kalan hanları uruğundan, belki Çingiz Hanları uruğundan dahi. Türk hanları dahi, kapusuna gelip selâm vermeye ve hizmet itmeğe lâyıkdur.”

Oğuzname'deki soy kütüğünde “Gök Alp” Oğuz Han oğldır. Onun soyundan Süleymanşâh Ertuğrul'un babası olarak gösterilmiştir.

Görülüyor ki Aşıkpaşazâde'de Osman'ın ağzından “ben Höd Gökalp oğluyım... Süleymanşâh dedem” sözleri Yazıcızâde'nin Oğuznâmesinden gelmektedir. II.Murad döneminde Timurluların üstünlük iddialarına karşı ortaya atılmış olan bu Oğuz-Kayı teorisi, oğuzculuk olarak hanedan tarafından kuvvetle benimsenmiş, şehzadelere ad olarak Oğuz, Korkud adları verilmeye, toplar üzerinde Kayı damgası konulmaya başlamıştır. Eserini Fâtih ve II. Bayezid döneminde yazan Aşıkpaşazâde bu resmî soy kütüğünü kitabının başına koymuştur. Osman'ın Gökalp ve Süleymanşâh'ı ataları olarak göstermesi, Selçuklu sultanları karşısında bağımsızlık iddia etmesi söz konusu olamaz.

1299 tarihini “İstiklâl-i Osmâni” tarihi olarak ilan eden Efdaladdin Bey kanıt olarak peş peşe Osmanlı tarihçilerindeki bu kayıtları sıralar.

17. yüzyılda Cihânnümâ'da Kâtip Çelebi'nin notu da, bu tarihçileri izlemekten başka bir şey yapmamıştır.

1299'da Osman Gazi'nin bağımsız hanlık iddia ettiği, birçok Osmanlı iddiaları gibi, menşe ve anlamı iyice araştırılmadan kabul edilmemesi gereken bir iddiadır. Bu gibi iddialardan başka biri de Orhan'ın Sultanı'l-guzât unvanıdır. Bu da, Hanedanın bağımsızlık kanıtı olarak ele alanların yanlış anladıkları bir konudur. 1335'de sonra İlhanlı sultanı Abû Saïd Bahadır Han erkek evlad bırakmadan ölümünden önce hiçbir Anadolu Begi, Sultan unvanını kullanmazdı. Bu, Selçuklu ve İlhanlı Sultanlarının egemenlik haklarına bir tecavüz sayılırdı. Bu unvanı kullanan Eşref-oğlu'nu Geyhatu yakalayıp idam etti. Orhan, bu dönemde İlhanlı vergi defterlerinde ucât'ta vergi veren uc beylerinden biri olarak zikredilir. Sultanı'l-Guzât, yani Gaziler Sultanı unvanı kaçamaktan ibarettir. Osman'dan beri Gazilik, beyliği meşrulaştıran ideolojik bir iddia olarak, kullanılmıştır.

1909'da “İstiklâl-i Osmâni” tarihini tespiti çalışan Efdaladdin, Osmanlı hanedanının, başka deneyimle Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı tarihinin tartışma konusu yapanların ba-

şında gelir. Rahmetli İ.H. Uzunçarşılı ("Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili Meseleler II(Türk Dünyası Tarih Dergisi), V-51 (İstanbul. 1191,3-9) ve "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", Belleten; IX (1945). 207-211) makalelerinde eski rivayetleri gözden geçirmiş, kesin bir tarih tespit edememiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini araştırırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilâm tarihi gibi belli bir tarih tespitine çalışmak anlamsızdır. Karacahisar'da Osman adına hutbe okunduğu 1299 tarihi hakkında rivayetin aslını yukarıda inceledik. Türk-İslâm tarihinde devlet haneden demektir. Bu nedenle devlet, hanedan kurucusunun adını alır. Hanedan kurucusunun bağımsız devlet sahibi sayılması koşullarını, Yazıcızade (s:35) şöyle açıklar: "Padişahların devleti ve hürmeti nöker ve il ve memleket iledür. Eğer nöker ve il ve raiyyet olmayacak olur ise padişahlık mümkün değildir." İslâm geleneğinde, bir İslâm hanedanı kurucusunun bağımsız devlet başkanı, sultan sayılması için iki şart aranır: camide Müslümanlar önünde hutbede adının sultan olarak anılması ve kendi adına gümüş sikke basılmış olması yukarıda tartıştığımız metinde Osman'a sultan unvanı kullanılmamış, sadece han yapılmıştır. Osman adına basıldığı iddia edilen sikkenin ise bir antikacının ortaya çıkardığı sahte bir para olduğu ispat edilmiştir. Osman adına hutbe şüphelidir, sikkesi de yoktur. O zaman Yazıcızade'nin devlet teorisine geri dönelim.

Bu anlayışa uyarsak, Osman ne zaman nöker, il ve raiyyet sâhibi olmuştur?

Osman'ın nökeri, yani kendi emri altında hareket eden oldukça güçlü bir ordusu ne zaman var olmuştur. Yani kendi hükmü altında oldukça geniş bir bölgeye ne zaman sahip olmuştur.; bu bölgede kendisine vergi veren oldukça geniş bir nüfus kitlesi, yani raiyyet'i ne zamana rastlar.

Osman, Orta Sakarya üzerinde Lefke, Mekece limanlarını ve Karacahisar-Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar oldukça geniş bir bölgeyi gerçekten 1288-1299 arasında gaza harekâtıyla hükmü altına almıştır. O zaman bölgede hayli kalabalık Rum halkı ve Türkmenler yaşamakta idi.

Batı Anadolu'da resmen sultan unvanı almamakla beraber Germiyan, Mentеше, Aydın, Saruhan ve Karesi beyleri aynı tarihlere aynı koşulları yerine getirmiş beylerdir. Onlar, 1290-

1310 döneminde birer beylik kurmuş sayılırlar, Selçuk ve İlhanlı Sultanlara vergi veren Ucât beyleri sayılısalar da, fiilen bağımsızdırlar.

Çağdaş Bizans tarihçisi Gerogios Pachymeres bu beyleri sayarken Atmanes’i, yani Osman’ı da onlar arasına koyar. Bu takdirde, hutbe ve sikke şartını dikkate almasak da, 1299 yılını Osman’ı bir beylik başında bir yerel hükümdar sayabilir miyiz?

Orta Asya Türk Devletleri tarihi incelenirse, hükümdarlık, han, hakan ünvanlarıyla bağımsız siyasi önderlik için esas şart, Tanrı’nın bir bağış sayılan kut’a sahip olmaktır. Bu, ya kurul-tayın seçimi, çoğu kez rakiplerle karşı kazanılmış fiili üstünlük ile belli olur. Osman’ın önemli bir savaş sonunda eş durumdaki alplar arasında seçkinleşmesi, Tanrı’nın ona kut bağışladığı şekilde yorumlanır, genellikle bir zafer akabinde toplanan Kurultayda çoğunluğunun desteğini sağlamakla han seçilir, töresini kor, hanlığı töreye göre teşkilatlandırır. Uygur Türklerinde böyle bir süreçle hanlığa hak kazanan lidere “Tengride Kut bolmuş” unvanıyla hükümdarlık tanınır. Biliyoruz ki, Uc Tükmenleri arasında eski Türk âdet ve kavramları kuvvetle yaşamakta idi. Kayda değer ki, Aşıkpaşazâde rivayetinde de Osman, bağımsızlığını han ilân etmiştir, sultan unvanını iddia etmemiştir.

Soruya başka bir yönden yaklaşalım.

Osman’dan ve onun menşe ve faaliyetlerinden söz eden çağdaş bir kaynak var mıdır? Evet vardır. Onun, bir Bizans ordusuna karşı kazandığı zaferden söz eden çağdaş kaynak, Bizans tarihçisi Georgios Pachymeres’dir. O, 1307’ye kadar Bizans tarihini anlatır. Pachymeres Osman’ın 27 Temmuz 1302’de İzmit körfezinde Bapheus kalesi yakınında sahilde İmparatorun gönderdiği orduyu yendiğini, Bizans kuvvetlerinin gemilere binerek Bizans’a ve bir kısmının İzmit kalesine kaçtığını anlatır. Bapheus kalesi, İznik’ten sahile gelen vadinin çıkış noktasında, hâkim tepedeki önemli kalenin adıdır. Yolu kontrol eder. Osmanlı kaynaklarında bu kale sonradan Koyunhisar adını almıştır. Dil-ovası ve Hersek-ovası arasında İzmit körfezinin en dar yeri, eski çağlardan beri Bizans’tan İznik’e oradan Anadolu’ya giden büyük askeri ve ticari yolu/geçit yeridir. Osmanlı, döneminde bu yola Bagdad Yolu veya caddesi denirdi ve iki kıyı arasında devamlı gidip gelen gemiler hazır beklerdi. Bu yolun Ana-

dolu tarafında II. Bayezid vezirlerinden Hersek Ahmed Paşa yapmıştır. Bu külliye bugün cami ve su-haznesi kalmıştır. İşte savaşın vuku bulduğu yer buradadır, Osmanlı kaynaklarında Yalakova diye geçer, ova İznik civarından gelen Yalakdere'nin deltasıdır.

Pachymeres'i kullanan tarihçiler, bu Koyunhisar'ını Yenişehir ovasında Marmaracık bataklığı yakınındaki Koyunhisar ile karıştırmıştır. Başka bir Koyunhisar da Geyve Boğazı'nda bulunmaktadır. Bapheus halesini çok sonraları Orhan, 1337'de İzmit kuşatmasından önce gidip zapt etmiş ve İznik-İzmit körfezi yolunu güvence altına almıştır.

1302 savaşı hakkında Pachymeres ile anonim Tevârih-i Âl-i Osman ayrıntılı bilgi vermektedirler. Bu iki kaynağın verdiği bilgiler tam tamına uyuşmaktadır. (Ayrıntılar için İznik kitabında çıkan şu makalemi okumalarımı tavsiye ederim: "İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi").

Savaş nedeni, her iki kaynaktaki aynıdır; İznik şehrini kuşatmadan kurtarmak. İznik halkı İmparatora haber gönderip, bir yardım gelmezse teslim olmaya mecbur kalacaklarını bildirmişler, bunun üzerine İmparator II. Andronicus, Heteriarch Muzalôn kumandası altında bir ordu göndermiş. İznik'e gitmek üzere geçit bölgesine gelen ordu, burada Osman'ın ordusu ile karşılaşmıştır.

Osman daha önce haber almış ve ilkin keşif için küçük bir kuvveti bu tarafa göndermiş. Bu kuvveti Bapheus'daki Bizans muhafız askeri karşılayıp püskürtmüş. Osman 5000 kişilik asıl ordusuyla Yalakdere'den Yalakova'ya gelmiş ve sahile çıkan Bizans ordusuna baskın yapmış. Gemilere kaçmaya çalışan Bizans askerinin çoğu denizde boğulmuş. Bizans ordusunda iyi savaşçı ücretli Alan Askeri himayesinde bir kısım kuvvetler kaçıp İzmit kalesine sığınmışlar.

Pachymeres, Osman'ın bu zaferi üzerine şöhretinin Paflagonya'ya (Kastamonu bölgesi) kadar yayıldığını ve sonradan yanına oralardan savaşçıların gelip katıldığını önemle kaydeder.

Bapheus/Yalak-ova savaşının tarihi önemi şuradadır: Her şeyden önce Osman adı çağdaş bir Bizans kaynağında zikredilmiş, yani Osman önemli bir zaferin kahramanı olarak tarih sahnesine çıkmış bulunmaktadır. Bundan önce doğu ve batıda hiç-

bir çağdaş kaynakta Osman'ın adı geçmez.

Sâniyen, bu zaferle Osman'ı kendi yurdunda, savaş arkadaşı Alplar arasında Tanrının büyük bir zafer bağışladığı bir beg, bir hanedan kurucusu durumuna yükselmiştir. Kendisinden sonra oğlu Orhan hiçbir karşıtlığa uğramadan beylik tahtına oturmuş, bir kelime ile Osmanlı Hanedanı gerçek olmuştur.

Hanedan kurucusu Türk Hakanları gibi Osman'da "Tengri'de kut bulmuş"tur. O dönemlerde devlet Hanedan demektir, bu yeni Türk Devleti de onun adını alarak *devlet-i Osmaniye* adıyla tarih sahnesine çıkmış bulunmaktadır.

Tarihen, 27 Temmuz 1302'de Yalak-ova zaferiyle Osmanlı Devleti'nin, çağdaş bir kaynağın tanıklığıyla gerçek anlamda kurulduğunu söyleyebiliriz.

Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Çalışmaları

Hasan Soygüzel*

1. Giriş

Merhum Hocamız, Prof. Dr. Halil İncalcık'ın kurucu başkanı olduğu ve vefatına kadar da başkanlığını sürdürdüğü Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü¹ ile ilgili konuşmaya başlamadan önce; rahmetli İncalcık hakkında birkaç şey söylemenin uygun olacağını düşünüyorum. Bu çerçevede; 25 Temmuz 2017 tarihinde İlim ve Medeniyet için kaleme aldığım *İncalcık'ın Ardından*² başlıklı makalemde kısa bir alıntıyı buraya alıyorum.

Bugün; merhum Halil İncalcık Hocamızın ardında sayısız hatıra bırakarak aramızdan ayrılışının birinci senesi... Yaşadığımız onca hatıra arasında, o latif gülüşü zihnime kazınmış bir fotoğraf adeta!

*Ehl-i fânîden nice cân nice cânânlar geçer
Bezm-i işretten acep mestâne yârânlar geçer
Bir nefestir cânımız yâr leblerinde ber-karâr
Hey bu fânûs-ı safâ bir gün söner, cânlâr geçer*

---

* Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Genel Sekreteri, Yalova İl Genel Meclisi Başkanı, hasan.soyguzel@gmail.com

¹ Halil İncalcık Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarih Araştırmaları Enstitüsü Derneği, Tüzük Tasdik Tarihi: 13.01.2010, Tasdik Numarası: 11, Kütük No: 77-004-111

² Soygüzel, Hasan, İncalcık'ın Ardından, İlim ve Medeniyet, İstanbul, 2017 <https://www.ilimvemedenyet.com/inalcikin-ardindan.html>

Şair Halil İncalcık'ın dediği gibi şu fani dünyadan *halil* ismiyle malum bir *cân* geçti lakin dostları olarak her birimizin gönlünde Halil İncalcık ismiyle meşhur bir *cânân* kaldı. Mekanı Cennet olsun!

Merhum hocamız ve onun tarihçiliği hakkında bugüne kadar çokça sıfat kullanılmıştır. Ve bu sıfatların her biri de hakikatin dosdoğru ifadesinden başka bir şey değildir. Hiç şüphesiz o, *tarihçilerin kutbu, tüm zamanların âlimi, tarihin profesörü* ve *şeyh-ül müverrihin* olarak da yeterince büyüktür. Ancak İncalcık'ı bütün bu tanımlamalardan daha ziyade, mağaranın dışına çıkmayı başarmış ve kavranan dünyaya ulaşmış olduğu halde; gölgelerle meşgul olarak gerçeğe kapanan zihinleri ışıkla buluşturmak için tarih ilmini fener gibi kullanan bir *bilge* olarak tanımlamak dimağımdaki fotoğrafına daha uygundur.

Bazen insan büyük bir adamı tanıdığı için kendini şanslı hisseder. Onun devrine yetişmek; söylediklerini dinlemiş olmak ve yazdıklarını okumak büyük bir şans ve mutluluktur hiç şüphesiz... Lakin bunun da ötesinde bir mutluluk var ki o da tanıma şerefine erdiğiniz adem oğlunun sizi de tanınması ve hatta belki de sevmesidir.

Bu satırların yazarı Halil İncalcık hakkında en son konuşacak kişidir belki de! Öyle ki aramızda yarım asırdan daha fazla yaş farkı var. Hayatlarımızın görece kısa bir kesitinde vuku bulan ancak hızla derinleşen ve bir ağacın sıkı sıkıya toprağa bağlı kökleri gibi sağlamlaşan *dostluk*, bende duygularımı ifade için bir cesaret rüzgârı estirdi. Herhalde böyle bir bağın tesis edilmesi de *Şeyh-ül Müverrihin* Halil İncalcık'ın kerameti olsa gerektir!

Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, kuruluş tüzüğünde de belirtildiği üzere; "ülkemizin yetiştirdiği Büyük Tarihçi; değerli fikir ve bilim adamı Prof. Dr. Halil İncalcık'ın '*Osmanlı Tarih Yazıcılığı*'na kazandırdığı yeni ve özgün metodolojiyi kullanarak, Osmanlı Tarihi'nin yeniden ve doğru bir biçimde anlaşılmasını sağlamak üzere çalışmalar yapan kişi ve kurumlara destek olmak; başta Osmanlı Devleti Kuruluş Tarihi Araştırmaları olmak üzere İncalcık'ın bilimsel mirasının ve tarihçilik anlayışının korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması yönünde çalışmalarda bulunmak" amacı ile kurulmuştur.

2020 yılı itibarıyla; Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün kuruluşunun üzerinden 10 yıl geçmiş bulunmaktadır. Bu tebliğ de bizzat Prof. Dr. Halil İnalçık tarafından kurulan bu enstitünün hikayesini ve çalışmalarını aktarmak üzere kaleme alınmıştır.

2. Tarihsel Arka Plan

Prof. Dr. Halil İnalçık, 21 Ağustos 2003 tarihinde Yalova'ya gelerek "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" başlıklı bir konferans vermiştir³. İnalçık Hoca, Yalova Belediyesi tarafından düzenlenen ve Belediye Meclis Salonu'nda gerçekleştirilen konferansta "Tüm gazilerin etrafında toplanması ve dolayısıyla Osman Gazi'nin karizmatik bir lider olması bu bölgede kazandığı Bafeus Savaşı'na bağlıdır. Dolayısıyla, Osman Gazi'nin Hersek'te kazandığı bu savaş, hanedanlığın kuruluşunu apaçık gösteren bir zaferdir. Hanedanlığın kuruluşunun kesin tarihini Yunanlı Pahimeres vermektedir. Bu tarih 27 Temmuz 1302'dir. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini bu olaya bağlı tutarak tespit etmiş bulunuyoruz. Bunun vuku bulduğu yer de burası Yalova'dır" diyerek; Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ilişkin yeni bir tartışma başlatmıştır. Halil İnalçık'ın 2003 yılında Yalova'da verdiği konferansın tam metni, tebliğin sonunda ek olarak sunulmuştur.

İnalçık'ın 2003 yılında verdiği konferansla birlikte "Osmanlı'nın Yalova'da kurulduğu" yönündeki iddialar cılız da olsa Yalova'da konuşulmaya başlanmış hatta o yıllarda yine aynı şekilde ulusal basında da bu konu haber olmuştur. İnalçık'ın bu konuşmasının ardından dönemin Yalova Belediye Başkanı Yakup Bilgin Koçal, 2004 Temmuz ayında 1302 Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ilişkin birtakım etkinlikler yapılacağını ifade etmiş ancak, 28 Mart 2004 yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimleri sonucunda Koçal'ın seçimleri kaybetmesinin ardından Yalova'da 5 yıl süreyle Osmanlı'nın Yalova'da kurulduğuna ilişkin iddialar hiç tartışılmamış ve hatta adeta unutulmuştur⁴. Geçen beş yılın ardından; Prof. Dr. Halil İnalçık'ın bu tespitinin

³ Bakınız: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/osmanli-1302de-yalovada-kuruldu-5158809>

⁴ Kırtay, Faruk, Yalova'nın Osmanlı Sınava, Yalova, 2011, <http://www.fark-yalovada.com/tr-tr/kose-yazilari/10555/yalovanin-osmanli-sinavi>

27 Temmuz 2009 tarihinde uluslararası nitelikli bilimsel bir sempozyumla yeniden masaya yatırılması ve bu gerçeklikle kitleleri buluşturma fikrini ilk ortaya atan kişi, 29 Mart 2009 tarihinde ikinci defa Yalova Belediye Başkanı olarak seçilen Yakup Bilgin Koçal olmuştur.

Sempozyum ile ilgili hazırlıkları yürütme görevi tarafıma verilmiştir. Konuyu önce Halil İnalçık Hocamız ile paylaştım. İnalçık, böyle bir sempozyumun son derece gerekli ve yararlı olacağını söyledi. Bu arada Yalova Üniversitesi kurulalı da henüz bir yıl olmuştu. Sempozyum fikri, dönemin Yalova Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. M. Niyazi Eruslu ve dönemin Bilkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ali Doğramacı'ya da aktarıldı. Rektörler, böylesine önemli bir sempozyumu birlikte düzenlemekten memnuniyet duyacaklarını ifade ettiler.

Yalova Belediyesi'nin öncülüğünde Yalova Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi tarafından 27 Temmuz 2009 tarihinde, başta Prof. Dr. Halil İnalçık olmak üzere yurt içinden ve yurt dışından seçkin bilim insanlarının katılımıyla gerçekleştirilen uluslararası "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Sempozyumu" bu tarihi gerçekliğin akademi dünyası tarafından da kabul görmesi ve geniş kitlelere ulaşması bakımından büyük önem taşımaktadır. Sempozyumda bu çerçevede ifade edilen tespitler, ilk baskısı 2010 yılında HAYY Kitap'tan çıkan "KURULUŞ & Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak" adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Ayrıca Yalova Belediyesi tarafından Halil İnalçık'a Yalova Belediye Meclisi'nin 06.07.2009 tarih ve 18/178 "Fahri Hemşehri Payesi" ve Yalova Üniversitesi Senatoru'nun 16.06.2009 tarih ve 11 sayılı kararı ile de "Fahri Doktora" unvanı verilmiştir.

2009 yılında yapılan bu sempozyumdan sonra yine Yalova Belediyesi'nin öncülüğünde, Yalova İl Özel İdaresi ve Yalova Üniversitesi'nin yanı sıra çeşitli kurum ve üniversitelerden alanında uzman tarihçilerin de katılımıyla Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. Halil İnalçık'ın kurucu başkanlığını yürüttüğü enstitü tarafından çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyumlar düzenlenmekte, çeşitli yayınlar yapılmakta ve "Halil İnalçık Tarih Ödülü" verilmektedir.

3. Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Başlıca Çalışmaları

27 Temmuz 2009 tarihinde gerçekleştirilen Yalova Termal'de gerçekleştirilen ve büyük yankı uyandıran uluslararası "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Sempozyumu" sonrasında, her yıl 27 Temmuz tarihinde Bafeus Zaferi'nin kutlanması amacıyla benzer etkinlikler düzenlenmesi fikri ağırlık kazanmıştır. Bu çerçevede de Yalova Valiliği ve Yalova Belediyesi'nin öncülüğünde bir yapı oluşturulmasına karar verilmiştir. Prof. Dr. Halil İnalçık başkanlığında Halil İnalçık Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarih Araştırmaları Enstitüsü Derneği adıyla bir dernek kurularak çalışmalara başlanmıştır. Derneğin Türkçe resmi kısa adı "Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü", İngilizce resmi kısa adı ise "Halil İnalçık Ottoman History Researchers Institute" olarak tüzükte ifade edilmiş olup, yaygın olarak da bu adla anılmaktadır.

Prof. Dr. Halil İNALCIK'ın kurucu başkanı olduğu Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün diğer kurucuları ise dönemin Yalova Belediye Başkanı Yakup Bilgin Koçal, İl Özel İdaresi Genel Sekreteri Atilla Akoğuz, dönemin Kent Konseyi Genel Sekreteri Hasan Soygüzel, Yalova Üniversitesi'nin de dahil olduğu çeşitli üniversitelerden öğretim üyeleri Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Prof. Dr. Özer Ergenç, Prof. Dr. Ali Rıza Abay, Prof. Dr. Hatice Şahin, Doç. Dr. Hülya Taş ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Ali Emiri Millet Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Melek Gençboyacı olmuştur.

Enstitünün amacı dernek tüzüğü'nün 2. Maddesinde "Ülkemizin yetiştirdiği Büyük Tarihçi; değerli Fikir ve Bilim Adamı Prof. Dr. Halil İNALCIK'ın "Osmanlı Tarih Yazıcılığı"na kazandırdığı yeni ve özgün metodolojiyi kullanarak, Osmanlı Tarihi'nin yeniden ve doğru bir biçimde anlaşılmasını sağlamak üzere çalışmalar yapan kişi ve kurumlara destek olmak; başta Osmanlı Devleti Kuruluş Tarihi Araştırmaları olmak üzere İnalçık'ın bilimsel mirasının ve tarihçilik anlayışının korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması yönünde çalışmalarda bulunmak" olarak ifade edilmiştir. Enstitü tarafından bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzük de aşağıdaki şekilde sayılmıştır:

- Faaliyetlerin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi için araştırmalar yapmak,
- Kurs, seminer, konferans, sempozyum ve panel gibi eğitim çalışmaları düzenlemek,
- Amacın gerçekleştirilmesi için gerekli olan her türlü bilgi, belge, doküman ve yayınları temin etmek, dokümantasyon merkezi oluşturmak, çalışmalarını duyurmak için amaçları doğrultusunda gazete, dergi, kitap gibi yayınlar ile üyelerine dağıtmak üzere çalışma ve bilgilendirme bültenleri çıkarmak,
- Amacın gerçekleştirilmesi için sağlıklı bir çalışma ortamını sağlamak, her türlü teknik araç ve gereci, demirbaş ve kırtasiye malzemelerini temin etmek,
- Amacın gerçekleşmesi için, ulusal ve/veya uluslararası düzeyde tarih araştırmaları yapmak ya da yürütülen araştırma projelerine katılmak veya destek vermek;
- Tarihi eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve korunmasını sağlayarak gelecek kuşaklara aktarılmasını temin etmek üzere, kazı, onarım, restorasyon, yeniden ihya vb. çalışmalar yapmak,
- Tarih, edebiyat, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, mütercim-tercümanlık, arşiv ve dokümantasyon vb. alanlarda eğitim gören ve/veya araştırma yapan öğrenci ve/veya araştırmacılara eğitim ve/veya araştırma bursu vermek,
- Yaptığı araştırma ve çalışmalarla ülkemizin, bilimsel alanda gelişmesi, kalkınması ve tanıtılmasına katkıda bulunan kişi ya da kuruluşlara Yönetim Kurulu Kararı ile miktarı derneğin yıllık bütçesinin 1/10'undan fazla olmamak üzere "Para Ödülü" ve/veya "Şeref Ödülü" vermek.

Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen ilk bilimsel toplantı (Yalova'da gerçekleştirilen sempozyumlar serisinin de ikincisi) 27/28 Temmuz 2010 tarihindeki "Osmanlı Tarihi: 1302-1481 Uluslararası Sempozyumu" olmuştur. Bir yıl önceki sempozyumun etkileri ve yankıları bu sempozyumda da devam etmiştir. Sempozyumda *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi* üzerine çalışan yerli ve ya-

bancı seçkin akademisyenler katılmışlar ve iki gün boyunca tebliğlerini sunmuşlardır. Sempozyumun açılışında Prof. Dr. Halil İncalcık Hoca da bir konuşma yaparak, bir yıl önceki konuşmasındaki tespitlerini yinelemiştir⁵.

Halil İncalcık başkanlığında toplanan Yönetim Kurulu,

- Dernek tüzüğüne ilgili maddeleri uyarınca (2. Madde) 2 yılda bir olmak üzere “Uluslararası Halil İncalcık Tarih Ödülü” adıyla bir ödül verilmesine,
- Halil İncalcık Tarih Ödülü’nün Kutlama Plaketi, Ödül Beratı ve 10.000 TL Nakit Paradan ibaret olmasına ve Halil İncalcık’ın tarih metodolojisini kullanarak tarih araştırmaları yapan kişi veya kişiler ile kurumlara verilmesine,
- Ödül jürisinin aşağıdaki isimlerden oluşmasına,
  - Prof. Dr. Halil İncalcık, Jüri Başkanı
  - Prof. Dr. Mehmet Öz, Türk Tarih Kurumu
  - Prof. Dr. A. Yaşar Ocak, Hacettepe Üniversitesi
  - Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Uludağ Üniversitesi
  - Prof. Dr. Özer Ergenç, Bilkent Üniversitesi
  - Prof. Dr. Cornell Fleischer, Chicago Üniversitesi

karar vermiştir⁶.

Uluslararası Halil İncalcık Tarih Ödülü’nün ilki Ödül Jürisinin kararıyla Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Akyıldız’a verilmiştir. Halil İncalcık’ın imzasını taşıyan Ödül Beratı, 27 Temmuz 2010 tarihinde, “Osmanlı Tarihi: 1302-1481 Uluslararası Sempozyumu” programı dahilinde gerçekleştirilen ödül töreninde Prof. Dr. Ali Akyıldız’a bizzat Halil İncalcık tarafından verilmiştir. Akyıldız’a ayrıca, Yalova Vali Yusuf Erbay 10 bin TL’lik ödül çeki, Belediye Başkanı Yakup Koçal tarafından da bir plaket takdim edilmiştir.

Yalova Belediyesi’nin desteğiyle; Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü tarafından 27/28 Temmuz 2010’da düzenlenen “Osmanlı Tarihi: 1302-1481 Uluslararası Sempozyumu” da gerek akademik camiada gerekse medyada ses getirmiştir. Sempozyuma katılan dönemin Topkapı Sarayı Müzesi

⁵ Cumhuriyet Gazetesi, “Prof. Dr. İncalcık iddiasını yineledi: Osmanlı Yalova’da kuruldu”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/prof-dr-inalcik-iddiasini-yineledi-osmanli-yalovada-kuruldu-166274>

⁶ Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Karar Tarihi 10.07.1010, Karar Sayısı 05, Yalova

Müdürü Prof. Dr. İlber Ortaylı, etkinlik sonrasındaki izlenimlerini Milliyet Gazetesi'ndeki köşesinde yazmış ve "Yalova Belediyesi'ne ve bu sempozyum ile enstitüye destek olan kuruluşlara" teşekkür etmek gerektiğini ifade etmiştir⁷.

Halil İncılık, 2003 yılında Yalova'daki konferansını "*benim bir teklifim var; burada, Yalova'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşu adına bir abide yapılmalıdır*" sözleriyle tamamlamıştır. İncılık'ın bu önerisi ve talebi tam sekiz yıl sonra gerçekleşmiş ve bizzat Halil İncılık'ın danışmanlığında ve Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün koordinasyonunda Yalova Belediyesi tarafından yaptırılan Osman Beg Anıtı 27 Temmuz 2011'de düzenlenen bir törenle açılmıştır. Aynı gün Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü tarafından "Osman Gazi ve Kuruluş" Paneli de düzenlenmiştir. İncılık, 2010 yılından sonra düzenlenen Yalova'da düzenlenen etkinliklere sağlık sorunları nedeniyle bizzat katılamadığı için çok arzu etmesine rağmen 27 Temmuz 2011'de düzenlenen Osman Beg Anıtı açılışına da katılamamış, ancak bir yazılı mesaj göndermiştir. İncılık, Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Genel Sekreteri Hasan Soygüzel tarafından okunan mesajında "*Osman Gazi, Karacahisar, Eskişehir ve Sakarya fetihleriyle güçlü bir beylik durumuna geçince, 1299'da Bizans sınırlarında Bilecik tekfuru ve diğer üç tekfurun kalelerini aldı. Doğrudan doğruya Bizans ile sınırdaş oldu. Bu faaliyetleri 1299 ile 1301 tarihleri arasında yaşanır. O dönem yaşanan savaş tüm ayrıntılarıyla Pahimeres tarafından anlatılmaktadır. 27 Temmuz 1302'de Osman Gazi, Bizans ordusuna baskın yapmış, gemilere kaçan Bizans askerlerinin çoğu boğularak ölmüş, bir kısmı da kaleye kaçmayı başarmış. Kazanılan bu zafer Anadolu'da sevinçle karşılanmış. Osman Gazi bu zaferle hükümdar konumuna yükselmiştir. Bu tarihte Osmanlı hanedanı ve devleti kurulmuştur. Yalakova'da yani Yalova'da Bizans'ı yenen büyük bir hanedan kurucusu Osman Beg adına dikilen bu anıt, bir hanedan ve devlet kurucusunu temsil etmektedir. Bu büyük tasarımı gerçekleştiren Yalova Belediyesi ve bir tarihi canlandıran Heykeltıraş Ümit Öztürk'e teşekkür ediyorum*" cüm-

⁷ Ortaylı, İlber. Osmanlı Kuruluş Dönemi ile İlgili Tartışmalar, Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 2010, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/akm-bu-kente-yakisan-bir-kultur-merkezi-degil-1270745>

lelerine yer vermiştir. Halil İnalçık, Osman Beg Anıtı'nın yapım süreci ile çok yakından ilgilenmiş ve Osman Gazi'nin tarihsel özelliklerine uygun olarak tasvir edilmesi amacıyla anıtın heykeltıraşı Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ümit Öztürk ile sık sık görüşerek anıtın yapımına da bizzat katkıda bulunmuştur.

Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü tarafından 27 Temmuz 2012'de Balkan Savaşları'nın 100. Yıldönümü vesilesiyle "Osmanlı ve Balkanlar" Sempozyumu düzenlenmiştir. Halil İnalçık, sempozyum hazırlıklarını bizzat yürütmüş ancak kendisi sempozyuma iştirak edememiştir. Sempozyumda "Balkanlar'da Türk Kültürü", "Osmanlı İdaresindeki Balkan Şehirleri" ve "Balkanlarda İslam Etkisi" başlıklı oturumlarda sunumlar yapmıştır.

27 Temmuz 2013 tarihinde Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırma Enstitüsü tarafından Halil İnalçık'ın öncülüğünden "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi" Sempozyumu-I başlığıyla bir seri başlatılmıştır. Prof. Dr. Halil İnalçık, sempozyuma iştirak edememiş ancak video konferans yöntemiyle açılış tebliğini sunmuştur. Halil İnalçık, konuşmasında tarihçiler için bir manifestosu vermiştir. İnalçık, aşağıdaki sorulara tarihsel bir perspektifle yanıtlar üretmek, kendi tarih yazıcılığının ana hatlarını da ortaya koymuştur⁸:

- *Tarih ve tarihin konusu nedir?*
- *Tarihi olayların tespiti ve tefsiri nasıl yapılır?*
- *Tarihçi, binlerce olayı bir tema etrafında nasıl tefsir eder?*
- *II. Dünya savaşından sonra sosyal ve ekonomik tarihçilik neden ve nasıl gelişmiştir?*
- *Komünist devletlerin ve demokrasilerin tarihi olayları yorumlama biçimine katkıları nelerdir?*
- *II. Dünya savaşından sonra yeni tarih anlayışı nasıl ortaya çıkmıştır?*
- *Yeni tarih anlayışının Türkiye ve Dünya'daki temsilcileri kimlerdir?*
- *Asya Tarzı Üretim görüşü ne demektir ve tarihi olayları yorumlamaya ne katkısı olmuştur?*

⁸ eTarih Video Kanalı, <https://www.youtube.com/watch?v=VIkgzwsSC7c>

- Kitlelerin, işçilerin vb. katmanlarının tarihini yazmak düşüncesi nasıl ortaya çıkmıştır? Kitleleri Sömürü Teorisi nedir? Hangi örnekleme dayanmaktadır?
- Marx ve Engels'in tarih görüşünü ve Osmanlı Tarihi'ni yorumlama biçimini Halil İncalcık neden eleştirmektedir?
- Max Weber'in devlet tipolojisi yaklaşımında Osmanlı rejimi nasıl ifade bulmuştur?
- Halil İncalcık'ın Max Weber'in devlet tipolojisi yaklaşımına ve "sultanizm" kavramına eleştirileri nelerdir?
- Halil İncalcık'göre, "İncalcık Tarihçiliği"nin tarihsel olay ve olgulara yaklaşımı nasıldır?
- İdeolojilere ve teorilere tabi tarih anlayışlarının eksikleri ve açmazları nelerdir?
- Levi Strauss'un "ben ve öteki" yaklaşımının tarihsel olayların yorumlanmasında eksikleri nelerdir?
- "Ötekileşme" kavramının hayatımıza girişi nasıl gerçekleşmiştir?
- Leopold von Ranke'nin tarih tanımı nasıldır?
- Fernard Braudel tarih araştırmalarına ve yazımına hangi yenilikleri getirmiştir?
- Halil İncalcık'ın Anaales Ekol'ü hakkındaki Belleten'de yayınlanan makalesinde neler vurgulanmaktadır?
- Ömer Lütfi Barkan'ın tarihçiliğinin ana hatları nelerdir?
- Braudel tarihçiliğinde "tarihsel değişim" nasıl açıklanmaktadır?
- Braudel'in yaklaşımına göre Cumhuriyet tarihimizin değişim noktaları nasıl açıklanabilir?
- Amerikanizm yaklaşımı nedir?
- Huntington'a göre "milli devletler" yerini hangi oluşumlara bırakacaktır?
- Amerikan tarihçiliğine "political science" teori ve kavramlarının damga vurmasının nedenleri nelerdir?
- "Political Science" yaklaşımına Türkiye'deki tarih yazımından örnek var mıdır?
- İncalcık ve Ranke'nin tarih yaklaşımlarında kesişen noktalar nelerdir?
- Osmanlı tarihini araştıranların hangi hususiyetlere sahip

olması gerekir?

- *Ömer Lütfi Barkan tarihçiliği neden önemlidir?*
- *Sosyal ve ekonomik tarih araştırmalarında tarihsel olayları tespit ve tefsir-yorumlama- dengesi nasıl kurulmalıdır?*

2013 yılının 27 Temmuz'unda yapılan Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi" Sempozyumu-I etkinliğinde ayrıca Halil İnalçık Tarih Ödülü de sahiplerini bulmuştur. İkinci kez verilen ödül, Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler (İstanbul: Garanti Bankası Osmanlı Bankası Arşivleri ve Araştırma Merkezi 2006) adıyla ve 2 cilt halinde yayınlanan ortak çalışmaları nedeniyle duayen tarihçi Mehmet Genç ile Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erol Özvar'a müşterek olarak verilmiştir⁹. Ödül jürisi Enstitü Yönetim Kurulu'nun 20.06.2013 tarih ve 12 sayılı kararı ile aşağıdaki isimlerden oluşmuştur.

- Prof. Dr. Halil İnalçık, Jüri Başkanı
- Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Özer Ergenç, Bilkent Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali Rıza Abay, Yalova Üniversitesi
- Prof. Dr. Hatice Şahin, Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Halil İnalçık, yaşının ilerlemesi ve sağlık sorunları nedeniyle 2014 yılından itibaren Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün çalışmalarına yoğun mesai ayıramamış, ancak vefatına kadar Yönetim Kurulu Başkanı olarak görevini sürdürmüştür. Bu süreçte Enstitü'nün akademik çalışmaları Halil İnalçık'ın öğrencisi ve aynı zamanda da Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yönetim Kurulu Üyesi olan Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'nun yönetiminde sürdürülmüştür. Ancak 2014 yılından itibaren özellikle Yalova Belediyesi tarafından sağlanan maddi desteklerin devam etmemesi nedeniyle, enstitü çalışmaları da azalan bir ivmeyle devam etmiştir. Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü tarafından 2014 yılından sonra da çeşitli akademik toplantılar düzenlenmiş ancak Uluslararası Halil İnalçık Tarih Ödülü o tarihten sonra verilememiştir.

⁹ Özvar, Erol. Biyografi, <https://avesis.marmara.edu.tr/erolozvar>

2015 yılında Çanakkale Zaferi'nin 100. Yıldönümü nedeniyle 27 Temmuz'da, Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü ve Yalova Belediyesi ortaklığında Yalova Kent Müzesi'nde "100. Yılında Çanakkale Zaferi ve Sonuçları" başlığıyla bir panel ve fotoğraf sergisi düzenlenmiştir¹⁰.

Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Kurucu Başkanı ve Türk tarihçiliğinin büyük ismi Prof. Dr. Halil İncılık, 25 Temmuz 2016 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. 2016 yılının 27 Temmuz'unda Yalova'da yapılması planlanan Osman Gazi Anma Etkinliği de İncılık'ın vefatı nedeniyle iptal edilmiştir.

Halil İncılık'ın vefatı üzerine 25.08.2016 tarih ve 22 sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yönetim Kurulu Başkanlığı görevine getirilmiştir. Enstitü bu dönem de çeşitli etkinliklerle faaliyetlerine devam etmiştir. Bu etkinliklerden ilki Yalova Valiliği'nin desteğiyle 27 Temmuz 2019 tarihinde düzenlenen "İncılık Perpektifinden Osmanlı Devleti Kuruluş Tarihi ve Yalova" Paneli ile "Minyatür Eserlerde Osmanlı Padişahları" Resim Sergisi; ikincisi ise bu yıl 27 Temmuz tarihinde düzenlenen "Prof. Dr. Halil İncılık Anısına: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Yalova Sempozyumu/Webinarı" olmuştur. 2020 yılındaki etkinliğe Yalova Valiliği'nin yanı sıra Yalova Belediyesi de destek vermiştir. Etkinlik COVID-19 Salgını nedeniyle sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirilmiş ancak; Youtube ve diğer sosyal medya kanalları üzerinden online yayın yapılmıştır.

Son olarak Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü tarafından yapılan yayınlar hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır. 2009 yılında yapılan Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Sempozyumu'nda kuruluşa dair ana tebliğler ilk baskısı 2010 yılında HAYY Kitap'tan çıkan "KURULUŞ & Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak" adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Kitap bir popüler tarih kitabı niteliğinde olup beş bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm: Kuruluşun Metodolojik ve Kavramsal Tahlili, Hasan Soygüzel; 2. Bölüm: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş

¹⁰ Hürriyet Gazetesi, Çanakkale Zaferi'nin 100. Yılı Yalova'da Kutlandı, 27 Temmuz 2015, <https://www.hurriyet.com.tr/canakkale-zaferi-nin-100-yili-yalova-da-kutlandi-37147713>

Tarihi, Prof. Dr. Halil İnalçık, 3. Bölüm: Osman Gazi'nin Liderliğinin ve Karizması'nın Ortaya Çıkışı, Prof. Dr. Özer Ergenç, 4. Bölüm: Yalak-Ova Savaşı ya da Osmanlı Hanedanının Doğuşu, Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu ve 5. Bölüm: Kuruluşu Yeniden Düşünme, Yakup Bilgin Koçal tarafından kaleme alınmıştır. İnalçık Hoca'nın talebi üzerine kitabın sonuna kendisinin ilk olarak Belleten Dergisi'nde yayınladığı Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg adlı makalesi eklenmiştir.

Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, ayrıca Yalova Belediyesi tarafından basılan iki önemli yayının hazırlanmasına da destek olmuştur. Bu yayınlardan ilki; "Osmanlı Arşivleri'nde Yalova: Seçilmiş 100 Belgede Kentsel Olaylar" başlıklı kitap ile "Rüstempaşa Camii: Rüstempaşa Camii Hakkındaki Arşiv Belgeleri" adlı kitaptır. Ülkemizin yetiştirdiği saygın sanat tarihçilerden Prof. Dr. Nurhan Atasoy başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanan ve Yalova'daki çeşitli kurumlarca ortak olarak yayımlanan "Tarihi ve Çevresiyle Yalova Termal Kaplıcaları" kitabında da Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, proje ortakları arasında yer almaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Rahmetli Halil İnalçık Hocamız tarafından Yalova'da kurulan ve altı yıl başkanlığını yaptığı Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İnalçık'ın en önemli ve değerli kurumsal mirasıdır.

Ülkemizin yetiştirdiği büyük tarihçi; değerli fikir ve bilim insanı Prof. Dr. Halil İnalçık'ın *Osmanlı Tarih Yazıcılığına* kazandırdığı yeni ve özgün metodolojiyi kullanarak, Osmanlı Tarihi'nin yeniden ve doğru bir biçimde anlaşılmasını sağlamak üzere çalışmalar yapan kişi ve kurumlara destek olmak; başta Osmanlı Devleti Kuruluş Tarihi Araştırmaları olmak üzere İnalçık'ın bilimsel mirasının ve tarihçilik anlayışının korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması yönünde çalışmalarda bulunmak amacıyla bir kurulan Halil İnalçık Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarih Araştırmaları Enstitüsü Derneği, hukuki statüsü itibarıyla kar amacı gütmeyen ve bağımsız bir Sivil Toplum Kuruluşu olup bugüne kadar düzenlediği akademik etkinlikler ve yayınlarla merhum Hocamız Halil İnalçık'ın bilimsel mirasına mütevazı ölçülerde de olsa sahip

çıkmaaya çalışmıştır.

Yalova Belediyesi ve Yalova İl Özel İdaresi, *tüzel üye* olarak Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün en önemli maddi destekçisi konumundadır. Ancak bu destekler çeşitli nedenlerle zaman zaman kesintiye uğramıştır. 27 Temmuz 2020 tarihinde Prof. Dr. Halil İnalçık Anısına düzenlenen "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Yalova" başlıklı Sempozyum/Webinar, özellikle bu iki kurumunun desteğinin devamı yönünde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

Bu tebliğin sahibi ve Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Genel Sekreteri olarak, İnalçık Hocamızın aziz hatırasını yaşatmak için bir yoğun bir emek ve gayret sarf ettiğimi de bu vesileyle ifade etmek isterim. Hiç şüphesiz bu gayretler özellikle de 2014 yılından sonra Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün karşı karşıya kaldığı maddi zorlukların aşılmasında ve kurumsal yapısının korunmasında büyük rol oynamıştır. Bu süreçte Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Yönetim Kurulu Üyeleri Prof. Dr. Hatice şahin ve Melek Gençboyacı ile değerli dostum Emine Çaykara'nın özel desteklerini ve katkılarını da burada anmadan geçemeyeceğim.

Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, bundan sonraki süreçte güçlenerek yoluna devam edecek ve merhum Halil İnalçık Hocamızın manevi mirasını korumaya ve gelecek kuşaklara aktarmak için çalışmaya devam edecektir.

Sonuç:

*Hezar gıpta o devr-i kadim efendisine
Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine!*

Beni de dostluğuna kabul eden bu büyük âlime sonsuz teşekkürlerimle...

Mekânı Cennet olsun!

Âmin!

Ekler

1. Prof. Dr. Halil İnalçık'ın 21 Ağustos 2003 tarihinde Yalova Belediye Meclisi'nde verdiği "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" başlıklı Konferansın tam metni
2. Prof. Dr. Halil İnalçık'a "Fahri Hemşehri Payesi Verilmesi" hakkındaki 06.07.2009 tarih ve 18/178 sayılı Yalova Belediye Meclis Kararı
3. Yalova Belediyesi'nin Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'ne "Tüzel Üye" olmasına ilişkin Yalova Belediye Meclis Kararı
4. Yalova İl Özel İdaresi'nin Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'ne "Tüzel Üye" olmasına ilişkin Yalova Belediye Meclis Kararı
5. Yalova Üniversitesi Senatosu'nun Prof. Dr. Halil İnalçık'a "Fahri Doktora Unvanı" verilmesi hakkındaki 16.06.2009 tarih ve 11 sayılı Senato Kararı
6. Halil İnalçık Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarih Araştırmaları Derneği Tüzüğü

Ek -1:

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Konferansı

21 Ağustos 2003 – YALOVA

Prof. Dr. Halil İNALCIK

Konuşma Metni

Sayın Valim ve Milletvekilleri, belediye başkanı ve değerli konuklar;

Bu sıcak günde beni dinlemek üzere buraya geldiğiniz için çok teşekkür ederim.

Yalova üzerindeki araştırmalarım, bundan 10 sene önce başladı. Yalova'nın Osman Gazi tarafından büyük bir zaferin vuku bulunduğu bir yer olduğunu size anlatmaya çalışacağım. Ben tarihi verilerle bunu ortaya koymaya çalışıyorum. Osman Gazi'nin bu bölgede ve Kuzey Anadolu'da tanınmış bir uç beyi olduğu bu hadiselerle kesinleşmiştir. O dönemde, bir hanedanın ortaya çıkması bir devletin kuruması manasına gelmekteydi.

Osman Gazi'nin, tüm gazilerin etrafında toplanması ve dolayısıyla karizmatik bir lider olması bu bölgede kazandığı Bafeus (Koyunhisar) savaşına bağlıdır. Dolayısıyla, Osman Gazi'nin Hersek'de kazandığı bu savaş, hanedanlığın kuruluşunu apaçık gösteren zaferdir. Hanedanlığın kuruluşunun kesin tarihini Yunanlı Pahimeres vermektedir. Bu tarih 27 Temmuz 1302'dir. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini bu olaya bağlı tutarak tespit etmiş bulunuyoruz. Bunun vuku bulunduğu yer de burası Yalova'dır.

Abdülhamit düştükten sonra ve onun zamanında da Osmanlı Hanedanlığı'nın menşei üzerine ve hanedanlığın kuruluşu üzerine birtakım spekülasyonlar başladı. Aşık Paşazade Tarihi'nde, Osman Gazi'nin 1299 tarihinde kendi adına Karacahisar'da hutbe okuttuğu kaydı vardır. Hutbe, hükümdarlığın İslam hukukuna göre şartlarından biridir. Fakat aynı zamanda sikke sahibi olmak da lazımdır. Bir hükümdar sikke ve hutbeyle belli olur. Bu iki sıfatı başardıktan sonra meşru sultan sayılır. Aşık Paşazade'nin kaynağı esas alınarak Osmanlı'nın kuruluşu 1299 olarak kayıtlara geçmiştir. 2. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini tespit görevi (İstikrar-i Osmani için) Efdalliddin Bey'e verilmiş ve O da yazdığı makalede bu tarihin 1299 olduğunu ifade etmiştir.

Bu dönemde, Anadolu'da bulunan beyliklerin hiçbiri sultan unvanını almaya cesaret edememişlerdir. Çünkü bu, önce Konya yani Selçuklu Sultanı'na bir isyan öte yandan da bu sultanın üstü olan İlhanlı Sultanı'na bir isyandı. 1335'de Ebu Sait Bahadırhan'nın İran'da vefat etmesi ve bir varis bırakmaması dolayısıyla Anadolu'da, önce Sivas'da vali olan Eretna sultan unvanı aldı ve Orhan ancak o zaman Sultan-ül Azam sıfatına yaklaşabildi. Kaçamak olarak Osmanlılar o dönemde, Sultan-ül Uzzat sıfatını kullanıyorlardı. Yani 1335'e kadar Osman Gazi dahil olmak üzere hiçbir bey bu sığata yaklaşamamıştır. Dolayısıyla Osmanlı'nın istiklali ancak 1335'den sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Fakat, Osmanlılar bu beylikler bölgesinin en ucunda bulunduğu için Selçuk sultanı da bu bölgeye ulaşamadığı için Sultandan izin almadan hutbe okutamazsın ihtarı alıyor. Osman Gazi de bunun üzerine, "Bu yerler benim kılıcımla aldığım yerlerdir; burada hutbe de okuturum, kadı da tayin ederim." diye bir cevap veriyor. Dolayısıyla Osmanlı bu dönemde, müstakilen olmasa da fiilen hanedanlığını ilan ediyor. Pahimeres ise bu dönemde Osman Gazi'nin Çobanoğullarına tabi olduğunu iddia ediyor.

1299-1302'de Anadolu'da büyük bir kargaşa var. İlhanlı hükümdarlarının hakimiyeti sarsılmış; bundan faydalanan uç beylikleri Bizans'a karşı artık serbestçe hareket edebilmişlerdir. İşte Bafeus-Koyunhisar Zaferi de bu keşmekeşte kazanılmış bir savaştır. Dolayısıyla şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki 1299 tarihi hayali bir tarihtir. Fakat Bafeus'dan sonra Selçuk Sultanı belli alametler (davul, bayrak gibi) yollamıştır.

Şimdi Koyunhisar hadisesi hakkında size bilgi vereceğim:

Bu önemli hadise, tüm ayrıntılarıyla Pahimeres'in çağdaş kaynaklarında bulunmaktadır. Ancak nedense Osmanlı kaynakları bu hadiseden bahsetmezler. Fakat bir kaynak, aynen Pahimeres gibi bu olayı sayfa ayrıntısıyla anlatır. Bizim Aşık Paşazade ve diğer kaynaklara çok kısa olarak yansımıştır. Diğer önemli bir düzeltme de bu anonim kaynağın her şeyi ayrıntısıyla anlatması ve bize ışık tutmasıdır. Bu kaynak çağdaş Yunan kaynaklarıyla tam bir mutabakat halindedir. Biz buna dayanarak Ottoman Empire adında bir eser yayınladık; fakat tercümesi çok iyi değil.

Esas olan, bana göre burada Osman Gazi adının, çağdaş bir

Yunan kaynağında ilk kez zikredilmiş olmasıdır. Yani Osman, tarih sayfasına çıkıyor. Bu kaynak, Osman'dan önemli bir lider olarak bahsediyor ve Bizans Ordusu'nun ilk kez Osmanlılar tarafından bozguna uğratılmasından söz ediyor.

Şimdi size bu savaşı anlatacağım:

Osman Gazi 1299'da Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Yarhisar'ı, 4 kaleyi fethetti. Dolayısıyla, Bursa ve İznik bölgesi tehdit altına girdi. Osman Gazi artık doğrudan doğruya Bizans'ı tehdit eder duruma geldi. İlk hedefi de İznik oldu. 1301'de İznik'i kuşattı. Çünkü İznik stratejik önemi açısından zaruri olan bir merkezdir. İlk Selçuklu sultanı da İznik'i kendi payitahtı yapmıştır. Ayrıca İslam'ın farizalarından biri de elden çıkan bir toprağın geri alınmasıdır. Yani Osman Gazi, kendini emniyet altına almak için Marmaracık üzerine bir sefer düzenlemiştir. (Bu yol üzerinde bir Osmanlı köprüsü vardır.) Bu yol Bizans zamanında askeri işlemler için kullanılmaktaydı. Burada Koyunhisar Kalesi bulunmaktadır ve Osmanlı, bir gece baskısıyla Bizans'ı denize döküyor.

Bence 27 Temmuz 1302 tarihi Osmanlı Hanedanlığı'nın kuruluş tarihidir. Bu büyük imparatorluğun doğuşu, burada, Yalova topraklarında cereyan etmiştir. Benim bir teklifim var; burada, Yalova'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşu adına bir abide yapılmalıdır.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Ek -2

1

T.C.
YALOVA BELEDİYESİ
MECLİS KARARI

Karar Tarihi	Karar No	Karar Konusu
06.07.2009	18/178	Fahri Hemşehri Payesi Verilmesi
Meclis Başkanı : Yakup B. KOÇAL		
Meclis Oturumuna İştirak Eden Zevat		
Yakup B. KOÇAL, Ahmet ÖZSÜMER, Cemil AYDIN, Halit GÜLEÇ, Rahmi GÜZEL, Mağallah ERDOĞAN, Şenol ULUTÜRK, Ali ALİCİK, Hikmet YAVUZ, Adem GÜLSÜN, Mustafa YILMAZ, Selami TOKAY, Kazım PATIL, Neriman AYDIN, İlkur K. DEMİREL, Murat UZUN, İbrahim ÇABUK, Fahrettin YILDIZ, M. Kasım AVAR, Muammer DÖNMEZ, Ferman TERLER, Kadir KOYUNCUOĞLU, Kadir OFLUOĞLU, Ümit YALÇIN, Baydur BİLEN		

2. GÜNDEM MADDESİ:TEKLİFİN ÖZÜ :

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin 27 Temmuz 1302 tarihinde gerçekleştirilen Bafes Muharebesini müteakip Yalova'da kurulduğunu ifade eden ve bu tespitini 09 Haziran 2009 tarihinde yayınlanan Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I adlı kitabında yer veren Büyük Tarihçi ve Değerli Fikir Adamı Prof. Dr. Halil İNALCIK Şehrimiz için de manevî değeri büyük bu çalışmalarını ile Ülkemize ve Kentimize önemli katkılarda bulunmuştur.

Ülkemizin yetiştirdiği en değerli fikir ve bilim insanlarından biri olan ve Dünyanın yaşayan en büyük Osmanlı Tarihçisi olarak "Tarihçilerin Kutbu" Sıfatı ile anılan Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Halil İNALCIK aynı zamanda da 27 Temmuz 2009 tarihinde şehrimizde gerçekleştirilecek olan "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi" konulu Uluslararası Sempozyuma da öncülük etmektedir.

Şehrimizin şükran ve minnettarlığının bir ifadesi olarak; 5393 Sayılı Belediye Kanunu 18. Maddesi (r) bendi uyarınca, Sayın Prof. Dr. Halil İNALCIK'a "**Fahri Hemşehri Payesi ve Beratı**" verilmesi konusunun Belediye Meclisi'nizce görüşülüp karara bağlanmasını arz ederim. (Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'nün 23.06.2009 tarihli teklifi)

MECLİS BAŞKANI: Teklifin kabulünü oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler.

KARAR:

Şehrimizin şükran ve minnettarlığının bir ifadesi olarak; 5393 Sayılı Belediye Kanunu 18. Maddesi (r) bendi uyarınca, Sayın Prof. Dr. Halil İNALCIK'a "**Fahri Hemşehri Payesi ve Beratı**" verilmesi oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yakup B. KOÇAL
Meclis Başkanı

Ümit YALÇIN
Katip Üye

Neriman AYDIN
Katip Üye

Ek -3

T.C.
YALOVA BELEDİYESİ
MECLİS KARARI

Dönem	2	Birleşim	4	Karar Tarihi	Karar Konusu
Oturum	1	Karar No	24	01/02/2010	Tüzel Üye Olunması
Meclis Başkanı : Yakup B. KOÇAL					
Meclis Oturumuna İştirak Edenlerin Adı ve Soyadı					
Yakup B KOÇAL, Ahmet ÖZSÜMER, Cemil AYDIN, Halit GÜLEÇ, Mahmut AKDEMİR, Rahmi GÜZEL, Şenol ULUTÜRK, Maşallah ERDOĞAN, Ali ALICIK, Hikmet YAVUZ, Adem GÜLSÜN, Mustafa YILMAZ, Selami TOKAY, Kazım PATIL, İlknur K. DEMİREL, İbrahim ÇABUK, Fahrettin YILDIZ, M. Kasım AVAR, Muammer DÖNMEZ, Ferman TERLER, Kadir KOYUNCUOĞLU, Kadir OFLUOĞLU, Ümit YALÇIN, Baydur BİLEN					
Katılmayan Üyeler: Neriman AYDIN, Murat UZUN					

3. GÜNDEM MADDESİ:TEKLİFİN ÖZÜ :

Yalova Belediyesi öncülüğünde kurulan Halil İNALCIK Osmanlı Tarihi Araştırma Enstitüsüne, Belediyemizin "Tüzel Üye" olması konusunda gerekli meclis kararının alınmasını arz ederim. (Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'nün 25/01/2010 tarihli teklifi)

MECLİS BAŞKANI: Teklifin kabulünü oylarımıza sunuyorum. Kabul ederler.

KARAR:

Yalova Belediyesi öncülüğünde kurulan Halil İNALCIK Osmanlı Tarihi Araştırma Enstitüsüne, Belediyemizin "Tüzel Üye" olması oy birliği ile kabul edilmiştir.

Yakup B. KOÇAL
Meclis Başkanı

İbrahim ÇABUK
Katip Üye

Ümit YALÇIN
Katip Üye

Ek -4

T.C.
YALOVA İL ÖZEL İDARESİ
İl Genel Meclis Kararı

Dönem	:2	Karar Tarihi	:07/04/2010	Konusu: Halil İNALCIK Osmanlı Tarihi
Birleşim	:3	Karar No	:88	Araştırmaları Enstitüsü'ne Yalova İl Özel
Oturum	:1			İdaresinin üye olması.

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 12. Maddesi gereğince yapılan İl Genel Meclisinin 2010 yılı Mart ayı olağan toplantısının 01/03/2010 tarihli birleşiminde incelenerek bir rapora bağlanmak üzere İçişleri ve Çeşitli İşler Komisyonu ile Plan ve Bütçe Komisyonu havale edilen ve gündemin yirmi üçüncü maddesinde yer alan, Osmanlı Devletinin Yalova'da kurulduğuna dair yapılan sempozyum ve çalışmalar neticesinde 5253 sayılı Dernekler Kanununa uygun olarak kurulan "Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü"ne Yalova İl Özel İdaresinin üye olması ve zuhur edecek giriş ödentisi ile üyelik aidatlarının İl Özel İdare bütçesinden ödenmesi teklifi hakkında ilgili komisyonlarca hazırlanan raporlar okundu. Konu hakkında aşağıdaki karara varıldı.

KARAR:

İl Genel Meclisinin 2010 yılı Nisan ayı olağan toplantısının 07/04/2010 tarihli üçüncü birleşiminde yapılan müzakereler neticesinde; Osmanlı Devletinin Yalova'da kurulduğuna dair yapılan sempozyum ve çalışmalar neticesinde, 5253 sayılı Dernekler Kanununa uygun olarak kurulan "Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü"ne İl Özel İdaresinin üye olması, zuhur edecek giriş ödentisi ile üyelik aidatlarının ödenmesinde kullanılmak üzere İl Özel İdaresi bütçesinin 44 77 32 00 00 06 3 0 00 -5- 06 5 7 08 fashiında bulunan ödenekten, Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliğinin 36. maddesi gereğince ödenek ihtiyacı olan 44 77 01 04 00 -01 6 02 1 -5- 05 3 1 90 fasil maddesine 8.700,00 TL aktarma yapılması hususu oylandı, yapılan açık oylamada mevcut üyelere Ali Rıza ALKIŞ, Murat KAYA, Tamer ERGÜN, Hasan GÜNAY ve İbrahim AKAY'ın ret oyuna karşı, Atalay BEŞTAŞ, Z. Altuğ DOĞAN, Alaettin ALTUNTAŞ, Bahar DOĞAN, Güven YILMAZ ve Mehmet ERDEM'in evet oyu ve oyçokluğuyla kabul edildi.

Bilgi gereği için karar ile eklerinin İl Özel İdaresi Mali Hizmetler Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Birimi ile Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'ne tevdiine meclisimizin 07/04/2010 tarihli üçüncü birleşiminde karar verildi.

(İmza)
Atalay BEŞTAŞ
İl Genel Meclis Başkanı

(İmza)
Hasan GÜNAY
Katip Üye

(İmza)
Tamer ERGÜN
Katip Üye

 ASLİN AYDIN
 04.08.2020
 Tatip DUNDAR
 Encümen Müdürü

Ek -5

YALOVA ÜNİVERSİTESİ
ÜNİVERSİTE SENATOSU
KARAR ÖRNEĞİ

Toplantı No : 11
Toplantı Tarihi : 16.06.2009

Madde 2- Prof.Dr.Halil İNALCIK'a, Fahri Doktora unvanı verilmesiyle ilgili olarak Rektör Prof.Dr.M.Niyazi ERUSLU, Rektör Yardımcısı Prof.Dr.Hüseyin YILDIRIM, Rektör Yardımcısı Prof.Dr.Filiz KARAOSMANOĞLU ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Ali Rıza ABAY'dan alınan 15.06.2009 tarihli yazı görüşmeye açıldı.

Yapılan görüşmeler sonunda; Türk tarih bilimine getirdiği farklı ve modern yaklaşımlar, bilgisinin çağları kapsayan genişliği, tarih biliminin çeşitli alt dallarına olan hakimiyeti, Osmanlı-Türk tarihine yalnız siyasi ve ekonomik tarih konularında değil, kültür ve medeniyet tarihi konularında da özgün katkılarda bulunması, uluslararası düzeydeki saygınlığı ve dünyada Türkiye'yi başarıyla temsil eden bir bilim adamı olması nedeniyle Prof.Dr.Halil İNALCIK'a, Yalova Üniversitesi Senatosu tarafından Fahri Doktor unvanı verilmesine oybirliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Adem TAŞCI
Genel Sekreter
Raportör

27 Temmuz 1302 Yalak-Ova Zaferi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İçin Taşıdığı Önem

Yusuf Oğuzoğlu*

27 Temmuz 1302 tarihinde Bizans ordusuna karşı kazanılan Bapheus (Yalak-ova) Zaferi'ne dikkat çekerek Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna başlangıç teşkil ettiğini söyleyen Halil Hocamızdır. Halil İnalıcık Osmanlı tarihinin çözüm bekleyen birçok meselesini taşıyan kuruluş dönemi üzerindeki çalışmalarına, devletin yaklaşık bir buçuk asır payitahtlığını yapmış Bursa'da başlamıştır (1947). Bu bağlamda Bursa sicillerini sağlıklı bir ortamda keşfetmiş, onların korunmasını sağlamıştır. Bu değerli tarih kaynağından yararlanarak yaptığı ilk çalışma Bursa'nın sosyal ve iktisat tarihini ele alan araştırmasıdır. Bilindiği gibi siciller muhteva ettiği zengin bilgiler sayesinde hem toplumsal tarihi, hem idari düzeni ve üretim-ticaret faaliyetlerini aydınlatmaktadır. İnalıcık Hoca 1949 yılında Londra'da Paul Wittek'in seminerlerinde metodolojik bir birikim kazanmış, ardından 1950'de Paris'te toplanan Uluslararası Tarih Bilimleri Kongresi'nde Braudel'in tarih dünyasını tanıma fırsatı bulmuştur. Daha sonra Barkan'ın daveti üzerine Braudel'in Türkiye'ye geldiği sırada kendisiyle tanışması önünde yeni bir tarih ufku açılmasını sağlamıştır. Halil İnalıcık'ın Bursa üzerine yazdığı ilk makaleler, Osmanlıların Balkanlar'daki düzenini gözler önüne seren Arvanid Tahrir Defteri'ni yayınlaması, Osmanlı toprak düzenini bilimsel bir açıklamayla (çift-hane sistemi) ele alması, kaynak yetersizliği bulunan kuruluş dönemi tarih çalışmaları'nın nasıl bir zemine oturtulması gerektiğini tespit etmiştir.

---

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, yoguzoglu@gmail.com

Halil İnalçık, Ertuğrulgazi'nin Göç Yolu'nda inceleme yaparken, Mezitler Deresi Kenarı, 1995 (Sağdan sola: Sezai Sevim-Murat Çizakça-Halil Hoca-Yusuf Oğuzoğlu-Şoför Mehmet Bey)

2005 yılından başlayarak 6 Nisan 1326 Fetih Günü Bursa'da bir sempozyum halinde düzenlenir olmuştur. Halil Hoca ilk yıllarda düzenli olarak kuruluşa yönelik araştırma sonuçlarını sunmuş ve daha sonra bu çalışmaları Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları adını taşıyan bir kitapta toplanmıştır.¹ Bu makaleler sadece incelediği döneme ait bilgiler içermemekte, aynı zamanda hocanın tarih metodunu da ortaya koymaktadır.² Os-

¹ *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012.

² Halil İnalçık, "Osman Gazi: Son Araştırma Sonuçları", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012, ss. 84-93; Halil İnalçık, "Osmanlı Kuruluş Dönemine Ait Yeni Bilgiler", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012, ss. 94-103; Halil İnalçık, "Kent, Kentli ve Tarih", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012, ss. 104-111; Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin Fetihleri ve Devletin Kuruluşu", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012, ss. 112-124.

man Gazi: Son Araştırma Sonuçları başlıklı makalesinde aynen şunları kaydetmiştir:

“Ben Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad devrini, bir nedenden beri yoğun olarak araştırmaktayım. Bizans kaynaklarını eskiden doğrudan doğruya kullanamıyordum. Fakat, şimdi çok güzel Almanca ve Fransızca tercümeleri var. Pachymeres’i çok iyi okudum. Çalışmalarında bîtaraf olmaya çalıştım. Pachymeres diyor ki; Osman Gazi’yle yağma için gelen gaziler Boğaziçi’ne kadar ulaştılar ve Yoros, yani Hyeron’a geldiler. Şimdi, bizim tarihçiler Hyeron neresi? Yoros nerede? Hiç üzerinde durmuyorlar. Yoros, Boğaziçi’nin Karadeniz’e çıkan en önemli kalesidir. Osman Gâzi zamanında akıncılar oraya kadar gelmiş. İstanbul’a giderseniz mutlaka Yoros’a gidin; Anadolu Kavağı’na vapurla gideceksiniz, oradan bir taksi alacaksınız, yukarıya doğru çıkacaksınız (eskiden askerî bölgeydi çıkılamıyordu. Fakat, bugün turistlere açıktır, gezilebiliyor). Burası eski bir Bizans kalesidir, muazzam bir kale ve çok büyük. Ve Karadeniz Boğazı’ndan gelen Kazak -o zaman Dinyeper’den gelen Ruslar hücumlarını durdurmak için yapılmış- Hyeron-Yoros şu bakımdan da önemli, bir gümrük dairesinin başlangıç noktasıdır burası. Aydın’a kadar olan, Gelibolu Yarımadası dâhil gümrük bölgesi vardı. Roma zamanına kadar uzanır.

Bu okumalarım sayesinde başka bir şey tespit ettim, çok enteresan bir şey. İznik’i almak istiyor Osman Gazi. Ben bu konuda iki makale yazdım. Bu gelişmeler artık apaçık bir hakikattir. Fakat, bizim tarihlerimizde Osman Gazi’nin esas hedefinin İznik olduğu hiç söylenmez. İznik, Bizans’ın ikinci payitahtıdır. Kilise bakımından daima konsüllerin toplandığı en önemli merkezdir. O, tehlike altına düşüyor. Osman Gazi onu abluka altına aldı. İki kule yaptı. Bursa’ya da aynı şekilde iki kule yaptı. Birisi dağ basında yukarıda, diğeri de Kükürtlü’de olmak üzere. Bu bütün Batı Anadolu’daki büyük şehirleri düşürmek için kullandıkları bir taktikti. O zaman top yok. O kaleler hücumla alınmaz. Onun için aç bırakarak, suyunu keserek teslim olmaya zorluyorlardı; yöntem buydu.

Osmanlı kroniklerini Bizans kaynakları ile karşılaştırmamız şart. Özellikle, Gregoras’ı ve Kantakuzenos’u kullanmak lazım. Şimdi, diyorlar ki: “Biz de Bizantinist yetiştirelim, bu kaynakları tercüme edip değerlendirelim”, ama anlamsız.

Bapheus'ta Çoban Kale

İznik Kalesi

Şimdi, bulduğum çok enteresan bir bilgiyi sizinle paylaşmak isterim. Bu zannedirim bir keşiftir. Onun için üzerinde durmakta fayda var. Evet, Osman Gazi'nin hedefi İznik'i al-

maktı. Çünkü, aynı tarihlerde güneyde büyük Bizans şehirleri düşmekteydi. Pirgos (Birgi) düşüyor, Ephesus (Efes) düşüyor; büyük şehirler bunlar. Osman Gazi de aynı amaçla hareket ediyor ve en önemli Bizans şehrine, İznik'e yoğunlaşıyor. Bizim tarihleri okursanız, Bizans tarihlerinde yok bu; Aşıkpaşazade'de var. Aşıkpaşazâde; tarihi çok sonra yazılmış, ama oradaki rivayet Orhan devrine kadar gidiyor. Neden? Diyor ki, Aşıkpaşazâde'de, Orhan'ın imamı İshak, oğlu Yahşi Fakih'e anlattı, Yahşi Fakih de XIV. yüzyılın başlarında tarihini yazdı. Yıldırım Bayezid'e kadar, Aşıkpaşazâde, "Ben Yahşi Fakih'i Geyve'de buldum, ben aldım bu kitabı okudum" diyor.

Osman Gazi nereleri fethediyor? İşte bu üçünü fethediyor. Geyve, Lefke ve Mekece. Maksat İznik'i doğudan ve kuzeyden ayırmak. Çünkü, Sapanca üzerinden bir Bizans ordusu Geyve boğazından geçip İznik'e gelebilir. Yahut doğuda tekfurlar var, Sakarya nehri boyunca. Daha Bolu, Mudurnu filan alınmamış. Orada Bizans kuvvetleri var. Bu iki enteresan toponimi bize çok şey anlatıyor. Yani İznik'in esas hedef olduğu anlaşılıyor. Karatigin nerededir, biliyor musunuz? İznik'in 4 km. doğusunda büyük bir ova var. Oradan besleniyor İznik şehri. Ve su yolları, Roma zamanından beri içecek suları yeraltından dağlardan geliyor. Orayı kesersen İznik düşer. Osman Gazi'nin Orhan'a verdiği hedef Karatigin'i almak. Karaçepuç nerede? Karaçepuç de Geyve boğazını tutan bir kale. Şimdi Osman Gazi'nin maksadı gayet açık: İznik'i düşürmek. Fakat 1302'de Osman Gazi İznik'i kuşatmaya giderken, ilk seferde, arkasını emniyete almak istiyor. Çünkü, Yenişehir, Bursa Ovası'ndaki tekfurların tehdidi altında. Oraya çıktığı zaman, İznik'e, Yenişehir'e arkadan hücum edebilirler, ricat yolunu kesebilirler. Onun için 1302'de İznik'e gitmeden önce Dinboz'a bir sefer yapıyor. Dinboz boğazını, buraları gezmenizi çok isterim. Ben bir yaz bütün bu bölgeyi dolaştım. Benim gibi Clave Foss, Le Forre gibi Bizantinistler de gezdiler buraları, fakat Türklerden kimse gitmedi. Bu fakir (ben), Uludağ Üniversitesi hocalarıyla (Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu) oraları dolaştım. Dinboz çok enteresan bir yer. Derin bir vadidedir; Yenişehir ovasını Bursa ovasından ayıran derin bir darboğazdır. O boğaza kim hâkim olursa iki ovaya da sahip olabilir. Yenişehir Ovası Köprühisar'a kadar düz, muazzam bir ovardır. Tabii, Bursa Ovası'nı da biliyorsunuz, ama bu iki ovayı birleştiren şey Dinboz geçididir.

Hersek İskelesi

Çoban Kale'den Yalak Ova Vadisi

İznik'ten döndükten sonra Osman Gazi'nin ikinci büyük seferi nereye idi biliyor musunuz? Evet, bu Dinboz muharebesidir. İmparator'dan aldıkları emirle bu bölgedeki bütün tekfurlar toplanıp (Bursa, Kestel, Kite, Atranos (bugün Orhaneli) Dinboz'a geliyorlar. Hatta Dinboz'u geçiyorlar. Yenişehir Ovası'nda Koyunhisar'a kadar ilerliyorlar. Ancak burada onları Osman Gazi karşıyor ve püskürtüyor. Geçidi ele geçirdikten sonra bütün Bursa Ovası, Apollont'a (Uluabad) kadar ayaklarının altında. O zaman akıncılar Apollont gölüne kadar yayılıyorlar. O zaman Osman Gazi Bursa'ya, İznik'te yaptığı gibi aç bırakmak için iki kule yapıyor. Bu kulelerin birisi şehrin kuzeyinde; bugün Çobanbey Türbesi'nin olduğu yerdedir (Çobanbey aslında Osman Gazi'nin oğullarından birisidir). Orada Balabancık, kuvveti yerleştiriyor. Diğer kule ise Güneyde Kükürtlü'de yapılıyor (Bizans'tan, yani, oviden gelen yol Kükürtlü'den, Çekirge'den geçer) ve buraya Aktimur'u kumandan olarak yerleştiriyor. Diyeceksiniz ki; "Osman Gazi'nin emrinde o taşın kuleleri yapacak mimarlar yok." Kara Mustafa Paşa'nın kaplıcasına inerseniz görürsünüz, büyük bir duvarı hâlâ duruyor. Bu kuleleri nasıl yapıyor Osman Gazi? Rumlarla işbirliği yapıyor ve Rum taşçıları kullanıyor. Balabancık'ın üst tarafları yıkılmıştır, ama duvarları duruyor.

Ben İznik kuşatmasını anonimlerde buldum. Tam Pachymeres'i karşıyor. Bapheus (Koyunhisar) muharebesi hakkında Pachymeres'teki bütün bilgiler aynen tutuyor. Çok enteresan. Demek ki, Bizans kaynaklarıyla Osmanlı kaynaklarını doğru kullanınca bu çalışmalar bize çok objektif tarihi bilgiler veriyor.

Osmanlı fetihleri daima bir uc tesisiyle oluyor. Yenişehir'i bir uc yaptı. Bursa'ya da Dinboz boğazından geçerek giderseniz. Bu ucda demek ki, sonra gördüğümüz ucların bir örneğini görüyoruz. Osman Gazi zamanında Yenişehir bir uc merkezidir. Muzalon var biliyorsunuz Bapheus muharebesinde. Buradan başka enteresan bir şey dikkatimi çekti. Bu bir keşiftir. Osman Gazi, Bizans imparatorunun kendisine karşı bir ordu gönderdiğini işitti. Osman, İznik muhasarasını bırakıp bu orduyu sahilde bugün Yalova'ya yakın, Hersek Dili iskelesinde Yalova'nın doğusunda, Yalakova denilen yerde onu karşılayıp, Bizans ordusunu denize döküyor. İlk defa bir Bizans ve Osmanlı karşılaşmasıdır bu. Tabii, Osman'ın casusları var,

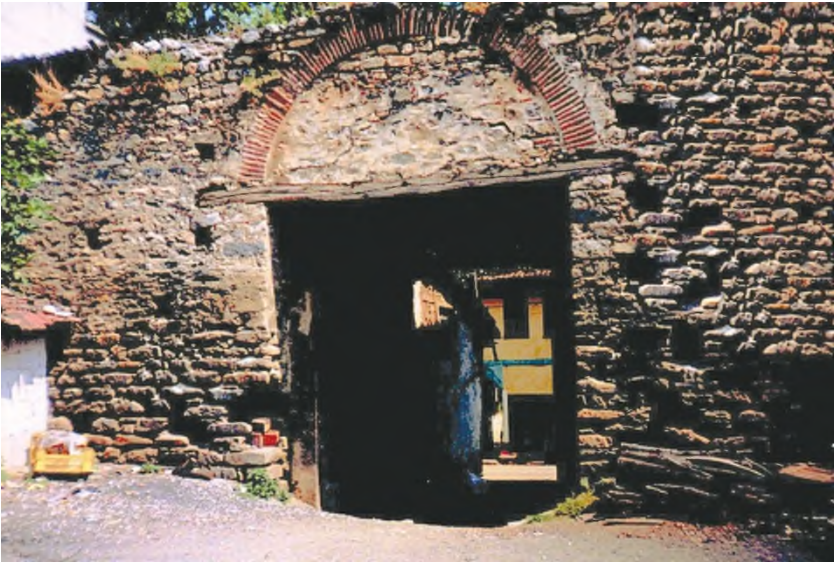
imparatorun ordu göndereceğini öğreniyor. Casusların adı da Martolos. Tâ o zamandan var Martoloslar. Onlar haber veriyor. Burada tespit ettiğimiz çok önemli bir nokta var: Osman Gazi o zaman geriden yardım istiyor. Biz Bizans ordusunu karşılayamayız. Onun için nereden yardım istiyor? Sahibin Karahisar'dan. Sahibin Karahisar bugün Afyonkarahisar'dır. Neden bugün Afyon biliyor musunuz? Neden Sahibin Karahisar? Çünkü büyük Selçuklu veziri Sahib iki oğlunu yerleştiriyor. Onun bölgesidir. Afyonkarahisar, Selçuklu devletinin Bizans'a karşı uc merkezidir.

Bizim eski Osmanlı rivayeti diyor ki; "Afyonkarahisar'dan Osman Gazi'ye kuvvet geldi." Demek ki, Osman Gazi, Selçuklu devletinin desteğini almıştır. Çünkü Afyonkarahisar Selçuklu devletinin Bizans'a karşı uc merkezidir. Bu uc beyleri demek ki, müşkül durumda kalınca Selçuklu devletine müracaat ediyorlar.

Şimdi bu hikâyeye midir? Uydurma mıdır? Colin Imber'e göre uydurmadır. Hayır, bu uc kuvvetleri sıkışınca Selçuk devletinden yardım istiyorlar. Osman Gazi, demek ki, Bapheus muharebesine girmeden önce Afyon'dan asker istemiş. Ve Pachymeres'e dönelim şimdi. Pachymeres diyor ki: Osman Gazi'nin etrafına büyük bir ordu toplandı. Muzalon'la gelen Bizans kuvvetleri 2000 kişi. Osman'ın kuvvetleri 5000 kişi. Anadolu'dan muazzam kuvvetler gelmiş. Arkadan gelen Türklerin maksadı; ganimet için geliyorlar. Bizans ordusunu yeneriz, ganimet elde ederiz, diye gelmişler. Pachymeres'e dönelim. Ne diyor biliyor musunuz? Bapheus'dan sonra, bu gelen gaziler Yoros'a kadar gidiyorlar. Öyle bir yağma yapıyorlar ki, buradaki Hıristiyan halk İstanbul'a kaçıyor. Pachymeres diyor ki: "İstanbul'a doldular, yollarda sokaklarda dileniyorlar, sefalet içindeler. Hasta ve perişan bu kaçaklar. İstanbul'a sığınmışlar. Pachymeres anlatıyor; "öyle bir yağma yaptılar ki, ağaçlardaki meyveleri bile toplayıp götürdüler" diyor.

Zikredilen bütün yer adlarını gidip bizzat gördük, var mı bu yer diye; Karaçepuç diye bir yer var mı? Var. Hudâvendigâr defterinde anlatıyor. Mecece Zaviyesi var. En eski zaviye bu, 1324 tarihli Mecece vakfiyesi. Akhisar (İznik-Sakarya arasında) çok önemli Bizans zamanında. Bugün çok verimli bir ovardır. Orhan 1305 seferinde Akhisar'ı karargâh yapıyor, Karaçepuç ve Karatigin'i almadan. Bizans zamanında da burası,

Melangia denilen bölge, Bizans imparatorlarının Anadolu'ya yaptıkları seferlerde ordularına at temin ettikleri çok verimli bir ovadır. İstanbul'dan gelir Bizans imparatorları, burada süvarilerine at temin ederlerdi. Melangia'da. Claive Foss'un çok önemli bir makalesi var, o da bu Akhisar'ı anlatıyor. Ben bu araştırmalarda Karatigin'i buldum, Karaçepuç'ü buldum. Benden önce Le Forre, Claive Foss bu kaleler üzerinde araştırmalar yaptılar. Ve ancak o zaman Âşıkpaşazâde'nin uydurmadığını gördüm. Karaçepuç'ü buldum, Geyve üzerinde, bugün Çobankale. Geyve boğazını koruyan bir kale. İşte Bizans tarihini yeniliyoruz. Bizantinistler ve bilhassa Colin Imber "Bunların hepsi hikâye" diye bir kenara atıyor ama oradaki yer adlarından hareket edince ve Bizans kaynaklarıyla karşılaştırınca yepyeni şeyler buluyoruz. Mesela bakın; çok önemli bir keşif yaptım. Pachymeres diyor ki; "Orhan Gazi Karaçepuç'ü almak için geldiği zaman kaleyi almak için ordusunu üç bölüğe ayırdı. Birisini bir vadide pusuya sakladı. Bir bölümünü kalenin arkasına gönderdi. Ve bir bölümü de kendi kumandası altında doğrudan doğruya kaleye saldırdı." Tabii, bu üçe ayırmak işi bir taktiktir.

Aksu Hanı

Yalakova

Dimboz

Şimdi gelelim Pachymeres'e. Pachymeres diyor ki; "Katoikiya kalesini Orhan ordusunu üçe ayırarak aldı." Buradan biz neyi keşfediyoruz? Karaçepuç Katoikiya'dır. Demek ki, topografi, toponimi ve taktik gibi şeyler bir tarihçi için çok önemli. Pachymeres Osmanlı kaynaklarında olmayan, çok enteresan başka bir şey öğretti bize. Diyor ki, "Osman Gazi çok atılgan, en ön safta savaşan bir kimse." Ama bu aslında Kastamonu'daki Çobanoğullarına bağlı. O zaman Bizans'ın bu bölge ile irtibatı denizden Heraklea (Karadeniz Ereğlisi) üzerinden oluyor. Şimdi, burada aslında Çobanoğulları hâkim. Onun gibi başka Alplar da var. Konur Alp var, Turgut Alp var, Aykut Alp var. Osman da alplardan birisi. Fakat, onların arasında sıvrılıyor Osman Gazi. Niçin? Onu da Pachymeres'ten öğreniyoruz. Çok güzel izah ediyor. Çobanoğulları geriden Moğollar ve Selçuk Sultanı tarafından tehdit ediliyor. Müsameretü'l-Ahbar'da bu çok ayrıntılı anlatılıyor.

O zaman Kastamonu'da Candar Ailesi yükseliyor. O zaman Çoban Ailesi'nden Ali, Sakarya tarafına kaçıyor. Ve Bizans'la sulh yapıyor. Maiyetindeki bu gaziler artık ganimetten mahrum kalıyorlar. — Çobanoğulları hakkında en güzel tetkiki Yaşar Yücel yaptı. Onu mutlaka okuyun. Pachymeres'i de Fransızcasından kısmen kullanmış.— Çobanoğlu Ali, Bizans'la sulh yapınca onun maiyetindeki gaziler ganimet yok, yani Sakarya üzerinden Bizans topraklarında yağma yapamazlar, ganimet alamazlar, onun için onlar diyor Pachymeres, daha atılgan olan öteki şeflerin ve gaza yapan şeflerin hizmetine girdi. İşte Ali'nin maiyetindeki akıncılar Osman Gazi'nin hizmetine giriyorlar. Pachymeres diyor ki; "Bu Osman Gazi çok enerjik, atılgan, gaza yapan bir kumandandı. Gaziler onun hizmetine girince o kuvvetlendi." Bu ucda Osman Gazi'nin talihi yükseldi.

I. Keykubad'ın saltanatı 1220 ile 1235 tarihleri arasında. Çok önemli. Batı uclarında gaza hareketlerini kuran adamdır. O Lazkaridler zamanında —bu da yeni bir buluş— bunu Longdon evvela ortaya attı. Longdon, Bizans tarafından gösterdi ki, Lazkaridlerden II. Vatatzes Anadolu tarafında genişletmeye çalışıyor. Bizans artık elden gitmiş, Latinlerin elinde. Onun için gözlerini Anadolu tarafına çeviriyor. Ve birtakım hareketler var. Longdon 2-3 makalesinde Bizans tarafından çok güzel anlatıyor. Fakat, Longdon'u okuduktan sonra gör-

düm ki, I. Alâeddin Keykubad'ın bu tarafta seferleri var beş sene. 1225-1230 arasında Ankara'ya gelmiş, halk kendisinden köprü, cami istemiş. Ankara'daki en eski cami I. Alâeddin Camii'dir. Hisardaki camidir. Alâeddin'in yaptığı köprü de bugün duruyor, restore edilmiştir.

Selçuk Sultanı, Lazkaridlerle savaşmış. Bu savaşı Cahen bir Suriye kaynağından tespit ediyor. İşte Osmanlıların, Ertuğrul'un menşei de buna dayanıyor. Ben araştırmalarımı şu makalelerimde ele aldım. Bir kere "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bapheus Muharebesi" adlı makalem, sonra "Struggle for Nicea between Osman Gazi and the Byzantine" adlı makalem. Bu iki makale Osman Gazi tarihini zannediyorum yenileyecektir.

Orhan devri çok önemli. Orhan devri yine Bizans imparatorluğu ile İzmit ve İznik üzerinde yoğunlaşıyor. Biliyorsunuz; Osman Gazi İznik'i düşürmek için Draz Ali kulesini yapıp 100 kişiyi o kuleye koydu. Gittik baktık, öyle bir yer var mı, diye. Hakikaten bugün Draz Ali Köyü var. Aşıkpaşazâde ve İdris-i Bitlisî diyor ki; "Köyün arkasında bir de Draz Ali Pınarı vardır. Köyün arkasındaki kayalıktan bir pınar çıkar." Gittik, Draz Ali Köyü'ne. Dedim burada bir pınar olacak.. Hakikaten köyün arkasında muazzam bir kaya ve altından pınar akıyor. Demek ki, Aşıkpaşazâde Osmanlı kaynakları arasında bu kadar otantik. Ama onu kontrol etmek lazım. Neresinde efsane var, neresinde gerçek bilgi var."

Bu Metinde Uygulanan Halil İnalçık'ın Tarih Metodolojisi:

1. Halil İnalçık Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihinin 27 Temmuz 1302 olduğunu çağdaş iki kaynağın birbiriyle örtüşen bilgilerini topografik gerçeklerle değerlendirerek tespit etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin kuruluşu olarak ileri sürülen 1299 tarihinde Anadolu'daki Moğol (İlhanlı) gerçeğine ve bu tarihi doğrulayacak gerçeğin ve sahih verilerin mümkün olamayacağı ortaya çıkmıştır. Halil Hoca bir ortaçağ devleti için gerekli olan hanedanın kuruluşunu Bapheus Zaferi sonucunda Osman Gazi'nin karizmasının yükselmesi ve uc Türkmenlerinin yeni katılımlarının ışığında mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Yalak Ova'da gerçekleştirilen bir yıl sonra Güney Marmara tekfurlarının Dimboz'da saf dışı bırakılmasıyla yeni bir so-

nuca ulaşacak ve böylece Osman Gazi Karacahisar'dan Lefke'ye, Yalakova sahillerinden Apolyont'a kadar uzanan top-
rakların sahibi durumuna gelecektir.

2. Halil Hoca Osman Gazi'nin bir lider haline gelmesiyle sonuçlanan gelişmelere değinirken ele aldığı konusunu mevcut verilerin ışığında adeta bir dantel gibi örerek konuya bütüncül bir yaklaşım getirmiştir. Olayları Yenişehir, İznik kuşatması, Bapheus Zaferi, Dimboz Zaferi, Geyve hareketi ve Yoros'a kadar uzanan akınlar ile hareket coğrafyasını ilişkilendirerek ele almaktadır. Bu tarih anlayışı kaynaklardan kopup, nakillerle yapılmamakta, akılcı bir sentez uygulanarak birbiriyle irtibatlı ve okuyucuya da analiz yapma fırsatı veren bir olgunluğa erişmektedir.

3. Halil Hoca ele aldığı bu metinde Bizans ve Osmanlı kroniklerini değerlendirmesi yanında çağdaş tarih incelemelerini de gözden geçirerek onlara eleştiriler getirmektedir.

4. Halil Hoca ayrıca incelediği konunun kökenlerini de araştırmakta, Alaeddin Keykubat ve Ertuğrul Gazi ilişkisine açıklık getirerek, Laskaridlerin yarattığı tehdide değinmektedir. Bu yaklaşım menkıbeci tarih anlayışı yerine analitik bir uygulamanın eseridir.

Kaynakça

- Chalcondyle, *Chronique* (trc. V. Bourbon-nois), Paris 1612.
- E. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Venice 1983.
- G. G. Arnakis, *Oi Protoi Othomanoi: The Early Osmanlis*, Athenai 1947.
- H. W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, Albany 2003.
- Halil İnalçık, "How to Read Âşık Pashazâde's History", *Studies in Ottoman History in Honor of Professor V. L. Menage* (ed. C. Heywood - C. Imber), İstanbul 1994, ss. 139-156.
- Halil İnalçık, "Osman Gazi: Son Araştırma Sonuçları", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa 2012, ss. 84-93.
- Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin Fetihleri ve Devletin Kuruluşu", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa 2012, ss. 112-124.
- Halil İnalçık, "Osmanlı Kuruluş Dönemine Ait Yeni Bilgiler", *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa 2012, ss. 94-103.
- Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, ss. 207-248.
- Halil İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis-P. Holt, London 1962, s. 152-167.
- İbn Arabşah, *'Acâ'ibü'l-makdûr*, Kahire 1868.
- İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), VIII. Fasıl.
- J. Kantakuzenos, *Geschichte* (trc. G. Fatouros - T. Krischer), Stuttgart 1986.
- M.C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı*, İstanbul 1961.
- Nizâmeddîn-i Şâmî, *Zafernâme* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987.
- V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans, the Sources and Development of the Text*, London 1964.
- Yaşar Yücel, *Kadı Burhâneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara 1970.

Ali Emîrî Efendi'ye Göre Osmanlı Devletinde Kılıç Kuşanma

Melek Gençboyacı*

Tarihi kaynaklarda “taklîd-i seyf, takallüd-i şemşîr” olarak geçen ve Osmanlılar’da hükümdarlık alâmeti olarak kabul edilen kılıç kuşanma merasiminin ne zaman başladığı hususunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte bu âdetin Asr-ı saâdet’e kadar gittiğini düşünmek mümkündür. Hz. Peygamber, savaşlarda kılıç kuşandığı gibi bazı sahâbîlere de kılıç kuşatmıştır. Hayber’in fethi sırasında Resûl-i Ekrem tarafından Hz. Ali’ye zırh giydirilmiş ve kılıç kuşatılmıştır. Halife, Abbâsîler döneminde tayin edilen kumandanlara, törenle kılıç kuşatır ve sancak verirdi.

Osmanlı Devleti’nin şüphesiz devlet geleneklerinden en muhteşem ve görkemli olanlarından birisidir. Avrupa’da kral ve kraliçelerin taç giyme törenleri neyse, Osmanlı’da da kılıç kuşanma töreni aynı sayılmaktadır.

Osmanlılar’da bu tören, Sünnî İslâm hükümdarlarının dünyevi hükümlerini onaylamak anlamında yapılan törenlerdi ve tahta çıkış safhaları arasında en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmekteydi.

Millet Yazma Eser Kütüphanesinin kurucusu Ali Emîrî Efendi¹ de Osmanlı Devleti’ndeki kılıç kuşanma merasiminin nerede ve ne zaman başladığı üzerine kendi çıkardığı Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuasında² (Resim 1) birkaç yazı kaleme

---

* Millet Yazma Eser Kütüphanesi Müdürü, melekgençboyacı@gmail.com

¹ Ali Emîrî Efendi. (1857 Diyarbakır-1924 İstanbul) Millet Kütüphanesinin kurucusu.

² *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası*, Ali Emîrî Efendi tarafından 31 Mart 1334 ile (31 Mart 1918), 1336 (30 Eylül 1920) tarihleri arasında 31 sayı yayımlanmıştır. Derginin adından anlaşılacağı üzere tarih ve edebiyât içeriklidir. *OTEM* 31. sayıdan sonra kapanmış, daha sonra *Tarih ve Edebiyât Mec-*

alır. Bu merasimin en eski olarak 1000/1591-92 tarihinden önceki kitaplarda yer almadığını, eski tarihlerin bu merasime önem vermediğini, bu merasimi etraflica yazanın Karaçelebizâde Abdülâziz Efendi³ olduğunu düşündüğünü ve bu merasime tercüme-i ahvâl kitaplarında da yer verildiğini; ancak merasimin hangi padişah zamanında başladığının belirtilmediğini söyler. Ali Emîrî, *Ravzatü'l-ebâr*⁴ adlı kitaptan hareketle, IV. Murad'ın nasıl kılıç kuşandığını anlatır. Ali Emîrî, kılıç kuşanma merasiminin Osman Gazi'den Sultân Bayezîd'e kadar olan kısmının karışık olduğunu da ifade eder.⁵

Resim 1: Tarih ve Edebiyat Mecmuası (A.E.G.Z.M 572)

muası adıyla tekrar 5 sayı çıkmıştır.

³ Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi. 1000 (1592) yılı sonlarına doğru Bursa'da doğdu. (ö. 1068/1658)

⁴ 1-*Ravzatü'l-ebârî'l-mübîn bi-vekâyiî selefii mâziyye ve'l-ahbâr*. Hz. Âdem'den 1058 (1648) yılına kadar gelen olayları içine alan umumi bir tarihtir. Abdülâziz Efendi'nin Rumeli kazaskeri olduğu sırada 1059'da (1649) bitirdiği ve IV. Mehmed'e takdim ettiği eser basılmış olup (Bulak 1248) bir kısmı Avrupa kütüphanelerinde olmak üzere otuzun üzerinde yazma nüshası bulunmaktadır.

2- *Zeyl-i Ravzatü'l-ebâr*. Bursa'da kaleme alınmıştır. IV. Mehmed'in cülusundan Abdülâziz Efendi'nin ölüm tarihine kadar geçen on yıllık olayları ihtiva eder. Bu zaman içerisinde önemli olayların yakın şahidi olmuş veya hadiseleri güvenilir şahıslardan dinlemiş bir devlet adamının ağır bir dille, akıcı ve sanatkârane bir üslûpla yazdığı bir nevi hâtıra niteliği taşır. Yazarın kendini savunan bir üslûp kullandığı eser, Nevzat Kaya tarafından doktora çalışması olarak hazırlanmıştır (1990, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

⁵ "Seyyid Edebâli Hazretlerine Damat Olması ve Bu Münâsebet-i Mübâreke

Resim 2: Anka-i Maşrık (SYK, Hacı Mahmud Efendi, 2362)

Kılıç kuşanma merasiminin ilk olarak Hayber kalesinin fet-hinde Hz. Ali ile başladığını ve oradan Osmanlı'ya geçtiğini be-lirten Ali Emîrî, Osman Gazi'den itibaren Osmanlılar'da 650 yıl-dır bu merasimin devam ettiğini belirtir.⁶

Ali Emîrî kılıç kuşanma merasimi üzerine yazdığı bir diğer yazıda ise Osman Gazi'nin kılıç kuşanma merasimini Seyyid Mustafa Hâşim-i Celvetî'nin⁷ *Ankâ-i Maşrık*⁸ adlı eserinden alıntılar yaparak anlatır (Resim 2). Bu törende Hacı Bektaş-ı Veli, Ahî Evrân ve Şeyh Edebâlî gibi zatlar bulunmuştur. Osman Gazi, bu törenden sonra Malhûn Hatun'la evlenmiş, kuşandığı kılıçla bir kaleyi fethetmiştir.

ile Devlet-i Muazzama-i Osmaniye'de Kılıç Kuşanmak Müessis-i Bünyân-ı Saltanat Osman Gazi Hazretlerinin Merasimi", *OTEM*, 2/20 (31 Teşrinievvel 1335), s. 453-458.

⁶ "Hazret-i Ali Kerremallahu Veche Efendimiz Hakkında: Taklîd-i Seyf-i Ne-bevî", *OTEM*, 2/20 (31 Teşrinievvel 1335), s. 458-464.

⁷ Celvetiyye tarikatının, Hâşimiyye kolunun kurucusu .1130 (1718) yılında İstanbul Üsküdar'da doğdu. (ö. 1197/1783) Üsküdar İnadîye'de Tavâşi Ha-sanağa mahallesinde bulunan BandırmaHzâde Tekkesi'nin şeyhi Yûsuf Nizâmeddin Efendi'nin oğludur. Adı Sicill-i Osmânî (IV, 624) ve Hâti-metü'l-eş'âr'da (s. 51) Mehmed Hâşim olarak geçmekteyse de eserlerinde kendisinin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre doğrusu Mustafa Hâşim'dir

⁸ Mustafa Hâşim b. Yusuf Nizameddin el-Üsküdâri, *Ankâ-i Maşrık*, SYK, Hacı Mahmud Efendi, 2362.

اندکی کوزنم . و مخصوصه (تراجم اسوائ کتایب مردها) در
ساخته بودا نشانی از آنست . به طایقی پستانه انانان (بالایی)
وید و بیاض ایتورن .

خلا سلطان احمد خان اول حضرت نرنگ ۹۰۶۲ سنه سنه کدی جلوس
چو طبری اوزره ایله ایله حضرت نرنگ احسان حساب علوم دینی
و ملکت معارف بین الشیخ ایلیان مرکتین سر و کوشه نوقه اولان
- غلیبه سیرت - مراسم بر روی زاده عقال چلی دیل سنیاق -
نوبته چو وار یوزر .

۱۰۱۳۰ هجریه دستان کیمبرو دستان سلطان محمد نعل ازلت
نعت ایلتان و اوزرته نعلن جهانی اولده قانون سلاطین کرام
بوزر مرقد ایلیان (تعاریفه قایده شایع ایله) اعتم لازم اولوب
بولنر قوشاقلی ایدی .

کویلوکه سالی چالی چالی بوقدی بند مهم نوقه برار (قازان
سلاطین کرام اوزره) عباسی ریورده اولان - لامان نوقه سیری
بالایی کوزنم . سلطان احمد اول کی بران سلاطین استار اعظم
و شیخ معظرفی عزیر محمود عالی حکیم توری دهاسار شایع عظام
و علمای ذوی الاحکام حضرتان موجوده ایکن ایله ایلیان حضرت نرنگ
انینده باشن سعادت سلطان متارابه - قیله سیرت - یوزر طبری
قامت معیارده .

کذک طاش کوزنی زاده مصطفی مصیاملور اقدی شایق
ایله ایله امیر بادلی حضرت نرنگ ترجمه انوالده شو عارفی قید
ایلیور . سلاطین عظام قیایه شیخ حضرت نرنگ کراماتی ششم طاهرین
ایله مشاهده ایدوب ویده تعاریفده ایله معانی کوزرگی ایله
کال تقسیم ایله کرام ایدی - سفر جانو قیله حضرت ایلیان
کرجزه و حرم ایله عزای شایع آناه یل باخقیله قییلی آهلی
قوشاقلی و طینی اوزر ایدی .

تأسیس بان سلطنت عین باری حضرت نرنگ سنه ایدالی حضرت نرنگ
داماد اولوب و وحایت مبارکه ایله دولت معظمه عیالیله .

قلیح قوشاقلی مراسی
هر پادشاه در شان شایسته جنس چو طبری مناصب مدعی
و مصلحت رسیده . قلیح قوشاقلی - مراسم عیالیله اجرا بولور .
و مراسم مبارکه عوقده و بصورت بالایی . و کادار قدیم
تاریخ مرده و مصراحت کوزر .

- قلیح سیرت - مراسم کوشاقلی ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
سکر ایلیان کرامتینده - غنمه قیله دولت عیالیله ایلیان ایلیان
هر ایله ایلیان - شایسته حضرت نرنگ ایلیان کوشاقلی ایلیان
تاریخ مرده - یوزر ایدی و سیرت کی بران سلاطین عظام
کوزنم بر روی مصلحت سعادت عیالیله ایلیان ایلیان ایلیان
عیالی ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
و عیالیله ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان

طیبه قوشاقلی سیرت . مراسم ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
مراسم شایسته قید ایلیان .

دعای سلطان حضرت نرنگ - رسم بر روی سلاطین اوزره حضرت ای
ایوب اقدی ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ساز سرور ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان

ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان
ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان ایلیان

Resim 3, 3a: Tarih ve Edebiyat Mecmuası s.453, 454 (A.E.GZM 572)

Ali Emîrî Efendi'nin Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuasındaki Kılıç Kuşanma Merâsimi ile İlgili Yazısı: (OTEM) s. 453-456.

Mü'essis-i Bünyân-ı Saltanat Osmân Gazi Hazretleri-nin Seyyid Edebâli Hazretlerine Damad Olması ve Bu Münâsebet-i Mübâreke İle Devlet-i Muazzama-i Osmâniye'de Kılıç Kuşanmak Merâsimi

Her padişah-ı zî-şân-ı Osmâniyenin cülûs-ı hümayûnlarına müte'akib müdebdeb ve mutantan bir sûrette kılıç kuşanmak merâsim-i celîlesi icrâ buyrulur. Bu merâsim-i mübâreke ne vakitte ne ne sûrette başladı. Buna dâir kadîm târihlerimizde bir sarâhat görölmez (Resim 3). Taklîd-i seyf merâsiminin sûret-i icrâsı ancak 1000 târihinden sonra yazılan târihlerimizde an'ane-i kadîme-i devlet-i Osmâniye'den olduğu üzere ibâre-siyle başlar. Hâlbuki hicret-i seniyenin 1000 târihinden evvel

yazılan târîhlerimizde yukarıda denildiği gibi bu an'anedan bahs bile olunmaz. Kadîm târîhlerimiz bundan mukaddemini nüshada tafsilen beyân eyledigimiz vecihle ilm-i celîl-i ensâba nasıl ehemmiyet vermemişler ise bu taklîd-i seyf merâsim-i mühimme ve celîlesini de öylece nazar-ı ehemmiyete almamışlar. Zannımda aldanmıyorsam taklîd-i seyf merâsiminin icrâsını ibtidâ izâhlıca yazan Kara Çelebi-zâde Şeyhülislâm Abdülazîz Efendidir. Müşârün ileyh Ravza-i Ebrâr târîhinde fâtih-i Bağdad Sultân Murâd Hân-ı Râbi hazretlerinin taklîd-i seyf merâsimini şöylece kayd ediyor. "Sultan-ı sa'd-ahter hazretleri resm-i dirin-i selâtin üzere hazret-i Eba Eyûb Ensârî merkad-i münevverelerinde kutbu'l-ârifin Üsküdârî Şeyh Mahmûd Efendi hazretleri dest-i şerîfenden kılınc kuşanıp evvel rûz-ı firûzun şâm-ı sürur-encâmında riâyet-i sünnet-i hitâma ikdâm etdiler." Lâkin bu "resm-i dirin-i selâtin" ne vakitte başlamış ne sûretle icrâ olunmuş sarâhat vermez ve Sultan Osmân-ı Sâni ile Sultân Ahmed-i Evvel hazerâtının kılıc kuşanmalarından da bahs eder de kimler tarafından taklîd-i seyf (s. 454) edildiğini göstermez (Resim 3a). Bu husûsda (terâcim-i ahvâl kitâblarımız daha biraz semâhatlice davranmışlar ise de) yine hangi pâdişâhdan i'tibâren başladığını kayd ve izâh etmiyorlar.

Meselâ Sultân Ahmed Hân-ı Evvel hazretlerinin 1012 senesindeki cülûs-ı hümâyûnları üzerine Edebâlî hazretlerinin ahfâdından sâhib-i ulûm-ı dîniyye ve mâlik-i ma'ârif-i yakîniyye eş-şeyhü'l-celîl Ali Beğ bin Husrev Beğ tarafından vâki olan taklîd-i seyf merâsimini Nev'i-zâde Atâyî Çelebî Zeyli Şakâyık'da şöylece yazıyor. "1012 Recebinde pâdişâh Keyhusrev nişân-ı Sultân Ahmed bin Mehmed Hân vâris-i taht-ı İlhanî ve oranın nişin-i cihân-bânı oldukda kânûn-i selâtin-i kirâm üzre merkad-i ebâ Eyyûb-i Ensârî'de taklîd-i şimşir-i cihâni itmek lâzım olup bunlar kuşatmışlar idi "Görülüyor ki Atâyî Çelebî'nin bu kaydı pek mühim olmakla beraber (kânûn-i selâtin-i kirâm üzre) ibâresini yazıyor da o kânûn-i selâtin ne vakitten beri başladığını göstermiyor Sultân Ahmed-i Evvel gibi bir pâdişâhın üstâd-ı a'zam ve şeyh-i muazzamları Azîz Mahmûd Hudâyî hazretleri daha sâir meşâyih-ı izâm ve ulemâ-yı zevlihtirâm hazrâtı mevcûd iken Edebâlî hazretlerinin İznik'de yetişen hafidinin sultân-ı müşârünileyhe taklîd-i seyf buyurmaları gayet muayyendârdır. Kezalik Taşköprü-zâde Mustafa Üsâmed-

din Efendi Şakâyk-ı Numâniyye'de Emîr Buhârî hazretlerinin terceme-i ahvâlinde şu ibâreyi kayd ediyor "selâtin-i izâm-ı osmâniyye şeyh hazretlerinin kirâmâtını çeşm-i zâhir beyn ile müşâhede idüb ve dîde-i besâret-dîde ile de muâyyeneten gördükleri ecluden kemâl-i ta'zîm ile tekrîm iderler idi. Sefer-i hümâyûna kasd ve azîmet eyleyüp kemer-cezm? ve hazm ile gazâ-yı zafer araya bel bağladıkda kılıcı andan kuşanup duâsını alurlar idi" (s. 455) (Resim 4). Lâkin bu taklîd-i seyf merâsimini hangi pâdişâh hakkında icrâ ettiğini izâh etmediği gibi ondan evvelki zamânlara aid olan taklîd-i seyfdan de bahs etmiyor. Emîr Buhârî hazretleri Yıldırım Sultân Bayezîd Hân zamânında Bursa'ya teşrîf etmiş ve Çelebî Sultân Mehmed Hân ile Sultân Murâd-ı Sâni hazretlerinin evâil-i saltanatda berhayât bulunup 833 senesinde vefât eylemiş olduğundan taklîd-i seyf merâsimini yeni pâdişâh-ı zîşânların üçündemi ve yâhûd hangisi hakkında icrâ eylediği tasrîh olunmuyor. Bununla beraber terâcim-i ahvâl kitâblarımız taklîd-i seyf merâsimini hiç olmazsa Yıldırım Bayezîd Hân zamânına kadar çıkarmakda oldukları hâlde bin târîhinden evvel yazılan târîhler, gûyâ böyle bir merâsim-i mübâreke ve müdebdebe icrâ edilmemiş gibi bî-kayd bulunuyorlar. Mevlid-i şerîf-i hazret-i nebevî merâsim-i mübârekesi de böyle değil midir? Ya bin târîhinden sonra ekser târîhlerimizde alây-ı vâlâ-yı mevlid-i şerîf serlevhası tahtında bu bâbda izâhât verilmekte ise de kadîm târîhlerimiz bundan da bahs etmezler. Hâlbuki tâ Yıldırım Bayezîd Hân zamânında Süleymân Çelebî tarafından meşhûr-ı âlem olan mevlid-i şerîf manzûmesinin yazılmış olmasına nazaran bu merâsim-i mübârekenin de taklîd-i seyf merâsim-i müteberrikesi kadar kadîm olduğu söz götürmez mesâildendir.

İşte görülyor ki Osmanlı târîhleri devr-i fütûhât ve istilâmız olan Osman Gâzî hazretlerinden Yıldırım Sultân Bayezid Hân hazretlerine ve daha doğrusu Ebû'l-feth Sultân Mehmed Hân hazretlerinin zamân-ı cülûslarına kadar o kadar noksan o kadar mübhem o kadar karışık ki ba'zı aksâmı ezmine-i kable't-târîh silsilesinden zannedilse yakışık alır. (s.456) (Resim 5).

Asâr-ı müsbetesi güneş gibi şa'şaa-endâz aktâr-ı cihân olan böyle iki yüz senelik en azametli ve en hârikalı müddet için, mükemmeli şöyle dursun, muhtasar yazılmış bir târîh bile

kardeşliği kurtuluş için teşme hazırlanıyor. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

Çocuklukta ve kadimlerde Sultan Murad Han'ın hizmetinde
çocuklukta ve kadimlerde Sultan Murad Han'ın hizmetinde
çocuklukta ve kadimlerde Sultan Murad Han'ın hizmetinde
çocuklukta ve kadimlerde Sultan Murad Han'ın hizmetinde

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.
bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

bu işi hazırlayanın ismi. Olan bu işi
buzdağın kurtuluşu için hazırlanıyor. Mükemmel bir yorum.
Tercüme yapıyor. Bunu hazırlayanın ismi.

Resim 4, 5: Tarih ve Edebiyat Mecmuası s.455, 456 (A.E.GZM 572)

henüz manzûrumuz olmadı.⁹

Osmanlı padişahlarının “Kılıç Kuşanma Merasimi” için Topkapı Sarayı’ndan Eyüp Sultan’a törenle gidilip dönülmesine “Kılıç Alayı” denirdi. Kılıç kuşanma töreni padişahın tahta çıktığı iki hafta içerisinde yapılmak zorundaydı.

Osmanoğulları’nda kılıç kuşandığı kaynaklarda belirtilen ilk padişah Yıldırım Bayezid’dir. Niğbolu zaferi (1396) münasebetiyle Kahire’deki Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellâh¹⁰ Bayezid’e “Sultânü’r-Rûm” ünvanını verirken bir de kılıç göndermiştir. Yıldırım Bayezid bu kılıcı devrin büyük mutasavvıflarından Emîr Sultân eliyle kuşanmıştır. Ancak hükümdarlık sembolü olarak ilk kılıç kuşanma merasimi 1421’de II. Murâd’ın cülûsundan sonra yine Emîr Sultân eliyle Bursa’da yapılmıştır

⁹ Adem Köpür. Ali Emîrî Efendi’nin Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası (319-637 Arası Sayfalar), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2014, s. 313.

¹⁰ Mütevekkil-Alellâh, Ca’fer b. Muhammed. Abbâsî halifesi (847-861).

(Solakzâde, s. 139). Bazı tarihçiler II. Murâd'ın Edirne'de Eski-cami'de kılıç kuşandığını belirtirler (Silâhdar, II, 580). Silâhdar, II. Mehmed'in de babası gibi Edirne'de kılıç kuşandığını yazdıysa da eski âdet ve töreleri kanunlaştıran bu padişahın İstanbul'un fethinden sonra Eyüp Sultân Türbesi'nde kılıç kuşandığı ve bu geleneği başlattığı ileri sürülmektedir (D'Ohsson, I, 305; Tayyazâde Atâ Bey, I, 35). Bütün bunlara rağmen XVII. yüzyıl başlarına kadar kılıç alayının resmî bir tören statüsü kazandığına dair kesin bir bilgiye çağdaş kaynaklarda rastlanmaz. II. Bayezîd ve

I. Selim'in kılıç alayı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Kanûnî Sultan Süleyman'a son Abbâsî halifesi III. Mütevekkil-Alellâh'ın Eyüp'te kılıç kuşattığı yolundaki rivayetin (Evliya Çelebi, X, 38) doğruluğu da şüphelidir der. II. Selim, III. Murâd ve III. Mehmed'in ise devlet erkânıyla birlikte "kanûn-ı kadîm-i Osmânî"¹¹ gereği sadece ecdâdının türbelerini ziyaret ettikleri bilinmektedir.

Kılıç alayı, I. Ahmed'den itibaren saltanatın ana sembolü haline gelerek küçük bazı farklarla Sultân Vahdeddin'e kadar devam etmiştir. Ancak V. Murâd, hastalığı sebebiyle kılıç kuşanamamıştır (Osman Nuri, I, 91). II. Mustafa'nın kılıç kuşanıp kuşanmadığı ise tespit edilememiştir.

Kılıç kuşanma sırasında hangi kılıcı kimin takacağı meselesi törenin en önemli safhasını oluştururdu. Genellikle cülûstan birkaç gün sonra oldukça özen gösterilen "taklid-i seyf" işini bazen tarikât şeyhlerinin, çoğunlukla şeyhülislâmın veya nakîbü'l-eşrâfların¹² yaptığı bilinmektedir. Yeni padişaha kendi isteğine göre Yavuz Sultân Selim'in Mısır'dan İstanbul'a getirdiği mukaddes emanetler arasında bulunan Hz. Peygamber'in

¹¹ Kanun- i kadîm, Osmanlı Devleti'nde yönetim, cezalandırma alanlarında hukuka uygun olmak şartıyla padişahın koyduğu yasadır.

¹² Nakîbü'l-eşrâflar, eyalet, sancak ve diğer yerleşim birimlerindeki vekilleri vasıtasıyla bütün seyyid ve şeriflerin soy, isim ve şecerelerini kapsayan defterleri tutarlardı. Şecere-i Tayyibe adı verilen bu defterler Hz. Peygamberin soyundan geldikleri belgelenen kişilerin soykütüklerinin yanısıra evladı, ahvali, ahlakı, ikametgahı, görev ve durumları gibi bilgileri içerirdi. Seyyid ve Şeriflerin haklarının korunması, muaf tutuldukları bazı kamu yükümlülüklerinin veya vergilerin tahsil edilmemesi, askerlik muafiyetlerinin uygulanması yahut Seyyitlik veya Şeriflik iddiasıyla ortaya çıkanların durumlarının tespiti Nakîbü'l-eşrâf'ın takibinde olan işlerdi.

veya Hz. Ömer'in, bazen de Osman Gazî, Fâtih Sultân Mehmed, Yavuz Sultân Selîm gibi padişahlara atfedilen kılıçlardan birini veya iki kılıcın birden kuşatıldığı dikkati çekmektedir.

Padişahların kılıç kuşanma törenlerinde de her anın, her hareketin önemli bir anlamı vardır

Padişahın tahtı Bâbüssaâde denilen Akağalar Kapısı önünde kurulurdu. Bundan sonra, dârüssaâde ağası (harem) silahdar ağa ile birlikte yeni padişaha giderek onu babasından, amcasından veya ağabeyinden boşalan tahta dâvet ederdi. Bundan sonra yeni padişah, Has Oda önündeki demir kapıdan çıkarak Taht Odası'na geçer, burada Hırka-i Saâdet yanında iki rekât namaz kılarak şükrederdi. Daha sonra cülus törenine gitmek üzere, saltanat alâmeti olan başında yûsufî destâr ve samur erkân kürkü giyen padişah, dışarı çıkarak Bâbüssaâde önünde kurulu tahta oturur ve merasim başlardı. Kânun gereği sırasıyla; nakibü'l-eşraf, Kırım Hanzâdesi, saray ağaları ve rikâb ağaları ile kapıcıbaşı ağalarının tebriklerinden sonra, şeyhülislâm efendi kısa bir dua yapar ve biât ederdi.

Biat merasimi, mataracıbaşının biât edişine kadar devam ederdi. Biat merasiminden sonra, yeni padişah, huzurda bulunanları selamlayarak Has Oda'ya geçerdi. Burada biraz dinlendikten sonra, vefat eden padişahın cenaze namazına katılırdı. Cülus merasimi, kılıç alayı ve türbe ziyaretleriyle tamamlanırdı.

Alayın yapılacağı gün Top Arabaları, Topçular, Cebeciler ve Yeniçeriler iki taraflı saf halinde Saray'ın birinci avlusunda beklerlerdi. Bütün devlet erkânı ile birlikte Eyüp Sultan'a doğru yola çıkılırdı. Alay vardıktan sonra, Eyüp Sultân Türbesi'ne deniz yolu ile gelecek olan Padişahı beklemeye başlardı. Padişahlar, Sinan Paşa köşkünden üç fenerli saltanat kayığına binerek maiyetlerinde silahtar, çuhadar, rikâbdar ve diğer Saray ağaları olduğu halde Eyüp Sultân'a hareket ederlerdi. Padişahlar Eyüp Sultan'dan Bostan İskelesi'nde saltanat kayığından inerken sadrazam, padişahın sağ, darüssaâde ağası ise sol koltuğuna girerlerdi.

Karaya çıkıldıktan sonra, önceden hazırlanmış bir konağa gidilerek dinlenilir, öğle namazı kılınır ve yemek yenilirdi. Daha sonra padişah at üstünde olmak üzere bütün devlet erbabı, Eyüp Sultân Türbesi'ne doğru hareket ederlerdi. Bu sırada çubukçu denilen görevliler halka para dağıtırlardı. Padişah türbeye gir-

dikten sonra Sadrazam, şeyhülislâm ve yeniçeri ağasını da yanına çağırır; şeyhülislâmın dua etmesinden sonra padişah iki rekât namaz kılardı. Namazdan sonra da şeyhülislâm padişaha kılıcını kuşatırdı.

Türbe içinde bu tören yapılırken, Eyüp Sultan Camisi'nin dışında kurbanlar kesilir ve halka dağıtıldı. Bu tören tam bir şiar, yani öncelikle yeni padişahın kılıç kuşanarak bir savaşçı olduğunu göstermesi açısından önemliydi.

Cülüs töreni ile kılıç alayını birbirine karıştırmamak lazımdır. Cülüs, kılıç alayından yaklaşık bir hafta önce yapılırdı. İlk cülüs dağıtan padişah 1389 yılında Yıldırım Bayezid'dir. Fatih Sultan Mehmed Han zamanında da kanun haline getirilmiştir. Tahta çıkan her padişahın; "Halkımın bahşış ve terakkileri makbulümdür, verilsin" yazan bir belgeyi onaylaması gerekiyordu.

İstanbul fatihi Fatih Sultân Mehmed, Ebu Eyyûp el-Ensârî'nin¹³ türbesi önünde, hocası Akşemseddin'in elinden kılıç kuşanmıştır. Osmanlı padişahları kılıç kuşanma törenlerinin mekânı olarak, son padişah Mehmed Vahdeddin'e kadar hep "Eyüp Sultan"ı tercih etmişlerdir.

Hükümdarlık gereği sayılan kılıç alayı yapılmadan yeni padişahın cuma selâmlığına çıkamayacağı prensibini III. Selim, (1761-1808) "Kılıç kuşanma töreni padişahların geleneği, cuma farzı ise Allah'ın emridir" diyerek bozmuş ve kılıç kuşanmadan namazı Ayasofya Camii'nde kılmıştır. 1789. (Cevdet, IV, 264).

Kılıç kuşanma töreni için bazı padişahlar Eyüp Sultân'a karayolu ile gitmişler ve Fatih Sultân Mehmed'in türbesini gidiş sırasında ziyaret etmişlerdir. On yedinci yüzyılın yarısına kadar dönüş sırasında bütün geçmiş padişahların, yarısından sonra ise sadece Fatih Sultân Mehmed'in türbesi ziyaret edilmiştir. Ayrıca, gidişte ya da dönüşte Şehzâde Camii'nin önünden geçilirken mutlaka yeniçeri ocağının birinci cemaatinin odası ziyaret edilir, padişah yeniçerilerin sunduğu şerbeti içer ve şerbet kabını altınla doldurarak geri gönderirdi. Kılıç alayı, padişahın saraya dönüşü ile son bulurdu.

¹³ Ebû Eyyûb el-Ensârî. (Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensârî. ö. 49/669). Hicret sırasında Hz. Peygamber'i Medine'de evine misafir eden ve Türkiye'de "Eyüp Sultan" unvanıyla anılan sahâbi.

Son Osmanlı Padişahlarının Kılıç Kuşanma Törenlerinden Örnekler

Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması ve Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra yapılan kılıç alayları biraz sadeleşmiştir. Kılıç alayının belli bir günü de yoktu. II. Abdülhamid'in kılıç kuşanma merasimi cülüsundan bir hafta kadar sonra perşembe günü yapılmıştır (1876).

Halk alayın geçeceği sokak kenarlarında toplanmıştı. Törene davet edilen yabancı sefirler için sur dışında Eyüp'ün üst tarafında dört çadır kurulmuş ve kendilerine öğle yemeği verilmişti. Padişah, öğle ezanından bir saat sonra Dolmabahçe Sarayı'ndan yola çıkmış, bu sırada oradaki savaş gemilerinden yedi pâre top atılmış, bunları Sarayburnu'ndaki topraklarla Avusturya, Almanya ve Fransa gemilerinden atılan selâm atışları izlemişti. Saltanat kayıklarından en önde bulunan ve yâveranla saray görevlilerini taşıyan üçü yolu açmış, onu Sultân Abdülhamid'in bindiği kayak takip etmiş, kayakçıların hepsi beyaz elbise giymişti. Padişah kayığının 200 m. kadar arkasından başka bir kayıkta padişahın ailesi ve en arkada ise saray erkânının bindiği üç kayak bulunmaktaydı. İskeleye çıkan padişah atla türbeye gitmiş, burada yapılan kılıç kuşanma merasiminden sonra beyaz bir Arap atına binerek Edirnekapi'dan şehre girmiştir.

Yolda ön tarafta yolu açan saray okçuları, saray zâbitleri, bunların arkasında seyisler, atlar, daha arkada ise rütbe ve memuriyetlerine göre padişaha yakın mülkiye ve ilmiye ricâli geliyordu. Bunların arkasından yürüyen bir müfreze mızraklı süvari askeri daha arkada ise askerî erkân ve meşâyih Arap atlarına binmiş olarak geliyordu. Bunları da vükelâ, şeyhülislâm, arkada Şûrâ-yı Devlet Reisi Midhat Paşa, daha geride ise padişah izliyordu.

Yabancı sefirlerin çadırlarının önünden geçerken onların kidedlisi olan İngiltere sefirine iltifatlarını bildiren padişah, daha sonra Fâtiht Sultân Mehmed ve Yavuz Sultan Selim ile burada medfun babası Sultân Abdülmecid'in türbelerini ziyaret etmiştir. Daha sonra Şehzadebaşı, Beyazıt ve Divanyolu güzergâhıyla Topkapı Sarayı'na gelmiş, burada bir süre dinlenip saltanat kayığıyla Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür (Osman Nuri, I, 106-109).

19. yüzyıl sonlarına kadar Müslüman olmayan temsilcilerin

Eyüp Sultan Camii'ndeki töreni izlemesi yasaktı. Yabancı temsilciler ilk defa V. Mehmed Reşâd'ın kılıç kuşanma törenini izlemiştir. 10 Mayıs 1909 tarihinde düzenlenen törene, imparatorluk içindeki mevcut bütün dini toplulukların, özellikle Rum Patriği, Baş Haham ve Ermeni Kilisesi'nin temsilcileri katılmıştır. V. Mehmed'in kardeşi ve halefi VI. Mehmed Vahdeddin, törenin filme çekilmesine de izin vermiştir.

Sultân Reşâd'ın kılıç kuşanma töreni ve tahta çıkışının on dördüncü günü yapılan kılıç alayı da benzer şekilde gerçekleşmiştir. Eyüp Camii ve Türbesi bayraklarla donatılmış, yerlere halılar serilmiş ve türbenin içindeki sandukanın sağına, üzeri III. Ahmed döneminden kalma çok değerli serâser kumaşla örtülü bir taht kurulmuş ve sehpa üzerine de Hz. Ömer'in kılıcı konulmuştur. Türbenin dışında yine serâser kumaşla süslü bir yer hazırlanmış ve gösterişli bir bohça içinde II. Mahmud döneminden kalma sırmalı bir seccâde konulmuştur.

Sultân Reşâd, Gazi Muhtar Paşa ve Ertuğrul süvarisi Tâhir Bey'in klavuzluğunda iskeleye çıkarken Ertuğrul bandosu ise yeni bestelenen Sultân Reşâd Marşı'nı çalmıştır. Yeni padişah kendisini alkışlayan asker ve halkın arasından geçerken baştürbedâr ve maiyetindeki altı türbedâr tarafından tutulan buhurdanlardan yayılan güzel kokular arasında önce camiye, ardından hâcet penceresi¹⁴ yanındaki koltuk kapısından türbeye girmiş ve hazırlanan yere oturmuştur.

Saat dört civarında vükelâ, teşrifata dahil kişiler ve maiyetinde bazı Mevlevî şeyhleri olduğu halde Mevlânâ'nın torunlarından Abdülhalim Çelebî padişaha Hz. Ömer'in kılıcını kuşatmıştır. Ardından Sultân Reşâd iki rekat namaz kılmış, sakal duasının yapılmasından sonra merasim tamamlanmıştır.

Sultân Reşâd, yanında yüksek rütbeli devlet ricâli ile askerinin, "Padişâhım çok yaşa!" sözleri arasında cami kapısı önünde bulunan arabaya binmiş, Edirnekapi'dan şehre girerek Fâtih'in türbesini ziyaret ettikten sonra yoluna devam etmiş, yol kenarlarında biriken halkın coşkun tezahüratları arasında Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür.¹⁵

¹⁴ Türbelerde sandukanın bulunduğu odanın içine bakan küçük pencere.

¹⁵ Abdülkadir Özcan, "Kılıç Alayı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25. c., Ankara 2002, s. 408-410.

Sabah Gazetesi'nin 31 Ağustos 1334 (1918) Tarihli Nüshası¹⁶

“Bugün kılıç kuşanma merasimi icra buyurulacaktır. Padişah hazretleri, Dolmabahçe saray-ı hümayunundan deniz yoluyla Ebû Eyyûb el-Ensari'nin türbe-i şerifine geçecek ve kılıç kuşanma töreni icrâsını takiben alay-ı âla ile Edirnekapısı'ndan geçerek cennet mekân Fatih hazretlerinin türbesine teşrif buyuracak, ziyaret sonrasında Bayezîd meydanı yoluyla Topkapı Sarayı'na geçeceklerdir. Taç sahibi padişahımız, sadrazam, şeyhülislâm, ayân ve mebusan reisleri, vekiller ve askeri komutanlar tarafından Eyüp Sultan'da bulunan Bostan İskeleyi'nde karşılanırken, veliaht hazretleriyle şehzâdeler ve damat efendiler Eyüp Camii'nin iç avlusunda yerlerini alacaklardır.

Türbenin içinde feth-i şerif ve aşr-ı şerif okunduktan sonra şehzâdeler, damat efendiler, vekiller sultân hazretlerinin yanında hazır buldukları halde, mukaddes bir kılıçla tören icrâ olunarak dua okunacak ve iş bu törenin bitiminde efendimiz hazretleri yine alây-ı âla ile hareket buyurarak Edirnekapısı önüne geldiklerinde resmi karşılama, şehremini vekili belediye daireleri müdürleri ve belediye azâsı arasından seçilmiş bir heyet tarafından yapılacaktır. Sonrasında kendilerine memleket adına teşekkür ve tebrik konuşması yapılacak, bunun bitiminde ise konuşmanın bir metni yüce makamlarına takdîm olunacaktır. Fatih hazretlerinin türbesini ziyaret sırasında ise sadrazam, şeyhülislâm, ayân ve mebusan reisleri ile vekiller hazır buluncaklardır. Bayezîd meydanında sefaret heyetlerine tahsis edilen bir çadır kurulacak ve içinde de yiyecekler de yer alacaktır.”

Ertesi gün aynı gazetenin haberine göre, törenin planlandığı gibi yapıldığı yazılmıştır. Bu habere göre Eyüp'te Bostan İskeleyi'ne inen ve burada karşılanan Vahîdeddin, sonrasında camiye hareket etmiş, dış kapı ile türbe kapısı arasında iki sıra halinde sağlı sollu sıralanan devlet erkânının arasından geçerken de başı ile onları selamlamıştır. Vahdeddin'in, türbeye ulaştığında, sırtında teberrüken büyük atası Fatih Sultân Mehmed'e ait bir pelerinin bulunduğu belirtilir.

¹⁶ Sadeleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Kurucusu Osman Beg

Uğur Altuğ*

Osmanlı Devleti'nin temel yapıları, tarihi süreçleri ve genel görüntüsü dikkatle incelendiğinde, tıpkı Büyük ve Doğu Roma İmparatorlukları gibi, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği Akdeniz merkezli küresel bir güce dönüştüğü görülür. Bu itibarla Osmanlıların, her bakımdan birbirlerinden farklı kompartımanlar halinde ayrılmış Akdeniz dünyasını bütün halde birleştirme ve bu temel üzerinde yükselme idealini sembolize eden Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya ettikleri kabul edilir.

Bu büyüleyici sürecin en gizemli noktalarını, kuşkusuz Osmanlıların ortaya çıkışı ve beyliğin oluşumu evreleri oluşturur. Bu gizemli süreçler tarih araştırmalarının da, önemli uzmanları peşinden sürükleyen en ilgi çekici meselelerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna yönelik çalışmalar büyük ölçüde bu iki noktaya odaklanmıştır. Böylece padişah biyografilerine pek ilgi göstermeyen *Osmanistlik* ile kuruluş dönemi sultanları arasındaki sınırlar daha da derinleşmiştir. Hakkında oldukça az ve karmaşık bilgi bulunan Osman Beg, bu süreçte bütünü ihmal edilmiş ve yer yer efsanevi ya da hayali bir kişiliğe dönüşmüştür. Beyliğin kurucusu hakkında bilinenler epey sınırlı ve bu bilgiler de karmaşık olup, epik masalsı ya da yanlış negatif kurgulara yol açmıştır. Hal böyle olunca, Osmanlıların ortaya çıkış ve oluşum süreçlerinin temel yapı taşı bir muamma haline gelmiştir. Bu muammayı çözme adına yapılan çalışmaların da bazı istisnalar dışında, yapıyı meydana getiren kurucu sultan Osman Beg'i kenarda tutmuş olmaları gayelerine tezat

---

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü,
uguraltug@hotmail.com

teşkil eden bir ironidir.

Üretilen literatürde genellikle, nüfus, gaza, coğrafya gibi unsurlar, Osmanlıların zuhurunda ve devletin oluşumunda tüm süreçleri karakterize eden temel unsurlar olarak ele alınmış, her şeyin merkezinde bulunan Osman Beg daha dışarda tutulmuştur. Kuşkusuz nüfus, coğrafya, savaş gibi süreçler, tarihin en önemli ve belirleyici unsurlarıdır. Fakat şunu belirtmeliyiz ki, Osman figürünün söz konusu unsurlar başta olmak üzere birçok süreci kontrolü altında tutarak organize eden ve oluşumunun temel yapı taşlarına dönüştüren, kuruluşun en önemli yapıcı ögesi olduğu anlaşılıyor.

Osmanlı Kuruluş dönemine ilişkin çalışmaları kapsayan literatürün böyle bir görüntü arz ediyor oluşu, Herbert Adams Gibbons'un, kendisinden önce birtakım müsteşriklerin bu hususta ürettiği yanlı görüşleri 1916'da neşrettiği *The Foundation of the Ottoman Empire*¹ adlı çalışmada derleyip daha ileri boyuta taşıyarak ortaya oldukça radikal ve tarihi temeller ve gerçeklerle pek bağdaşmayan bir söylem üretmesinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşler uzmanları bilhassa nüfus sürecini, gaza kavramı içerisinde üretilen coşkulu ruh halini ve operasyonları idealize eden zihniyeti tahlile sevk etmiştir. Böylece başta Osman olmak üzere, kuruluş dönemi sultanlarının, gerek süreçteki belirleyici ve merkezi yerleri, gerekse yaşamları ıskalanmış, içerisinde Osman'a pek yer verilmeyen bir literatür üretilmiş ve bu suretle kuruluş sürecinin önemli bir bölümü eksik kalmıştır. Biz burada, Osman Beg'in kuruluş sürecindeki belirleyici yeri ve rolünü kısaca açıklamaya çalışacağız.

***

Öncelikle şu noktaya dikkat çekmeliyiz ki, tüm tarihsel süreçlerde olduğu gibi, Osmanlı oluşumunda da temel yapı taşları hükmünde olup karşımıza nüfus, coğrafya ve askerî-siyasî (gaza politikası) faaliyetler şeklinde çıkan süreçler, bunları organize edip yönetecek usta bir lider figürünün varlığına muhtaçtır. Bu unsurlar, ne kadar büyük bir kıymet ve avantaj arz etseler de, bunların mahiyetlerini, yapıcı ve stratejik önemlerini fark ede-

¹ H. A. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi (Özdem), Ankara, 1998.

bilecek ve bunları ustalıklı yönetip sair ögeler ve koşullarla bağdaştırarak sürecin temel parçalarına dönüştürecek mahir bir el bulunmazsa, her biri, henüz söz konusu kıymetleri dahi anlamadan devre dışı kalır. Osman Beg bu unsurların varlık önemini layıkıyla kavrayamayıp, bunları icraatlarının temelleri haline getiremeyerek açık seçik bir biçimde gözler önüne seremese ya da tarih sahnesine hiç çıkmıyaydı, acaba bugün biz Osmanlı kuruluşundaki bu belirleyici yapıların ne kadar farkında olacaktık?

Anadolu'nun Moğol istilası altına girmesinden sonra Söğüt ucunda uzun bir süre boyunca hareketsiz ve atıl kalan ilk Osmanlılar, Selçuklu peyzajındaki sair subaşı ve sancakbeyleriyle karşılaştırıldıklarında sıradan ve daha önemsiz bir görüntü arz etmekteydiler. Söğüt'te konuşlu Osmanlıları, belirgin bir şekilde tarih sahnesine taşıyan ve hızla diğer unsurlardan ayırt edici bir oluşuma dönüştürmeye başlayan sürecin esasını ise, büyük ölçüde Osman kimliğinin/faktörünün baskın ve karizmatik bir figür halinde tezahür etmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Osman Beg karşımıza ilkin, nüfus, gaza, coğrafi konum gibi esas ögelerin önemini ve Anadolu'daki siyasal yapıların durumunu iyi kavramak suretiyle, içerisinde bulunduğu koşulları en küçük detaylarına dek analiz etmiş bir kişilik olarak çıkmaktadır. Söz konusu yapı ve unsurlar çerçevesinde oluşturduğu politikaları, oluşumundaki tüm süreç ve kurumların temeli ve stratejik hamleleri haline getiren Osman, siyasî ve askerî gelişmeleri çok iyi değerlendirerek, beyliğini büyütme adına bunları birer fırsata dönüştürmeyi başarmıştır.

O, Sülemiş isyanında görüldüğü üzere, Moğol valilerin İlhanlı merkezine karşı giriştikleri isyanlardan, Bizans İmparatorluğu'nun hem Anadolu hem de Trakya topraklarında yaşadığı bunalımlardan ve Selçuklu merkezi ve uclarındaki gelişmelerden ustalıklı yararlanmıştı. Gelişmeleri büyük bir dikkatle takip ettiği anlaşılan Osman, üzerindeki Moğol-Selçuklu baskısının zayıfladığı anlarda derhal harekete geçerek, otorite boşluğu ve kriz içerisindeki Bizans topraklarına saldırıyordu. Sergilediği bu tavırla adeta bağımsız bir lider portresi çizen Osman Beg, söz konusu operasyonları stratejisinin temeli haline getirmiştir.

Osman Beg tarih sahnesine çıktığında Osmanlı oluşumu

zannedilenin aksine Söğüt civarında ve Anadolu'nun muhtelif uc bölgelerinde bulunan diğer Selçuklu subaşı ve sancakbeylikleri ile Türkmen beyliklerinden çok daha üstün bir konuma yahut coğrafi avantaja sahip değildi. Bu bağlamda örneğin Çobanoğulları Osmanlılardan daha üstün bir durumdaydılar. Nitekim Söğüt subaşılığının Selçuklu taşra hiyerarşisinde, Karacahisar'ın fethine (1288) dek, Kastamonu sancağı emiri olan Çobanoğulları'na tâbi olması bir dereceye kadar söz konusu coğrafi üstünlükle ilintili olmalıdır. Bu dönemde tıpkı Söğüt nahiyesi gibi, Kastamonu ve Kütahya da Bizans İmparatorluğu'na karşı birer uc merkeziydi ve karşılaştırıldıkları zaman Söğüt'ten gerek alan gerekse konum olarak daha avantajlı bölgelerdi. Bunun yanı sıra manzaradaki diğer Türkmen beylikleri de nüfus, idare alanı, ekonomik-sosyal yapı gibi hususlar bakımından Osmanlı teşekkülünden yer yer daha üstün vaziyette idiler. Diğerleriyle karşılaştırıldığında, ilk Osmanlı teşekkülünün manzarasının en küçük ve önemsiz ögelerinden biri olduğu hemen anlaşılır. Peki, niçin daha üstün koşullara, yapılar, kaynaklara ve organizasyonlara sahip olan öteki beyliklerden biri değil de Osmanlı oluşumu ön plana çıkmaya ve sonunda bunlara da egemen olacak bir müesses güce dönüşmeye başladı?

Bu noktada karşımıza, tüm süreçlerin adeta yeni bir oluşumu inşa etme misyonuyla tarih sahnesine taşıdığı müstesna bir kişilik çıkmaktadır. İlk baş başına "Osman Beg" faktörünün, bu mühim açmazın/soru'nun düğümünü çözecek ve tarihi akışı bilindik şekle sokacak olan yapıcı ögelerin en başında olduğunu belirtmeliyiz. Kuruluş sürecindeki yapısal unsurların nezaketini, stratejik önem ve derinliklerini, diğer Türkmen mevkidaşlarına göre daha esaslı bir öngörüyle kavrayıp başarıyla yöneten ve bu suretle beyliğini daha örgütlü ve kurumsal bir yapıya dönüştürerek, bütün askerî, idarî, demografik, diplomatik, politik süreçlerin merkezine yerleşmiş bir figürdü. Bu itibarla Osman Beg, artık önemli ölçüde çözümlenmiş ve kuruluşun tüm gizemleri bunlar üzerinden okunarak açıklanmakta olan tıpkı nüfus, coğrafi konum, gaza politikası gibi, Osmanlı oluşumunun esas yapıcılarında biri, hatta tüm yapıları da organize ederek kuruluş sürecinin temellerine ustalıklı yerleştiren başat/lokomotif unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. O, başlangıçta yalnız Söğüt nahiyesi ve civarında "eşitler arasında birinci" iken, ilerleyen

dönemlerde diğer Anadolu beyleri arasından da primus inter pares olarak sıyrılan kurucu ve karizmatik bir önder figüre dönüşmüştü.

***

Osman Beg, *gaza* kavramı bünyesinde formüle edilen askerî faaliyetlerin (akın, baskın, meydan savaşı, kuşatma ve fetih) tam merkezinde yer alan bir ordular komutanı ve alp beyidir. Mesleki köken olarak bir alp (zırhlı, atlı, atı zırhlı, korkusuz muhkem bir yüreğe, bilek gücüne ve yarar yoldaşa sahibi, kılıç, ok, yay, kargı, kalkan gibi silahlarla donanmış), yani profesyonel savaşçı beyiydi. Askerî icraatları gösteriyor ki o, operasyonların cinsini, istikametini, zamanını, hedefini ve stratejisini üstün bir öngörüyle hesaplayan mahir bir komutandı. Operasyonlarda yalnızca komutan sıfatıyla ordusunu yönetmemiş, kariyerinin henüz başında Kulacahisar Baskını ve Ermenibeli Çatışması'nda (1285) görüldüğü gibi, en ileri safta mücadele edip, kendisine karşı kurulan pusu üzerine soğukkanlı ve korkusuzca yürüyen bir figürdü. Hedef ve stratejiler belirleme, operasyonları örgütleme ve komuta yeteneğiyle derhal göze çarpıyordu.

Askerî faaliyetleri esaslı analizlerle irdelenince, koşul ve gelişmelere göre ürettiği stratejik hamleler dizisi bir bir ortaya çıkmaktadır. Kariyeri boyunca organize ettiği *gaza* seferlerinin tümünden de zaferle ayrılmıştı. Bu seferlerin gerek hedefleri ve zamanlaması gerekse sebepleri ve sonuçlarına göre belirlediği öngörü ve stratejiyle ordularını üstün kılmış ve böylece büyük bir prestij kazanmıştır. Elde ettiği sonuçlarla, ilgili seferlerin mahiyet ve yapıları karşılaştırıldığında, düşük maliyetlerle çok büyük kazanımlar elde ettiği ve her kazanımını da sonraki askerî ve siyasi hedefleri için bir girdi temeline dönüştürdüğü görülür.

Osmanlıların ortaya çıkış sürecinin en önemli belirleyicilerinden biri olarak, konuşlandıkları coğrafyanın konum ve yapısı gösterilmektedir. Ertuğrul Beg, 1220'lerde Sultan Alâeddin Keykubâd I tarafından, Bizans taarruzuna karşı oluşturulan savunma hattının kritik noktalarından olan Ankara'nın az güneyindeki Karacadağ'da konuşlandırılmıştı. Daha sonra ise batıda Bizans sınırındaki Söğüt'te karşımıza çıkacak ve kendisinden sonra Söğüt subaşılığı ve uc beyliği görevini oğlu Osman Beg

devralacaktır. Yukarda da belirttiğimiz gibi, Bizans sınır hatında bulunan Söğüt'ün coğrafi konumu oldukça önemlidir. Fakat Bizans sınırlarında konuşlu diğer Türkmen beylerinin yerleştiği coğrafyalar ile karşılaştırıldığında, Söğüt'ün çok daha üstün bir konuma ve alan genişliğine sahip olmadığı anlaşılır. Bu bakımdan Çobanoğulları, hatta Germiyanogulları gibi teşekküller daha avantajlıydı ve Osman'ın oluşumu coğrafi bakımdan ilk etapta bu iki önemli gücün arasında adeta sıkışıp kalmıştı.

Osman Beg Bizans tecfurlarına karşı düzenlediği gaza seferleriyle, sınırlarını hızla Söğüt'ün batısına doğru genişletecek ve egemenliğini adım adım Bizans Bithinia'sının iç bölgelerine doğru yaymaya başlayacaktır. Bu süreçte ilk andan itibaren belirlediği stratejinin esasını ise, ilgili bölgede yayılış ve ilerleyişinin önünü açarak harekâtına ivme kazandıracak yerlerin ve uzak gelecekteki hedeflerinin yolunu açabilecek üs/köprübaşılık niteliğindeki kilit noktaların (şehir ve kalelerin) ele geçirilmesi oluştuyordu. Seçtiği yerler aynı zamanda, siyasî, idarî ve ticarî yönlerden de önemli potansiyel ve hinterlanda sahip merkezlerdi. Osman Beg, Söğüt'te statik bir uc subaşılığı icra etmek yerine, sınırlarını hızla genişletme adına dinamik bir politika tercih ediyordu.

Bugün Söğüt'ün coğrafi konumunun önemine ilişkin analizler de, aslında varlıklarını büyük ölçüde Osman Beg'in ilerleme politikalarına borçludur. Ancak Osman'ın enerjik, öngörülü ve atılgan kişiliği önderliğinde kısa sürede gerçekleştirilen büyük atılım, Osman'la değil de ekseriyet Söğüt'le açıklanmaya çalışılmıştır. Ama o Söğüt'te hareketsiz kalmak yerine, uygun koşullar olduğu anda, derhal Karacahisar'ın hinterlandındaki Kulaca ve İnegöl üzerine harekete geçmişti. Bu süreçte asıl hedefi kuşkusuz Karacahisar'ı ele geçirmektir. Siyasî ve idarî bakımdan bir üstünlük ve prestij kaynağı olarak gördüğü Karacahisar'ı zaptettikten sonra, hem bölgede Kastamonu emîrleri gibi bir sancakbeyi seviyesine yükselmiş, hem de Karacahisar hinterlandındaki Mudurnu, Göynük, Göl Flanoz/Klanoz, Taraklı Yenicesi gibi Sakarya hattındaki geniş bir bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu suretle Bilecik, Yenişehir, Yarhisar ve İnegöl hattının içerisine girerek, hükmettiği coğrafyanın üstünlüğünü daha da yükseltmiştir.

İlhanlıların Anadolu valisi Sülemiş'in isyanının doğurduğu otorite boşluğunu fırsata dönüştürerek derhal 1299 yılında Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir'i ele geçirmiştir. Böylece Bilecik boğazını aşan Osman, merkezini hemen Bithinia bölgesinin giriş yeri niteliğindeki Yenişehir'e taşımış ve bu suretle baştan beri geliştirmeye yoğun çaba sarf ettiği coğrafi konum ve üstünlüğünü çok yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Artık yüzünü tamamen Bithinia'ya dönen Osman, hemen hemen tüm Marmara bölgesinin fethi için büyük bir fırsat ele geçirmişti. Derhal harekete geçerek Bizans İmparatorluğu'nun önemli merkezlerinden olan İznik ve Bursa'yı kuşatma altına almıştır. Olayların çağdaş tanığı Bizanslı tarihçi Pachymeres'in naklettiğine göre, Osman'ın akıncıları kısa süre içerisinde İstanbul'un Anadolu yakasına çok sarsıcı akınlar düzenleyerek, Anadolu Kavağı civarında bulunan Yoros Kalesi'ne kadar bölgedeki her yeri vurup dengeleri alt üst etmişlerdir. Tüm askerî, idarî, demografik ve ticarî tasarruflarıyla, egemenliği altındaki coğrafyayı istediği stratejiye göre genişletip derinleştirmek suretiyle şekillendiren ve böylece oluşumunda kendisine üstün avantajlar sağlayan yapı ve temel dayanaklardan birine dönüştüren Osman Beg sınırlarını İstanbul hinterlandına dayandırmıştı.

***

Tüm tarihi süreçlerde olduğu gibi, Osmanlı oluşumundaki en önemli yapıcılardan biri de kuşkusuz nüfus/demografi unsurudur. Gibbons'un ileri sürdüğü görüşlerden sonra, kuruluş dönemi üzerine yapılan incelemeler önemli ölçüde nüfus faktörü üzerinde yoğunlaşmıştır. Gibbons'un görüşleri özetle şöyledir: "Çoban olan Osman ve 400 çadırılık küçük aşireti müşrik Türklerdi. Müslüman muhitine geldikten sonra, soydaşları olan Selçuk Türkleri gibi İslâmiyet'i kabul ettiler [onlar ne böyle bir devlet kurabilecek nitelikte donanım ve birikime, ne de yeterli nüfusa sahiptiler]. Civarlarındaki Hıristiyan Rumları da baskıyla Müslümanlığı kabule zorladılar [Rum kitlelere karşı barbarca harekete geçerek onları kılıç baskısıyla zorla Müslümanlaştırdılar ya da öldürdüler ve bunlarla karışarak Osmanlı denilen yeni bir ırk yarattılar]. Ancak 400 kişiyle başlayan bu teşebbüs 1290'dan 1300'e kadar on sene zarfında, on misli büyüdü; sınırları Bizanslılarla temas edecek kadar genişledi ve böylece, reislerinin adını

alan yeni bir ırk, Osmanlı ırkı meydana çıktı. Bu ırk, başlangıcından beri hâlis bir Türk ırkı değil, doğduğu yerde mevcut unsurların birbiriyle kaynaşmasından teşekkül eden karışık ve yeni bir ırktır. Müşrik Türkler ve Hıristiyan Rumlar, İslâm dinine girmek suretiyle, bu yeni ırkı beraberce teşkil ettiler...².

Friedrich Giese, Paul Wittek, M. Fuad Köprülü, Halil İnalcık, Mustafa Akdağ başta olmak üzere birçok uzman, 13 ve 14. yüzyıllar Anadolu'sunun nüfus yapısına ilişkin incelemeler yapmıştır. Bu uzmanların ulaştığı sonuçlar Gibbons'un görüşleriyle taban tabana bir zıtlığı ve bambaşka bir süreci gözler önüne seriyor. Anadolu'ya henüz 11. yüzyılda başlayan ve büyük küteller halinde taşınan Türkmen göçlerinin ardı kesilmemiş, nihayet Cengiz Moğollarının zuhuruyla beraber bu göçler artıp daha da yoğunlaşmıştır. Anadolu batılı seyyahlarca erken dönemlerde *Turkomania* olarak adlandırılmaktaydı ve kuşkusuz bu tanım Anadolu'nun demografik yapısını açıklamaktadır. Kösedâğ Savaşı (1243) sonrasında Anadolu'nun Moğol istila ve işgali altına girmesiyle birlikte, Söğüt mıntıkası, tıpkı diğer uc bölgeleri gibi, Moğol zulmünden kaçan Türkmenler için sığınabilecekleri önemli ve güvenli yerlerden biri haline gelmiştir. Gerek bu göçerlere karşı, gerekse fethedilen Bizans topraklarındaki yerli Rum nüfusa karşı yürütülen politikalarda Osman Beg karşımıza özgün bir nüfus planlayıcısı, yöneticisi ve örgütleyicisi olarak çıkmaktadır.

Bu süreçte o ilkin, Söğüt nahiyesi ve ucunda kendisine tâbi unsurların, akrabaların ve alp yoldaşlarla Türkmen savaşçıların subaşısı ve alp beyi idi. Sonrasında, Moğol zulüm ve baskısından dolayı iç bölgelerden uc mıntikasına sığınan gariplerin de beyi haline gelmiştir. Bu küteller, konar-göçer, çiftçi ve şehirli Türkmenler, tüccarlar, savaşçılar, maceraperestler, şeyhler, dervişler, fakihler, bürokratlar ve sair ulema sınıfı mensuplarından oluşmaktaydı. Osman'ın, gerek Söğüt'te bulunan, gerekse bu uca göçmekte olan demografik unsurları organize ederek bunları uyumlu bir bütüne dönüştürdüğünü görüyoruz. Göçerleri himaye edip bunlara yurt, doyumluk ve istihdam sağlamak en

² H. A. Gibbons, *a.g.e.*, ss. 22-25; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1994, ss. 3-5; Bak Uğur Altuğ, *Cihan İmparatorluğunun Kurucusu Osman Beg*, İstanbul, 2020, ss. 15-16.

önemli ve tüm askerî, idarî ve siyasî faaliyetleri karakterize eden meselelerden biriydi. Düzenlediği fetihlerle bu unsurlara elverişli imkânlar oluşturmayı önemli bir politikaya dönüştüren Osman, böylece bölgesini yeni göçerler için bir cazibe alanına dönüştürmüştür. Elde ettiği kazanımları büyük bir dikkatle kendisine tâbi unsurla bahşetmek ve onlar için yeni yerleşim ve istihdam alanları açmak suretiyle kazandığı şöhret ve popülerite, Anadolu'nun iç bölgelerine dek yayılmış görünüyor. Takip ettiği bu politikanın temel sebebi ise hiç kuşkusuz, oluşumunu büyütüp genişletmek için nüfus kütlelerine duyduğu şiddetli gereksinimdi.

Bizans'a karşı yürütülen fetih sürecinde gerek yerli Rum ahaliye, gerekse tekfurlara karşı takip ettiği politikalar ise, Osman'ın demografi vizyonu ve icraatlarının en ilgi çekici yönlerinden birini oluşturur. Burada karşımıza çıkan istimâlet kavramı ve sergilenen adalet politikası, ilgili sürecin anahtar dinamiklerini oluşturmuştur. Esas itibarıyla hoşgörü, uzlaşma ve hakkaniyetle ötekinin kalbini kazanma gayesine dayanan bu süreçte Osman'ın icraatları, yalnız fethedilen topraklardaki ahali arasında değil, civardaki Rumlar için de bir kabul süreci doğurmuştur. Yerli ahali kısa sürede durumlarının eskisinden daha iyi bir hale geldiğini görerek Osmanlı egemenliğine ısınıyor ve beyliğin önemli demografik unsurlarından birine dönüşüyordu. Osman Beg'in sergilediği askerî, idarî, siyasî ve ekonomik politikalar, ileriki aşamada, Çobanoğulları ve Germiyanogulları bünyesinden, başta alplar olmak üzere, çeşitli unsurları da çekmeye başlamıştır. Pachymeres bu süreci çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Artık farklı nüfus kütleleri için de bir cazibe merkezine dönüşen Osman, insan kaynaklarını kendisine çektiği için hem Bizans, hem de söz konusu beylikler için demografik bakımdan da ciddi bir sorundu.

Osman Beg bütün icraatlarını adalet, istimalet ve gaza politikası temeline oturtup bu süreçlere de önemli yapısal ve pratik katkılar yapmış ve bıraktığı mirasa sıkı sıkıya sarılan ardılları için bir rol modele dönüşmüştür. Askerî, idarî, sosyal, ekonomik, demografik, hatta diplomatik tasarruflarını, bu politikalar temelinde vücut bulmuş dinamikler belirlemiş ve bu suretle oluşumunun tüm kurumsal yapılanma ve organizasyon süreçleri de bu çerçevede karakterize olmuştur.

Böylece Osman, yalnız Söğüt ucundaki yoldaşların değil, Selçuklu iç bölgelerinden akmakta olan göçerlerin, fethedilen bölgelerdeki yerli ahalinin ve diğer uc beyliklerinden kendisine katılan unsurların oluşturduğu farklı ve büyük yapılardan müteşekkil kamuoyunda da karizmatik bir öndere dönüşmüştü. Bu itibarla Osman'ın kişiliği ve icraatlarında ifadesini bulan bey tipolojisi yahut "Osman Beg faktörü", Osmanlı Beyliği'nin oluşum sürecindeki, tıpkı nüfus, gaza, coğrafi konum gibi, en önemli ve merkezde bulunan temel yapı taşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osman figürünün tüm özelliklerinin tespit ve tahlili, yukarıda belirtilen "niçin diğer Türkmen beylikleri değil de, Osmanlı oluşumu, diğerlerini de yutup bünyesine katan, büyük bir güce dönüştü?" sorusunun cevabını büyük ölçüde açıklayacaktır. Böylece Osmanlıları baskın bir biçimde diğer beyliklerden ayırt edecek ve onlara üstün kılacak olan en önemli faktörün de bizzat Osman Beg'in kendisi olduğu anlaşılacaktır.

Kaynakça

Tarih, Kronikler:

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Friedrich Giese Neşri, hazırlayan Nihat Azamat, İstanbul, 1992.

Âşık Paşazâde Derviş Ahmed Aşıkî, *Menâkib ü Tevârih-i Âl-i Osman*, çev. A. Nihal Atsız, Osmanlı Tarihleri, İstanbul, 1947; *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, çev. A. N. Atsız, İstanbul, 1992.

Georges Pachymérés, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul, 2009

Mehmed Neşri, *Kitâb-i Cihân-nümâ*, c. I, yayınlayanlar Faik Reşit Unat ve Mehmed Altay Köymen, Ankara, 1987.

Oruç bin Âdil, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, 1972.

Modern Araştırmalar:

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi I (1243-1453)*, İstanbul, 1995.

ALTUĞ, Uğur, *Cihan İmparatorluğunun Kurucusu Osman Beg*, İstanbul, 2020.

GİBBONS, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi (Özdem), Ankara, 1998.

GIESE, Friedrich, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi",

Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Ankara, 2019, ss. 149-177.

İNALCIK, Halil "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çevirenler, Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz ve Tülin Altınova, İstanbul, 1997, ss. 78-106.

---, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Beg", *Bellekten*, c. LXXI, S. 261, Ankara, 2007, ss. 479-538.

---, "Osman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, İstanbul, 2007, ss. 443-453.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1994.

WİTTEK, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, 1995.

Yalova İli Yerlileri / Manavları ve Yalova İli Yerli Ağzı

Hatice Şahin*
Anıl Çelik^Ø

1. Giriş¹

Yalova'da yapılan arkeolojik kazılar, bu coğrafyanın prehistorik dönem yaşamını yeterli düzeyde açıklayacak duruma henüz getirilememiştir. Bununla beraber, Çalica Deresi civarında plaeolitik çağa ait kazıyıcı tipinde bazı aletlerin bulunduğu bilinmektedir (URL-1). Samanlı köyü yakınlarındaki Göztepe Mevkii'nde ise, özellikleri İstanbul Kadıköy ilçesindeki Fikirtepe Neolitik Kültürü ile birtakım benzeşmeler gösteren çanak-çömlek buluntularına rastlanmıştır (Yalova Belediyesi [YB] 2012: 32) ve bunlar M.Ö. 6000'e tarihlenmektedir (URL-1). Yöre; M.Ö. 2000'lerde Hititler, M.Ö. 1200'de Frigler, M.Ö. 700'lerde Kimmerler ve bu uygarlıklardan sonra M.Ö. 74 yılında Roma hakimiyetine girene kadar da Bthynia egemenliği altında kalmıştır. Daha sonra bölgede Bizans tesirinin başladığı görülür, ardından ise Türk hakimiyeti dönemi başlar (Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü [YİKTM] 2017:4).

Yıllar içinde; Bithynler, Helenler, Romalılar, Slavlar, Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler ve Türkler gibi çok sayıda ulusu ağırlayan (YB, 2012:32) Yalova coğrafyasının Osmanlı topraklarına katıldığı dönemde bölgede Rum ve Ermeni nüfusun ağırlıkta ol-

---

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hatices@uludag.edu.tr.

^Ø Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, acelik@bartin.edu.tr.

¹ Söz konusu içerik "Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük" (Çelik, 2018) isimli doktora tezinden alıntılanmıştır. İlgili çalışmanın künyesi kaynakça kısmında gösterilmiştir.

duğu görülür. Yöredeki Osmanlı egemenliğinin bir sonucu olarak Müslüman-Türk nüfusun sayısı burada giderek artış göstermiştir (URL-1). 17. yüzyılda Celalilerden kaçan Ermeniler de Yalova bölgesine yerleşen unsurlar arasındadır (YB 2012: 32). Kırım Savaşı (1853-1856), Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878), Osmanlı-Yunan Savaşı (1897), Balkan Savaşı (1911-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), Kurtuluş Savaşı (1923) gibi savaşlar esnasında ve Cumhuriyetin ilanından sonra Yalova'da büyük nüfus değişiklikleri meydana gelmiştir. Bu dönemlerde Yunanistan'dan, Bulgaristan'dan, Yugoslavya'dan, Romanya'dan ve Kafkas bölgesinden gelen muhacirler Yalova ve çevresine yerleşmiş, bunun yanında bazı unsurlar da göçle yahut mübadele yoluyla bu bölgeyi terk etmiştir (URL-1). Nispeten yakın dönemlerden itibaren ise Türkiye'nin ekonomik açıdan daha az gelişmiş bölgelerinden Yalova'ya doğru yoğun bir göç dalgası söz konusu olmuştur. Görüldüğü üzere Yalova bir göç şehridir. Bu denli karmaşık nüfus yapısına sahip bir bölgede yerlilik-muhacirlik kavramlarının sınırlarının çizilmesi de bir hayli güçtür. İlçeler ve köyler arası iletişimin son derece kuvvetli olduğu dışı dönük Yalova halkını oluşturan birimler, başta kültürel ve sosyal alanlar olmak üzere her alanda birbirleriyle alışveriş hâlinindedir. “Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük” (Çelik, 2018) isimli çalışma için derleme yapılırken ziyaret edilen yerleşim yerlerinin ahalisinin çoğunlukla kendilerini Manav yahut yerli tabirleriyle tanıtan ve bu sosyal kimliği benimseyen kimselerden oluşması hususu birincil öncelik olarak görülmüştür.

14.-15. yüzyılda bölgede gerçekleşen ilk yoğun Türk yerleşiminin ardından göç konusundaki büyük hareketlenmeler çoğunlukla 19. yüzyıl ve sonrasında meydana gelmiştir. Günümüzde Yalova'da kendilerini “Manav” yahut “yerli” olarak tanıtan kimselerin yaşadığı köylerin birçoğunun, 14.-18. yüzyıllar arasında bölgeye yerleşen Müslüman-Türklerin yaşadığı köylerin devamı niteliğindeki köyler olduğu tespit edilmiştir. O hâlde, bilhassa 19-20. yüzyıllarda çeşitli tarihî hadiseler sebebiyle değişik coğrafyalardan Yalova'ya göçerek bu yöreye yerleşen Türk unsurların çoğunlukla muhacir ve 14.-15. yüzyıllarda fetih hareketleri ve bu hadiseleri takip eden birkaç yüzyıl içinde buralara yerleşen Türk unsurların ise çoğunlukla Manav ya da yerli olarak adlandırıldığı söylenebilir. Türk olmayıp, bu göçlere

dâhil olan unsurlar ise mensubu oldukları halkların adlarıyla anılırlar.

Manavlık hakkında yapılan diğer çalışmalara bakıldığında, bu kavramın birbirinden farklı birçok şekilde tanımlandığı görülecektir. Özden (2009:23), “Bilecik İli Ağız İncelemesi isimli çalışmasında bu tanımlamaları ve kendi manavlık tanımını şu şekilde anlatır;

“Manavlar, yazılı eski kaynakların cemaatler bölümünde “Manavlar”, “Manavlı” (Manavlu), “Manavlar Parakendesı” biçiminde ve Yörükân Taifesi’ne bağlı bir topluluk olarak gösterilmektedir. Ayrıca farklı kaynaklarda Manav; “Batı Anadolu’ya dışarıdan gelen (göçmen/muhacir) ve göçebelikten yerleşmiş (Yörük) nüfus dışında eskiden yerleşmiş köylere / köylülere verilen ad veya “Yerli Halk”, “Yerleşik Türk / Türkmen Topluluğu” ya da “Yerli olan, muhacir olmayan” ve yahut “hareketli nüfusa karşın yerini değiştirmeyen, devamlı olarak orada oturan topluluk üyeleri, “Rumca yüzyıl anlamına gelen ve yörede yüzyıldan fazla yerleşik olarak yaşayan Türkçe konuşan topluluk” olarak da tanımlanmaktadır. Yani Manav; “bir yere sonradan gelenleri, yerleşik olanlardan ayırt etmek için kullanılan” ve “Türkçe dışında dil bilmeyen” topluluk anlamında kullanılan bir kavramdır.”

Muharrem Öçalın (2006) ise Manavlık kavramı hakkında, “*Manav kelimesi bir etnik kimlik ifade etmez. Marmara bölgesinin değişik illerine dağılan ve kendilerini yörenin en eski yerleşik Türkleri olarak tanımlayan Manavlar için en öz ifade, bir yöreğün ağzından derlediğimiz “yörüğüñ yörümeeñine manav deriz.” cümlesi sayılmalıdır.*” demiştir.

Antropoloji Sözlüğü’nde (Emiroğlu, Aydın, 2003:566-577) yer alan aşağıdaki tanımlama da dikkate değerdir:

Batı Anadolu’da yaşayan yerli halka verilen ad. Özellikle Sakarya, Bilecik, Bursa ve Eskişehir illerinde yerli halkın bu adla anılması çok yaygındır. Bunun en önemli nedeni, bu illerin 1877-78’den itibaren Kafkasya’dan, Kırım’dan ve Balkanlar’dan çok yoğun göç almış olması ve grupların birbirini tanımlama biçiminin bu yüzden görünür hale gelmesidir (...) Kendilerini Manav olarak tanımlayan insanların bir ‘göç’ hikâyeleri veya geçmişe atfedebilecekleri bir etnik referans bulunmamaktadır. Bu nedenle Manavların Cumhuriyet’ten

sonra kendilerini özdeşleştirdikleri kimlik, Türk kimliğidir.”

Yine Ülken'in Manavlık tanımı da ilgi çekicidir: “*Batı Anadolu'ya dışarıdan gelen (göçmen/muhacir) ve göçebelikten yerleşmiş (Yörük) nüfus dışında eskiden yerleşik bulunan köylülere denir. Bir memleketten çıkmayan devamlı olarak orada oturan hareketli nüfusa karşı yerini hiç değiştirmeyen, ilkel olsun olmasın, bir memleketin asli halkı.*” (Ülken, 1969:193).

Bu tanımlamaların yanında Manavların Anadolu'ya Malazgirt Meydan Muharebesinden önce ya da bu savaştan hemen sonraki yıllarda gelip yerleşen Türk unsurlar olduğu (Doğru, 2017:830), yerleşik hayata geçen Yörüklere Manav dendiği (Doğan, 2007: 135), Manav adlandırmasının Yakut Türklerinin kullandığı “koruyucu, soylu kişi ve boy beyi” anlamındaki “Manap” veya “Manağ” sözcüklerine dayandığı (Yaşa, 1999: 290), bu sözcüğün “(taze) meyve ve sebze satan yer ya da kişi” anlamına gelen Rumca “manavis” sözcüğüyle ilişkili olduğu (Eyüboğlu, 1988:220), ifadenin bir etniklik tabiri olmadığı, durağanlık ve hareketlilikle ilgili bir kullanım olduğu (Öçalan, 2004: 34) vb. birçok farklı görüş dile getirilmiştir. Tüm bu tanımlamalara bakıldığında “Manav” tabirinin bir bölgede yaşayan Türk unsurlar arasında bölgenin nüfus yapısına göre “konargöçerlik-yerleşiklik” ya da “göçmenlik-yerlilik” ayrımını sağlamak üzere kullanılan bir ifade olduğu görülmektedir.

Yalova ilinde de yerlilik ve manavlık kavramları çoğu zaman aynı anlama gelecek şekilde kullanılır. “Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük” (Çelik, 2018) isimli çalışmada birçok kaynak kişiye “Manav diye kime denir?” diye sorulmuş, alınan cevapların ise hep benzer doğrultuda olduğu tespit edilmiştir. Bu cevaplardan birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

Çiftlikköy İlçesi, Dereköy köyünden Ahmet Lafçı, Manavlığı “*meselâ mâcır diyil laz diyil kürt diyil manâw köwün yerli insanına biz borda manav dêriS*” (23.4) şeklinde tanımlamıştır. Aynı köyden Mustafa Yıldırım'ın tanımı da benzerdir; “*buranın yerli sine bizim manav derlê manav diyolâ dışâdan gelmeye mâcır yâhud laz pomaK öle bi şe derler*” (27.2) Merkez İlçe, Samanlı köyünden Metin Pehlivan bu kavram hakkında “*manav eskilere deniyo gülüm buraya gelmiş ilk gelennere manav derlê undan sora mâcırı geldi gürcüsü geldi lazı geldi ama ilk bu kowde durannara manav derler yerli*” (39.2) demişken Termal İlçesi Akköy köyün-

den Mehmet Bayraktar; “*manav işse köwün yerlilēne manav derlēdi göçmüş ama çok eski*” (41.2) demiştir. Çınarcık İlçesi Çalica köyünden Hüseyin Doğan Yılmaz’ın manavlık hakkındaki soruya verdiği cevap “*biz de manavız soyumuz şēden asyadan gelme (...) benim dedemin dedesinin dedesi burda dōmuş artıK geri kalanı nerden geldi bilmiyorum*” (10.1) biçiminde iken Armutlu İlçesi’nden Hediye Dinçer’in cevabı ise “*manav işe (...) buranın āskisine sōlüyolādı*” (8.95) biçimindedir.

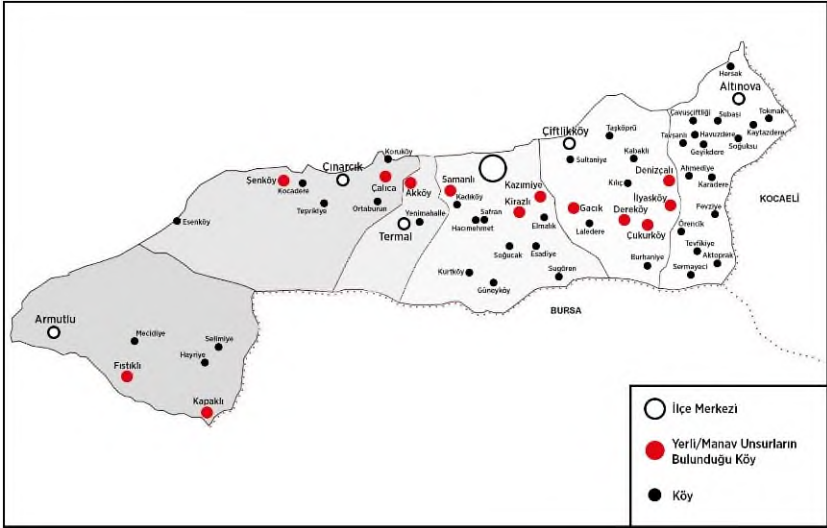
Manavlık hakkında, bahsedilenlerden farklı birçok görüş daha vardır. Yalova’da ise yerlilikle hemen hemen aynı anlamda kullanılan Manavlık kavramı, çoğu yukarıda belirtilen şu hususları bünyesinde barındırır;

- Bir yere sonradan gelenleri, yerleşik olanlardan ayırt etme, yerlilik,
- Türkçe dışında dil bilmeme,
- Bir ‘göç’ hikâyesi veya geçmişe atfedilebilecek Türklük dışında bir etnik referans bulunmama,
- Bölgeye ilk gelen Müslüman-Türklerin yahut yöreye muhacir unsurlara nispeten çok eski tarihlerde gelmiş Müslüman-Türk kimselerin soyundan gelme.

2. Yalova’da Yerli / Manav Nüfusun Yaşadığı Köyler

“Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük” (Çelik, 2018) isimli doktora tezi çalışması kapsamında derleme yapılırken ziyaret edilen yerleşim yerlerinin ahalisinin tümünün veya önemli bir bölümünün kendilerini Manav yahut yerli tabiriyle tanıtan ve bu sosyal kimliği benimseyen kimselerden oluşması hususu öne çıkarılmış, bu doğrultuda Yalova Merkez ilçesinden Samanlı, Kazımiye ve Kirazlı; Termal ilçesinden Akköy; Çınarcık ilçesinden Çalica ve Şenköy; Çiftlikköy ilçesinden Çukurköy (Yerli Mahallesi), Denizçalı, Dereköy, İlyasköy ve Gacık ve Armutlu ilçesinden de Kapaklı ile Fıstıklı köylerinde kendilerini yerli yahut Manav olarak isimlendiren unsurların varlığı tespit edilerek ilgili çalışmaya bu köylerin konusurları dâhil edilmiştir. Altınova ilçesinde ise yerli köyü tespit edilememiştir.

Harita 1. Yalova'da Yerli / Manav Nüfusun Yaşadığı Köyler

2.1. Merkez İlçesi

2.1.1. Samanlı

Müslüman halkın “Urum Mahallesi” olarak adlandırdığı köyün batısındaki kısımda 19. yüzyılın ortalarına kadar gayrimüslim Rumların varlığı devam etmekteydi. Bu doğrultuda köyü Bizans dönemindeki Ksenodochion isimli yerleşim yerinde konumlandırmak ve burada eskicil Rum unsurlardan bahsetmek mümkündür (Kılıç, Kaplanoğlu 2016:27-45). Fakat Yalova'daki en eski Osmanlı yerleşimcilerinden bir kısmını ağırlayan Samanlı köyünde Müslüman-Türk unsurların sayısının Osmanlı fethinin ardındaki erken dönemlerde köydeki ana unsur olacak sayılara ulaştığı tahmin edilebilir. Zira 17. yüzyılda Samanlı köyünü ziyaret eden Evliya Çelebi, köy hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi'nin yöre ile ilgili yazdıklarına göz atıldığında çoğunlukla yalnızca Müslüman-Türk yerleşimler hakkında bilgiler sunduğu ve gayrimüslim köylerle ilgili genelde bilgi vermediği veya çok az bilgi verdiği görülecektir. Tarihi kayıtlara göre 1573 yılında köyde 64 neferin yaşadığı bilinmektedir (Kılıç, Kaplanoğlu 2016:27-45). Bugün Samanlı köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin işte bu ilk Os-

manlı yerleşimcilerinin kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.2. Kazımiye

1530 tarihli tahrir defterinde de açıkça yazıldığı üzere 16. yüzyılda 31 müslüman ve 4 hristiyanın yaşadığı Müslüman-Türk ağırlıklı bir yerleşimdi. Aynı bölgede eski bir Bizans yerleşimi olduğu da bilinmektedir (URL-2). Bu köyün, Kazımiye ismini almadan önceki adı Yortandı. Yine Yalova'daki en eski Osmanlı yerleşimlerinden biridir. Bugün Kazımiye köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin sözü edilen ilk Osmanlı yerleşimcilerinin kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.3. Kirazlı

1530 tarihli tahrir defterinde bu köyde o dönemde 32 hanelik bir yerleşim olduğundan bahsedilir (URL-2). Bugün, köyün ahalesinin bir kısmı kendilerini Manav/yerli olarak tanımlamaktadır.

2.2. Termal İlçesi

2.2.1. Akköy

Akköy, en eski Osmanlı yerleşimlerinden biridir. Bu köyün 1326 yılında Karamürsel'in fethini takiben Orhan Gazi tarafından kurduulduğu ve ilk ahalesinin Kayı Boyu Türkmenlerinden Yörüklerin yerleşik hayata geçenleri olduğu söylenir. 1530 senesinde köyde 8 hane yaşıyordu (URL-3). Bugün Akköy köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin, ilk Osmanlı yerleşimcilerinin kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. Çınarcık İlçesi:

2.3.1. Çalica

Bölgenin en eski Türk yerleşimlerindedir. 1455 yılındaki vakıf kaydından köyde hristiyan unsurların var olmadığı anlaşılmaktadır. 1530 tarihli tahrir defterine göre 49 hanelik nispeten büyük bir yerleşim yeri idi (URL-2). Günümüzde nüfusu Manav-muhacir karışıktır. Çalica köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin, ilk Türk-Müslüman yerleşimcilerin kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.2.Şenköy

Eski adı Kocadere-i Bâlâ'dır. Rumların yaşadığı Katırlı köyü ile Ergene köyü civarına Osmanlı'nın kuruluşunun hemen ardından, uç karakol görevi yapması için kurdurulmuştur. 1530 tarihli tahrir defterine göre o dönemdeki nüfusunun dağılımı 77 müslüman ve 38 hristiyan şeklinde idi (URL-2) Bugün Şenköy köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin buraya yerleşen ilk Osmanlı yerleşimcilerinin kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.4. Çiftlikköy İlçesi:

2.4.1.Çukurköy

Yalova'nın en eski Türk-Müslüman köylerinden biri olan Çukurköy'ün, buraya Kütahya'nın aynı isimli beldesinden göçen Türk unsurlar ve Erzincan'ın Kemaliye isimli ilçesinden gelen aileler tarafından kurulduğu söylenir. Tahrir defterine göre 1530'da nüfusu 19 hanedir. Çukurköy'deki kaynak kişilerimizden Ferhunde Kılıç köyün kuruluşu hakkında şunları söylemiştir; "*biSim tē dedelerimizin dedeleri kütahyanın taFşannı köyü mü çukurköyü tavşannı ilçesi mi nēse işTe ... çukurköy deye ordan göç etmişlē buraya çıKmış gelmişlē buraya da ordaki ordan çukurköyden gelince buraya da çukurköy goymuşlā kütahyadan*" (Çelik, 2018) Bugün Çukurköy ahalişi, köyelerinin ağırlıkla Manavların yaşadığı bölümüne Manav Mahallesi, çoğunlukla muhacirlerin yaşadığı kısma ise Muhacir Mahallesi demektirler. Zira 1927, 1951 ve 1978 yıllarında Bulgaristan göçmeni muhacirleri de bu köye yerleşmişlerdir.

2.4.2. Denizçalı

16. yüzyılda isminin Tonguzcalu (Gündüz, 2014:479)/Donuzcalu (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013:433) /Gödelü (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994:134) olduğu tahrir ve muhasebe defterleri aracılığıyla tespit edilebilen köyün Yalova'nın en eski Türk yerleşimlerinden biri olduğu ve Osmanlı'nın yöreyi fethinden hemen sonra kurulduğu söylenilmektedir. Bugün Denizçalı köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin buraya yerleşen ilk Osmanlı yerleşimcilerinin kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.4.3. Dereköy

Tapu-tahrir defterlerine bakılarak 16. yüzyılda Yalakabad Kazası'na bağlı Dere isimli bir köy olduğu görülebilmektedir (Gündüz, 2014:480). Bugün Dereköy ahalisi çoğunluğu kendilerini Manav/yerli olarak tanımlamaktadırlar.

2.4.4. İlyasköy

16. yy.'da İstanbul Beyazıt Camii'nin yapımında, günümüzdeki İlyasköy'ün bulunduğu alan kereste deposu olarak kullanılmıştır. Beyazıt Camii'nin inşaatından kalan fazla kerestelerden depo olarak kullanılan yere bir cami yaptırıldığı ve daha sonra bu caminin etrafına gelip yerleşenlerin bu köyün ahalisini meydana getirdikleri söylenir. Hatta caminin yapımına vesile olan İlyas isimli bir ustanın bu köye ismini verdiği de anlatılmaktadır. Köyde M.Ö. 500 yılına tarihlenen bir de stel vardır ve bu da söz konusu yerleşim yerinin geçmişinin daha eskilere dayandığını göstermektedir (URL-4). 16. yy. tahrir defterlerine bakıldığında köyün Aleksî ve İlyas olmak üzere iki isimle adlandırıldığı (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013:106) ve 1530'da Aleksî'de 8 hane nüfusun yaşamakta olduğu görülür. Bu bilgiler bize köyde gayri-müslim nüfusun da var olduğunu düşündürmüştür. Zamanla köy tamamen Türkleşmiş olmalıdır. Bugün İlyasköy'de kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin, 16. yy.'da buraya yerleşen ilk Türk unsurların kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

2.4.5. Gacık

İsmi, obasını bu köye taşıyan bir yörük kadınından aldığı rivayet edilen Gacık köyünün, Yalova'nın eski Türk yerleşimlerinden biri olduğu söylenir. Köyde 17. yy'dan kalma bir hamam da mevcuttur. Yörenin çok uzun yıllar boyunca bir yerleşim alanı olarak kullanıldığını da köyde bulunan stelden anlaşılabilir ve bu alanın yaşam alanı olarak kullanılışı M.Ö. 1. y.y.'a kadar geri götürülebilmektedir.

2.5. Armutlu İlçesi

2.5.1. Kapaklı

Kapaklı köyü 1323 tarihli ve Orhangazi'nin eşi olan Asporça Hatun Vakfı'na kayıtlı olduğundan bölgedeki Müslüman-Türk-

lerin ilk sahil köylerinden biri olarak sayılabilir. Bu köyün Gemlik ve Bursa henüz fethedilmeden vakfedilmiş olması ilkin bir Rum yerleşimi olup Osmanlı'nın iskan politikası nihayetinde buraya yerleştirilen Türk nüfusun ardından İslamlaşmış Türkleşmiş olabileceğini akla getirir. Fakat köyün 14.-15. yy.'larda gayrimüslim köyü olup olmadığına dair belgeler elde mevcut değildir. Bununla birlikte 1530 yılına gelindiğinde Kapaklı'da Rumların da yaşadığı tahrir defterlerinde kayıtlıdır. Bu köyün avazlıları doğrudan Sultan'a giderdi ve köy, Samanlı Dağları'ndan her sene üç bin kürek yapmakla görevli idi (Kılıç, Kaplanoğlu 2016:32-33). Bugün Kapaklı köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin buraya Osmanlı'nın ilk yıllarında yerleştirilen Türk nüfusun kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür. köyün ismi, köyün ilk Türk- Müslüman yerleşimcileri ile Kapaklı Yörükleri arasında bir bağlantı olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

2.5.2.Fıstıklı

1530 yılına gelindiğinde 60 haneli bir köydü. Bu köyün avazlıları doğrudan Sultan'a giderdi ve köylü, Samanlı Dağları'ndan her sene üç bin kürek yapmakla görevli idi (Kılıç, Kaplanoğlu 2016:32-33). Bu yüzden köyün eski adı Kürekçi'dir. köyün ilk nüfusunun Aydın-Nazilli'den buraya getirilen Türklerden oluştuğu söylenir. Bugün Fıstıklı köyünde kendilerini Manav/yerli olarak tanımlayan ahalinin buraya Osmanlı tarafından yerleştirilen Türk nüfusun kültürel mirasçıları olduğunu söylemek mümkündür.

3. Yalova İli Yerli Ağzı İle İlgili Gerçekleştirilen Çalışmalar

Prof. Dr. Hatice Şahin² danışmanlığında hazırlanan "Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük" isimli doktora tezinde

² Hatice Şahin'in Yalova ve Bursa İli Ağzlarıyla ilgili çalışmaları mevcuttur. Bk. ŞAHİN Hatice, "Yeterlik Fiilinin Yalova Ağzındaki Durumu", Bursa: UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, 1999, ss.85-91; EROĞLU Süleyman, BAŞTÜRK Şükrü, ULUOCAK Mustafa, ŞAHİN Hatice, "Bursa Yerli Ağzlarının Genel Özellikleri", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Volume 4/8 Fall 2009, ss. 2046-2055; BAŞTÜRK Şükrü, ULUOCAK Mustafa, EROĞLU Süleyman, ŞAHİN Hatice, "Bursa Yerli Ağzlarında İsim İş-

(Çelik, 2018) yerli köyü olarak tespit edilen ve adları yukarıda geçen birimlerde konuşulan ağzın karakteristik özellikleri değerlendirilmiştir³. Bu değerlendirmeler doğrultusunda söz konusu ağzın Anadolu ağzları arasındaki konumuna bakıldığında, Yalova ili yerli ağzının dil özelliklerinin, Leylâ Karahan'ın (2014) Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması isimli eserindeki tasnifte özelliklerini maddelendirdiği alt ağız gruplarından Batı Grubu Ağzları II. Grup'un dilsel özellikleriyle büyük oranda uyduğu görülmüştür. Bu benzerlikler sebebiyle Karahan'ın bu gruba dâhil ederek adını andığı İzmit ve yöresi ağzları ile Sakarya ili ağzlarının yanına Yalova ili yerli ağzının da eklenmesi gerektiği düşüncesi ifade edilmiştir (Çelik, 2019).

Yalova ili yerlilerin ağzına dair ortaya konan “Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük” (Çelik, 2018) isimli tezin ve “Yalova İli Yerli Ağzı” (Çelik, 2020) isimli kitabın yanı sıra yine bu ağzla ilgili çalışmalardan “Yalova İli Yerli Ağzından Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü'ne Katkılar” (Çelik, 2018 b) isimli çalışmada bu ağzda; Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü'nde bu-

---

letme Ekleri”, *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10, Sayı:17, 2009, ss. 289-299; ULUOCAK Mustafa, BAŞTÜRK Şükrü, EROĞLU Süleyman, ŞAHİN Hatice, “Bursa Yerli Ağzlarında Ç>Ş Değişimine Dair Bazı Gözlemler”, *Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1 Winter, 2010, ss. 616-624; BAŞTÜRK Şükrü, ULUOCAK Mustafa, EROĞLU Süleyman, ŞAHİN Hatice, “Bursa Yerli Ağzlarında Fiil İşletimi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:5/1, Winter 2010, ss.187-198; ŞAHİN, Hatice, “Bursa Yerli Ağzları ve Bazı Arkaik Özellikleri”, *Bursa Şehrengizi Bildirileri Kitabı*, 2011, ss. 211- 216; ŞAHİN Hatice, “Bursa Yerli Ağzlarında Birincil Uzun Ünlüler Üzerine”, *Diyalektolog*, Sayı:5, Kış 2012, ss.1-7; ŞAHİN Hatice, Yenişehir Köyleri ve Ağzları Üzerine, Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı), 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları; ULUOCAK Mustafa, BAŞTÜRK Şükrü, OGUR Erol, Eroğlu Süleyman, ŞAHİN Hatice, “Bursa Balkan Göçmenleri Ağzlarında İsim İşletme Ekleri”, *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 24, 2013/1, ss. 155-166; ŞAHİN, Hatice, “Bursa'da Yazılmış Tıp Metinlerinde Ağız Özelliklerine Dair”, *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 31, 2016/2, ss. 291-298; ŞAHİN Hatice, BAŞTÜRK Şükrü, ULUOCAK Mustafa, EROĞLU Süleyman, *Bursa İli Yerli Ağzı*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2019, Bursa.

³ Yalova İli Yerli Ağzı'nın ayrıntılı morfolojik ve fonetik özellikleri için bk. ÇELİK Anıl, *Yalova İli Yerli Ağzı*, Hiperlink Yayınları, 2020, İstanbul.

lunmayan; “Deyimler” kategorisi altında 20, “Adlar” kategorisi altında 65, “Sıfatlar ve Zarflar” kategorisi altında 14, “Ünlemler” kategorisi altında 7, “İkilemeler ve Yansımalar” kategorisi altında 12, “Fiiller” kategorisi altında 4 örnek kaydedilmiştir. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü’nde söz konusu şekilleriyle bulunmamakla birlikte “Güncel Türkçe Sözlük”teki Kelimelerden Küçük Fonetik Farklılıklarla Ayrılanlar” alt başlığı bünyesinde; “Adlar” kategorisi altında 200, “Sıfatlar ve Zarflar” kategorisi altında 28, “Edatlar, Bağlaçlar ve Zamirler” kategorisi altında 13, “Ünlemler” kategorisi altında 2, “Fiiller” kategorisi altında 30 örnek tespit edilmiştir. “Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü’nde Yer Aldıkları Halde Yalova İli Yerli Ağzında Anlamları Farklı Olan Sözler” başlığı altında ise; “Adlar” kategorisi altında 11, “Zarflar” kategorisi altında 2, “Fiiller” kategorisi altında 3 örnek göze çarpmaktadır.

“Yalova İli Yerli Ağzının Çocuk Oyunlarıyla İlgili Söz Varlığı” (Çelik, 2018 c) isimli çalışmada ise ilgili ağza yönelik derlemeler yapılırken kaynak kişilere yöneltilen “Çocukken oynadığınız oyunlar nelerdi?” sorusuna verilen yanıtlar ve konuşurların bahsettikleri oyunlar hakkında yaptıkları açıklamalar neticesinde toplanan çocuk oyunlarıyla ilgili söz varlığı ele alınmış açıklanmış ve söz konusu tezdeki metinlerde yer alan halk bilimi malzemelerinden çocuk oyunlarıyla ilgili olanların niteliksel açıdan ön plana çıktığı belirtilmiştir.

“Yalova İli Yerli Ağzı İnceleme-Metinler-Sözlük” (Çelik, 2018) isimli tez çalışması gerçekleştirilirken bu ağzıda dikkat çeken “ballama”, “kireşleme”, “örtleme” gibi hastalık adlarından yola çıkılarak ağızlarla ilgili genel bir araştırma ortaya konmuş ve “Türkiye Türkçesi Ağızları {+lAmA} Birleşik Ekinin Hastalık Adları Türetme İşlevi Üzerine” (Çelik, 2018 d) isimli bir araştırma kaleme alınıp söz konusu ekin hastalık adı yapma işlevi vurgulanmıştır.

Türkiye Türkçesi ölçünlü yazı dilinde yer almayan ve Yalova İli Yerli Ağzında “*unu da elinnen böle sürâsin gızarmış pidelerin üstüne böreK gibi güsenç olur*” cümlesinde “istenilen, beğenilen, hoş giden biçimde” anlamıyla, zarf görevinde tespit edilen “güsenç” kelimesinden yola çıkılarak “Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde “Küse-” Fiili” (Çelik, 2018 e) isimli bir çalışma ortaya konmuş ve söz konusu fiilin etimolojisi, imlası ve morfolojisinin

yanı sıra Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleri ile Moğol Lehçelerindeki dilsel yolculuğu, leksikolojik durumu ve türevleri ele alınmış, lehçeler arası karşılaştırmalar yapılarak fiilin kullanımları örneklendirilmeye çalışılmış, kelime haritaları meydana getirilmiştir.

Yalova ili Manavları'ndan derlenen metinlerle tanıklanarak "Türk Dügün Gelenekleriyle İlgili Bir Terim: Telek" (Çelik, 2018 f) isimli bir çalışma kaleme alınmış ve bu çalışmada düğünlerde gelinleri süsleyen ve onlara kılavuzluk eden kadınların Türk kültüründeki konumlarından bahsedilmiş, "telek" ve "teleklik" kavramlarını tanımlamak ve açıklamak hedeflenmiştir. Bununla beraber, "telek" kelimesinin etimolojik yapısı incelenerek dilsel yolculuğundan söz edilmiş ve "telek" sözcüğünün kavram alanı Yalova İli Manavları'ndan derlenen metinlerle tanıklanarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulan "Yalova İli Yerli Ağız ile Kütahya ve Aydın İli Ağızlarının İlişkileri" (Çelik, 2019) isimli çalışmada ise "Yalova İli Yerli Ağız (İnceleme-Metinler-Sözlük)" isimli doktora tezinde ağız özellikleri incelenen yerleşim yerlerinden Çiftlikköy ilçesine bağlı Çukurköy'ün yerli mahallesinin kuruluşunda Kütahya'dan göç eden grupların önemli roller oynadığının ve Armutlu ilçesine bağlı Fıstıklı köyünün ilk nüfusunun ise Aydın-Nazilli'den buraya getirilen Türklerden oluştuğunun yerel sakinler tarafından ifade edilmesinden yola çıkılarak köylerin kurucularının geldikleri ifade edilen yörelerdeki ağız özellikleri ile Yalova ili yerli ağzının birtakım dilsel ve tarihsel özellikleri karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte "Boy, Oymak, Aşiret Adları ve Yalâkabâd" başlığı altında "Yalak Ova" veya "Yalâk-Âbâd" olarak anılan coğrafi alan hakkında bilgi verilmiş bu bölgede yer alan boy, oymak ve aşiret adı kökenli yer adları incelenerek Yalova yakınlarında meskûn olan Türk boyları hakkında birtakım veriler elde edilmiştir. Yalova'da günümüzde tespit edilen yerli köylerinden isimlendirmeleri tasnif edilmiş ve bunların arasında Kapaklı ile Denizçalı köyünün eski isimlerinden Gödelü isimlendirmelerinin boy, oymak, aşiret adları ile ilişkili olabileceği belirtilerek buranın yerlileri ile ilgili çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

4. Sonuç

Yalova bir göç şehridir ve kitlesel iletişimin yoğun etkisi altındadır. Bu ilin yerli ağzının temel karakteristiğini belirlemeye yetecek olan malzemeyi bugün hâlen içeren metinler, bir sonraki kuşakta belki bu malzemenin çok büyük bir kısmını yitirecektir. Böyle bir coğrafyada müstakil bir ağız çalışmasının daha önce yapılmamış olmasının önemli bir eksiklik olduğu düşüncesinden ve bir göç şehri olan Yalova'nın yerli unsurlarıyla alakalı kültürel özelliklerin tespit edilmesine katkı vermek gayesinden hareketle gerçekleştirilen Yalova İli Yerli Ağız isimli çalışmanın, Türkiye Türkçesi ile ilgili olarak yapılacak ağız atlası araştırmalarına da bir katkı vereceği düşünülmektedir.

Bir göç şehri olması dolayısıyla göçe dair nitelikleriyle ön plana çıkan Yalova şehrinin yerlileri üzerinde araştırmalar yapılması son derece önemlidir. Batı Anadolu'daki en eski Türk yerleşimlerinden bazılarında ev sahipliği yapmış olan Yalova'daki yerli unsurlar yeterince ön plana çıkarılmamıştır. Yalova İli Yerli Ağız çalışması kapsamında yapılan saha çalışmaları esnasında bugün yerli köylerinde yaşayan Manav/yerli kimi kaynak kişilerin dahi "Yalova'da yerli bulamazsınız.", "Yalova'da yerliler ağız konuşmaz.", "Yalova'da Manavlık kültürü kalmadı." vb. karamsar ön yargılarla şehrin yerli kültürünün durumunu ifade etmeye çalıştıkları görülmektedir. Oysa sahaya çıkıldığında Yalova yerli kültürünün ve hafızasının halen son derece canlı şekilde söz konusu köylerin sakinlerinin yaşayışlarında ve zihinlerinde barındığı görülür. Yalova ili yerlilerinin ağızları, kültürleri, folklorik mirasları büyük bir hazinedir. Bu mirasın bilimsel olarak ortaya konması ve değerlendirilmesi, göçmeni ve yerlisiyle bir bütün olan Yalovalılık kimliğine ve Yalova şehrine katkı sağlayacak, bunun yanı sıra Türkiye'nin kültürel, tarihî, coğrafi, sosyal ve siyasî birikimine değer katacaktır.

Kaynakça

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı [BDAGM] (1994), *Defter-i Hakanî Dizisi:1, 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) II*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Da-

- ire Başkanlığı [BDAGM] (2013), *Osmanlı Yer Adları II, Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zulkadiriye Eyaletleri (1530-1556)* (AKRDAZE), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Baştürk Şükrü, Uluocak Mustafa, Eroğlu Süleyman, Şahin Hatice (2009), "Bursa Yerli Ağızlarında İsim İşletme Ekleri", *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10, Sayı:17, 2009, ss. 289-299.
- Baştürk Şükrü, Uluocak Mustafa, Eroğlu Süleyman, Şahin Hatice (2010), "Bursa Yerli Ağızlarında Fiil İşletimi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:5/1, Winter 2010, ss.187-198.
- Çelik, Anıl (2018), *Yalova İli Yerli Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi).
- Çelik, Anıl (2018 b), "Yalova İli Yerli Ağzından Derleme Sözlüğü"ne Katkılar", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:13, s. 512-543.
- Çelik, Anıl (2018 c), "Yalova İli Yerli Ağzı"nın Çocuk Oyunlarıyla İlgili Söz Varlığı", *Researcher: Social Science Studies*, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 01-10.
- Çelik, Anıl (2018 d), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında {+lAmA} Birleşik Ekinin Hastalık Adı Türetme İşlevi Üzerine", *ASOS Journal*, Sayı 72, 2018, s. 34-42.
- Çelik, Anıl (2018 e), "Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Küse- Fiili", *İdil Dil ve Sanat Dergisi*, Cilt 7, Sayı 45, s. 485-496.
- Çelik, Anıl (2018 f), "Türk Dügün Gelenekleriyle İlgili Bir Terim: Telek", *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, Yıl: 5, Sayı: 26, s. 323-332.
- Çelik, Anıl (2019), "Yalova İli Yerli Ağzı ile Kütahya ve Aydın İli Ağızlarının İlişkileri", *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, Adana.
- Çelik, Anıl (2020), *Yalova İli Yerli Ağzı*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Doğan, M. Said (2007), *Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler* (ed. Hayati Beşirli ve İbrahim Erdal), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Doğru, Fatih (2017), "Eskişehir İli Manav Ağızlarının Genel Özellikleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), s. 828-846.
- Emiroğlu, Kudret (2003), *Aydın Suavi, Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Eroğlu, Süleyman, Baştürk, Şükrü, Uluocak, Mustafa, Şahin, Hatice (2009), "Bursa Yerli Ağızlarının Genel Özellikleri", *Turkish Studies*

- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 4/8 Fall 2009, ss. 2046-2055.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1988), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gündüz, Ahmet (2014), "Tapu Tahrir Defterlerine Göre Kocaeli ve Çevresindeki Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-I*, s. 465-494.
- Karahan, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK yayınları.
- Öçalan, Muharrem (2004), *Sakarya İli Ağızları*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Öçalan, Muharrem (2006), "Sakarya-İzmit Yöresi Yerleşik Türkmenleri (Manav) Ağızlarında Ötümsüz Patlayıcı Ünsüz Değişmeleri", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, s.1-31.
- Özden, Muharrem (2009), *Bilecik İli Ağız İncelemesi*, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi).
- Şahin, Hatice (1999), "Yeterlik Fiilinin Yalova Ağzındaki Durumu", *Bursa: UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 1999, ss.85-91.
- Şahin, Hatice (2011), "Bursa Yerli Ağızları ve Bazı Arkaik Özellikleri", *Bursa Şehrengizi Bildirileri Kitabı*, s. 211- 216.
- Şahin, Hatice (2012), "Bursa Yerli Ağızlarında Birincil Uzun Ünlüler Üzerine", *Diyalektolog*, Sayı:5, Kış, s.1-7.
- Şahin, Hatice (2013), Yenişehir Köyleri ve Ağızları Üzerine, *Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, Hatice (2016), "Bursa'da Yazılmış Tıp Metinlerinde Ağız Özelliklerine Dair", *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 31, 2016/2, s. 291-298.
- Şahin, Hatice, Baştürk, Şükrü, Uluocak, Mustafa, Eroğlu, Süleyman (2019), *Bursa İli Yerli Ağızı*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kıtaphane.
- Şahin, Kılıç, Kaplanoğlu, Raif (2016), "Osmanlı Kuruluş Devrinde; Doğu Marmara Kıyılarında Türk İskânı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 14, Sayı: 31, s. 27-45.
- Uluocak Mustafa, Baştürk Şükrü, Eroğlu Süleyman, Şahin Hatice (2010), "Bursa Yerli Ağızlarında Ç>Ş Değişimine Dair Bazı Gözlemler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1 Winter, s. 616-624.
- Uluocak, Mustafa, Baştürk, Şükrü, Ogur, Erol, Eroğlu, Süleyman, Şahin, Hatice (2013), "Bursa Balkan Göçmenleri Ağızlarında İsim İşletme Ekleri", *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:

14, Sayı: 24, s. 155-166.

- Ülken, Hilmi Ziya (1969), *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Yalova Belediyesi [YB] (2012), *Doğa, Sağlık ve Turizm Kenti Yalova*, Yalova: Doğuş Ofset.
- Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü [YİKTM], *Yalova Kültür ve Turizm Envanteri*, Yalova: Mega Ofset Matbaacılık, 2017.
- Yaşa, Recep (1999), "Adapazarı ve Çevresindeki Manavlar", *I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu* (ed. Mehmet Alparğu ve Enis Şahin), Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları:

- URL-1: Yalova Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, *Yalova Valiliği 2011 Yılı İl Çevre Durum Raporu*, http://www.csb.gov.tr/db/ced/editor-dosya/yalova_icdr2011.pdf, s.23. (10.12.2017)
- URL-2: Raif Kaplanoğlu, "Osmanlı Kuruluş Döneminde Yalova'nın Kuruluşu ve Bölgedeki Eski Yerleşim Yerleri", https://www.academia.edu/5413126/Osmanli%20Kurulu%C5%9F_D%C3%B6neminde_Yalovan%20Kurulu%C5%9Fu_ve_B%C3%B6lgedeki_Eski_Yerle%C5%9Fim_Yerleri (10.12.2017)

Tahrir Defterlerine Göre XVI-XVII. Yüzyılda Yalak-Abad Kazası

Raif Kaplanoğlu*

Giriş ve Kaynaklar

Kocaeli Livasına bağlı Yalak-Abad'a aid tahrir defterleri oldukça eksiktir. Yalak-Abad Kazasına aid Fatih Devri'ne ait 1455 tarihli Kirmastî Tahrir Defteri'nde çok az kayıt bulunmaktadır.¹ Bu kayıtlarda 4 vakıf köyünün kaydı vardır. Yalak-Abad Kazasına aid Erken Dönem mufassal tahrir defterleri bulunmadığı için, zorunlu olarak 1530 yılına aid icmal tahrir defteri verileri de kullanılmıştır.² Yine TT. 116 numaralı ve 939/1532 tarihinden sonra hazırlandığı anlaşılan bir başka icmal tahrir defteri de taranmıştır.³

Vakıf köyleri ile timar ve zeamet köyleri farklı tarihlere aid defterlerde kayıtlı bulunduğu için, her iki köy grubunu ayrı ayrı değerlendirmek zorunda kaldık. Vakıf köyleri için 1455, 1523,⁴ 1530 ve 1562⁵ tarihli defterler değerlendirmeye alınmıştır. Timar ve zeamet köyleri için ise 1530 tarihli icmal defteri en eski verileri içeren defterdir. İkinci olarak, tarihsiz Kanuni Sultan Süley-

---

* Araştırmacı-yazar, raifkaplanoglu@gmail.com

¹ Belediye Kütüphanesi MC. 117/1 numaralı tahrir defteri için bkz. R. Kaplanoğlu, H. Delil ve N. Topçu, "1455 Tarihli Kirmastî Tahrir Defterine Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları (Giriş-Tıpkıbasım-Çeviriyazı)" Avrasya Etnografya Vakfı Yayını, İstanbul 2014.

² 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu (937/1530) II (Dizin ve Tıpkıbasım] Ankara 1994

³ TT. 116, s. 11

⁴ BOA. MAD. 22, mufassal evkaf tahrir defteri, yıl 929/1523

⁵ KKA. d. 402 (245/579) mufassal evkaf tahrir defteri, yıl 969/1562

man Devri mufassal tahrir defteri⁶ ile 1625⁷ tarihli mufassal tahrir defterleri kullanılmıştır. Ayrıca 2 de müsvedde tahrir defteri bulunmuştur.⁸ TT. 733 numaralı defter tarihsiz olup, 1625 tarihli defterle hasıl rakamları birbirini tuttuğu için, olasılıkla KKA. d. 120 numaralı mufassal timar tahrir defterinin müsveddesidir. Ancak defterdeki bir kayıttan, bu defterin “defter-i atik” müsveddesi olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Diğer müsvedde tahrir defterinde hasıllar verilmediği için, sadece karşılaştırmalar için kullanılmıştır.¹⁰ Yine Yalak-Abad Kazasındaki çiftliklere ilişkin de 2 tahrir defteri vardır.¹¹

1. Kuruluş Döneminde Yalak-Abad Çevresindeki Yerleşim Yerleri

Osmanlılar, Yalak-Abad bölgesine geldiğinde; Katırlı/Esenköy'den başlayıp Ereğli'ye kadar olan sahilde, Prainetos/Karamürsel, Heraklie/Ereğli,¹² Helenopolis/Hersek, Pylai/Strobilos/Çiftlikköy gibi önemli Bizans yerleşimleri vardı. Osman Bey döneminde, bölgenin en önemli kentleri Helenopolis ile Çoban Kale'dir. Bu nedenle kroniklerde geçen Yalak-Abad Kazasının merkezinin bu iki şehirden birinde olduğu söylenebilir. Nitekim Pachymeres, Osman Gazi döneminde Helenopolis'ten söz ettiğine göre, bu kent o tarihte ayakta olmalıdır. Helenopolis, civarındaki birçok köyün birleştirilmesiyle kurulmuştu. Kentin çevresi de bir sur ile çevrilmişti. İzmit yolu ise 15-16. yüzyılda yoğun olarak gezginler tarafından da kullanıldığına göre, sağlam durumdaydı. Ancak XIII. yüzyılda Helenopolis, eski önemini kaybettiği anlaşılmaktadır.

Pachymeres, Heracleam/Ereğli ile Ponticam/Karamürsel'i komşu iki kasaba olarak niteler.¹³ 1530 tarihli tahrir defterinde; Yalak-Abad kazasına bağlı 93 haneli büyük bir köy olan Mür-

⁶ BOA. TT. 436/868, mufassal timar tahrir defteri, tarihsiz-Kanuni Devri

⁷ KKA. d. 120 (246/49), mufassal timar tahrir defteri, yıl 1034/1625

⁸ BOA. TT. 733; TT. 630

⁹ BOA. TT. 733, s.176b

¹⁰ BOA. TT. 630/717, yıl 999/1591

¹¹ KKA. d. 287, yıl 1042/1634, KKA. 121 (86/140) “mensuh”

¹² Ereğli köyü, Süleyman Paşa'nın vakfına aitti.

¹³ Pachymeres II, 1885: 311

sellü, olasılıkla Karamürsel idi. Nitekim, sonraki yıllarda düzenlenen mufassal defterlerde bu köyün Karamürsel olduğu anlaşılmaktadır. XVI-XVII. yüzyılda Yalak-Abad Kazasının en büyük yerleşim yeri de Karamürsel olduğu görülmektedir. Olasılıkla Kara Mürsel, bir Rum kasabası olan Prainetos/Ponticam'ı yeniden ihya ettiği için Mürsellü veya Karamürsel olarak anılmasını sağladı.

Hersek/Dil köyü, Dil'in karşısında bulunan bir çıkıntı tepeye kurulmuştu. Bu noktada İzmit Körfezi'nin genişliği 3-4 km'yi geçmez. IV. yüzyıldan başlayarak İzmit üzerinden dolaşılmaktansa, kara yolu ile **Dil/Aigialoi** İskeleye'ne kadar gelinir,¹⁴ buradan kayıklarla karşı taraftaki Dil Burnu'na çıkılırdı. Veya İstanbul'dan doğrudan **Strobilos**, **Helenopolis** veya **Prainetos** iskelelerine çıkılır, oradan Nikaia/İznik'e gidilirdi. Evliya Çelebi'ye göre de Hersek, 'Hacılar Yolu' üzerinde idi.¹⁵ Bu yol için İbn-i Kemal şunları yazmaktadır: "İçinde muazzam kentleri ve köyleri, güçlü kaleleri çoktu. İzmit ile İznik arasındaki dağlarda bir ağaç yoktu. Bağlar ve bostanlar vardı. Gazadan sonra harap oldu gitti. Şimdi her taraf, içinde insan gezilmeyecek bir orman oldu."¹⁶ Evliya Çelebi de bu yoldan seyahat etmişti. **Evliya Çelebi**'ye göre Hersek'te büyük bir han vardı.

Ayrıca **Çiftlikköy** yakınlarındaki **Strabilos**'un idari sınırları içinde **Chasion** adlı ufak bir yerleşim yeri vardı. Burası, biraz doğuda idi. Bunların güneyinde ise Çukurköy deresinin doğusunda **Kalathos** adında bir yerleşim merkezinin varlığı, yazıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁷

¹⁴ Anna Kommena 1996: 480

¹⁵ Tabula Peutingeriana'da Prainetos/Karamürsel, Nikaia yolunun çıkış noktası olarak gösterilmiştir. Örneğin Konstantinos Porphyrogenetos, 959 yılında Helenopolis bataklık olduğu için Prainetos/Karamürsel'e çıkmıştır. Neakome/Yeniköy'de imparatorun bir takım sarayları ve özel iskeleleri vardı (Pachymeres II, 1885, s.413; Bak. Mansel, 1936: s.5; Ramsay, 1961: s.24-60; Hammer, C. 1, s.93, 118).

¹⁶ Tavarih-i Al-i Osman, 1983: 38

¹⁷ Pachymeres, Tricocciam adlı Bizans kasabasının İznik civarında olduğunu yazmaktadır (Pachymeres II, 1885: 638). Yukarıdaki iki köyü, Trichaloum Deresi ayırmaktaymış. (S. Şahin, Bithynia İncelemeleri, s.98-118) Trichaloum kasabasının da, Menthon azizlerin yaşamını konu ettiği kitabında geçen Trichalice olduğunu sanıyorum. Nitekim bu yerin Kargabaşı Dağı'nda olduğu yazılmaktadır. Laledere'nin hemen yanındaki bölgeye halen **Karga**

Gürle-Orhangazi ve Çiftlikköy arasındaki yol, Roma döneminde çok işlek bir yoldu. Bu yol şebekesine ait Samanlı Dağları'ndaki ormanlık alanda 50 metrelik bir kaldırım yolunun varlığını belirledik. Bölgeye hakim durumda güçlü kalesi olan Elmalı köyünün adı tahrir defterlerinde geçmez. Olasılıkla Saruhanlı köyü, bugünkü Elmalık köyüydü.¹⁸

Bizans döneminde, Yalak-Abad sahilindeki önemli kentlerden biri de Karakilise/Çiftlikköy'de olduğu tahmin edilen Pylai adlı yerleşim idi.¹⁹ Osmanlılar bu bölgeye geldiğinde, Pylai adlı bir kent ayakta idi. Nitekim bu kentin XIII. yüzyıla kadar önemli bir ticaret kenti olduğu, I. Manuel Comnenos'un (1143-1180) şehri korumak için Pylai Kalesi'ni yaptırdığı bilinmektedir. Günümüzde eski Karakilise şehrinin liman ve kilisesi ayakta kalmasına karşın, kaleden eser kalmamıştır. Ancak Elmalık Kalesi, yakın zamanlara kadar son derece sağlam durumdaydı. Olasılıkla Elmalık Kalesi, kıyıda güvensiz durumda olan Pylai/Karakilise'nin kalesi idi.

Osmanlı döneminin ilk yıllarından itibaren Pylai/Çiftlikköy'ün önemini yitirdiği ve Yalak-Abad'ın biraz batısında bulunan Samanlı'nın bir liman olarak önem kazandığını görmekteyiz. Tahrir olan Pylai/Çiftlikköy antik iskelesinin tamiratının zor olması nedeniyle sanırım, Samanlıdere'nin denize vardığı noktada doğal bir liman olan Samanlı'nın önem kazandığı ve ilk Osmanlı devirlerinden başlayarak işlek bir liman olduğu anlaşılmaktadır. 40-50 yıl öncesine kadar da Samanlı İskelesi; Yalak-Abad, Bursa, İznik ve Orhangazi'nin kereste, sebze ve meyve is-

---

Yeri denilmektedir.

¹⁸ Bugün 'Tatar Yolu' olarak anılan Roma Yolu'nun, 1204 yılında tamir gördüğü, Osmanlılar tarafından da sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. İnalçık'a göre de **Karakilise/Çiftlikköy'e** 5-6 km uzaklıktaki **Elmalık Kalesi**, kaynaklarda sözü edilen **Pylai Kalesi** olmalıdır (İnalçık 1996: 32). Elmalık köyü, 1922 yılına kadar Rumların yaşadığı bir köydü.

¹⁹ Yalak-Abad istikametindeki bu yol üzerinde; Karsak-Gürle köyü altında, Karsak Deresi üzerinde bir Roma köprüsü vardı. Daha sonra yol, Orhangazi üzerinden Ermeni köyleri olan Cedit/Yeniköy, Orta ve Çengiler köylerinin yanından geçerek, Sugören'den sonra Yalak-Abad'ın az doğusunda bulunan Çiftlikköy'e ulaşırdı. Yaptığımız araştırmada yol, Samanlı Dağları'nı aştıktan sonra **Elmalı** ve **Kazimiye/Yortan** gibi Rum köylerinden Roma ve Bizans döneminin en önemli liman kentlerinden olan **Pylai** veya **Strabilos** olarak anılan Çiftlikköy'e ulaşıyordu (Pachymeres II, 1885: 220, 311).

kelesi idi. Bu iskele, insan yapımı bir yapıya gerek duyulmadan, Samanlı deresi ağzına gemilerin yanaşmasıyla bir liman görevini görürdü.

Samanlı köyünü Bizans döneminin Xenodochion adlı yerleşim yerinde lokaliz etmek gerekir. Nitekim, XX. yüzyıla kadar Samanlı'da Hıristiyanların yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar Bizans kentçığı Xenodochion'un, Çoban-Kale'de olduğunu savunmaktadır. Oysa Pachymeres'e göre Çoban-Kale'nin adı Bapheus idi. Olasılıkla Samanlı Kalesi, Bizans kaynaklarında geçen Xerigordos adlı kaleydi.²⁰ Ancak ilk Osmanlı kronikleri Samanlı Kalesi'nden söz etmezken, sadece kaplıcalardan uzun uzun söz edilmektedirler.²¹

XVII-XVIII. yüzyıla kadar da Samanlı Kalesi, bugünkü Yalova'dan daha önemliydi. Mudanya, Gemlik ve Yalak-Abad sahilinde bulunan Rum köyleri, olasılıkla yerli Bizans köyleriydi. Bu köylerin kuruluşu, olasılıkla ilk Osmanlı saldırıları sırasında Bithynia'dan kaçan Rumların gelip yerleştiği köylerdi. Buradaki kalıntılardan, Roma-Bizans döneminde de bölgede önemli yerleşim alanları kurulduğu anlaşılıyor. Yalak-Abad sahil yolu, Osmanlı döneminde de önemini sürdürmüş olup, birçok geçitleri vardı.

Samanlı'nın hemen doğusunda bulunan Termal/Pythia da, Roma döneminden bu yana imparatorların ilgisine ve ihسانlarına nail olmuş bir yerdi.²²

²⁰ Anna Komnena 1996: 306; 1974 yılında Yalova'da bulunan bir sınır taşında, **Xenodochion** ile **Pylai** arasındaki sınırın Konstantin ve annesi İrene tarafından lütfedildiği yazılıdır (Zengin, 1987: 116). C. Foss'a göre, Anna Komnena'nın İznik'in 3 mil doğusundaki Kherigordon, Çoban Kale'dir (Foss 2002, 108-109).

²¹ **Samanlı** köyünde, batıda halk arasında Urum/Rum Mahallesi'nde kadim Rumlar yaşamaktaydı. XIX. yüzyılın ortalarına kadar burada Rum vardı. Nitekim köydeki kilise, 1247/1831 yılında harap olduğu için tamirine izin istenmişti.

²² (Pachymeres II, 1885: 642). Prensess Theodora, hekimlerin önerisiyle Pythia kaplıcalarına birçok kont ve 4 bin kişiden oluşan gösterişli bir kortejle tedavi için gelmişti. Bu sırada da çevredeki büyük yollar onarılmıştı. Prensess, Bithynia'dan geçerken, sağlığını kazanması için tanrıya yalvarmaları koşulluyla kiliselere, manastırlara ve hastanelere de büyük sadakalar dağıtmıştı (Gibbon 1994: IV 51). Bugün Termal'da çok sayıda yazıt ile yerleşim alanı kalıntıları vardır. Şahin'e göre ise Pylai ve Termal Kaplıcalarının o zaman ki adı birleştirilip **Pylopythia** adı kullanılmış. Roma İmparatorları

Eski bir Bizans köyü olan Yortan'da da, XVI. yüzyıla kadar Hıristiyanlar yaşamaktaydı.

Yalak-Abad Kazasının batısındaki sahilde yer alan kadim Hıristiyanların yaşadığı Kocadere, Çınarcık, Engere, Karpuzdere²³ ve Katırlı/Esenköy köyleri de 1922 yılına kadar birer Rum köyüydü. Bu kıyıda yerleşim yeri olabilecek en uygun alan olan Karpuzdere vadisi, olasılıkla eski Bizans kentçığı olan Triton'un bulunduğu yerdirdi. Yalak-Abad bölgesindeki en eski yerleşim alanlarından biri olan Koruköy, bölgedeki kadim Hıristiyanların yaşadığı bir köy olmalıdır. Ancak tahrir defterlerinde adı geçmemektedir. Ancak Çınarcık'ın doğusunda yer alan Koruköy'de antik yerleşim kalıntıları olup sonradan bir Rum köyü olduğu anlaşılıyor. Köydeki kilise ise tahrip olmuştur.²⁴

Bölgedeki en eski Osmanlı yerleşimlerinden biri de; İznik'te Yakut Paşa Zaviyesi Vakfı'na ait Çalca/Çalıca köyü idi. Vakıf kayıtlarına göre bu köyü Orhan Bey vermişti. 1455 yılına ait vakıf tahrir defterinde; bu köyde Hıristiyan yaşamasa da, Orhan Bey'in vakfettiği bir yer olması nedeniyle eski bir Rum köyü olmalıdır.

2. Yalak-Abad ve Çevresinin Fethi

Hersek İskeleyi'nden güneydoğuya giden yol, **Drakon/Ya-**

Manuel ve II. İoannes, Yalova-Kocaeli bölgesine Rumeli'den getirilen Sırp-ları iskan etmişlerdi (Bak. S. Şahin, Bithynia İncelemeleri, Bonn 1978: s.98-118; Ostrogorsky 1986: 156, 362).

²³ Bu kıyıda yerleşim yeri olabilecek en uygun alan olan **Karpuzdere** Vadisi, olasılıkla eski Bizans kentçığı olan **Triton**'un bulunduğu yerdirdi. **Triton** ve **Pylai**, imparatora ait bir iskeleymiş. İdari açıdan da Konstantinopolis/İstanbul'a bağlıymış. Pamponius Mela'ya göre burada gemiciler için bir liman vardı (De Chorographia I). Nitekim bu limanın kalıntıları halen ayak-tadır. Konstantinos'un (780-797) eşi kaçınca buraya sığınmış (Corsten, 1987: 158).

²⁴ Teşvikiye köyünün kurulduğu yerde bulunan eski bir Rum köyüdür. Bölgede, en geniş vadiye sahip köy olduğu için en önemli yerleşiminin de burada kurulduğunu sanıyorum. Köyde, "Kubbeler" denilen çok uzun bir Bizans duvarı vardır ki, köylülere göre İstanbul'a su taşımak için yapılmış bir su yoludur. Olasılıkla bu kalıntılar, suyolundan çok bir savunma hattı olduğunu göstermektedir. Nitekim bu savunma hattının hemen ucunda, halen kalıntıları deniz içinde (kalmış) 200 metreyi bulan antik iskeleye son bulmaktadır.

lakdere Irmağı'nı izleyerek İznik'e ulaşırdı. Bu küçük dere, önceleri Bizans İmparatorluğu ile Selçuklu Devleti'nin sınırını oluşturmaktaydı.²⁵ İki kola ayrılan bu derenin ortasındaki tepede Osmanlı belgelerinde Çoban Kale adlı korunaklı bir kale vardı²⁶ (Aşıkpaşazade, s.42). Halil İnalıcık'ın keşfettiği bu kale, derenin her iki vadisinden geçen yolları da kontrol etmekteydi. Roma Caddesi buradan -batıdaki geniş vadiden değil de doğudan, yamacın eğimi oyularak oluşturulmuş doğal sert zeminden- geçmekteydi.²⁷ Batıdaki geniş vadi ise olasılıkla askeri yol olarak kullanılmaktaydı. Yalakdere'den sonra bugün Valideköprü²⁸ olarak anılan Roma devri köprüsünde, **Helenopolis** ve **Prainetos**'tan gelen yollar birleşip ortak bir yolla Nikaia/İznik'e ulaşırdı. XVI. yüzyıl Osmanlı yapısı olan bu köprü, olasılıkla eski bir Roma köprüsü yerine yapılmıştı. Bu yol üzerindeki **Kız Derbend**, Cumhuriyet Dönemine kadar yolu korumakla görevli bir derbent köyüydü.²⁹

²⁵ Anna Kommena 1996: 126

²⁶ Bu kale ile ilgili ilk etüdü **Foss** ve **H. İnalıcık** yapmıştır. 27 Temmuz 1302 tarihindeki **Bapheus** Savaşı bu bölgede geçmişti (İnalıcık, 1996: 9-39). Burası, XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde geçen 48 hanelik **Koyunluca** köyü olmalıdır (TT. 438/1, s. 807).

²⁷ Romalılar yollar için vadilerin içlerini değil de, vadilerin yamaçları veya sırtlarını tercih etmişlerdir. Vadilerin sert zeminleri oyularak yol yapımını sıkça kullanılmıştır. Burada da yüzlerce metre kayalar oyulup, doğal taşlardan yollar yapılmıştır. Sonraki yıllarda, doğal kayalardan oluşan bu yol üzerine malzeme ve asfalt dökülmüştür.

²⁸ Belki de bu yolu yaptırdığı bilinen İmparator Konstantin'in annesi Helana tarafından yapıldığı için Valide Köprüsü adını almıştı. Nitekim yine bu kadının yaptırdığı Termal hamamına da Valide Hamamı denilmektedir.

²⁹ Yalakdere'de **Libum** adlı Bizans kentçliğini lokaliz edebiliriz (Ramsay, 1961: s.264). Evliya Çelebi, Derbend köyü için şunları yazmıştır: "Derbend; bu dahi Yalova Kazası hududunda 100 hânlı ve 1 camili ve 2 hanlı mamur u âbâdân mu'âf [u] müselle-i Müslim ve keferi ile müzeyyen köydür, ammâ gâyet derbend-i bender yerdir" (Evliya Çelebi, C.3, s.7). 1731 yılında, Mekke yolu üzerindeki Hersek ile Kızderbend arasındaki yollar tamamen harap olduğu için, Karamürsel ile Yalak-Abad arasındaki derbent köylerine, bu yolun tamiri ve yenilenmesi konusunda hüküm gönderilmişti (BOA. C.NF. s.1731). Roma Caddesi'nde, özellikle Justinanus döneminde önemli bir değişiklik oldu. Bu devirde Hersek-İznik yolunun daha da önem kazandığı görülür. Özellikle askeri önemi arttı. İmparator, Gebze'den Khalkedon/Kadıköy'e kadar yolu bozdurarak böylece Anadolu'ya gidecekleri, ancak denizden Helenopolis/Hersek veya diğer iskelelere çıkmaya zorlamıştı. Diest

Kaynaklarda Yalak-Abad'ın fethine ilişkin çok karmaşık bilgilere yer verilmiştir.³⁰ Yalak-Abad bölgesinde 27 Temmuz 1302 yılında yaşanan **Bapheus** Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin kurulduğu kabul edilse de, aslında Yalak-Abad bölgesinin fethi Osman Gazi döneminde değil, Orhan Gazi döneminde olmuştur.³¹ İnalçık'a göre 27 Temmuz 1302 tarihinde yapılan savaş Hersek'te başlamış, Koyun/Çoban Hisar'da sonlanmıştı.³² 1337'de Bizans İmparatorunun, Arnavutluk'taki asilere karşı seferde olmasını fırsat bilerek, Orhan Gazi İzmit'i kuşattı. İzmit'in sahibesi o yıllarda bir hatunmuş. İstanbul Tekfuru ile de bir akrabalığı varmış. Yalak-Ova'da tuttuğu hisarda Yelekonye adında bir başka tekfur varmış. Bu, Yalak-Ova'nın sahibiymiş. Sırtta ise bir başka hisar daha varmış ki, ona Koyun-Hisar derlermiş. Ya-

---

bu olayı imparatorun Doğu'ya önem vermemesine, Sölch ise Doğu'dan gelecek tehlikeleri önlemek amacıyla yaptığını savunur. Yol daha sonra tamir edilmişti (Mansel 1936: 10).

³⁰ "Koyunhisar Muharebesi" başlığı altında bu değerlendirmeyi yapan Uzunçarşılı, daha sonra 1321 ile 1325 tarihleri arasındaki bir zaman dilimine Yalova'nın fethini yerleştirir: "Gazi Abdurrahman Yalova'yı almış ve Samsa Çavuş da İznik üzerine yürümüşse de kaledekilerin Gemlik tarafından yardım görmeleri üzerine yapılan hücumdan bir netice alınmamıştır" (Uzunçarşılı, I-109).

³¹ Nitekim Osmanlı kroniklerinde de geçen; deredeki sırttaki hisar olarak nitelenen Koyun-Hisar, İnalçık'ın keşfettiği bir kaledir (Aşıkpaşazade, 2003: 363).

³² Anonim Tevârih-i Al-i Osman'da konu şöyle aktarılmaktadır: "O vakit İznik'e dahi İstanbul tekfuru hüküm ederdi. Çünkü İstanbul tekfuru bu hale vakıf oldu, hayli gemiler cem' edip içine çok leşker koyup gönderdiler ki varalar, gazileri İznik üzerinden ayıralar. Hem bir itimad ettiği adamını bile gönderdi. Gemilere girip azmedip gittiler ki varalar Yalak-Ovası'na çıkalar, andan İznik üzerine varalar gazileri gafilin basalar. (..) Bu yandan İznik kâfirlerine haber irişecek kim, tekvurı şimdi, anlar dahi çok ağlaşup yas itdiler. Akıbet tanışup anı tedbir itdiler kim, kaçalar. Kaçanlar kaçdı, kaçamayanlar kal'ayı virüp muti' olalar. Hem öyle idüp kal'ayı gâzilere virdiler" (Anonim-Giese, 1992: 12). "İstanbul tekürü dahi mâ-beynlerinde olan karâbet muktezâsınca ve İznik feth olduğu sûrette nevbet İstanbul'a gelmek havfından asker cem' idüp Yalak-ova sâhiline irsâl eyledi. Bu haber Orhân Gâzi'ye vâsıl olcuk. Süleymân Paşa'yı serdâr nasb idüp irsâl eylediler. Anlar dahi cânib-i küffâra revâne olup küffârdan istihbâr için ilerü bir kaç âdem yolladılar. Ol âdemler küffârın Yalak-ova'ya çıkup İznik'e kârib bir mahalle vusûlunu haber alup Süleymân Paşa'ya iblâğ itdüklerinde acâleten ol cânibe azîmet olundu. Bir yağmurlu ve karanlık gice de ol mahalle vâsıl olup küffâr askeri üzerine hücum itdiler" (Anonim, 2006: 13).

lakonye'nin kardeşi olup, adına Kileyon/Kaloani/Kalayani derlermiş. Koyun Hisar bu tekfurunmuş. Orhan Bey, Koyun Hisar'ını aldıktan sonra ancak 1337 yılında İzmid Kalesi'ni fethedebilmişti³³ (Neşri, 1-150). **Çoban Kale** de 1337 yılında veya bir yıl öncesinde ele geçirilmişti. Öyle anlaşılıyor ki; Bapheus Savaşı'nı kazansa da Osman Gazi, Yalak-Abad sahili ile Koyun/Çoban Hisar'ını uzun süre alamamıştı.

Bapheus Savaşı olarak anılan bu savaş, Osmanlı kroniklerinde çok çelişkili olarak aktarılmıştır. İnalçık'ın kullandığı ve Giese yayını olan Anonim'de bu savaş, Osman Gazi dönemindeki bir olay olarak anlatılırken, daha sonra Orhan Bey dönemine gelip, 1331 yılında gerçekleşen İznik'in fethiyle bitirilir.³⁴ Bazı kroniklerde ise Yalak-Ova yani Hersek'te yapılan bu savaş, Osman Gazi değil, Orhan Gazi döneminde yapıldığı yazılıdır.³⁵

³³ “İzmid'e vardılar. Onun sahibi bir kadındı. İstanbul Tekfuru ile yakınlığı vardı. Adına Yalakonya derlerdi. Yalak-Ova'nın sahibiydi. Hisar onundu. Bir kardeşi vardı. Adına Kalayon derlerdi. Yukarı sırttaki Hisar onundu. Şimdiki zamanda Türkler Ona Koyun Hisarı derler. Bunların hisarının üzerinde Türkler vardı. Savaşırken Kalayon'un göğsüne ok dokundu. Acı duymadan öldü. Orhan Gazi geldi. İzmit yakınına kondu.” Daha sonra, vire ile kalesini Türklere teslim etti (Aşıkpaşazade, 2003: 363). Neşri de İzmid'in fethi konusunu şunları yazmaktadır: “Yalakova'da turduğu hisarda bir kâfir var idi, Yelekonye dirlerdi, Yalakova'nın sahibiydi ve sırtda bir hisar dahi vardur ki şimdi ana Koyunhisarı dirler, Yelekonye'nün bir harındaşı var idi, adına Kaleyon dirlerdi, ol hisarcuk anundi ve bi'l-cümle çünkü, bu hisarların üzerlerine düşüb cenge başladılar, Yelekonye'nin göksine ok tokınub ol mel'un eğlenmeyub öldi. Ol esnada Orhan dahi gelüb İznikmid üzerine düşdi...” (Neşri, Cihannüma, I, s. 152-153) “(Konur Alp ölünce) ol ucun sancağını Kışçı Murat Gazi'ye verdi. Oradan asker toplanıp İzmit'e gitti (...)” (Neşri, 1-150).

³⁴ Yine Şakayık-ı Numaniye'de; İznik Kalesi'ni kuşatan Orhan Gazi'ye karşı önemli bir Bizans kuvveti İstanbul'dan İznik'in imdadına gönderilmiş. Böylece Orhan Gazi'yi arkadan vurma tehlikesi belirince, Şahin Lala savaşa gönderilmiş. Lala Şahin, İstanbul'dan gelen bu saldırıyı önleyip çok büyük ganimet almış (Tıpkıbasım, 1989: 28-29). Orhan Gazi devrinde geçen bu olay; Anonimlerde bahsi geçen İznik'in fethinin hemen öncesindeki saldırıyla aynı Bizans saldırısı olmalıdır. Yine **Thomas Corsten**'in tespit ettiğine göre 1337 yılında Triglia/Tirilye'den, Türkler üzerine büyük bir Bizans saldırısı yapılması planlanmış. Bu saldırı sırasında 36 parça gemiyle getirilen askerle, Bursa'yı kuşatıp almak amaçlanmıştı (Corsten, 1987: 63). Olasılıkla başarısız bir girişimdi.

³⁵ “Kara-Tigin ve Targan kala'alarında olan dilâverler İznik küffarını bir mer-tebe tazyik itmişler idi ki, asla kal'adan huruca iktidarları kalmamış idi. Bu

Sadece Neşri tarihinde Pachymeres'in anlatısına benzer bir bölüm yer almaktadır. Buna göre Kara-Hisar/Afyon ve Meandre/Menderes bölgesinden gelen katkı sayesinde İstanbul'dan gönderilen askerler, Hersek yakınlarında baskın yapılarak denize dökülmüş. Neşri, saltanat alameti sayılan hilat, kılıç, tabl ve âlemin, bu olay sonunda getirildiğini yazar (Neşri, I-107).

3. Yalak-Abad Kazasının Kuruluşu

Yalak-Abad bölgesinin Osmanlı Devleti idaresi altına girmesinin 1337 yılından sonraki yıllara kadar uzadığı düşünülmektedir. Fetihden sonra, İzmid/İznikmid bölgesinin yönetimi Orhan Gazi'nin oğlu Şehzade Süleyman'a bırakılmıştı. İzmid şehri ise Kocaeli Sancağının merkezi olmuştu. Kocaeli Sancağı, 1420 yılında Anadolu Eyaleti'ne bağlanmıştı. 1337 yılından sonra Yalova sahili fethedilince, bölgenin yönetimi Akça Koca ile Kara Mürsel'e verildiği anlaşılmaktadır.³⁶

XVII. yüzyıla kadar Arnavud/Nüşhetiye Çiftliği ile Karamürsel'in Ulaşlı köyü arasındaki topraklara Yalak-Ova/Yalak-Abad Kazası denilmekteydi. Ancak, Yalak-Abad adını taşıyan bir yerleşim birimi yoktu. Oysa, bu kazanın bir idare merkezi olma-

---

üslub üzere müzayakaları mümtehit olunca İstanbul tekürinden bir kaç kere istimdad itmişler idi. İstanbul teküri dahi mâbeynlerinde olan karabet muktezasınca ve İznik feth olduğu sürette nevbet İstanbul'a gelmek havfından asker cem' idüp Yalak-Ova sahiline irsal eyledi. Bu haber Orhan Gazi'ye vasıl olıcağ. Süleyman Paşa'yı serdar nasb idüp irsal eylediler. Anlar dahi canib-i kübara revane olup küffardan istihbar için ilerü bir kaç adem yolladılar. Ol ademler küffarun Yalak-Ova'ya çıkup İznik'e karib bir mahalle vusülünü haber alup Süleyman Paşa'ya iblağ itdiklerinde acâleten ol canibe azimet olundu. Bir yağmurlu ve karanlık gece de ol mahalle vasıl olup küffâr askeri üzerine hücum itdiler. Avn-i Hakk ile leşker-i küffâr târmâr olup bakıyyetü's-süyûf olanları bir kaç namdarlarıyla esir olundu. Andan Süleyman Paşa, esirler ile Orhan Gazi dergahına teveccüh idüp vusüllarından sonra Orhan Gazi dahi feth-i İznik'e sitâb eyledi. Ehl-i İznik'ün muharebeye adem-i iktidarlarından nâşi asker-i islam vâsıl oldukda istiman itmelerile kal'a zabt olundu" (Anonim, 2006: 13).

³⁶ "Orhan Gazi gelib İzmit'i fethetti. Kiliselerini yıktı, mescid ve medreseler yaptırdı. (...) Kara Mürsel derler bir yiğit vardı. O kıyıyı ona verdi. Ülkesini tımar olarak üleştirdi. Tımar erleri o kıyıya geldiler. İstanbul'dan gemi çıkartmaz oldular... Yalakova'yı Akçakoca'ya verdiler. O da kendisiyle gelen gazilere üleştirdi..." (Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser/5, İstanbul 1972, s. 32-33)

lydı. En azından, "kadı" veya "naib"in oturduğu bir yerleşim birimi olmalıydı. XVII. yüzyıla kadar bu kazanın merkezinin neresi olduğu konusu tartışmalıdır.³⁷ 1530 tarihli tahrir defterinde; toplam veriler sayılırken de Yalak-Ova kazası/ilçesinde toplam 55 köy, 14 mezra ve 3 çiftlik sayılmasına karşın, ilçede bir "nefs-i kaza" (kaza merkezi) olmadığı çok net biçimde görülür. Diğer tahrir defterlerinin hiçbirinde de "nefs-i Yalak-Abad" adlı bir yerleşim yerine rastlanılmamıştır.

Osman Bey döneminde, Yalakedere ve ovası hattında yer alan en önemli yerleşim yerleri Helenopolis³⁸ ile Çaban-Kale idi.³⁹ Bu nedenle kroniklerde geçen Yalak-Abad Kazasının merkezini bu iki şehirde aramak gerekir. Kuruluş ve Klasik Dönemde kadıların durduğu yerler, genellikle surlarla çevrili yerleşim birimleri idi. Bu nedenle Çoban-Kale, o tarihte Yalak-Ova/Yalak-Abad'ın kaza merkezi olma olasılığı en güçlü yerdir. Nitekim Evliya Çelebi, Çoban-Kale'nin Yalak-Abad Kalesi olduğunu ifade etmiştir. Ancak, hemen sonra bölgenin yöneticisi olan Kara Mürsel tarafından sonradan kurulan Karamürsel köyünün, kaza merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Sözlü kaynaklardan aldığımız bilgilere göre Karamürsel'in hemen güneybatısında yer alan Pazar-

³⁷ Kazanın adını taşıyan yerleşim biriminin olmaması, Osmanlı döneminde yaygın bir uygulamaydı. Bir coğrafi alan kaza, nahiye ve sancak olarak belirlenmiş olmasına karşın, o nahiye, kaza ve hatta sancakların merkezi olan yerleşim birimi farklı adla anılırdı. Örneğin Kocaeli Sancağının merkezi İzmit, Hüdavendigâr Sancağının merkezi Bursa'ydı.

³⁸ Nitekim Pachymeres, Osman Gazi döneminde **Helenopolis**'ten söz ettiğine göre, bu kent o tarihte ayakta idi (Pachymeres, 1885: II-118). XII. yüzyılda Anna Kommena Kibotos ve Helonopolis'ten de söz eder. 1530 tarihli tahrir defterinde "Dil" olarak anılan bu yerleşim biriminde, 13 hane Müslüman'a karşılık 29 hane Hıristiyan yaşamaktaydı. 1838 yılında Fellows, Helenopolis'ten geçtiğini ve burada bir mil uzunluğunda kuleli kent surlarını, birçok anıt mezar ile su yolları kalıntılarını görmüştür (Mansel, 1936: 7). Ancak, rahmetli H. İnalçık, Helenopolis'in yerinin günümüzdeki Yalova kentinin olduğu yer olduğunu düşünmektedir (İnalçık, 1996: s.32).

³⁹ 1800 tarihinde William Martin Leake'ye göre tüm bu sahil eskiden Bizans yöneticilerinin köşkleriyle dolmuştu. "Boz Burnu, İzmit Körfezi ile Kios/Gemlik yahut Mudanya Körfezi arasında aralı noktalar oluşturur. Kısa yoldan İznik'e gitmek için Samanlı Köyü'ne inilerek oradan Gürle yoluyla gölün güney sahili dolaşılmalıdır. Biraz daha batıda, önce Drepenon ve sonra Helenopolis adıyla anılan Yalova/Yalavatch Köyü vardır. Bu tarafta prenses Helen'in büyük yapılar yaptırdığı sıcak su hamamları görülmeye değer. Bu hamamlara eskiden, Bizanslılar gelirdi" (Lowry, 2004: 135-174).

köy'ün, "Eski Yalak-Abad" olarak anıldığı görülmektedir. Belki de Yalak-Abad kazası kadısının oturduğu yer burasıydı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarındaki, 1530 yılı tahririne göre; Kocaeli Sancağının Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak kayıtlara geçtiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Kocaeli Sancağının kazaları; İznikmid, Kandıra, Şile, Yoros, Yalak-Abad, İznik, Gebbüz/Gebze ve Ada kazalarıydı. Ancak, 1533 yılında gerçekleşen bir değişiklikle Kocaeli Sancağının Anadolu Eyaleti'nden alınarak, Cezâir-i Bahr-i Sefid, yani Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlandığı ifade edilir.⁴⁰ Kâtip Çelebi kendi zamanında da (1609-1657) Kocaeli Sancağının Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlı olduğu kayıtlıdır.⁴¹ Ancak etüd ettiğimiz hiçbir tahrir defterinde, Yalak-Abad'ın bu eyalete bağlı olduğuna dair bir kayıt bulamadık. Tahrir Defterlerine göre XVI yüzyıl ile XVII. yüzyıl başında Kocaeli'nin bir liva olduğu anlaşılmaktadır. Cezâir-i Bahr-i Sefid ile ilgili sadece bazı köylerin Boğazkesen Hisarı muhafızlarının timarı olduğu yazılıdır. 929/1523 tarihli MAD. 22 numaralı evkaf defteri ile yine 1042/1632 tarihli KKA. 287 numaralı icmal tahrir defterine göre de Kocaeli bir liva olarak kayıtlıdır.⁴² Ancak XVII. yüzyıla ait olduğu sanılan KKA. 121 numaralı deftere göre İznik ve Yalak-Abad, Hüdavendigâr Sancağına bağlı kazalar içinde gösterildiğine göre, bu iki kazanın Kocaeli'nden kısa bir süreliğine de olsa ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır.

1082/1671 yılına ait bir belgede ise Kocaeli Sancağına bağlı Yalak-Abad, İzmid ve Karamürsel, Üsküdar nahiyesine bağlıdır. Yine 1668-1694 yılları arasındaki belgelerde, Yalak-Abad'ın İznik ile birlikte Kocaeli Sancağına bağlı olduğu görülmektedir.⁴³ 1777-1787 tarihleri arasında ise Kocaeli Sancağına bağlı kazalar; Üsküdar, İznik, Yalak-Abad, Sapanca, İznikmid/İzmid, Geyve, Pazarsuyu, Sarıçayır, Ab-ı Safi/Karapürçek ve Gürle/Pazarköy

⁴⁰ Metin Kunt, Sancaktan Eyâlete, İstanbul, 1978, s. 39.

⁴¹ Gülfettin Çelik, 16-19. Yüzyılda Gebze (Sosyo-Ekonomik Bir İnceleme), Gebze Belediyesi Yayını, Gebze, 2003, s. 12; Sabahattin Özel, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İzmıt", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Adapazarı, 1999, s. 78-79

⁴² "Defter-i İcmal-i Mensuhat-ı Liva-i Kastamonu" s.28b

⁴³ BOA. MAD, n. 2970; BOA, TT, 797, s.104; Akr. Mehmet Kaya, 2007: 62

bulunuyordu.⁴⁴

XIX. yüzyıl başlarına ait bir yazmadaki kaynağa göre Kocaeli Sancağı şu kazalardan oluşuyordu: Üsküdar, İznikmid/İzmit, İznik, Yoros, Geyve, Sapanca ma'a Adapazarı, Akhisar-ı Geyve/Pamukova, Pazarsuyu/Karasu, Sarıçayır, Yalak-Abad, Ab-ı Safi/Karapürçek, Gürle, Akyazı, Kos, Kartal, Kandırı/Kandıra, Genceli/Şile, Karamürsel, Kaymas/Araman, Taşköprü, Şeyhler ve Hocaköy.⁴⁵

1831 yılındaki ilk Osmanlı nüfus sayımında da Cezaîr-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin sancakları içinde Kocaeli'nin bulunduğu yazılsa da⁴⁶ bu doğru olmasa gerek. Nitekim 1830 yılındaki ilk nüfus sayımı verilerine göre Kocaeli, Bolu Eyaleti'ne bağlı bir sancaktır.⁴⁷ İznik ve Pazarköy ile birlikte Karamürsel ve Yalak-Abad da Bolu Eyaletine bağlıdır.⁴⁸

Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yeni askerî sisteme geçilince, yeni bir idari düzen oluşturuldu. Buna göre Kocaeli Sancağı ile Bursa, Bolu, Karesi ve Eskişehir Sancakları birleştirilerek Hüdavendigâr Müşirliği kuruldu.⁴⁹ 1834 yılında Yalak-Abad ve Karamürsel kazaları Kocaeli Sancağına bağlı iken, Kocaeli Sancağı da Hüdavendigâr Müşirliğine bağlandı.⁵⁰

1844-1845 temettuat defterlerine göre, bu tarihte yeniden bir idari değişiklik olmuştur. Bu defterlerden anlaşıldığına göre Kocaeli Sancağı, Bolu Eyaleti içine almıştır. 1846 yılı Devlet Salnamesine göre ise Kocaeli Sancağının Kastamonu Eyaleti'ne bağlı olduğunu kaydetmektedir. Bu durumun 1856 yılına kadar sür-

⁴⁴ BOA. MAD. 9550; F. Yavuz Ulugün, Kocaeli Tarihi- Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Döneminde Kocaeli, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Tarihi Yayınları, Kocaeli, 2002, s. 28

⁴⁵ Atilla Çetin, "Osmanlı Devleti'nin Yakınçağ Döneminde Sakarya Tarihi", Sakarya İli Tarihi, c.1, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya, 2005, s. 345

⁴⁶ Resul Narin, XIX. Yüzyılda Adapazarı, Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Değişim Yayınları, Sakarya, 2011, s. 23; Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Tarih Vakfı Yayınları İstanbul 2003, s.150

⁴⁷ BOA. NFS. 668, 583, 584, 589, 7040

⁴⁸ BOA. NFS. 590

⁴⁹ Musa Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 15-16

⁵⁰ BOA. NFS. 671

düğü anlaşılmaktadır. 1855 yılında ise Kocaeli Sancağının tekrar Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlandığı görülür.⁵¹ Salname kayıtlarında 1287/1870 yılına kadar Kocaeli Sancağı, Hüdavendigâr Vilayetine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Karamürsel ve Yalova, Hüdavendigâr Vilayeti, Kocaeli Sancağına bağlıydı.⁵² Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesine göre, Karamürsel ile Yalova dışında Pazarköy'ün İznik'le birlikte, 1285/1868-1286/1869 yılları arasında kısa bir süreliğinde de olsa merkez Hüdavendigâr Sancağına bağlanmıştı.⁵³ Hatta, bu dönemde Karamürsel ve Yalova'nın Gemlik'e bağlanması bile istenmiştir.⁵⁴ 1288/1871 yılından itibaren Kocaeli Sancağı, Hüdavendigâr Vilayetinden ayrılp Cezaîr-i Bahr-i Sefid Vilayetine bağlanmıştır.⁵⁵ Karamürsel ve Yalova ise tekrar Kocaeli Sancağına bağlansa da, İznik ve Pazarköy Hüdavendigâr Sancağına bağlı kalmayı sürdürmüştür.⁵⁶ 1876 yılında sonra ise Kocaeli ifadesinin terk edilerek, İzmîd olarak adlandırılmaya başlandığı görülür. 1890 yılında İzmîd Sancağı bağımsız liva statüsüne dönüştürülmüştür.

4. Yalak-Abad Kazasının Bölünmesi

Yalak-Abad Kazasının sınırları oldukça uzun olduğu için, XVI. yüzyılın sonlarında iki kazaya ayrıldığı görülmektedir. Karamürsel'in daha 980/1572 yılından itibaren ayrı kaza olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷ Nitekim, 999/1591 tarihli tahrir defterine göre⁵⁸ Kocaeli Livasının kazaları içinde; İznik, Yalak-Abad, Pazarköy ile Karamürsel de vardı. Hatta, Saray'dan Karamürsel kadısına gönderilen bir hükümde, "Yalak-Abad naibinin" gönderdiği bir yazıdan söz edilmesi, Yalak-Abad'ın bir nahiye olduğunu dü-

⁵¹ Salnamelere göre bu dönemde Kocaeli Sancağının kazaları şunlardı; İzmît, Adapazarı, Gegbuze/Gebze, Kartal, Beykoz, Taşköprü, Bedivan, Akabad/Akyazı, Ağaçalı, Kaymas, Kandıra, Şeyhler/Kaynarca, Karasu, Hendek, Ab-ı Safî, Sarıçayır, Dodurga, Taraklı, Geyve, Akhisar, Lefke, Gölpazarı, İznik, Pazarköy, Yalak-Abad ve Karamürsel.

⁵² 1287/1870 Tarihli Hüdavendigâr Salnamesi, s. 148

⁵³ 1285/1868 Tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, s. 87

⁵⁴ BOA. ŞD. 2850/12

⁵⁵ 1288/1871 Tarihli Hüdavendigâr Salnamesi, s. 116

⁵⁶ 1289/1872 Tarihli Hüdavendigâr Salnamesi, s. 248

⁵⁷ BOA. A. {DVNSMHM. d. 19/702

⁵⁸ BOA. TT. 630/717, müsvedde mufassal tahrir defteridir.

şündürse de, Yalak-Abad Kazasının ikiye bölündüğü anlaşılmaktadır.⁵⁹

Yalak-Abad Kazasının bölünmesiyle birlikte Karamürsel ve Yalak-Abad adlı iki kaza oluştu. Karamürsel Kazasının kadısı Karamürsel'de otururken,⁶⁰ Yalak-Abad Kazasının merkezini Samanlı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, birçok belgede Yalak-Abad yerine "Samanlı Kazası" veya "Samanlı kadısı" ifadesi geçmektedir.⁶¹ Kaza merkezini bugünkü Yalova'nın olduğu yere taşınması süreci, olasılıkla XVII. yüzyılın sonlarını bulmuş olmalıdır. Yalak-Abad Kazasının varlığı, Karamürsel ve Yalak-Abad/Yalova olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.

1283/1866 yılındaki bir belgeye göre, birkaç yıl öncesinde Yalova'nın nahiye olarak Karamürsel'e bağlansa da,⁶² "cesameti cihetiyle kadimi veçhile müstakil müdürlük ittihazıyla icab" ettiği savunularak tekrar kaza merkezi olması istenmiştir. Nitekim 1870'li yılların sonlarına kadar, belgelerde kaza olarak anıldığı anlaşılmaktadır. 1870'li yılların sonunda Yalova, Karamürsel Kazasına bağlı nahiyeye dönüşmüştür. Nitekim 1881-1885 yılında ilk gerçek nüfus sayımına göre İzmit Sancağına bağlı kazalar içinde sadece Karamürsel Kazası olup, Yalova'nın da Karamürsel'e bağlı nahiye olduğu görülür.

1886 yılında Yalova Nahiyesine bağlı olan Feyziye, İlyas, Denizçalı, Tavşanlı, Kızderbendi, Hamidiye, Karadere, Aktoprak ve Çavuşçiftliği köyleri, Karamürsel Kazasına bağlanmıştır.⁶³ 1311/1894 yılı nüfus sayımına göre de Yalova Karamürsel'e bağlı nahiye durumundadır.

Yalova'nın tekrar kaza merkezi olmak için ilki 1315//1897 yı-

⁵⁹ BOA. A. {DVNSMHHM. d. 22/684; Sonraki yıllara ait çok sayıdaki belgede; "Yalak-Abad, İznikmid/İzmid ve Karamürsel kadılarına hüküm" bulunmaktadır (BOA. A.{DVNSMHHM. d. 22/684; A.{DVNSMHHM. d. 30/542; A.{DVNSMHHM. d. 47/300; A.{DVNSMHHM. d. 66/262).

⁶⁰ Hatta, Karamürsel Kadı'sının bir süreliğine Dil'de oturarak menzil hayvanlarına nezaret etmeleri bile istenmişti (BOA. A.{DVNSMHHM. d. 39/513).

⁶¹ Nitekim 994/1586 yılında Samanlı ve Karamürsel kadılarına gönderilen bir hüküm olup Samanlı Kazasına bağlı Göllü, Akköy ve Çalıcı köylerinden söz edilmektedir (BOA. A.{DVNSMHHM. d. 61/185; A.{DVNSMHHM. d. 72/625 ve 72/626)

⁶² BOA. MVL. 731/43

⁶³ BOA. ŞD. 717/22

linda,⁶⁴ diğeri 1317/1899 yılında olmak üzere iki kez başvuruda bulunulduğu görülmüştür.⁶⁵ Ancak, 1318/1900 yılında kaza merkezi yapılmıştır.⁶⁶ 1914 yılı sayımında da Yalova ve İznik kazalarının, İznit Sancağına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. İznid ise bu dönemde bir sancak olarak, doğrudan İstanbul'a bağlanmıştır (Karpat, 1985: 222).

1924 yılında bir ara Orhangazi'ye bağlanması kararlaştırıldı da⁶⁷ Yalova, tekrar Karamürsel'e bağlanıp bir nahiye yapılmıştır. Bu dönem Kılıçköy ve Çımarcık ise bucak merkezi olarak Karamürsel'e bağlanmıştır. 1929 yılında Atatürk'ün isteği ile Yalova, İstanbul'a bağlanarak tekrar kaza şekline dönüşmüş, 1995 yılında ise il olmuştur.

5. Yalak-Abad Kasabasının Kuruluşu

Yalova kasabasının ne zaman ve nasıl kurulduğu konusu meçhuldür. Bugüne kadar da bir inceleme yapılmamıştır. Oysa Yalova'nın kurucusu Rüstem Paşa'dır. Yalova'nın kurulması, birçok köy ve kentin kuruluşunda olduğu gibi bir mescidin yapılmasıyla olmuştur. Yalova'nın en eski Osmanlı camisi de Rüstempaşa Camisi'dir. Kasaba da, işte bu cami çevresinde kurulmuştur. Yalova'nın ilk camisini yaptıran Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Sadrazamı Rüstem Paşa'dır.⁶⁸ XVI. yüzyıla kadar bugünkü Yalova'da bir yerleşim yeri yoktu. Rüstem Paşa, Samanlı'nın bir varoşu olan çiftlik arazisi içinde, cami ve bir külliye yaptırarak Yalova kasabasının temellerini atmış-

⁶⁴ BOA. ŞD. 1568/45

⁶⁵ BOA. DH.TMIK.S 27/41

⁶⁶ BOA. İDH. 1374/6; BEO. 1487/111496; DH. MKT. 2351/96 ve 2369/115

⁶⁷ Yalova'nın nahiye olarak Orhangazi'ye bağlanması konusunda, İznit Vilayetinden Bursa Vilayetine gelen yazı okunur. Refik Bey de, bu yazıya binaen bir dilekçe yazarak, Yalova'nın Orhangazi'ye bağlanmasını istenir. Meclis, Yalova'nın ilçe olarak İznit'te kalması ile nahiye olarak Orhangazi'ye bağlanması konusunu görüşülür. Oylama ile bir sonucu varılır. Buna göre Yalova'nın, bir bucak olarak Orhangazi ilçesine bağlanmasına karar verilir (1340/1924 T.C. Bursa Vilayeti Meclisi Umumi Müzakerat Zabıtnamesi, s. 230).

⁶⁸ XIX. yüzyıla kadar Yalova, "Yalak-Ova" veya "Yalak-Abad" olarak anılmışken, 1844 yılından sonraki belgelerde bugünkü söyleyişi ile Yalova denilmeye başlandı. 1854 yılından sonraki giderek yaygınlaşıp 1885 yılından sonraki tüm belgelerde artık "Yalova" biçimiyle yazıldığı görülmüştür.

tır. İşte yapılan bu külliye çevresinde ilk Yalova kasabası kuruluşu gelişmiştir.

Rüstem Paşa'nın 967/1559 tarihli vakfiyesinde, Samanlı'da bir cami ve han yaptırdığı kayıtlıdır. Yalova'nın kurulduğu yer, Samanlı yakınlarında Çiftlik veya **Doğancı** olarak anılan mezarlıdır. Rüstem Paşa, burada mescit ve han dışında bir ekmek fırını, 2 mahzen, 10 dükkan ile dükkanların yanında 2 oda/otel, 1 bozahane ve 11 evlik arsa vakfetmiştir.⁶⁹ Yine 1562 tarihli tahrir defterinde Yalova'nın adeta kuruluş hikayesi yazılmıştır:

"Merhum ve mağfurle Hz. Rüstem Paşa karye-i **Samanlı** kurbunda, derya (deniz) kenarında **Doğancı** nam karyede toprağında (..) bir cami-i şerif ve (..) bir kerbansaray bina idüb ve bir etmekçi fırını ve 2 bab mahzen ve 2 bab misafir-hane ve 10 bab dükkan ve bir mikdar arazi-yi haliyesi olub karye-i mezkureden Pazarköyü dimekle maruf mevzi varınca ebna-i sebil için kaldırım bina idüb vuku' üzerine Defter-i Hakani'ye sebt olundu."⁷⁰ Görüldüğü gibi Rüstem Paşa, sadece külliye yaptırmamış, kurduğu kasabanın gelişmesi için Yalova ile Orhangazi arasında bir kaldırım yol yaptırmıştır. Böylece Yalova'nın giderek gelişmesi sağlanmıştır.

Yalova adı olasılıkla, ilk Osmanlı kaynaklarında sıklıkla geçen Yalak-Ova, "Yalakon" veya "Yalakonya"dan geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim fetih yıllarında bölgenin sahibi Yalakonya adlı bir kadın olduğu kaydedilmiştir. Yalakedere'nin adı da bu kadından geldiği sanılmaktadır.

Osmanlı Kuruluş Dönemi'ndeki kroniklerinde geçen Yalak-Ova/Yalak-Abad'ın yeri konusunda ciddi tereddütler bulunmaktadır.⁷¹ Osmanlı kroniklerinin anlatımlarından; Yalak-Ova ile Hersek Ovası'nın kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Hersek Dili'ne akan dereye halen Yalakedere denilmektedir. Yalak-Abad'ı ise, bugünkü Yalova'nın yerine koymak topografik açıdan doğru olmayacaktır. Eski kroniklerde geçen "Yalak-Ova", Yalak Dere'nin denize ulaştığı noktada oluşan Hersek Ovası, Yalak-Abad ile de Bapheus/Çoban Kale'nin kastedildiği anlaşıl-

⁶⁹ "Ve vilayet-i mezburdan Samanlu nâm karyede bir mescid-i şerif ve ma'bed-i latif ve bir kerbansaray" yaptırdığı kayıtlıdır (VGMA. D. 635/2, s. 145).

⁷⁰ KKA. 402, s. 143a

⁷¹ Örneğin Neşri'ye göre Yalak-Abad ile Yalak-Ova ayrı ayrı söz edilmiştir (Neşri, s.106).

maktadır.⁷²

Evliya Çelebi'nin bir anlatısında Yalak-Ova veya Yalak-Abad Kalesi ile Samanlı Kalesi anlatılmak istenirken, bir başka gelişinde yaptığı anlatıma göre; bugünkü Çoban-Kale'yi Yalak-Abad Kalesi olarak anmıştır.⁷³ Ancak Evliya Çelebi'nin geldiği yıllarda artık Yalova adlı bir kasabanın da varlığı bilinmektedir.⁷⁴

6. Yalak-Ova/Yalak-Abad Kazası Sınırları

XV-XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine göre ise Yalak-Abad ya da Yalak-Ova olarak anılan kaza ile Arnavud köyden Karamürsel'in doğusundaki Halidere köyüne kadar olan coğrafi bölge anlatılmak istenmektedir. Tahrir defterlerine göre Yalak-Abad Kazası sınırlarının çok karmaşık olmadığı, çevre kazalar ile bir sınır sorunu yaşamadığı görülür. Nitekim Yalak-Abad Kazasının kuzey sınırını İzmid Körfezi belirlerken, güneyini ise Samanlı/Katırlı Dağlarının zirvesi belirlemektedir. Kazanın doğusunu Halidere köyü, batısını ise Katırlı/Esenköy belirlemek-

⁷² Nitekim ilk Osmanlı kronikleri olan Aşıkpaşaoğlu ve Neşri'nin anlatılarından; Yalak Ova'nın bir coğrafi alan olduğu, merkezinin de bugünkü Yalakdere kıyısındaki Çoban Kale olduğunu anlaşılmaktadır. Osmanlı kroniklerine göre Akça Koca'dan sonra bölgenin fethiyle görevlendirilen Kiççi Murad'ın Yalakdere yakınlarında büyükçe bir yerleşimi de varmış.

⁷³ "Evsâf-ı kala'a-i Yalakâbâd: Sene ( ) tarihinde Rum keferesi destinden dest-i kahr ile bizzât Sultân Orhân ibn Osmân Hân fethidir ma'a Kara Mürsel Beğ ve ecdâdımız Yakûb Ece Beğ. Bir vâsi' dere içre cânib-i erba'ası havâleli çârküşe şeddâdî sengîn-bünyâd kala'a şeddâdî binadır. İçinde ahâlî-i vilâyet koyunları kışlar, çoban yatağı ve harâmî durağı ve tüccâr duzağı yerdir. Etrâk tâ'ifesi bu kala'aya Yalakderesi derler. Amı ubür edüp yine dere ve depeler içre 5 saatte" (Evliya Çelebi, C.9, s.8).

⁷⁴ "Kara Yalova Kalesi menzilinın anlatılması: Kalesi ve şehri tekfur kral kızı (—) (—) adındaki bir prenses yapısıdır. (—) tarihinde Osman Gazi fermıyla Kara Yalvaç oğlu fethettiğinden Yalova derler. Fethetmede zorluk çektiğinden kalesi yıkılmıştır, bazı yerlerde temellerinin kalıntılarını bellidir. Yıldırım Han zamanında Bursa Sancağı hükmünde yazılmıştır. 150 akçe kazadır. Yeniçeri serdârı ve subaşı vardı. Şehri tamamı 700 evdir, baştan başa kiremit örtülü, bağlı ve bağçeli, bakımlı fukara evleridir. Ve yedi mihraptır. Çarşı içinde bir minareli ve kiremit örtülü çok cemaati olan camidir. Bir hamamı, 3 hanı ve 40-50 dükkâmı var. Deniz kıyısındadır, ama suyu ve havası ağır, sıtma yurdu, yoğurtlu, bakımlı bir kasabadır. Bol ve çeşitli meyveleri gayet güzeldir" (Evliya Çelebi, C.2, s.81, 589, 590).

teydi.

Kaza, XVI. yüzyılın sonlarında ikiye ayrılınca, Yalakdere'nin doğusu Karamürsel, batısı ise Yalak-Abad Kazası olarak bölüştüğü anlaşılmaktadır.

7. Yalak-Abad Kazasında Nüfus ve Yerleşme

7.a. Yalak-Abad Kazasında İskan

Roma-Bizans Dönemi'nde Yalak-Abad'da 5-6 kale ile 50 kadar çiftlik ve köy bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu kalelerin en önemlileri Çoban Kale, Helenopolis/Dil, Samanlı ve Elmalı kaleleridir. Ayrıca çok önceleri yapılmış sahilde ufak kaleler vardı. Bu köy ve çiftliklerin çok önemli bir bölümü de imparator ailesi veya senatör ailelerine aitti.

Osmanlı yönetiminin daha ilk yıllarından başlayarak, yerli Rumların yerlerinde kalmalarına olanak sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Yalak-Abad bölgesinde, Bursa bölgesi kadar çok müstahkem kale yoktu. Ancak askeri ve hacı yol olarak adlandırılan yollar Yalak-Abad Kazası içinden geçmekteydi.

Erken Dönem tahrir defter verileri oldukça az olduğu için daha çok XVI-XVII. yüzyılı daha iyi anlayabiliyoruz. Fatih Devri verilerine göre Yalak-Abad Kazasında sadece 4 yerleşim biriminin bilgisine ulaşılmıştır. Diğer kazalarda yaptığımız araştırmalarda, Fatih Devri veya öncesinde çok sayıda köyün boşaldığı belirlenmiştir. Nitekim bu 4 köyden Yudas Viranı ile Akça Kilise köylerinin daha Fatih Devri'nde boşladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Yudas Viranı 1625 yılından önce yeniden iskan olunmuştur. Fatih Devri tahrir defterlerinin tümü bulunduğu anda, bu sayının oldukça artacağı tahmin edilmektedir.

Bayad, Bayır, Tonozludere, Çiftlik, Tatar Mezrası, Ada, Demirhan, Doğan gibi köyler de, 1530 yılı öncesinden boşalmış ve bir daha da yeniden iskan olunmamış köylerdir. Yine **Erdinç, Mestan/Meştan, Kayalı, Endere/Engere, Adil Viranı, Hacı Gölü ve Artuklu** köyleri de 1530 yılından önce boşalmış köylerdir. Bu köylerden bazılarının sonradan yeniden iskan olduğu görülmektedir. **Adil Viranı**, Kanuni Devrinde yeniden iskan olunmuşken, **Kayalı** köyü 1625 yılından önce yeniden iskan olunan köyler olmuştur. **Yaylacık, Eşici Balaban, Tatar, Kabacağaç, Güllü, Hatipli, But Yatağı, Sarıcalı, Danişmentli, Virancık** köyleri ise 1530 yılından sonra, Kanuni

Devri'nden önce boşalmış köylerdir.

1530 tarihli tahrir defterinde toplam veriler sayılırken, Yalak-Ova Kazasında toplam 55 köy, 14 mezra ve 3 çiftlik kayıtlıdır.⁷⁵

XVI-XVII, yüzyılda Yalak-Abad Kazasına bağlı 79 köy ve mezra bulunmaktaydı. Bunların 14'ünde, hiçbir sayımda köylü kayıtlı olmadığı ve boşalmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Yalak-Abad Kazasına aid 65 yerleşim yerinden söz edebiliriz.

Yalak-Abad Kazası, uzun deniz sahili olan Yörüklerin yaşama uygun olmayan bir coğrafyadır. Bu nedenle tahrir defterlerinin verileri ışığında kaza içinde Yörüklerin yeni baştan kurduğu bir köye rastlamadık. Diğer kazalarda yoğun olarak gördüğümüz göçebe Yörük guruplarından da hiçbir kayıt bulamadık. Halaçoğlu'nun hazırladığı çalışmada 3 farklı cemaatin kaydına rastlamışsa da bizim satır satır çevirdiğimiz tahrir defterlerin hiçbirinde böyle bir kayıt bulunamamıştır.⁷⁶ Yine köylüler üzerinde yaptığımız isim çalışmalarında da köylere iskan olmuş Yörük isimlerine de rastlanılmamış olması, kazada Yörük guruplarının olmadığını göstermektedir. Yalak-Abad Kazasındaki iskanların genellikle İstanbul'dan arazi satın alan asker ve köle kökenli kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Yalak-Abad Kazasında hayvancılık yapılırsa da, köylülerin ileri düzeyde meyve ve sebze olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer kazalarda yaptığımız araştırmalarda XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başındaki Celâli İsyancıları sonucu, kırsal alanlarda büyük boşalmalar yaşandığı tespit edilmiştir. Ancak Yalak-Abad Kazası için durumun tersi bir gelişme yaşanmıştır. Celâlilerden kaçan köylüler, İstanbul'a yakınlığı nedeniyle güvenilir bulunduğu Yalak-Abad Kazasına yerleştikleri görülür. Bu dönemde burada daha çok da Rum ve Ermenilerin iskan olduğu

⁷⁵ Ayrıca 1 imaret, 3 zaviye, 18 değirmen vardı. Tüm kazada 1006 hane, 322 bekar erkek ve 212 muaf hane kayıtlıydı. Bu yerleşim birimlerinden 11 köy, 6 mezra ve değirmenlerin tümü vakıflara aitti. Ayrıca Boğazkesen Kalesi'nin muhafızlarının tımarı için de 3 köy, 40 hane ayrılmıştı.

⁷⁶ 999/1590 yılına ait Kayı boyuna bağlı 17 hanelik adı yazılmamış bir oba, **Kedilik** köyünde iskan (TT. 630, s. 831, 758; Halaçoğlu, s. 2401, s. 2280) olduğu yazılırsa da, Yalak-Abad Kazasında bu adı taşıyan bir köy kaydı yoktur. Yine Emir Sultan Vakfı Yörüklerinden Eymür boyuna bağlı 80 hanelik Yalak-Abad Yörükleri olduğu (Halaçoğlu, s. 841) yazılırsa da hiç birinin kaydına, bizim incelediğimiz defterlerde rastlanılmamıştır.

ve bir nüfus patlaması yaşadığı anlaşılmaktadır. Boşalmış olan birçok köy, bu dönemde yeniden kurulmuştur. **Karakilise, Bababan, Endreko/Engre, Yudas Viranı, Virancık** ve **Kayalı** gibi Yalova'nın bulunduğu yerdeki **Doğancı** mezrası yeniden iskana uğramıştır.

İkinci büyük iskan ise 93 Göçmenlerinin bölgeye iskanı ile yaşanmıştır. Bu dönemde hemen tüm boşalan eski köyler ile birlikte birçok yeni köy kurulmuştur.⁷⁷

1530 Yılı İcmal Tahrir Defterine⁷⁸ göre Yalak-Abad Kazasına timar-zeamet olarak kayıtlı 31 köy ile 5 mezra olarak toplam 36 yerleşim biri vardı. Bu köylerde; hatib 3, imam 5, müezzin 1, muhassıl 9, sahib-i berat 2, sipahi-zade 49, doğancı 27, ma'lul 3, ma'zul sipahi 3, kayyum 1, pir-i fani 1, ümmi 1, meremmetçi 5, müderris-zade 1 olmak üzere toplam 473 hane ile 177 mücerred yani bekar erkek kayıtlıydı. Timarların toplam vergisi ise 90.415 akçeydi.

1530 yılında Boğazkesen Kalesi timarları olarak da Mehmedköy, Yukarı Kaçuk, Kirazlı köyleri vardı. Bu 3 köyde 2 imam, 3 sipahi-zade, 4 berat sahibi ile 4 doğancı-zade olmak üzere 48 hane ve 17 bekar erkek kayıtlıydı. Bu 3 köyün toplam vergisi ise 5.537 akçeydi.

Bazdar, yani avcı timarı olarak da 10 köyle 3 mezra kayıtlıydı. Bu köylerde 2 imam, 3 berat sahibi, 12 sipahi-zade, 12 doğancı ile çiftlik vardı. Bu 13 yerleşim yerinde 46 hane, 25 bekar erkek kayıtlıydı. Bu köylerin vergisi ise 8.030 akçeydi.

1530 yılında Yalak-Abad Kazasına bağlı 11'i köy, 6'sı mezra olmak üzere toplam 17 vakıf köyü vardı. Bu köylerde 2 imam, 1 müezzin, 1 korucu, 7 sipahi-zade, 12 doğancı kayıtlıydı. Ayrıca bu köylerde 3 zaviye, 1 imaret, 1 çiftlik, 18 değirmen ile 19 imaret ve zaviye hizmetkarı vardı. Bu deftere göre Yalak-Abad Kazasına sadece 16 vakıf kölesi bulunuyordu. Vakfî köylerinde 427 hane ile 95 bekar erkek 117.823 akçe vergi ödenmişti.

1530 yılında Yalak-Abad Kazası toplam olarak; 55'i köy, 14 mezra olmak üzere 69 yerleşim yeri kayıtlıydı. Ayrıca 3 de çiftlik vardı. Bu köylerde toplam; 1 imaret, 3 zaviye, 18 değirmen, 3

⁷⁷ Örneğin 1310/1893 yılına ait bir vakfiyede, Paşa köy için şu ifade yer alır: "Karamürsel Kazası nevahisinden Yalova Nahiyesi kurasından müceddeden ihdas olunan (yeniden kurulan) Paşa köyü..." (VGMA. D. 590, s.273).

⁷⁸ TT. 438, s. 808

hatib, 11 imam, 2 müezzin, 9 berat sahibi, 9 muhassıl, 71 sipahizade, 44 doğancı, 3 ma'zul sipahi, 3 ma'lul, 1 kayyum, 1 çok yaşlı kişi, 1 müderris-zade, 5 meremmetçi, 1 ümmi, 1 korucu, 19 imaret ve zaviye hizmetkârı vardı. Ayrıca 12 çeltükçi, 16 vakıf kölesi bulunuyordu. Toplam olarak kazada 1.006 hane ile 322 bekar erkek kayıtlıdır. Toplam ödenen vergi miktarı ise 225.307 akçeydi.

7.b. Yalak-Abad Kazasında Nüfus

XVI. yüzyıldaki Yalak-Abad'a bağlı 79 kadar köy ve mezrada 2 bin kadar nefer, yani yetişkin erkek yaşadığı belirlenmiştir. Ancak bu köylerin sadece 65'inde köylü kayıtlıdır. Diğer köyler boşaldığı için köyün adı geçse de köylü kayıtlı değildir. Nefer olarak kaydedilen erkeklerin yaşı olasılıkla 14 yaş ve üzeri olmalıdır. Tüm erkek nüfusu bu sayının iki katı olmalıdır. Nitekim 1830 yılı nüfus sayımına göre nüfusun yaklaşık yarısının 14 yaş altı olduğu tespit edilmiştir (Kaplıanoğlu, 2013: 74). 2 bin nefer, 4 bin kadar erkek nüfus anlamına gelmektedir. Bu sayıya kadınları da eklediğimizde, XVI. yüzyılda Yalak-Abad Kazasının 8 bin kadar nüfusu olduğu tahmin edilmektedir.

Fatih Devri sayımlarında sadece 4 köyün adı yer almakta olup, bu köylerdeki toplam yetişkin erkek, yani "nefer" sayısı 51'dir. 1523 yılı tahrir defterlerine göre Yalak-Abad Kazasında sadece vakıf köylerinde toplam 546 yetişkin erkek yani nefer kayıtlıdır. 1530 yılında ise bu sayının 636'ya çıktığı görülür. Ancak 1562 yılında nüfus düşmüş ve 595 nefere inmiştir. Bu dönemde **Yortan**, **Dil**, **Çalca** ve **Hırka** köylerinin nüfuslarında önemli ölçüde azalmalar gözlenmiştir.

Tahrir Defterlerine Göre Yalak-Abad Vakıf Köylerinin Nüfus ve Vergileri

No	Köyler	Nüfus				Toprak		Vergi
		1455 nefer	1523 nefer	1530 nefer	1562 nefer	1523 dönüm	1562 dönüm	1562 akçe
1	Ereğli/Eregli	40	102	100	178	300	-	25190
2	Kadıköy		36	37	29	600	200	4839
3	Hırka/Çarka		35	30	13	1700	1100	7529
4	Kocaderesi		141	153	165	1500	1600	24360
5	Karpuzderesi		8	30		50		2310
6	Katırlı							
7	Akköy		28	27	44	1300	1700	8330
8	Tatarköy		3	3	-	100	100	4000
9	Kabacağağaç		15	17	-	350	400	18518
10	Çalca/Çalica	11	62	80	31	800	550	6721
11	Çınarcık				-			300
12	Çukurköy		24	23	26	750	850	3340
13	Bayad Mz.		-	-	-	-	-	2465
14	Bayır Mz.		-	-	-	-	-	450
15	Dil/Hersek		66	63	38	1300	1900	7170
16	Reyhanpaşa		7	8	8	450	1150	5598
17	Kabaklı		6	5	6	-	-	6550
18	Yaylacık Mz.		2	-	-	-	-	100
19	Yudas Viranı	-	-	-	6	-	-	350
20	Tonozludere		-			-		250
21	Alidede		8	8	8	-	-	-
22	Akçakilise Mz.	-	3	3	3	100	-	200
23	Çiftlik/Yalak-Abad			-	-			225
24	Yortan			48	24		700	4529
25	Karakilise				16		-	2637
	Toplam	51	546	635	595	9300	10250	135961

Tımar, Zeamet ve Mülk Toprakları

No	Köyler	Nüfus			Toprak		Vergi 1573 akçe
		1530 nefer	Kanuni nefer	1625 nefer	Kanuni dönüm	1625 dönüm	
26	Sağalar		19	9	800	1000	5000
27	Soğucak	9	7	8	400	200	1300
28	Tatar Mz.	1	-	-	500	-	
29	Karamürsel	141	252	279			4000
30	Göllü/Küllü	6	1	-	400	650	1400
31	Yukarı Kaçık	37	45	41	500	500	3050
32	Şahin Çavuş	10	18	16	500	900	2000
33	Haldere/Halidere		87	110	140	50	7200
34	Koyunluca	88	78	77	-	-	7300
35	Kulfallu	37	67	50	100	100	3850
36	Gönek		6	7	100	100	2000
37	Ulaşlı/Oldaş	66	157	172	550	100	16583
38	Karamuradlı	14	38	48	350	300	2200
39	İnebeyli	25	38	27	600	320	2500
40	Akçaat	35	62	49	2650	1400	7000
41	Hatıpli	9	11	-	670	550	3344
42	Aleksi/İlyas	20	30	25	650	250	2310
43	Donuzcalu	29	29	18	650	200	2000
44	Mehmedköy	14	10	11	350	250	1300
45	Derbend	42	22	37	-	-	700
46	Subaşı	15	6	5	600	550	3500
47	Menteş/Mantaş	18	3	9	750	750	2800
48	Mihmad/Paşa Çf	9	-	9	600	600	2800
49	Saruhanlı	29	21	25	800	800	2800
50	Rumpaşa	15	-	15	450	900	4600
51	Virancık	5	10	15		400	480
52	Çağşak	11	23	14	800	550	2050

118 27 TEMMUZ 1302 YALAKOVA ZAFERİ VE OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU

53	Samanlı	43	51	64	950	1400	6000
54	Saraycık	63	70	85	600	250	1550
55	Adil Viranı	-	13	10	1950	400	10000
56	Ada Mz.	-	-	-	-	-	500
57	Demirhan Mz		-	-	-	-	250
58	Doğan Mz.		-	-	-	-	600
59	Artuklu/Artık	-	-	-	-	-	150
60	Eşici Balaban	10	-	-	-	-	550
61	Hacı Bayram Çf		-	-	-	200	1600
62	Murad/Sermirim	15	50	70	650	450	3000
63	Kirazlı	27	35	41	1350	1850	5300
64	Dereköy	33	18	15	700	650	2000
65	Aşağı Kaçuk		4	6	400	450	2000
66	Çeltikçi	4	4	17		600	2243
67	Akköy	19	11	8	1600	900	1500
68	Hacı Gölü Mz.	-					2000
69	Endreko/Engre	-					200
70	Derecik	33	29	25	100	250	2329
71	Tavşanlı	23	16	19	400	300	3782
72	Doğancı	22	11	8	350	280	978
73	But-Yatağı	3	-	-	-	-	618
74	Kayalı	-	-	17	-	200	1680
75	Sarıcalı	25	-	-	-	-	530
76	Danışmentli	6	-	-	-	-	530
77	Virancık	9	-	-	-	-	454
78	Mestan/Meştan Ç	-					100
79	Erdinç Mz.	-					20
Timar ve mülk toplamı		984	1352	1461	22960	19600	150528
Vakıflar toplamı		635	595		9300	10250	135961
Genel Toplam		1.540	1.987	2.056	32260	29850	289089

Timar ve zeamet köylerinde 1530 yılı kayıtlarına göre 893 nefer kayıtlı iken Kanuni Devrindeki bir sayımda 1.352'ye, 1525 yılında ise 1.461'e yükseldiği görülmüştür. Vakıf köylerinde nüfus düşerken, timar köylerinde nüfus artmıştır. Bunun en önemli nedeni, İstanbul'a yakın olunması nedeniyle vakıf mallarının Saray görevlilerince sürekli yağmalanması sonucu, köylülerin geçim sıkıntısı çekmesi olmalıdır. Toplam nüfusa bakıldığında 1530 yılında Yalak-Abad Kazasında 1.539 nefer, Kanuni Döneminde 1.987'ye 1625 yılında ise 2.056'ya yükselmiştir. Görüldüğü gibi kazada nüfus düzenli biçimde artmıştır.

1246/1830 yılındaki ilk nüfus sayımına göre Yalak-Abad/Yalova Kazasında toplam 544 yetişkin, 374 çocuk yaşta olmak üzere toplam 918 Müslüman erkek kayıtlıdır.⁷⁹ 1830 yılında Yalova Kazasında 918'i Müslüman, 3.011 gayrimüslim olmak üzere toplam 3.929 erkek kayıtlıdır. Aynı tarihte Karamürsel Kazasında ise 1.443'ü Müslüman, 1.496'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 2.939 erkek vardır. Görüldüğü gibi her iki kazada da Gayrimüslimler çoğunluktadır.

1881/1882-1893 yılındaki genel sayımda ise sadece erkek nüfus değil, tüm nüfus sayılmıştır. Bu sayım sırasında Yalova, Karamürsel'e bağlı bir nahiyedir. Bu nedenle bu sayımda sadece Karamürsel kaydedilmiştir. 4.960'ı kadın, 5.772'si erkek olmak üzere toplam 10.732 Müslüman, 5.136'sı kadın 5.997'si erkek olmak üzere toplam 11.133 Rum, 1.607'si kadın, 1.911'i erkek olmak üzere toplam 3.549 Ermeni nüfus olmak üzere toplam kaza nüfusu 25.322'dir (Karpaz, 1985: 128). 1906 yılı sayımında da Karamürsel ve Yalova birlikte kaydedilmiştir. 11.012'isi erkek, 9.811'i kadın olmak üzere toplam 20.823 Müslüman, 7.849'u erkek 7.284'u kadın olmak üzere toplam 15.133 Rum, 2.657'si erkek, 2.487'si kadın olmak üzere toplam 5.144 Ermeni olmak üzere kazanın toplam nüfusu 40.908'dir (Karpaz, 1985: 166). Görüldüğü gibi 93 Göçmenlerinin iskanı ile Karamürsel ve Yalova'da Müslümanlar ile gayrimüslimler dengelenmiştir. Osmanlı Devletinin son nüfus sayımı olan, 1914 yılı sayımında; Karamürsel ve Yalova ayrı ayrı kaydedilmiştir. Yalova'da 7.954'ü Müslüman, 10.274'ü Rum, 3.304'ü Ermeni olmak üzere toplam 21.532 nüfus kayıtlıdır (Karpaz, 1985: 184).

⁷⁹ BOA. NFS. 586

6. Yalak-Abad Kazasında Rum Köyleri

Hammer'e göre **Osman** ve **Orhan Bey**; İznik, Yalak-Abad, Gemlik kazaları vasatında bulunan Rum kumandanlarıyla pek dost idiler (Hammer I, s.69). Ancak tahrir defterlerinde bölgede XVI. yüzyılda çok az Rum kaldığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, erken dönem tahrir defterlerinin olmamasıdır. XVI. yüzyılda Yalak-Abad bölgesinde Müslümanlaşma tamamlanmış görünmektedir. Ancak, Yalak-Abad bölgesinde Müslümanlaşmanın yavaş yavaş olmaktan çok, kitlesel bir ihtida hareketi yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim, bu kitlesel ihtidalar bir efsaneyle bağlaştırılmıştır.⁸⁰

Yalak-Abad bölgesi, olasılıkla Roma-Bizans devrinden beri Saray'ın ihtiyaçlarını karşılamak üzere uzmanlaşmış köylerin bulunduğu bir bölgeydi. Bu durumun, Osmanlı Dönemi'nde de aynen sürdüğü düşünülmektedir.

Yalak-Abad bölgesinde yaşayan Rumların bireysel olarak ve yavaş bir hızla Müslümanlaşma olan köyleri de vardır. Nitekim Çalca, Dil, Reyhanpaşa ve Yortan köylerinde ihtidalar sonucu önce köyde bir Müslüman mahallesi oluşmuş, sonra da Rumlar tümüyle Müslümanlaşmıştır. Bu Müslümanlaşma süreci, tahrir defterlerinden ayrıntılı biçimde izlenebilmektedir. XVI. yüzyılda Yalak-Abad'de 17 Rum köyü vardır. Bunlardan Katırlı ve Çınarcık köyleri, Kocaderesi köyü ile birlikte yazıldığı için ayrı nüfus verileri yazılmamıştır. Erken dönem sayım verileri olmadığı için, bu köylerin Müslümanlaşma sürecini kanıtlayamıyoruz. Bu Rum köylerin önemli bir kısmı vakıf köyü olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁰ Rivayete göre; Yalak-Abad Kalesi fethedilmeden önce, termal bölgesinde Abâ-pûş adıyla bilinen derviş varmış. Bölge halkını İslam'a davet eden bu derviş, bazen elinde tuttuğu tahta kılıcı gösterip: "Müslüman olmayanı bununla tahta gibi ikiye biçerim!" diye söylemiş. Bölge Rumları ise: "Bu tahta kılıçla mı bizi keseceksin?" diye kendisiyle alay ederlermiş. Bir gün, Rumlardan birisi gelip: "İşte boynum, işte kılıcın, haydi kes de görelim!" deyince, Abâpûş Dede elindeki tahta kılıcıyla, adamı ikiye bölmüş. Olaya tanık olan herkes çok etkilenmiş. Biraz korku, biraz da keramet gücünün etkisiyle Rumlar kitleler halinde Müslüman olmuş.

XV-XVII. Yüzyılda Yalak-Abad Kazasındaki Rum Köyleri

Yıllar	Fatih devri		1523-1530 Nefer		1562-1625 Nefer		Özelliği
	Müs.	Rum	Müs.	Rum	Müs.	Rum	
Eregli/Ereğli	-	40	3	99	14	164	Vakıf kulu
Kocaderesi			98	43	121	44	Vakıf kulu
Karpuzderesi			3	5	3	27	Vakıf kulu
Katırlı							Vakıf kulu
Kabacaağaç			9	6	9	8	Vakıf kulu
Çalca	11	5	56	6	31	-	Vakıf kulu
Çınarcık							
Dil			37	29	38	-	Zimmi
Reyhanpaşa			3	4	8	-	Vakıf kulu
Kabaklı			2	4	2	4	Vakıf kulu
Yortan			44	4	24	-	Zimmi
Karakilise					-	16	Zimmi
Timar köyleri	Müs.	Rum	Müs.	Rum	Müs.	Rum	Özelliği
Koyunluca			-	78	-	77	Kesimci
Derbend			3	39	2	20	Zimmi
Rumpaşa			15	-	-	15	Zimmi
Saraycık			38	32	48	37	Kesimci
Derecik			29	-	25	1	Zimmi
Toplam	11	45	340	349	325	413	

1523-1530 yıllarındaki sayıma göre 17 Rum köyünde 340 Müslümana karşılık 349 Rum yaşarken, 1562-1625 tarihli sayımda, 325 Müslümana karşılık 413 Rum kayıtlıydı. Görüldüğü gibi XVI. yüzyılda neredeyse tümüyle Müslümanlaşan Yalak-Abad bölgesinde tersine bir gelişme olarak Rum nüfusunun arttığı belirlenmiştir. XVI. yüzyılın başında Yalak-Abad Kazasında yaşayan 1987 yetişkin erkekten 349'u Rum'dur. Bu tarihte kazadaki nüfusun içinde Rumlar oranı yüzde 17,5'tir. XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında ise 2.056 yetişkin erkekten 413'ü Rum kayıtlıdır. Bu sayımda ise kaza nüfusunun yüzde 20'sinin Rum olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi Rum nüfus oranı oldukça yüksek oranda artmıştır.

XVI. yüzyılın sonundan itibaren Yalak-Abad Kazasında ye-

niden Rumların artışına birçok neden vardır. Bölgede Rum nüfusunun artışında en önemli neden, bölgenin deniz kıyısı ve İstanbul'a yakın olmasıdır. Anadolu'nun çok farklı bölgelerinden gelen Rumlar, güvenli gördükleri bu bölgeye yerleştikleri anlaşılmaktadır.⁸¹ Nitekim XVI-XVII. yüzyıl tahrir defterlerinde bir Müslüman köyü olduğu anlaşılan birçok köyün Rum köyüne dönüştüğü görülmüştür. Bunlardan en önemlisi **Safran ve Elmalı/Saruhanlı** köyüdür.⁸² Yine **Kılıç, Laledere ve Çağşak/Şakşak** gibi çok sayıda yeni Ermeni köyü kurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Çukur, Kirazlı, Çınarcık ve Armutlu köylerinde de Ermeni mahalleri vardı. Bir belgeye göre bölgeye Ermeniler oldukça erken dönemde gelip yerleşmişlerdir.⁸³ Kocaeli, Yalova ve Orhangazi çevresindeki Ermeniler, XVI. yüzyıldaki Celali İsyancıları sırasında gelmişlerdir.⁸⁴ Nüfus sayımlarından an-

⁸¹ 1083/1672 tarihli bir hükme göre Karamürsel'e bağlı **Bağçe, Ereğli, Alacalı/Durçalı, Kulfallı/Kulaklı** ve **Saraycık** karyeleri, Yalak-Abad Kazasına bağlı da **Kılıçköy, Çağak, Karakilise, Elmalı** ve [yazılmamış] adlı köylerin gayrimüslim olduğu kayıttır. "hâric-ez-defter kâr-u kesb üzere olan kefare re'âyâsından kâr-u kesbleri mukâbelesinde livâ cizyelerin tahsil itmek istedikde mücerred virmemek için biz vakıf karyesi re'âyâsından kız aldık ve vakıf karye toprağından sâkin oluruz ve vakıf re'âyâsı ile virirüz deyü ve ba'zı zî-kudret kimesneler dahi bizim hizmetimizdedir deyü livâ cizyelerin tahsiline mâni' oldukları" kayıttır (Muhammed Vergili, Atik Şikayet Defteri (7 Numaralı 1671-1672) Fatih S. Mahmed Ün. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.373).

⁸² 1158/1745 yılında köyde Rumların yaşadığı ve **Hırka** Deresi üzerinde yaptırılan Kağthane arklarının temizlenmeleri nedeniyle **Saruhanlı** köylülerinin bazı vergilerden muaf tutulmuşları (BOA. C.İKTS 11/532; C..NF. 32/1560). Aynı şekilde bazı belgelerde Saruhanlı yerine Elmalı olarak "Kağthane reayası" olarak anıldıkları görülmüştür (BOA. C.EV. 406/20560).

⁸³ BOA. İE.DH. 4/386; Nitekim 1082/1671 tarihli bir belgeye göre, Yalakabad Kazasına bağlı **Şakşak** ve **Kılıç** köylerinde sakin Ermeni ve Rum zimmilerin her yıl kiraz mevsiminde 500'er çeki odun keserek istenilen iskeleye indirmek şartıyla hizmet-i şakka ve yave cizyelerinden muaf olduklarına dair ellerinde ferman verildiği anlaşılmaktadır.

⁸⁴ (BOA. C..ML. 4752/108; C..ADL. 2098/35) Ermenilerin çok önemli bölümü, Celâlî olayları sırasında, diğer Anadolu köylüleri gibi kaçıp yerleşenlerdir. Nitekim bu konuda önemli kanıtlar da vardır. 1609 yılında Murat Paşa, hangi milletten olursa olsun, Anadolu'dan gelmiş olanların 3 ay içinde geldiği yerlere sürgün edilmesi konusunda buyruğuna karşın, Ermenilerin çeşitli nedenlerle İzmit ve Bithynia bölgesinde kaldıkları anlaşılıyor (Andreasyan, 1976: 45). Mantran da, Ermenilerin Anadolu'ya sevkîyatının, görevlilerin savsaklaması veya para alması nedeniyle çoğu; İzmit, Yalova ve İzmit

laşıldığı kadarıyla, Yalak-Abad Kazasındaki gayrimüslimlerin oranı giderek artmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında hem Yalova, hem de Karamürsel'de gayrimüslim sayısı Müslümanlardan fazlaydı.⁸⁵

7. Yalak-Abad Köylerinde Arazi Yönetimi

7.a. Vakıf Köyleri

Yalak-Abad Kazasında 25 vakıf köyü ve mezrası bulunmaktaydı. 1523 yılında 25 vakıf köyünde 546 nefer yaşarken, 1530 yılında 635'e çıkmış, 1562 yılında ise 595'e düşmüştü. Ancak buna karşılık 9.300 dönüm kadar olan işlenen arazi miktarı 1562 yılında 10.250 dönüme çıkmıştı.

Yalak-Abad Kazasında Has, Mülk ve Vakıflar

Yıllar	1523	1530	1562	1562	1562
Vakfı	Nefer	Nefer	Nefer	Dönüm	Vergi
Süleyman Paşa Vakfı	106	100	183	-	25190
Sultan Abdullah Vakfı	36	37	29	200	4839
Şehzade Mehmed Vakfı	35	30	13	600	7529
Sultan Selim Vakfı	180	213	201	2600	39100
Şirin Hatun Vakfı	15	17	-	-	18515
Selatin Vakfı Toplamı	372	397	426	3400	95173
Yakut Paşa Vakfı	62	80	31	550	7021
Halil Paşa Vakfı	24	23	26	450	6265
Ahmed Paşa Vakfı	66	63	38	100	7170
Reyhan Paşa Vakfı	7	8	8	350	5598

kentlerine dağılarak oralara yerleşip kaldığını yazıyor (Mantran, 1990: 52). Minas Kasabyan'a göre Samanlı Dağlarındaki Ermeniler, 1580-1600 yılları arasında Kemah, Erivan, Palu, Eğin, Erzurum, Kütahya, Karabağ, Harput ve Kilikya gibi bölgelerden yaşanmıştır (Hayrı Nigomitya Kavarin Meç, [Nikomedia Çevresinde Ermeniler]. Azadamard Yayınevi, Bardizag 1913, s. 103).

⁸⁵ Nitekim, 1314/1896 tarihli bir belgeye göre Yalova'nın gayrimüslim nüfusunun Müslümanlardan çok olduğu, yöneticilerin de bunu dikkate alarak idare etmesi bildirilmişti (BOA. DH.TMIK.S/6/39).

Ali Paşa Vakfı	6	5	6	-	6550
Danışmen Vakfı		2	-	-	100
Süleyman Şeyh Vakfı	-	-	6	-	350
Kasım Fakı Vakfı		-		-	250
Ali Dede Vakfı	8	8	8	-	-
Şeyh Adil Vakfı	3	3	3	100	200
Rüstem Paşa Vakfı		-	-	-	225
Haydar Paşa Vakfı		48	40	700	22166
Amme Vakfı Toplamı	176	240	166	2250	55895
Genel Toplam	548	637	592	5650	151068

7.a.1. Selatin/Sultan Vakıfları

Yalak-Abad Kazasında selatin vakıfları içinde 5 vakfa ait 9 köy kayıtlıydı. Süleyman Paşa Vakfı'na Ereğli, Sultan Abdullah Vakfı'na Kadıköy, Sultan Bayezid Vakfı'na Hırka, Sultan Selim Vakfı'na Kocaderesi, Karpuzderesi, Katırlı, Akköy ve Tatarköy, Şirin Hatun Vakfı'na da Kabacağağaç köyleri bağlıydı.

1523 yılında Yalak-Abad Kazasındaki 9 selatin vakfı köyünde 372 nefer yaşıyorken, bu sayı 1530 yılında 397'ye, 1562 yılında ise 426'ya yükselmiştir. 1562 yılında bu 9 köy halkı yaklaşık 3.400 dönüm arazi işlenmekteydi. Bu tarihte kazadaki selatin vakfı köylerinden 95.173 akçelik vergi toplanmıştı. Selatin vakıfları içinde özellikle Sultan Selim ve Süleyman Paşa vakıflarının gelirleri oldukça yüksekti.

7.a.2. Amme Vakıfları

Yalak-Abad Kazasında çok sayıda köy amme vakfına aitti. Yakut Paşa Vakfı'na Çalıcı ve Çınarcık köyü, Çandarlı Halil Paşa Vakfı'na Çukurköy ile Bayad ve Bayır mezarları, Hersekli Ahmed Paşa Vakfı'na Dil/Hersek, Reyhan Paşa Vakfı'na İskender/Reyhanpaşa, Ali Paşa Vakfı'na Kabaklı, Danışmen Vakfı'na Yaylacık mezarası, Şeyh Süleyman Vakfı'na Yudas Viran mezarası, Kasım Fakı Vakfı'na Tonuzludere mezarası, Ali Dede Vakfı'na Ali Dede mezarası, Şeyh Adil Vakfı'na Akçakilise, Rüstem Paşa Vakfı'na Doğanacı köyü yakınlarındaki bir çiftlik, Haydar Paşa

Vakfı'na bağlı Yortan, Karakilise köyleriyle Hırka değirmenleri vardı.

1523 yılında Yalak-Abad Kazasındaki 16 amme vakfı köyünde 176 nefer yaşıyorken, 1530 yılında 240'a yükselmiş, 1562 yılında ise 166'ya düşmüştür. 1562 yılında bu 16 köyün halkı, yaklaşık olarak 2.250 dönüm kadar arazi işlenmekteydi. Bu tarihte kazadan 55.895 akçelik vergi toplanmıştı.

Görüldüğü gibi 9 selatin vakfı köyünün nüfusu, işledikleri arazi ve ödedikleri vergiler, 25 amme vakfından çok daha fazlaydı. 1523 yılında Yalak-Abad Kazasındaki 25 vakıf köyünde toplam 548 nefer yaşarken, 1530 yılında bu sayı 637'ye yükselmiştir. 1562 yılında ise bu sayı 592'ye düşmüştü. 1562 yılında bu 25 vakıf köyü halkı yaklaşık olarak 5.650 dönüm kadar arazi işlenmekteydi. Bu tarihte kazadaki vakıf köylerinden 151.068 akçelik vergi toplanmıştı.

7.b. Has Topraklar ve Mirî Arazileri (Timar ve Zeamet)

İstanbul çevresinde olduğu gibi Bursa çevresinde de, Saray'ın ihtiyaçları için tahsis edilmiş köyler vardı. Yalak-Abad Kazasında zaman zaman sayı değişse de 3 "Hassa-i Şahi" köyü bulunuyordu. 1530 tarihli icmal tahrir defterine göre 10 köy ve mezranın bazdâr timarı olduğu kayıtlıdır. Derecik, Tavşanlı, Doğancı, But-yağı, Kayalı, Sarıcalı, Danişmentli, Virancık ve Erdinç köy ve mezralarıyla Destan Çiftliği bazdâr yani avcı timarıdır.

54 kadar köy ve mezra ise timar ve zeamet köyüdür. 1530 yılında Yalak-Abad Kazasındaki bu köylerde 984 nefer yaşıyorken, bu sayı Kanuni Döneminde 1.352'ye, 1625 yılında ise 1.461'e yükselmişti. Kanuni Döneminde bu 54 köyde yaklaşık 22.960 dönüm arazi işlenirken, 1625 yılında 19.600 dönüme düştüğü görülmüştür. Bu tarihte timar köylerinden 150.528 akçelik vergi toplanmıştı. Timar köylülerinin sayısı; Kanuni Döneminde 1.270 neferken, 1625 yılında 1.375'e yükselmiştir. Aynı dönemde timar köylerinde 20.410 dönüm arazi işlenirken, bu sayının 1625 yılında 17.370 dönüme düştüğü görülmüştür.

Sonuç

Ö. L. Barkan'ın 1527-1528 yıllarına ait mali yılı bütçesi verilerini yayınladığı makalesinde, 537.929.006 akçelik vergi geliri- nin yüzde 51'ini Padişah hasları, yüzde 37'sini diğer haslarla timarlar oluştururken, yüzde 12'sini ise vakıflar ve mülkler oluşturmaktaydı. Rumeli Eyaleti'nin yüzde 46'sı, Anadolu Eyaleti'nin yüzde 56'sı, Diyarbakır'ın yüzde 63'ü, Halep ve Şam'ın yüzde 38'i timar sahiplerinin tasarrufunda bulunmaktaydı.⁸⁶ Oysa, Yalak-Abad Kazasındaki arazilerin imparatorluk geneline hiç uymayan bir biçimde dağıldığı görülmüştür.

Yıllar	1523 Nüfus 1530 Nüfus		1562 Nüfus 1625 Nüfus		1562 Toprak 1625 Toprak		1562 Vergi 1625 Vergi	
	Nefer	%	Nefer	%	Dönüm	%	Akçe	%
Selatin Vakıfları	397	20	436	21	3400	14	95076	34
Amme Vakıfları	240	12	166	08	2250	9	40885	15
Bazdâr Timar	88	04	69	03	800	3	11021	04
Timar/Zeamet	1270	63	1375	67	17370	69	127210	45
Hassa-i Şahi	26	01	17	01	1200	5	6300	2
Toplam	2021	100	2063	100	25020	100	280492	100

Tablodan anlaşıldığı kadarıyla selatin vakıfları XVI. yüzyılın başında Yalak-Abad Kazasında yaşayan nüfusun yüzde 20'si barındırırken, yüzyıl sonunda bu durum fazla değişmemiştir. Selatin vakfı köylüleri; işlenen toprakların ancak 14'üne sahip olmalarına karşın Yalak-Abad Kazasındaki verginin yüzde 34'ünü ödemişlerdi. Amme vakıfları ise XVI. yüzyılın başında Yalak-Abad Kazasında yaşayan nüfusun yüzde 12'sini barındırırken, bu oran yüzyıl sonunda yüzde 8'e düşmüştü. Buna karşın işlenen toprakların ancak yüzde 9'una sahip olup, Yalak-Abad Kazasındaki verginin de yüzde 15'ini ödemişlerdi. Toplam olarak

⁸⁶ Ö.L. Barkan; "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, 1-4 (1953-1954), s. 273, 277

Yalak-Abad Kazasındaki yaklaşık verginin yarısını vakıf köylüleri öderlerken, toprakların ancak yüzde 23'üne sahiptiler.

XVI. yüzyılın başında Yalak-Abad Kazasında yaşayan nüfusun yüzde 68'i mülk ve timar topraklarında yaşamaktaydı. Yüzyıl sonunda bu durum yüzde 71'e yükselmışti. İşlenen toprakların yüzde 77'sine sahip olan timar ve zeamet köylüleri, Yalak-Abad Kazasındaki verginin ancak yarısını ödemişlerdi.

Yalak-Abad Kazasındaki arazi miktarı 99.850 dönümdü. Kanuni Devrindeki timar kayıtlarına göre köylüler; 8.260 dönüm işlerken, 9.150 dönüm kadar arazi ise köy dışında yaşayan kişilerce işlenmekteydi. Yine aynı devirdeki vakıf kayıtlarına göre köyde yaşayanlarca 6.450 dönüm arazi işlenirken, 2.850 dönüm arazi ise köy dışından gelenlerce işlenmekteydi.

1625 tarihli kayıtlara göre ise timar köylerinde yaşayan köylülerce 8.070 dönüm arazi işlenirken, 5.400 dönüm arazi ise köy dışından gelen kişilerce işlenmekteydi. Yine aynı devirdeki vakıf kayıtlarına göre köyde yaşayanlarca 5.650 dönüm arazi işlenirken, 4.600 dönüm arazi ise dışarıdan gelen kişilerce işlenmekteydi. Görüldüğü gibi Yalova arazilerinin yarıya yakını daha XVI. yüzyılda yabancıların eline geçtiği anlaşılmaktadır.

Yaptığımız incelemede Yalak-Abad Kazasında, aynı dönemde diğer kazalara göre kıyaslanmayacak kadar çok meyve ve sebze üretimi yapıldığı gözlenmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, İstanbul'un sebze ve meyve ihtiyacı XVI-XVII. yüzyılda büyük ölçüde Yalak-Abad Kazasından sağlanmaktaydı.

Kaynakça

- 438/1 Nolu Vilayet-i Muhasebe-i Anadolu Defteri, Ankara 1993
- Akdağ, Mustafa** Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İst. 1979, C.I
- Anna Komnenna (1996)**. Alexiad, (Malazgirt'in Sonrası) (Türkçesi B. Umar) İstanbul
- Aşıkpaşazade Tarihi (2003)**. "Osmanoğulları'nın Tarihi" (K. Yavuz ve Yekta Saraç) İstanbul K Kitaplığı
- Ayverdi, E. Hakkı (1966)**. Osmanlı Mimarisinin ilk Devri, 630-805 (1230-1402), I, İstanbul
- (1972). Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), II, İstanbul
- Barkan, Ömer Lütfi (1944)**. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Vakıflarının İdari-Mali Muhtariyeti Meselesi", Türk Hukuk Tarihi Dergisi, I, Ank., ss. 15.

- (1944). XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları. Kanunlar, İstanbul
- (1940). "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, II/1, ss. 20-59
- (1939). XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri I- Kullukçular ve Ortakçı Kullar, İ. Ü. İktisat Fak. Mec. C:1, ss.7-47
- (1939). XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri (Devam)- Bursa ve Biga Civarındaki Kullukçular, İ. Ü. İktisat Fak. Mec. C:1, ss.198-245
- Barkan, Ö. Lütfi-E. Meriçli (1988).** Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I. Ankara
- Baykara, T.** Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Ank. 1988
- Beldiceanu, Nicoara (1985).** Osmanlı Devletinde Timar, Ankara Teori Yayınları
- Cantemir, D. (1979).** Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, (Çev. Ö. Çobanoğlu) Ankara
- Corsten, Thomas** die Inschriften von Prusa ad Olympium, Teil II, Bonn 1993
- Die Inschriften von Apameia (Bithynia) und Pylai, Teil I, Bonn 1987
- Dukas (1956).** Bizans Tarihi (Çev. VL. Mirmiroğlu) İstanbul Matbaası
- Dünya Tarihi (1978).** Yeniçağ Tarihi, Paris 1783 (Türkçesi Ş. Yalçın) İstanbul
- Emecen, Feridun (1991).** "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri", Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990: Bildiriler, İstanbul, ss. 149-155
- Ergenç, Özer (2015).** "Osmanlı Klasik Döneminde Mekân Organizasyonu Açısından Kocaeli ve Hüdavendigâr Sancakları" Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, s. 309-312
- Foss, Clive** "1984 Yılı Kocaeli ve Kütahya'da Ortaçağ Kaleleri Araştırması" III. Arş. Sonuçları Top. Ank. 1984, s.137-141
- (2002). Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II Nikomedia (Çev. F. Y. Ulugün) İzmit
- Gibons, Herbert A. (1998).** Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 21. Yüzyıl Yayınları
- Güneş, Ahmet (1994).** Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında basılmamış doktora tezi, Ankara
- Hammer,** Osmanlı Devleti Tarihi, İst. 1983 C.1
- İnalçık, Halil (1959).** "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", TTK Belleten,

XXIII, ss. 575-610

- Kaplanoğlu, Raif (2014)** (H. Delil ve N. Topçu ile). 1455 Tarihli Kirmastî Tahrir Defterine Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları (Giriş-Tıpkıbasım-Çeviriyazı) Avrasya Etnografya Vakfı Yayını, İstanbul
- (2018). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, (2. baskı) Avrasya Etnografya Vakfı Yayını, İstanbul
- (2019). (Turhan Çalay ile) Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri-Kete Kazası, Avrasya Etnografya Vakfı Yayını, İstanbul
- Karpat, Kemal (1985)**. Ottoman Population 1830-1914, Wisconsin Üniversitesi yayını
- Kaya, M. (2007)**. "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağının Demografik Durumu ve İskân Siyaseti", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 41, (2007), s. (59-81).
- Kaynak, Rağsan (2010)**. "16. Yüzyılın 2. Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat" Gazi Üniv. Doktora tezi, Ankara
- Lefort, J.** "13. Yüzyılda Bithynia" Osmanlı Beyliği (Ed. E. A. Zachariadou) İst. 1997; s. 106-128
- Lowry, Heath W. (2004)**. Gezinlerin Gözünden ve İdari Kayıtlardaki Bilgilerin Işığında Osmanlı Döneminde İznik (1331-1923), Tarih Boyunca İznik, İstanbul, 135-174
- Mansel, A. M. (1936)**. Yalova ve Civarı, İstanbul
- Mehmet Neşri (1995)**. Kitab-ı Cihan-ı nüma C. I (M.A. Köymen- F.R. Unat yayını) Ankara TTK yayını
- Menthon R. P. Bernardin (1935)**. L'Olympe de Bithynie- Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites, Cure latin de Brousse, Paris
- Nakracas, Georgios (2005)**. Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni, İstanbul
- Oğuzoğlu, Yusuf (2016)**. "16. ve 17. Yüzyıllarda Karamürsel ve Çevresi" Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri, C. 1, s.403-409
- Pachymeres, Georgius (1835)**. (1258-1308) *Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn
- Ramsay, W. M.** Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, İst. 1961
- Şahin, Sencer (1979)**. İznik Müzesi Antik Yazıtlar Katoloğu (Almanca-Türkçe) I. Bonn
- Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı Tarihi, C. I. Ank. 1982

Yalova'nın Uygarlığa Katkısı; Yalova Kağıt Fabrikası

Aytekin Vural*

Dünyanın en önemli icatlarından biri olduğu şüphe götürmeyen yazının bulunuşundan önce insanlar, on binlerce yıl çok çeşitli ve bölgeden bölgeye farklılıklar gösteren malzemelerle iletişim kurmuş; duygu ve düşüncelerini resimler ve şekillerle dışa vurmuşlardır. En eski örneklerine günümüzdeki bazı mağaralarda halen rastlayabildiğimiz bu şekil ve resimler, uzun yıllar en önemli anlatım aracı olmayı sürdürmüşlerdir.

Yazının bulunuşunun ardından üzerine yazı yazılacak malzeme arayışı da ortaya çıkmış ve bu amaçla bölgeden bölgeye değişen çözümler bulunmuştur. Üzerine yazı yazmak için kemikler, ağaç kabukları, ipekli kumaşlar gibi çeşitli malzemeler kullanılmış olmakla birlikte başlıca malzemeler kil tabletler, papirüs ve parşömen olmuş ve sonunda kağıt ortaya çıkmıştır.

Bahsedildiği gibi kağıdın bulunuşundan önce birçok yazı yüzeyi kullanılmış olsa da genel olarak kağıdın ataları bahsine uygun olan iki materyal papirüs ve parşömendir. Bunlardan papirüs birçok batı dilinde kağıda ismini veren ve anavatanı Mısır olan bir bitkidir. Mısır'da doğal olarak Nil kıyısında yetişen papirüs bitkisi buradan kesilerek toplanmıştır. Bitkinin gövdesinin dış kabuğu soyulup iç kısımdan kesilen ince şeritler düzgün bir yüzey üzerine yan yana ve bitişik bir biçimde dizildikten sonra bunun üzerine dik yönde ikinci bir sıra dizilir. Daha sonra ıslatılıp üzerine basınç uygulanır ve bitkinin yapışkan özsuyu iki katmanı birbirine yapıştırır.

Günümüzde işlevsel olarak kullanımı terkedilmiş olsa da he-

---

* Sanat Tarihçi Yalova Belediyesi İbrahim Müteferrika Kağıt Müzesi, kemanci97@hotmail.com

diyelik olarak oldukça önemli bir ürün değeri taşıyan papirüs, çok az miktarda da Sicilya'da yetişmektedir. Papirüs kitaplar rulolar halindeydi ve günümüze ulaşan örnekler arasında yüzlerce metrelik örnekler mevcuttur.

Papirüs

Papirüsten sonraki en önemli yazı malzemesi parşömandır. Parşömen, İ.Ö. 2. Yüzyılda Bergama'da keşfedildi. Bu büyük buluşu yapanlar deri ustası Krates ve İrodikos'tur. Rulo deri üzerine yazılan parşömen daha sonra yaprak halinde de kullanılmaya başlandı. Deriyi yazıda kullanma geleneği İ. Ö. 2700 yıllarında Mısır'da biliniyordu ama rafine edilmemiş, kaba ve pek kullanımı olmayan bu biçimiyle 1500 yıl kullanılmıştı. Oysa Bergama kireçle perdahlayıp incelterek kağıt gibi kullanımı gerçekleştirdi. Yunanca "Pergamant" adını alan Parşömen, doğduğu kentin (Pergamon) adını alarak böyle icat olmuştu. Kısa bir süre sonra parşömenin katlanabileceği ve defter haline getirilebileceği anlaşıldı. Ayrı ayrı yapraklardan dikilmiş kitap da böyle ortaya çıktı.

Parşömen de tıpkı papirüs gibi önemli bir hediyelik eşya olarak kalmış olup bazı restorasyon işlemlerinde de kullanılmakta-

dır. Günümüzde Bergama'da geleneksel üretimine bağlı kalınarak Sayın Macit Gönlügür'ün girişimleriyle önemli bir ürün haline gelmiştir.

Parşömen Defter.

Yazı yüzeyi arayışları uzun yıllar devam etmiştir. Bazı bölgelerde iklim koşulları ve bitki örtüsü gereği farklı denemelerle devam eden bu sürecin sonunda nihayet kağıt icat edilmiştir. Selülozik bitkisel liflerden yola çıkılarak ilk kağıdın İ.S. 105 yılında Çin'de Lei Yang kentinde Ts'ai Lun tarafından elde edildiği kabul edilmektedir. Ts'ai Lun ağaç kabuklarını, eski balık ağlarını ve çeşitli bitkileri uzun süre kaynatıp bir havan içinde tahta tokmakla döverek elde ettiği hamuru kumaş bir elek üzerine yayıp suyunu süzerek elde ettiği levhayı açık havada kurutup ilk kağıdı elde etmiştir.

Türk Kağıt Sanayiinin kurucusu ve kağıtçılığımıza verdiği ömrünü "Kağıtçı" soy adını alarak taçlandıran Mehmet Ali Kağıtçı'ya göre Ts'ai Lun kağıdın icadında Türk'lerin keçe imalatından esinlenmiştir. Türkler, ipek elyafından tokmaklama tekniğiyle hazırladıkları hamurdan elde ettikleri safihaya "kakat"

adını takmışlardı. Manda etini tokmaklayarak ihzar eyledikleri pastırmaya Türkler “kakaç” diyorlardı. Kakaç ve Kakat kelimeleri kakmak masdarından türetilmiş isimlerdir.

Kağıdın icadına dair farklı farklı görüşleri bir yana bırakarak söyleyebileceğimiz tek gerçek; icadı, dünyaya yayılması ve özellikle işlenmesi konusunda tüm süreçlerde Türkler önemli görevler üstlenmişlerdir.

Kağıt, yüzyıllar boyu Çin’de kalır. Sonra yavaş yavaş tüccarların da yardımıyla, Asya’nın geri kalanına yayılır. Talas Savaşı’nda (751) Arapların Çin’i yenilgiye uğratması, Eric Orsenna’nın deyişiyle kağıt için iyi bir haberdur. Yeni bir dünyayı fethedecektir. Semerkant fethedilir fethedilmez, Çin’li zanaatkarların orada ürettiği bu mucizevi malzeme de keşfedilir. Araplar yazı yazmak için kağıttan başka bir şey istememektedir artık. Ortadoğu’nun her yanında üretim merkezleri çoğalır, başlıca merkezler de Dicle Nehri boyunca uzanır.

Kağıdın Araplar vasıtasıyla batıya yayılışı hız kazanır ve bazı yerel merkezler dışında Papirüs ve Parşömen yerini kağıda bırakır. Avrupa’daki kağıt üretimi ilk kez 1264’te İtalya’nın Fabriano kentinde başladı ve bütün Avrupa’ya buradan yayıldı. İslam döneminde Endülüs’deki Şatiba (Xativa) kentinde kağıt üretimi yapılmakla birlikte burası kağıt üretiminin yayılması bakımından gerek İspanya ve gerekse Avrupa için bir başlangıç merkezi olamadı. Bunun tam tersine kağıt üretim teknolojisi Fabriano’da gelişti ve buradan İspanya’ya geldi.

Tüm bu süreçlerin sonunda Avrupa’nın liderliğinin uzun yıllar devam edeceği kağıt üretimi konusunda kağıdın tüm zamanlardaki en iyi işleyicisi ve onu bir sanat gereci haline getiren Osmanlı’da kağıt üretiminin gecikmesi de dikkat çekicidir. Üç kıtada ve yüzlerce kültür üzerinde toprakları bulunan Osmanlı İmparatorluğu’nun kağıdı ilk üretim tarihine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul Kağıthane’ye ismini veren ve Daye Hatun Camii yanında bulunan bir kağıthaneden bahseder. Bunun dışında sırasıyla Denizli, Amasya ve Bursa’da kağıthaneler bulunduğu dair görüşler mevcuttur. Ancak genel görüş bu kağıthanelerin kağıt üreten değil, onu işleyen yerler olduğu yönündedir. Adı geçen kağıthanelerin kuruluş ve işleyişi hakkında bir belgeye rastlanmamıştır. Bu konuya dair çalışmaların halen netleşmediğini belirterek asıl konumuz olan ve

kağıt ürettiği kesin olarak belgelenebilen ilk kağıthanemize belgeler ışığında değineceğiz.

Lale Devri olarak bilinen 18. yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle kültür ve sanat alanında birçok yeniliklerle tanışılmaya başlandı. Bu yeniliklerden en önemlisi sayılabilecek matbaanın kuruluşunu Toderini şu şekilde açıklar: “ Sait Efendi gençliğinde babası Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ile Paris seferinde bulunmuş ve seyahati sırasında dikkati çeken birçok faydalı şeyler arasında matbaa vasıtasıyla kitapların kolaylıkla çoğaltılmasına hayran kalmıştı. İstanbul’ a dönüşünde büyük bir edebiyat meraklısı olan İbrahim Efendi’ye işi anlatmış, böyle yeni ve güç bir teşebbüs sırasında karşılaşacakları zorlukları halletmek için birleşmişler. İbrahim Efendi böyle güzel bir sanatın faydalarını belirten el yazması bir kitap çıkarıp edebiyatın gelişmesine hizmet eden Sadrazam İbrahim Paşa’ya takdim etmiş hatta bu kitabının, devletin ileri gelen şahsiyetlerinin ellerine geçmesini de sağlamış”

Burada bahsedilen İbrahim Efendi ilk matbaacımız olarak bilinen İbrahim Müteferrika’dır. Hazırlamış olduğu eser ise Vesilet-üt Tıbaa’dır ve matbbanın gereklerini detaylı olarak belirten bir eserdir. İbrahim Müteferrika’ya dair yüzlerce çalışma yapılsa da kimliğini ilk kez detaylı bir biçimde çalışan İmre Karacson’un anlatımıyla “Müteferrika İbrahim Kalvinci Hristiyan mezhebinde olan yoksul bir Macar aileden 1674 yılında Macar Yurdu’nun doğu ucunda bulunan Kolozsvar şehrinde doğmuştur. Yoksulluğuna rağmen kolej denilen büyük mektepte öğrenim görmüştür.

Tercümanlık, askeri görevler, elçilik gibi önemli görevleri unutmuyarak şöhretinin asıl kaynağının matbaacılık olduğunu belirtmemiz gereken Müteferrika, bu göreviyle birçok nadir eserin günümüze gelmesini sağlamıştır. Kabacalı’nın da belirttiği üzere Müteferrika’dan önce sırasıyla 1493’te Yahudi, 1567’de Ermeni ve 1672’de Rum matbaalarının kurulduğunu bilmekteyiz.

Müteferrika, sağlığı sürecinde 17 adet kitap basarak oldukça önemli bir vazife gerçekleştirmiştir. Ancak Müteferrika aynı zamanda ilk kağıthanemizin de kurucusudur. Üretim yaptığı belgelerle kanıtlanabilen bu kağıthanemiz Yalova’nın Elmalık Köyü’nde kurulmuştur. Günümüzde Yalova Merkeze; kağıthane

kurulduğu dönem Karamürsel' e bağlı olan Elmalık Köyü arşiv belgelerinde de görüleceği üzere zaman zaman Saruhanlı olarak ta anılmaktadır.

Elmalık Köyü Genel Görünümü

Yalova Kağıthanesi konusundaki en kapsamlı çalışmanın sahibi olan Ahmet Nezih Galitekin'in de belirttiği üzere Elmalık Köyü Osmanlı öncesinde büyük bir Rum köyüdür. Yalova şehir merkezine bağlı ve Kocaeli ili yönünde bulunan bu köyün halen mevcut olan kalesi defineci kazmasından nasibini almıştır. Osmanlı fethi arifesinde Yalova'da iki kale olduğu ve bunların İzmit alınmadan önce fethedildiği biliniyor. Anılan kalelerden birinin Bapheus (Osmanlı tarihlerinde Koyunhisar, günümüzde kalıntılara halk Çobanhisar der) kalesi olduğu Halil İnalçık tarafından tespit edilmiş, diğer kalenin yeri kesin olarak bilinmemekle beraber, bölgede Elmalık köyündeki kaleden başka bir kalenin mevcudiyeti bilinmediğinden, bu kalenin tarihlerde zikredilen ikinci kale olmasını kuvvetle muhtemel hale getirmektedir. Resmi kayıtlarda Saruhanlı olarak geçen Elmalık köyü, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde Yalakabad kazasını içeren iki mufassal tahrir defteri kayıtlarına göre, Kanuni ve 1. Ahmet

dönemlerinde bir Türk Köyü iken, daha sonra Rum köyü haline gelmiştir.

Elmalık Köy Merkezi

Elmalık Köyü, kağıthane kurulurken ve ilk senesinde Derya Kalemî'ne bağlı bir timar karyesi iken, Mayıs 1746'da padişah tarafından Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa'ya temlik edilmiş ve vakfına katılmıştır. (Not: Bu makalede kullanılan tüm arşiv belgeleri ve tasnifleri Ahmet Nezh Galitekin tarafından sağlanmıştır. Kağıthane ile ilgili en detaylı çalışmaların sahibi olan Galitekin'in izni dahilinde belgelerin bu eser dışında kullanılması şartıyla tasnifleriyle beraber kullanımı sağlanmıştır.)

Şüphesiz ki kağıthanenin kurulmasının temel sebebi, matbaada kullanılan kağıt ihtiyacını karşılamaktır. Müteferrika matbaasında kullanılan kağıtları incelediğimizde genellikle filigranlı Avrupa kağıtları ve özellikle paçavra ile üretilmiş Fransız kağıtlarını sıkça görmekteyiz. Az sayıda da olsa İtalyan ve İspanyol kağıtlarının kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Aynı eser içerisinde birbirinden farklı olan kağıtların sıkça görüldüğü gerçeği, kağıt ithalinde birtakım aksamaların ve istikrarsızlıkların olduğunu düşündürmektedir.

İbrahim Müteferrika'nın kağıthaneyi kurmak için Elmalık köyü dışında da uygun mekan arayışları yaptığı düşünülmektedir. XIX. Yüzyılın ilk yarısında hızla seri üretime geçilerek yoğunlaşan kağıt üretimi, daha önceki dönemlerde değirmenlerde gerçekleştiriliyordu. İstanbul çevresindeki diğer dere yatakları büyük ihtimalle ya tarım için kullanılıyordu; ya da yeterli suya sahip değildi. 1 no'lu vesikada görüldüğü üzere Müteferrika yazışmalara öncelikle üretim yapacak ustaların temini ile başlamıştır. Bu vesikada ustaların işe başlamaları ile birlikte yanlarına kağıtçılık sanatını öğrenmek üzere 3- 4 kişi verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bir yıl sonra yerli ustalar yetiştikten sonra Lehli ustaların yurtlarına gideceklerini eklemiştir. Ayrıca Lehli ustaların bir yıl içinde bin top kağıt üreteceklerini, eğer gerekli su temin edilirse üretimin daha fazla olabileceğini söylediklerini bildirmiştir. (bkz. Vesika No: 1.)

2 ve 3 no'lu vesikalardaki defterdar arzında, kağıt fabrikasının kurulmuş bulunduğunu; ikinci bir dolabın yapılması ve ek-sik yerlerin tamamlanması için gerekli malzeme istenildiği görülmüyor. Yine bu vesikalarda kullanılan malzemelerin dökümü bulunmaktadır. (bkz. Vesika No: 2-3)

Kağıthanenin inşa aşamasında, kurulmakta olduğu yerin sabık Cebecibaşı Hacı İsmail tarafından tasarruf edilmekte olduğu ve kendisine hitaben yazılan bir hükümde kağıthane yapılması için tasarruf etmekte olduğu iki göz değirmen ve arazisini uygun bir ücretle kiraya vermesi istenmektedir. (bkz. Vesika no: 3)

Mayıs 1746'da Elmalık Köyü, timar olarak uhdelerinde olan Ali ve Mustafa, hüsn-i rızalarıyla timarlarından feragat etmiş; anılan köy Darüssaade ağası Hacı Beşir Ağa tarafından vakfına katılmak üzere padişahın istenilmiş ve bu isteği kabul edilerek Mayıs 1746'da bu hususta ferman yazılmıştır. (bkz. Vesika No: 4)

Kağıthane kurulması için istenilen malzeme listesi, kağıtçılık tarihimiz için önemli bir belge niteliğindedir. Yeri konusunda oldukça çeşitli görüşler ileri sürülen Yalova Kağıthanesi'nin, hangi malzemelerle üretim yaptığı konusu oldukça nettir. Üretimi gerçekleştirecek malzemeler için talep edilen meşe ve çam ağacı, kalyon tahtası, demir, makara, zincir, kazma, kürek, kazan, kantar, tunç, demir tencere ve kepeç gibi üretim malzemelerine bakıldığında kullanılan dibeklerin tunçtan yapıldığı anla-

şılıyor. Dibeklerde dövücü olarak meşe ağacı kullanılmış ve dibek bağlantı noktalarında da çam ağacı kullanılmıştır. Günümüzde halen aslını korumuş olan eski Avrupa kağıthanelerinin dibek sistemi de benzer özellikler taşımaktadır. Ancak bu belgede asıl önemli olan, kağıdın üretildiği maddelere dair bir açıklamanın bulunmasıdır. Burada istenilen 25 adet kıl çuvalın, paçavra taşımak için kullanılacağı bildirilmiştir. Bu durumda üretilen kağıdın ham pamuk ve keten yerine, eski paçavralarla üretildiği netleşmektedir. Yine tutkal kaynatmak için ikisi büyük, ikisi küçük olmak üzere 4 adet kazan istenilmesi, kağıtların kurutulduktan sonra yüzey düzgünleştirme işleminin de Elmalık'ta yapıldığını açıkça göstermektedir. (bkz. Vesika No: 5)

Emre Dölen'in belirttiği üzere kağıt üretimi için gerekli hammaddeyi oluşturan eski paçavralar İstanbul'daki Yahudi eskiciler tarafından toplanarak kıyyesi sekiz akçeye Kağıt Emmini Ali Efendi'ye satılmaktadır. Kağıt üretimi Avrupa tarzında yapılmakta ve üretilen kağıtların tutkallanması için şap ile işleme sokulmuş jelatin (paça suyu) kullanılmaktadır.

بصه بی ابراهیم اخذی قولنریک تقریر بر

۱۳۵۷ هـ

آستانه سعادتین کاغذ ایلق قلمی و زنی صواب عدل و نوب ایلی اوج سنه دین بر و اسبابه
 و زلفی زینت استناد لر تزاران و بیولغ جلب و اقتضا ابرین مؤنتری و خرج راهبری کورلن
 و امیناً آستانه سعادت اجمال و لوق اوزره صدر اعظم ساقی حضرت لری لر فیضین حوتین و اللیله
 و جندان وجوده سنه خطا ایکی دفعه مکوی نرفض دور و وصول بولوب معجم و مطلق حوت
 قریبه بکش این بعضی حواری صله و نوری استناد لر دن دایمر قومه دن جفوی بولور کلمه مانع
 و اومر بولوب آخیر نیه ابدی و شندی بولناده جندان وجوده اسکت زاده بنا کور بوده
 قولنریک حقیقوس قومه کمال نقیذ و اهما مندن اخی مبرم و علیله لر فیضین و بیوهیون بون
 حوتین سا کلرن دن ارسلان نام هودی لیه کونر بولوب مقدم اوجا نیه کلمه شئی کاغذی
 استاری بولور کور لیه قول و ازار و مؤنتری کور و اوج نفر کاغذی استار مینتیه
 حوتیه و اندن جندان کولوب جندان وجوده حوتی قولنری دخی باشند بوشه کلمه شرح راهلری
 و ساینز مؤنترین کور و اوج و ایلرنیه آدم قوشوب مرقومون اوج نفر کاغذ جلیلی و هودی حوتی
 معاً آستانه سعادت کونر کوش حاله حقیر عانه ده سفر و امر منتظر درر هودی قلم
 کاغذ جلیلی لیه قول و ازار ابر و سندا و لوق اوزره بر لریه و بر دکلی نسلک بولور کاغذ
 خلاصه مفاد برر لهدن آستانه بکلمه شرح راه و مؤن ساین لرین هودی کور و اوج
 آستانه سعادت و وصولنریک استخدا ملری مراد علیله جو بولور لیه کاغذ انشلیک ایچون غلن بیلین
 استناد لر تعلیم و معرقله لیه طرف میرین کارخانه بنا اولور کارخانه بلازم آلات و جالی مرقوم
 استار کوزور لری ابرامها طرف میرین و بر لری کاغذ کراسته ای اولری کلمه کمان نری
 و ساینز هر ذرات مغولی نوقالی و غیره طرف میرین کور لری کاغذ جلیلی لیه مباحثه ایچون
 صنعتی اولر کمان ایچون مینلرنیه اوج درت کمنه قیدین اولنه بولر صنعتی کور کلمی اولر کور و اوج
 کارخانه بیجوب جو رسکا اقتدار حاصل اینک ایچون برسنه نمانده دکن استاد لرلک معتمد
 بولر لرسنه نمانده استار در ایلر لیه کلمه اذن و بر لری صنعتی اولر کور لری و برسنه انشلیک لیه
 سکا فاشدا اوجی و لوق اوزره کوزور لیه اوج ایلن خوش و بر لری انشلیک لری کاغذ میرن لری اولر
 مرقومون اوج نفر استاده و بر لری هودی کلمه نلری بولور رسکا مصلیه دن روزنه نفعه بمانتیه
 مباحث صنفر و کبر هر طرز و کلمه رسا ایلات ایچون اوج درت قلمای مجور و با نفع اوج درت بولور
 ایلی ایچو زارشون ساه آبا و جلالهت حمزونه برویه شتر و مع مباحث ایل اوج نفر کاغذی سنه ده ایل
 طوبی کاغذ انشلیک کلمه زاده جمر طرز و نون رسکا صوره استعداد بولور حوتی علوفت لیه زاده
 دخی انشلیک کلمه درر بولور قومون استار تقریر ایلر ایلن زمان سنه لالا مکرر

بلو ق بارو ایچی دولاب نوردی و کاخانه بلبلان نونا
سلاخی بلبلی کاخانه مشفق الایف درمکسار بلبلان
ایچون طلب ایزان همانک دوزیر

بازار عادی	بازار عادی	بازار عادی
ارباب فضل خرد	بازار عادی	بازار عادی
بازار عادی	بازار عادی	بازار عادی
بازار عادی	بازار عادی	بازار عادی

بازار عادی	بازار عادی	بازار عادی
بازار عادی	بازار عادی	بازار عادی
بازار عادی	بازار عادی	بازار عادی

بازار عادی

بازار عادی

بازار عادی

بازار عادی

عقربن زورده
بلو ق ایاد فصیحی فرزند حلودیوان هماون ناویچی
نوزیری معضله بنا بند دین ک غوره و سنین بودقه ایچی
نورین و کاخانه نل نوسه ن شمیری نکل اوتمن چون افقه
مسطوب اولون مین و ساری نوازده دل دفرود مشور
قره زری موزون نرسانه اور نقرن ویرسی افقه این سوز
دیشنه عدر و لوحانه معوره دن ویرسی افقه این سوز
بیازن و نوز فرق دقیقه ایازم نوز دن در درل اییور
جو دوزیری در درل بیان فرم قره زری نوز در درل

بازار عادی

Handwritten Turkish text, likely a historical document or correspondence, written in Ottoman script. The text is arranged in several columns and includes various headings and footnotes.

Handwritten Turkish text, likely a historical document or correspondence, written in Ottoman script. The text is arranged in several columns and includes various headings and footnotes.

Handwritten Turkish text, likely a historical document or correspondence, written in Ottoman script. The text is arranged in several columns and includes various headings and footnotes.

Handwritten Turkish text, likely a historical document or correspondence, written in Ottoman script. The text is arranged in several columns and includes various headings and footnotes.

Handwritten Turkish text, likely a historical document or correspondence, written in Ottoman script. The text is arranged in several columns and includes various headings and footnotes.

۱۷۱

دو اومان دوخ نفاغند اوسته لری نمونه دو دکلو کویتو
 برسته عامنه دلو اشکار و صنعته هوس اوندی اوز کمال
 قریله معور لری مطلوبی اولور اصرحت و حق
 تشویب
 انعام خردنن کلک اولور

مخصوص فرموده و اوسته لری و سایر کاغذان عمل قیلا اولور
 فرد مانتا اجمیع برانسته و سایر کاغذان اولور ادرکن
 فرد لری اعلیٰ امانت ملایم و دایم عاشق و اعباد
 و نویسه خطا کا امر نرف داده قیلا

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, likely providing details or commentary on the main text.

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, continuing the commentary or providing additional information.

بالون حکیم قریب یولیا لریم بزم حله تاریخ لریم ارضی قریب تاریخی ارضان لاسه لریم
 سواد سلی ارضی قریب یولیا لریم بزم حله تاریخ لریم ارضی قریب تاریخی ارضان لاسه لریم
 کولور و یولیا لریم بزم حله تاریخ لریم ارضی قریب تاریخی ارضان لاسه لریم
 بایر سوس و یولیا لریم بزم حله تاریخ لریم ارضی قریب تاریخی ارضان لاسه لریم
 اوج سوس و یولیا لریم بزم حله تاریخ لریم ارضی قریب تاریخی ارضان لاسه لریم
 قیلا اولور
 امانت ملایم و دایم عاشق و اعباد
 و نویسه خطا کا امر نرف داده قیلا

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, possibly a list or index of items.

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, possibly a list or index of items.

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, possibly a list or index of items.

Yalova'da üretilen ve içerisinde Yalakabad sene 1158 (1745) filigranı işlenmiş kağıt

Kağıthanenin kuruluşundan sonra özellikle Elmalık Deresi'nin suyu ile ilgili birçok sorun olduğu görülmektedir. Tarımla uğraşan yöre halkının kağıthaneden oldukça rahatsız olduğu açıktır. Yine Galitekin'in tasnifiyle ulaştığımız ve gözlemleme imkanı bulabildiğimiz Temmuz 1744 tarihli bir hükümde, günümüzde Kazımiye olarak bilinen o dönemin Yortan köylülerinin, derenin su güzergahının değiştirildiğinden dolayı bostanlarının susuz kaldığını şikayet ettikleri görülüyor. (bkz. vesika No:6)

بدون احوال قاری و قوی که آنجا مسطح

فصل پنجم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
اینجا در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
به فضل و جماله که در این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
صوبه شمالی قرینه است از آنکه در مرتبه اولی که در این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
حکایت شده است بفرموده اقدس حضرت سید علی نقی (علیه السلام) که در این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
در متن این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
و اینها در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
که در این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
که در این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
که در این جزوه در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح

میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
میدان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح

فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل ششم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح

فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح
فصل هفتم در بیان احوال قاری و قوی که آنجا مسطح

lühane buyurulan zer-i mahub nısfıyesi, aded: 100" kaydı, bu olayın belgesidir.

Müteferrika'nın vefatı ve Lehli ustaların memlektlerine dönüşü ile kağıthanenin hukuki ve mali meseleleriyle Hacı Beşir Ağa Vakfı'nın mütevellisi ilgilenirken, kağıthanede üretimi Lehli üstadların yanlarında yetiştirdikleri ustalar devam ettirmişlerdir. Belgeler bu ustaların Elmalık Köyü Rum'larından 12 kişi olduğunu gösteriyor. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri C.E.V. No: 3591/ 18206'da kayıtlı bir vesikada Elmalık reayasının Divan-ı Hümayun'a sundukları arzuhallerinden anladığımıza göre, Hırka Deresi'nin gerekli temizlik ve bakımını yapıyorlar ve köylerinden 12 usta da kağıthanede üretimi devam ettiriyor ve öşür ve resimleri bedeli olarak, maktuan senede 1400 kuruşu üç taksit halinde vakfa ödemekte iken, üzere kendilerine verilen hüccet-i şer'iyye ile emr-i alışanın kaybolduğu için yenisinin verilmesini istemektedirler. Ancak bu vesile ile kağıthanede kağıt üretimi için gerekli hammadde girdilerinin artması ve geçgündüz vardiya halinde sürekli çalışan 12 kişinin yevmiyelerini karşılamaya güçlerinin yetmediğini belirtip, bu harcamaların vakfa ödedikleri 1400 kuruş ile karşılanmasını istemektedirler. Bu istekleri vakıf mütevellisi ve Defterhane emini tarafından kabul edilmiş ve kendilerine Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi Nimitullah Efendi tarafından hüccet-i şer'iyye verilmiş ve ayrıca bir ferman gönderilmiştir. (bkz. Vesika No: 8-9)

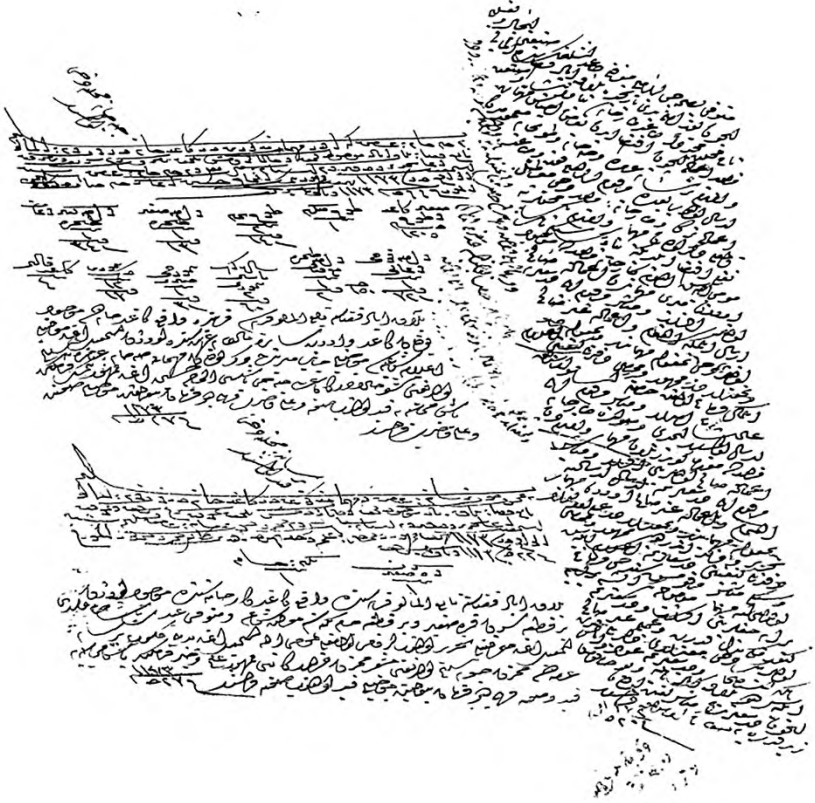

Yalova Kağıthanesi'nin yaklaşık olarak 15 yıl üretim yaptığı düşünülmektedir. Bazı kaynaklarda üretimin daha uzun sürdüğünü belirtilse de bu durum, Galitekin tarafından tasniflenen yeni belgelerle açıklığa kavuşmuştur. Yalakabad kadısına ve serdarına hitaben yazılmış Şubat 1760 tarihli bir hükümde, kağıthanede halen imalat yapılıp yapılmadığı, yapılıyorsa kimler tarafından yapıldığı, fabrikada ne çeşit aletler bulunduğu, kağıthaneye bağlı çiftlik, değirmen, bahçe ve tarlalara kimlerin tasarruf ettiği ve kira olarak kaç kuruş ödendiği gibi hususların hiçbir maddesinin gizli kalmaması için teftişe gönderilen Mübaşir Bostancı Aydoslu Hasan Haseki ile birlikte araştırılıp, neticesinin İstanbul'a ayrıntılı olarak bildirilmesi istenmektedir. (bkz. Vesika No: 10)

[Handwritten Ottoman Turkish text, likely a decree or administrative document, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the lower half of the page. It begins with 'Büyük Hüküm' and discusses the operations of the Yalova Paper Mill. The text is written in a dark ink on aged paper.]

Aynı hüküm B.O.A. MAD. No: 8974 s: 122 deki kayıttta da takip edilebilmektedir. Burada kağıthanede kullanılmayan araç ve gereçlerin İstanbul'a götürülerek, ilgili yerlere 10.08. 1760 tarihinde teslim edilmiş olan malzemelerin dökümü verilmektedir. (bkz. Vesika no: 11)

Vesika No: 11. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, MAD, No: 8947, s: 122

Cebhane- i Amireye götürülerek teslim edilen malzemeler içerisinde 1205 deste sagır (küçük) kağıt olduğu görülüyor. Bu durum bize kağıthanenin son ürettiği kağıtları satmadığını gösteriyor. 1205 deste kağıdın son birkaç aylık bir çalışma ile üre-

tildiği düşünülmektedir. Bu duruma, rekabet sonucu Yahudi tüccarların engelleme yaptığı yorumunu da ekleyebiliriz. Çünkü kağıthane kapandığı yıllardan hemen sonra karşılaşılan belgelerde net bir şekilde kağıdımızın Yahudi tüccarlar tarafından ülkeye getirildiği gözlemlenebilmektedir. Yine kağıthanenin yeniden açılmak yerine üretim yapabileceği diğer malzemelerin de İstanbul'a sevki, kağıt yapımının iç piyasada rekabet edecek düzeylere gelmiş olduğunu düşündürmektedir. Teslim edilen diğer malzemelerin içerisinde bulunan mengene, kazan ve hatta demir çemberlerin bile sökülerek İstanbul'a nakli, kağıt üretiminin doğrudan engellenmeye çalışıldığının en net göstergesidir. Zira 1804 yılında Beykoz, 1846 yılında İzmir, 1880 yılında Beyrut ve 1893 yılında yine Beykoz'da gerçekleştirilen kâğıt üretim girişimleri benzer şekillerde engellenmiştir. Resim 8 de görülen filigranlı kağıt, Osmanlı'nın kendi ürettiği son filigranlı kağıt olup Beykoz Hünkar İskelesi Kağıthanesi'nde üretilen "aydamga" isimli kağıttır (bkz. resim 8)

Aydamga Filigranlı Kağıt

Kağıthanenin kapandığı ve üretim ekipmanlarının İstanbul'a Cebehane-i Amire'ye teslim edildiğini net olarak gördüğümüz bu belgeler dışında Vesika no 12'de Elmalık Köyü'ndeki Hristiyan kadınlar tarafından yazılan 29. 09. 1760 tarihli bir arzuhalde kağıthanenin kapanış sebebinin su kıtlığı ve yetmişmiş eleman

Kuruluşu ve kapanışı arasında çok kısa bir tarih aralığı olan Yalova Kâğıthane'si, bıraktığı isim ile adeta yüzyıllarca üretim yapan bir izlenim bırakmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunu takiben köyün Rum nüfusu göç etmiş, özellikle Selanik ve Karadeniz göçleri ile köyün yeni bir kültürel gelişim süreci başlamıştır. Bu göçler sonucunda Kâğıthane'nin bulunduğu dere üzerinde yeni un değirmenleri açılmıştır. Önemli tarım arazileri bulunan bu köyün eski değirmencileri ile yapılan görüşmeler neticesinde kağıthane arayışları başlatılmıştır. Köyün halen değirmen olarak kullanılan ve inceleme yapıldıktan kısa bir süre sonra yıkılan un değirmeninde yapılan çalışmalarda buranın kağıthane belgelerinde sözü edilen yer ile irtibatı olamayacağı kanaatine varıldı. Resimde görülen bu değirmen, kurucularıyla yapılan sözlü tarih çalışması sonucu, sadece un üreten yeni bir düzeneğe sahiptir. Yine belgelerde tamirinin yapıldığı söylenen suyollarına rastlanmamıştır.

Elmalık Köyü'nde günümüzde ayakta olmayan un değirmeni

Elmalık Köyü Deresi

Üretilen kağıdın hangi malzemelerle yapıldığı ve bu Osmanlı Kağıt değirmeninin nasıl bir üretim düzeneği olduğu, daha önceki belgelerde detaylı bir şekilde verilmişti. Ancak Yalova Kağıthanesi'nin kağıt üretimindeki tekniği konusunda tek belgemiz, kağıthane kurulduktan birkaç yıl sonra Yalova'ya giden ve 1162 (1749) de yazdığı Coğrafya kitabında gördüklerini anlatan Hamdi Efendi'ye aittir. Mehmet Ali Kağıtçı'nın da yayınladığı ve yine Galitekin tarafından bazı noktalama düzeltmeleriyle karşılaştığımız belge oldukça önemlidir.

Hamdi Efendi'nin Coğrafyası'nda Yalova Kağıthanesi Bölümü:

1162 tarihlerine doğru Hamdi Efendi isimli bir zat tarafından te'lif olunup, yazma bir nüshası a'zadan Tevhid Bey'in kütüphanesinde bulunan coğrafyaya dair bir kitabın Yalova hakkında verdiği izahatdan İbrahim Müteferrika'ya ta'alluku olan zirdeki fikarati ehemmiyeti cihetiyle aynen zirde derc eyledik.

“Kurb- ı Yalova'da bin yüz elli üç senesinde Dergah-ı âli Cebecibaşı el- Hac İsmail Bey, İncekara Mustafa Ağa'dan işтира eylediği çiftliğindeba'de'l-azl tavattun, elli dört ve beş sene-

leri hilalinde(1741/42)mumâ- ileyh İsmail Bey vefat eyledikde Darü's-sa'ade ağası el-Hac Beşir Ağa çiftliği kendüsünün ırağ-ı hassalarından Türkman ağası Hacı Mustafa Ağa'ya aldirub anda olan değirmen ocağına Basmacı İbrahim nam kimesine tavassutuyla Firengistan'dan üstad kağıdcılar getirdüp kağıda mahsus su üzerinde timur dibekler yapıdırub kağıthane ihdas olunub üzerine Yalakabad deyü ketebe ve tarihin resm etmişlerdir. Ve halâl-i müsvedde ki bin yüz altmış iki senesi Cemâziyelevvel'inin evâhiridir. (09-18. 05. 1749) envâ-ı kağıd işlenüb kefer eškaliyle esnafa verilür ma'lum değildir. Meselâ keferede arslan damga kağıd Memduh idi. Bunda dahi ol şekli icad ile kağıd nerenin olduğu ma'lum olmayub esnafa fûruht olunur ve keyfiyet-i san'atı İstanbul'da eskici Yahud taifesinin cem' eyledikleri köhne kirpasın kıyyesin sekizer akçeye kağıd emini olan Yazıcı-i sâbık Ali Efendi'ye verüb, ol dahi mahalline gönderüb vardıkda ol tuç dibekde kirpası döğerek vesahı su ile gidüb pak olub bir beyaz yoğurt gibi köpük sunun üzerine su'ud edüb, alub hıfz eder. Vakt-i hacetde bir ağzı vasi' fuçunun içine bir mikdar koyub su ile karıştırdıkda yoğurt ayrıntı gibi bir cevher olur, büyük ve küçük kağıdına göre telden kalbur misalinde çar köşe kasnağı ol suya gavs etdirüb yukarı kaldırdıkda suyu telden aşğa fuçuya akub, ol kalıb gibi telden kasnak üzerinde beyaz zar misal kalan şeyi keçe parçaları üzerine vaz' edüb suları çekildikde birbiri üzerine aralıkda aba ve keçelerile yığılmış tamam suları kalmadıkda sırlıklara sererler. Lakin buna yazı yazılmaz, zira seyrek ve neşşafdır, sonra mahsus kaynamış paça suyu içinde şebb ile terbiyeli suya baturub tekrar kurudub kavi ve tuç mengenelere sıklıdır. Ondan sonra gönderüb bey olundukda kağıdcılar mührelerler. Bu eczalarda merkum olan kağıd dahi Yalakabad Kağıdhanesi'nde işlenen kağıdlardandır. Devlet-i Osmaniye'de evvel kağıd kârhaneye yığıdi. El-yevm vardır. Allah te'âlâ zeval ve kederden emin eyleye.

Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere kağıt üretildikten ve satıldıktan sonra kağıtçılar çarşısına gönderilip bazı işlemlere tabi tutulmaktaydı. Daha önce bahsini ettiğimiz aharlamanın burada gördüğümüz üzere en çok paça suyu ile yapıldığı görülmektedir. Ancak burada bahsedilen ve piyasada meşhur olan Aslanlı kağıtların taklit edildiğini de görmekteyiz. Aşağıdaki resimde bu

aslanlı kağıdın ulaşabildiğimiz bir örneği görülmektedir. Avrupa aslanlı kağıtlarının taklit edildiğini ve belki de bilinçli olarak aynısının işlenmediğini görüyoruz. Elimizdeki bu örnek de Yalova Kağıdı olup, Yalakabad filigranlı diğer kağıtla yapısal olarak birebir aynıdır. Yani kirpas dediğimiz paçavra artıkları ile üretilmiştir. Üzerinde herhangi bir ahar tabakası bulunmamaktadır. Bu durum bize Yalova Kağıthanesi'nin özellikle resmi belge niteliğinde kağıtlar ürettiğini göstermektedir. Çünkü resmi belgelerde, üzerinde herhangi bir değiştirme yapılmasını diye ahar tabakası kullanılmamıştır. Yalova kağıdhanesinin üretimde kullandığı elek ve kurutucu düzeneği de gözler önüne seren Hamdi Efendi'nin bu yazısı oldukça büyük önem taşımaktadır.

2010 senesinde Yalova Belediyesi'nce başlatılan çalışmalar sonucu Mayıs 2013 senesinde faaliyete geçen Yalova Belediyesi İbrahim Müteferrika Kağıt Müzesi ile yeni bir süreç başlatılmıştır. Sadece kentin değil, kağıda dair tüm sanat ve arşiv çevrelerinin heyecanla çalışmalarını yürüttüğü bu müze halen hizmet vermekte ve geleneksel kağıt üretim çalışmalarını sürdürmektedir.

Yalova Belediyesi İbrahim Müteferrika Kağıt Müzesi

Çoğalan talep ve gösterilen yoğun ilgiden dolayı, gerçek bir

kağıthanenin Elmalık Köyü'nde ait olduğu yerde yapılması düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda Yalova Valiliği İl Özel İdaresi tarafından oldukça detaylı ve emek dolu bir çalışma başlatılmıştır. Olumlu sonuçlar alınarak devam eden bu çalışma sonucu hem geçmişimizin kaybolmuş bir eseri daha gün yüzüne çıkarılarak ahde vefa açısından bir sorumluluk gerçekleştirilmiş olacak; hem de geleneksel kağıdımızın tekrar ve aynı yöntemlerle üretimi sağlanarak kentin kültürel gelişimine katkı sağlanmış olacaktır.

HACI BEŞİR AĞA VAKFI YALOVA KAĞITHANESİ BELGELERİ (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Yalova Kağıthanesi yer belirleme çalışmalarına ışık tutan bu vakıf belgeleri 1745-46 senelerine ait olup hem o dönemin yer isimleri hem de kağıthanenin yapısına dair en önemli kaynağı teşkil etmektedir.

[The left page contains dense handwritten Ottoman Turkish text, likely a historical record or chronicle. The script is a cursive style (Rika). There are some marginal notes and a small diagram or list at the bottom of the page.]

[Handwritten text in Ottoman Turkish, likely a historical record or chronicle.]

[Marginal notes and a small diagram or list at the bottom of the page.]

[The right page contains dense handwritten Ottoman Turkish text, continuing the historical record. It features a large, rectangular block of text with some decorative elements, possibly a formal decree or a significant event. There are also some marginal notes and a small diagram or list at the bottom of the page.]

[Large rectangular block of text, possibly a formal decree or significant event.]

[Marginal notes and a small diagram or list at the bottom of the page.]

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan, İlk Türk Matbaacısının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler, Belleten, Ankara 2001, Sayı: 243, s:607-622
- Altay, Meliha, Geleneksel Kaatı Sanatı, Ülker Yayınları, İstanbul 2000, s: 8
- Anafarta, Nigar, Türkiye’de İlk Kağıt Yalova Kağıthanesi, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 6, S. 16-18, İstanbul 1970
- Bloom, Jonathan M, Kağıda İşlenen Uygarlık, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, çev: Zülal Kılıç, s:28
- Coşan, Es’ad, Risale-i İslamiyye, Server İletişim, İstanbul 2012, s:21
- Cunbur Müjgan, Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları, İstanbul 2012, s: 46-47
- Derman, M. Uğur, Türk Sanatında Ebru, Ak Yayınları, İstanbul 1977, s: 20-..
- Dölen, Emre, Dünyada ve Türkiye’de Kağıtçılığın Tarihçesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Editör: Ali Yeşildal, Kocaeli 2015
- Ergürebüz Şefik, Matbaacılık Tarihi, Sümerbank Selülöz Sanayii Matbaası, s: 22, İzmit 1947
- Ersoy, Osman, XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye’de Kağıt, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963. S:23-24
- Galitekin, Ahmet Nezih, İbrahim Müteferrika Eserlerinden Yalova Kağıthanesi, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013, s: 30-346
- Gönlügür Macit, Son Parşömen, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, İzmir 2007, s: 34-35
- Kabacalı, Alpay, Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın, Literatür Yayınları, İstanbul 2000, s: 9-12
- Kağıtçı, Mehmet Ali, Kağıtçılığımız, İstanbul 1977, Grafik Sanatlar Matbaası, s: 8
- Karacson, İmre, Müteferrika İbrahim, Müteferrika Dergisi, İstanbul, Kış 1994, s:146, Çevrimyazı: Mustafa S. Kaçalın
- Kut, Turgut ve Fatma Türe, Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar, Yapı Kredi Yayınları İstanbul 1996, s: 5
- Kütükoğlu Mübahat S, Osmanlı Belgelerinin Dili, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1994, s: 36
- Kütükoğlu, Mübahat S, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s: 77- 104
- Lawrence, A Wilson, Matbaacının Kağıt Hakkında Bilmesi Gerekenler, çev: Mert Ülgen, Mehmet Oktav, Efe N. Gençoğlu, Basev Yayınları, İstanbul 2008, s: 29
- Orsenna Erik, Kağıt Yolunda, Metis Yayınları, çev. Akın Terzi, İstanbul

- 2013, s: 40-41
- Sabev, Orlin, İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2006, s: 99 ve 362)
- Simonffy, Aladar V, İbrahim Müteferrika; Türkiye'de Matbaacılığın Banisi, çev: Faruk Yener, Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1945, s: 6
- Şen Adil, İbrahim Müteferrika ve Usul'ül Hikem ve Fi Nizam' ül Ümem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s: 25- 38
- Toderini Giambatista, İbrahim Müteferrika Matbaası ve Türk Matbaacılığı, çev: Rikkat Kunt, İstanbul 1990, Yayın Matbaacılık Tic. Ltd. Şti. s: 21-22
- Topdemir, Hüseyin G, İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2001 Ankara s: 7

Yalova'da Bir Padişah Mülkü: Baltacı Çiftlik-i Hümayunu

İsmail Yaşayanlar*

Sanayi Devrimi çağında tarıma bağlı ekonomisiyle ayakta durmaya çalışan Osmanlı Devleti'nde tebaanın çoğunluğu ziraatla geçimini sağlıyor, vergi gelirleri de büyük oranda tarımsal ürün üzerinden toplanıyordu.¹ Tımar sisteminin uygulanamaz hale gelmesi ve taşrada ayanların büyük toprak sahiplerine dönüşmeleri, miri statüdeki toprakların işletilmesi ve toprak mülkiyeti sorunlarını beraberinde getirmişti. Büyük toprak sahiplerinin yanında yarıcı ya da ortakçı olarak çalışmak durumunda kalan topraksız köylüler, emek sömürü düzeninin çarkları arasında ezilerek hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlardı.² Bu süreçte plantasyon benzeri büyük çiftlik işletmeleri meydana geldi.³ Bu çiftlikler sınırlarında bir veya birkaç köyün bulunduğu, büyük arazi parçaları üzerinde faaliyet gösteriyor, burada yaşayan köylü ya tarla kiralayarak kendi üretimini yapıyor, ya da doğrudan toprak sahibi için çalışıyordu.⁴

---

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ismail-yasayanlar@gmail.com

¹ Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1556.

² Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, İstanbul: Eren Yayınları, 2006, s. 978-980.

³ Halil İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s.24.

⁴ Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s. 51-52.

1854 Arazi Kanunnamesi'yle toprağı tasarruf eden ancak mülk sahibi olmayan köylünün, işlediğı toprağın sahibi olabilmesine yönelik bir uygulama getirildi.⁵ Fakat pek çok yerde beklenen olmadı ve büyük toprak sahipleri çiftliklerini mülkiyet haline dönüştürdü. Bu durum toprak mülkiyeti kazanamayan ancak toprağı kiralama usulüyle tasarruf eden köylünün çiftlik sahipleriyle arasını açtı.⁶ Osmanlı tebaasından olmayan yabancıların çeşitli yollarla kanunsuz bir şekilde mülk edinmeleri⁷ ve çiftlik sahibi olmalarıyla Suriye ve Batı Anadolu'da kapitalist tarım işletmeleri ortaya çıkmaya başladı.⁸ Bunun dışında kalan, ortakçı ya da işçi istihdam eden, bir şahsın mülkiyetinde olan geniş araziye kurulmuş çiftlikler ise iktisadi açıdan önemsizdi.⁹ Gelirlerin yüksek olmadığı bu türden çiftliklerde ortakçılık ve yarıcılık usulü devam ediyor olsa da vergi tahsili ve devletin hazinesine giren gelirin denetimi bakımından geniş arazi işletmelerin varlığı maliye için bir tehditti. Özellikle yabancıların elindeki arazilerin denetimlerinde sıkıntı yaşanıyor, köylülere kiralanılan tarlalardaki üretim-vergi dengesine yönelik kontroller olması gerektiğı gibi yapılamıyordu.¹⁰ Özel mülkiyete bağılı arazilerde çalışan ırgat ve hizmetkarlar mümkün olan en düşük ücretle çalıştırılıyordu.¹¹

1867 Safer Kanunnamesi'yle yabancıların mülk edinmelerinin resmi hale gelmesi, daha kolay mülk edinmeleri, bunları alıp satmaları ve varislerine bırakabilir hale gelmeleri, stratejik bölgelerde bulunan geniş toprakların Osmanlı tebaası olmayan kişilerin eline geçmesini daha da kolaylaştırdı. Yabancıların elindeki geniş tarım arazileri zaman zaman işletmelerden kaynaklanan sorunlar ya da sahiplerinin hayatını kaybetmesi ve varis-

⁵ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1994, s. 25-26.

⁶ Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış...", s. 974-975.

⁷ Murat Alandağı, *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914)*, Ankara: Helke Yayınları, 2015, s. 240-254.

⁸ Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış...", s. 986-987.

⁹ Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış...", s. 980.

¹⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını, 2018, s. 89-91.

¹¹ Tefik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını, 2019, s. 107-108.

lerin arazilerle ilgilenmemesi gibi sebeplerle hazineye borçlu hale geliyordu. Bu tür durumlarda özellikle II. Abdülhamid döneminde arazinin vergi borcu karşılığında, üzerine makul bir bedel biçilerek Emlak-ı Hümayun'a dahil edilmesi yöntemi benimsenmişti.¹² Sultan Hamid'in bu yolla pek çok yeni araziye sahip olduğu bilinmekle birlikte, bu çalışmaya konu olan Yalova'daki Baltacı Çiftliği de bu türden arazilere bir örnektir.

Bu çalışmada Osmanlı tebaasından olmayan bir yabancıya ait olan Yalova Baltacı Çiftliği'nin bir padişah mülkü (emlak-ı seniyye) haline gelmesi, Baltacı Çiftlik-i Hümayunu İdaresi'nin kurulması ve sonrasında çiftliğin parça parça Maliye Hazinesi'ne ve göçmenlere devredilmesi süreçleri ele alınacak, kurumsal ve yapısal olarak hangi değişimleri geçirdiği meselelerine de değinilecektir.

Hazine-i Hassa'ya Dahil Edilmeden Önce Baltacı Çiftliği

Yalova sahilinde Samanlı Deresi'nin doğusundaki eski fener mevkiinden başlayarak Deveboynu burnuna kadar olan bölgeden güneye doğru Pazarköy (Orhangazi) ve Gemlik sınırlarına uzanan ve dahilinde Samanlı, Kadı ve Kurt köylerini barındıran oldukça geniş bir araziye sahip Baltacı Çiftliği, 19. yüzyılın ikinci yarısında aslen Venedikli olan ve İzmir'de yerleşmiş bir Levanten ailesi üyesi Theodore Baltazzi'ye aitti.¹³ Belgelerde "Avusturya tebaasından bezirgan Baltacı Todoraki" adıyla anılan Theodore Baltazzi, moratoryuma giden süreçte Osmanlı'ya borç veren ilk bankerlerden biriydi ve Aliğa, Menemen, Foça, Turgutlu, Kemalpaşa, Tire, Edremit, Yalova ve Mısır'da büyük araziler satın almıştı.¹⁴ 1860'ta ölen Theodore Baltazzi'nin bu araziye kimden, nasıl ve ne şekilde satın aldığına dair kayıtlarda

¹² Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2000, s. 96-97.

¹³ Baltazzi ailesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Oğlakçı, *Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkisi: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği*, [Yüksek Lisans Tezi], Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2007; Nursel Manav, *Devlet-Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi*, [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009; Cem Çetin, *Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi İle İlişkileri*, [Doktora Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 2009.

¹⁴ Manav, a.g.t., s. XXI; Çetin, a.g.t., s. 94.

herhangi bir bilgi bulunmuyor olsa da Safer Kanunnamesinin yürürlüğe girişinden önce bu toprakları kendi mülkiyetine geçirmiş olması, kanuni olmayan bir yolla çiftliği elde ettiğini düşündürmektedir. Nitekim 1897 yılında arazinin Emlak-ı Hümayun'a dahil edilmesinden önce yapılan bir incelemede, arazinin Theodore'nin mülkü haline geldiği süreçte kendisini Osmanlı tebaası gibi gösterdiği, bu yolla İstanbul'un yanı başındaki büyük çiftlik arazisini satın alabildiği anlaşılmıştı.¹⁵ Bu uygulama, Osmanlı topraklarında 1867 kanunnamesi yürürlüğe girmeden önce, yabancı ülkelerin vatandaşı olan gayrimüslimlerin yoğun olarak başvurduğu bir yöntemdi.¹⁶

Theodore'nin ölümünden sonra eşi Elise tarafından idare edilmeye başlayan çiftlik, aynı zamanda çocukları Elisabeth, Eleni, Alexandra, Aristide, Charlotte, Hector, Evelyne, Maria, Henri ve Julia'nın ortak mülkiyetindeydi. Bu süreçte çiftliğin adı Baltacı yahut Todoraki Baltacı olarak anılıyordu.¹⁷ Elise henüz hayattayken çiftlik belirsiz bir tarihte İngiliz general Arthur William Rams'e 2.890.00 kuruşa satılmıştı.¹⁸ Rams'in de kısa sürede vefat etmesi, eşi Emmy'nin hasta olması ve çocuklarının bulunmaması sebebiyle çiftlik yirmi yıldan uzun bir süre bakımsız kalmıştı.¹⁹ Esasen bu dönemde Yalova Dağ Hamamları'nın da işletmesini gerçekleştiren Branzeau ailesi, çiftlik idaresine de nezaret ediyordu.²⁰ Bu süreçte çiftlikteki bazı yapılar İzmit Mutasarrıflığı marifetiyle tamir edilmişti, ancak buna rağmen çiftliğin bakımsızlığı yine gündemdediydi.²¹ 1884'te çiftlikte bulunan

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), *BEO.*, 952/71393, Lef 2, 30 Nisan 1313.

¹⁶ Alandağlı, a.g.e., s. 241-242.

¹⁷ BOA., *DH.MKT.*, 1636/96, 29 Haziran 1305.

¹⁸ BOA., *HR.MKT.*, 612/100, Lef 2, 11 Mayıs 1285; BOA. *Y.MTV.*, 36/53, 13 Teşrin-i Sani 1304; Bu belge daha önce Muhsin Sevencan tarafından neşredilmiştir. Bkz. Muhsin Sevencan, "Osmanlı Arşivi Defter-i Hakani Kayıtlarına Göre Baltacı Çiftliğinin İlk Sahipleri ve Cumhuriyet Arşivine Ait Çiftliğin Arazilerinin Muhacirlere Dağıtılmasına Dair Raporlar", *Yalova Araştırmaları*, 2. Kitap, Haz. Nuri Taner, Yalova: Ortipa Yayınları, 2006, s. 83-86.

¹⁹ BOA., *HR.TO.*, 63/45, 15 Teşrin-i Evvel 1304 içinde 20 Teşrin-i Evvel 1288 tarihli Londra Sefareti tahriratının tercümesi.

²⁰ BOA., *BEO.*, 800/59952, 15 Haziran 1312; BOA., *BEO.*, 803/60184, 19 Haziran 1312.

²¹ BOA., *ŞD.*, 707/21, Lef 7, 19 Temmuz 1300; BOA., *ŞD.* 707/21, Lef 1, 9 Ağustos 1300.

gayrimenkullerin tahriri yapılmış, buna göre Baltacı çiftliğinde kahvehane, bakkal dükkanı, kömürhane, ahırlı mandıra, kargir ahır, kargir mağaza, kargir ambar, kargir zahire ambarı, ekmeççi fırını, bıçkılıhane, kargir ve ahşap haneler, lokanta, yazıcı odası, demirci dükkanı, demirci mağazası, marangozhane, kömür mağazası, kargir han, vapur değirmeni ve makinesi, tuğlahane, kiremithane, kiremithane odası, kargir konak, fırınlı mandıra, çiftlik binası; Kadı Köyü'nde böcekthane, kargir hane, abacı dükkanı, semerci dükkanı, dükkan, han, demirci dükkanı, ekmeççi fırını, oda, 4 adet tarla, değirmen ve bahçe; Samanlı Köyü'nde çiftlik binası, 2 adet hane, ahır, ağıl, fırın binası, hamam, oda, kiremit ocağı, demirci dükkanı, iskele, 6 adet bahçe, 3 adet bağ, 25 adet tarla, arpalık ve koru bulunuyordu.²²

1898'de General Rams'in eşi Emmy'nin de hayatını kaybetmesi ve geride varis bırakmaması çiftliğin mülkiyeti meselesini yeniden gündeme getirmişti.²³ Theodore Baltazzi'nin çiftliği nasıl satın aldığı, varislerine nasıl devredildiği, devirden sonra yapılan satışın geçerli olup olmayacağı konularında incelemeler yapılmıştı.²⁴ Rams ailesinin varisi olmadığından çiftliğin istimlak edilmesi de söz konusu olmuştu.²⁵ Londra sefaretıyla yapılan görüşmeler neticesinde çiftliğin Ekim 1898'de müstemilatıyla beraber 700 lira-yı Osmani'ye (700.000 kuruş) Emlak-ı Hümayun'a dahil edilmesine karar verilmişti.²⁶

II. Abdülhamid'in Emlakı Olarak Baltacı Çiftlik-i Hümayunu

Satın alma kararının ardından, çiftliğin bedeli olan 700 Osmanlı lirasının yüzde birinin peşin olarak ödenmesi, geri kalan meblağın ise Sultan Abdülhamid'e ait Bağdat ve Amare çiftlikleri hasılatından ödenmesi planlandı.²⁷ Mülkün devir-teslimi için Bursa'da bulunan Ziraat Fen Müşaviri Kevork Torkomyan

²² BOA., ŞD., 707/21, Lef 4, 15 Ağustos 1300.

²³ BOA., HR.TO, 63/45, 15 Teşrin-i Evvel 1304.

²⁴ BOA., BEO., 952/1393, Lef 2, 30 Nisan 1313.

²⁵ BOA., ŞD., 140/81, Lef 2, 2 Nisan 1313.

²⁶ BOA., MLEEM., 308/74, Lef 1, 28 Eylül 1314; BOA., MLEEM., 300/99, Lef 3, 16 Kanun-i Evvel 1314.

²⁷ BOA., MLEEM., 302/20, Lef 4, 19 Teşrin-i Sani 1314.

Efendi Yalova'ya giderek işlemleri gerçekleştirdi.²⁸ Akabinde Baltacı Çiftlik-i Hümayunu için bir idare teşkil edildi. Bu idarenin başında çiftlik müdürü ve yazı işlerini yapacak bir katip bulunuyor, onun dışında çiftlik işleriyle iştigal edecek ırgatlar ve ormancılık faaliyetlerini yürütecek ondalık memurlarıyla korucular da çiftlik bünyesinde görev yapıyorlardı. Dönem dönem bahçe belleme, ot biçirme ve ağaç bakımı gibi işler için amele kiralandığı da oluyordu.

Baltacı Çiftliği'nin arazisinin büyük kısmını tarım alanları oluşturuyor olsa da arazinin Pazarköy ve Gemlik sınırına yakın bölgelerinde ormanlar yoğunlukta idi. Tarım sahaları büyük oranda çiftliğe dahil olan Samanlı, Kadı ve Kurt köylerine kiralanıyor ve kiradan elde edilen gelir çiftliğin yıllık hasılatının büyük kısmını oluşturuyordu. Çiftlik sınırlarındaki ormanlar da gelir kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Ormanlardan daha çok gelir elde etmek için dönem dönem çeşitli incelemeler yapılmış ve raporlar yazılmış olsa da önerilerin hiçbirisi hayata geçirilememişti.²⁹ Bursa ve civarında önemli bir üretim dalı olan kozacılık, Baltacı Çiftliği'nde de yapılıyordu. Özellikle Samanlı köyü bünyesindeki dut bahçelerinin kiraya veriliyor, ayrıca çiftlik idaresi eliyle de ipek böceği yetiştiriciliği yapılıyordu.³⁰ Mayıs 1908 tarihinde Yalova Mizan-ı Hariri'nde toplanan 9879,87 kuruşluk öşre kaynaklık eden kozanın büyük kısmı Baltacı Çiftlik-i Hümayunu sınırlarında üretilmişti. Hatta 1905'te Kadı Köyü'nde bir filatür kurulması düşünülmüş olsa da bu proje hayata geçirilememişti.³¹ Bu haliyle Yalova'da, Bursa ve Mudanya (4737 kuruş) ile Gemlik (3186 kuruş)'ten daha çok koza üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır.³²

Baltacı çiftliğinde ormancılık, kozacılık ve zahire yetiştirici-

²⁸ BOA., *ML.EEM.*, 326/23, Lef 2, 15 Teşrin-i Sani 1315.

²⁹ BOA., *ML.EEM.*, 344/99, Lef 3, 1 Temmuz 1316; BOA., *ML.EEM.*, 439/33, Lef 3 Mayıs 1319.

³⁰ BOA., *ML.EEM.*, 659/81, Lef 2, 28 Şubat 1323; BOA., *ML.EEM.*, 659/81, Lef 1, 19 Mart 1324; BOA., *ML.EEM.*, 676/14, Lef 3, 24 Nisan 1324; BOA., *ML.EEM.*, 676/13, 5 Mayıs 1324; BOA., *ML.EEM.*, 682/22, 19 Mayıs 1324; BOA., *ML.EEM.*, 686/36, Lef 1, 14 Haziran 1324; BOA., *ML.EEM.*, 728/63, Lef 2, 2 Ağustos 1324.

³¹ BOA., *ML.EEM.*, 493/86, Lef 3, 8 Kanun-i Sani 1320.

³² BOA., *ML.EEM.*, 686/36, Lef 2, 11 Mayıs 1324.

liğinin yanı sıra bağcılık, meyve-sebze yetiştiriciliği ve çiçek üretimi de yapıyordu.³³ Bir dönem patates ekimi denemesi yapılmış, hatta bunun için Fransa'dan tohumluk patates getirilmiş olsa da, ziraat teşebbüsünün başarı sağlayıp sağlayamadığı hususunda bilgiye ulaşılammıştır.³⁴

Çiftliğin Hazine-i Hassa bünyesine dahil olmasından sonra tamire muhtaç yapılar tek tek elden geçirilmişti. Özellikle deniz kenarında çiftliğin idari merkezinin bulunduğu alandaki rıhtımın tamir edilmesi meselesi, uzun yıllar çiftlik gündemini meşgul etmişti. 1900 yılının sonlarında başlayan tamirat yaklaşık üç yıl sürmüş, sonrasında rıhtım tamamlansa da tamiri gerçekleştirilen müteahhitlere olan borç ödemeleri yıllara yayılmıştı.³⁵ Bu süreçte rıhtımın önündeki dalgakıranların yıpranması sebebiyle bir defa daha tamir gündeme gelmişti.³⁶ Rıhtım haricinde çiftlik arazisindeki değirmenlerin ve mandıraların da tamirâtı söz konusu olmuştu. Çiftliğin çeşitli bölgelerindeki dört değirmen ve Kurtdere isimli mevkideki mandıra tadilata alınmış ve tamir edilmişti.³⁷

Baltacı Çiftliği'nin Meşrutiyet Sonrası Durumu

Meşrutiyetin ilanıyla beraber Hazine-i Hassa dahilinde bulunan padişah mülklerinin bir kısmının Hazine-i Maliye'ye devredilmesi söz konusu olmuştu. Özellikle bütçe açığı bulunan, ge-

³³ BOA., *ML.EEM.*, 667/42, 7 Mayıs 1324; BOA., *ML.EEM.*, 897/5, Lef 3, 11 Mart 1328.

³⁴ BOA., *ML.EEM.*, 505/32, Lef 5, 15 Mart 1321; BOA., *ML.EEM.*, 505/33, 12 Nisan 1321.

³⁵ BOA., *ML.EEM.*, 350/19, Lef 1, 17 Eylül 1316; BOA., *ML.EEM.*, 419/87, Lef 3, 3 Eylül 1318; BOA., *ML.EEM.*, 425/8, Lef 1, 23 Teşrin-i Sani 1318; BOA., *ML.EEM.*, 424/87, Lef 4, 19 Teşrin-i Sani 1318; BOA., *ML.EEM.*, 440/121, Lef 3, 30 Nisan 1319; BOA., *ML.EEM.*, 452/34, Lef 2, 8 Teşrin-i Evvel 1319; BOA., *ML.EEM.*, 475/64, Lef 2, 23 Şubat 1319; BOA., *ML.EEM.*, 514/12, Lef 1, 24 Temmuz 1320; BOA., *ML.EEM.*, 493/32, Lef 2, 17 Kanun-i Evvel 1320.

³⁶ BOA., *Y.MTV.*, 296/88, 14 Mart 1323; BOA., *ML.EEM.*, 665/95, Lef 2, 12 Kanun-i Evvel 1323; BOA., *ML.EEM.*, 665/95/ Lef 1, 21 Nisan 1324; BOA., *ML.EEM.*, 672/72, Lef 1, 24 Nisan 1324; BOA., *ML.EEM.*, 676/75, Lef 1, 5 Mayıs 1324; BOA., *ML.EEM.*, 746/31, 5 Mayıs 1325.

³⁷ BOA., *ML.EEM.*, 384/65, Lef 2, 2 Temmuz 1317; BOA., *ML.EEM.*, 424/87, Lef 2, 2 Eylül 1318; BOA., *ML.EEM.*, 664/82, Lef 2, 29 Kanun-i Sani 1323; BOA., *ML.EEM.*, 667/2, 13 Nisan 1324.

lir getirisi az olan ve çalışanlarının masrafları fazla olan çiftliklerin devredilmesi için II. Abdülhamid'e tavsiyede bulunulmuş, kendisi çıkardığı bir iradeyle yirmiden fazla çiftliği Maliye Hazinesi'ne devretmişti.³⁸ Hazineye devredilen çiftlikler içinde yıllık hasılatı en düşük olanlarından birisi Baltacı Çiftlik-i Hümayunu idi.³⁹ Kasım 1908'de gerçekleşen devir, çiftlik arazisinin tamamını kapsamıyordu. Sadece çiftlik dahilinde bulunan ormanlar, korular, vergi ve aşar bedelleriyle ağnam rüsumu hazineye devredilmişti. Bunun dışında zaten emlak-ı emiriyeden olan ve Baltacı Çiftliği Hazine-i Hassa tarafından satın alındığında çiftlik arazisine dahil edilen Yalova Dağ Hamamları ile çiftlik dahilinde bulunan Samanlı, Kadı ve Kurt köylerine kiralanın tarlaların Hazine-i Hassa'da kalmasına karar verildi.⁴⁰

Yalova Dağ Hamamları henüz Baltacı Çiftliği Hazine-i Hassa'ya dahil edilmemişken Fransız vatandaşı olan Branzeau ailesi tarafından işletiliyordu.⁴¹ 1904'te Alexander Branzeau'nun ölümünden sonra hamamlar bir süre eşi Madam A. Moonier Branzeau tarafından işletilmiş, hatta bu süreçte kendisine maaş da bağlanmıştı.⁴² İki sene sonra Madam Branzeau'nun da vefatıyla, hamamlar kiracısız kalmış, 1908'de hamam yapıları tamir edilmiş ve yeni binalar inşa edilmiş, 1910 yılında ise hamamlar Mahmud Paşazade Reşid İyaz Bey ve Konstantin Papa Efendi'ye elli yıl süreyle kiralanmıştı.⁴³

Ağustos 1909'da çiftliğin Maliye Hazinesi'ne devredilen bazı gayrimenkulü, İzmit Mutasarrıflığı tarafından müzayede yoluyla satılmıştı. Bu gayrimenkule 2 değirmen, 1 fırın, 1 harap konak, 10,5 dönüm tarla, 2 odalı hane ve yarım dönüm arsa dahildi.⁴⁴ Bu satış işlemlerinden kısa bir süre sonra ortalıkta Maliye Hazinesi'ne devredilmiş olan arazinin satılacağı veya kiralanacağına yönelik bir şayia dolaşmaya başlamış, bunun üzerine

³⁸ Terzi, a.g.e., s. 139-143.

³⁹ Terzi, a.g.e., s. 142.

⁴⁰ BOA., *MLEEM.*, 735/5, Lef 7, 16 Teşrin-i Sani 1324; Terzi, a.g.e., s. 144.

⁴¹ BOA., *İ.TAL.*, 199/11, 16 Kanun-i Sani 1315.

⁴² BOA., *MLEEM.*, 472/49, Lef 2, 23 Mart 1320.

⁴³ BOA., *MLEEM.*, 554/5, 26 Nisan 1322; BOA., *MLEEM.*, 712/10, Lef 3, 22 Ağustos 1324; BOA., *MLEEM.*, 702/9, 28 Ağustos 1324; BOA., *MLEEM.*, 715/39 15 Teşrin-i Sani 1324; BOA. *MLEEM.*, 788/59, Lef 1-2, Şubat 1325.

⁴⁴ BOA., *MLEEM.*, 750/19, Lef 3, 7 Ağustos 1325.

Maliye Nezareti'ne gerek Yalova'dan gerekse İstanbul'dan Baltacı Çiftliği'ni satın almak ya da kiralamak üzere çeşitli teklifler gelmişti.⁴⁵ Yalova'dan Zebunizade Yusuf ve Pehlivanoglu Ömer Faruk, İstanbul'dan Mehmed Ali ve Rahmi ile Mahmud Celaledin'in teklifleri Maliye Nezareti'nce henüz çiftlik dahilindeki köylerin hudut sorunları çözülemediği gerekçesiyle reddedilmişti.⁴⁶

Satın alma ve kiralama tekliflerine verilen red cevaplarından bir yıl sonra, Maliye Nezareti'nden Sadaret'e tıpkı Yalova Dağ Hamamları'nın kiralandığı gibi Baltacı Çiftliği arazisinin de kiralanmasına yönelik bir öneride bulunulmuştu.⁴⁷ Bu öneriden yaklaşık bir yıl sonra İstanbul'da ziraatı ve hayvancılığı geliştirme amacıyla kurulan Dersaadet Birinci Osmanlı Nümune-i Terakki-i Ziraat Anonim Şirketi'nin Hazine-i Hassa'dan Maliye Hazinesi'ne devredilen Baltacı Çiftliği'nin arazisinde bir nümune çiftliği teşkil etme arzuları olduğu anlaşılmıştı.⁴⁸ Şirket, Baltacı Çiftliği'ne talip olduktan sonra Maliye Nezareti'nin fenni heyet memurlarından olan mühendis Hasan Bey çiftlik arazisinin ölçümünü yapmış ve haritasını hazırlamış, ayrıca çiftliğin 1908'den sonraki durumu hakkında tespitlerde bulunmuştu. Buna göre Hazine-i Hassa'dan Maliye Hazinesi'ne çiftlik arazisinden devir yapıldıktan sonra, çiftlik dahilinde yürütülen ziraat işleri sekteye uğramış, ayrıca araziden geçen nehrin taşmasını önleyen setlerin zaman içinde yıpranması sebebiyle tarım alanları bataklığa dönüşmüş ve nehrin getirdiği kumlar toprağa zarar vermeye başlamıştı.⁴⁹

Yapılan incelemelerden ve yazışmalardan sonra çiftliğin 31 Mayıs 1912'de yedi yıl müddetle Osmanlı Nümune-i Terakki-i

⁴⁵ BOA., *ML.EEM.*, 765/46, Lef 1, 8 Teşrin-i Evvel 1325; BOA., *ML.EEM.*, 782/8, Lef 1, 25 Kanun-i Sani 1325; BOA., *ML.EEM.*, 775/7, Lef 1, 2 Kanun-i Evvel 1325; BOA., *ML.EEM.*, 782/8, Lef 2, 20 Kanun-i Sani 1325.

⁴⁶ BOA., *ML.EEM.*, 765/46, Lef 2, 11 Teşrin-i Evvel 1325; BOA., *ML.EEM.*, 775/7, Lef 2, 6 Kanun- Evvel 1325; BOA., *DH.MUL.*, 78/61, Lef 3, 21 Mart 1326.

⁴⁷ BOA., *BEO.*, 4019/301370, Lef 2, 16 Kanun-i Sani 1327.

⁴⁸ Ergin Çağman, "Dersaadet Birinci Osmanlı Numune-i Terakki-i Ziraat Anonim Şirketi ve Faaliyetleri", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Dergisi*, S. V, C. 2, 2019, s. 113-114.

⁴⁹ BOA., *ML.EEM.*, 871/19, Lef 14, 10 Teşrin-i Evvel 1327; Çağman, a.g.m., s. 115.

Ziraat Anonim Şirketi'ne kiralanmasına karar verilmiş ve şirketle Maliye Nezareti arasında bir mukavelename imzalanmıştı. Bu mukavelenameye göre rıhtımla birlikte müştemilatı olan 11 parça bina, demirbaş niteliğindeki 62 adet eşya ile 9876 dönüm arazi şirkete kiralanmıştı.⁵⁰ Mayıs 1912 tarihi itibarıyla geçerli olan ve yedi yıl sürecek olan bu kiracılık süreci, şirketin sözleşme maddelerini tam olarak yerine getirmemesi ve çiftlik arazisine göçmen iskan edilmesine karar verilmesi sebepleriyle ancak iki buçuk yıl gibi kısa bir süre devam etmiş, Eylül 1915'te Maliye Nezareti'nce kira mukavelenamesi feshedilmişti.⁵¹

Baltacı Çiftliği'ne Göçmen İskanı Meseleleri

Baltacı Çiftliği'nin Hazine-i Hassa idaresi altında bulunduğu dönemde başlayan ve uzun yıllar devam eden meselelerin başında göçmenlerin çiftlik arazisine iskanları geliyordu. 93 Harbi'nden sonra Kafkasya'dan gelerek Pazarköy Kazası sınırına yerleştirilen göçmenler, uzun yıllar çiftlik idaresi için sorun teşkil etmişti. 1889'da çiftliğe sınır bulunan Delipazar isimli mevkide iskan edilmiş olan göçmenlerin, çiftlik arazisine tecavüz ettiklerine yönelik şikayet alınmıştı.⁵² 1908 yılında yine Pazarköy sınırına dahil olan Almaalan Köyü'ne yerleştirilmiş olan göçmenlerin Baltacı Çiftliği'ne ait ormanlara zarar vererek buralarda tarla açtıkları tespit edilmiş, bunların engellenmesi için Pazarköy Kaymakamlığı'na uyarda bulunulmuştu.⁵³

1909 yılında bir grup göçmen, çiftlik arazisinden toprak satın almak üzere Dahiliye Nezareti'ne başvuruda bulunmuşlardı.⁵⁴ Yapılan inceleme neticesinde göçmenlere toprak satılabileceği ve çiftlik arazisine göçmen iskan edilebileceğine yönelik bir kanaat hasıl olmuş olsa da sonrasında çiftliğe dahil olan köy ahalisinin itirazları sebebiyle bu fikirden vazgeçilmişti. Hazine-i Hassa'ya dahil büyük çiftliklerde toprağın işlenebilmesi için çiftlik arazisine göçmen iskan edilmesi yaygın bir yöntemdi.⁵⁵

⁵⁰ BOA., *ML.EEM.*, 911/41, 18 Mayıs 1328; Çağman, a.g.m., 118-120.

⁵¹ BOA., *ML.EEM.*, 1024/27, Lef 3, 12 Eylül 1331; Çağman, a.g.m., s. 125.

⁵² BOA., *DH.MKT.*, 1636/54, 28 Haziran 1305.

⁵³ BOA., *ML.EEM.*, 670/11, 25 Nisan 1324.

⁵⁴ BOA., *ML.EEM.*, 751/54, 27 Haziran 1325.

⁵⁵ Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", s. 1560.

Ancak çiftlik dahilinde tarım arazisi bulunmayan yerleşim birimleri olduğunda arazi köylülere kiralandığı için yerli unsurlarla göçmenler arasında gerginlik yaşanıyordu. Baltacı Çiftliği'nde de buna benzer pek çok hadise yaşanmıştı. 1909'da Bulgaristan'dan Anadolu'ya göç eden bir grubun da çiftliğe yerleştirilmesi söz konusu olunca yerli ahalinin itirazları daha da artmıştı.⁵⁶ Köylülerin temel endişesi ziraat yaptıkları alanlara göçmen iskan edilmesi durumunda kendilerinin müşkül durumda kalacak olmalarıydı. Zira Baltacı Çiftliği'ne dahil Samanlı, Kadı ve Kurt köylerinin kendilerine ait ziraat yapabilecekleri alanları yoktu ve Baltacı Çiftliği'nden her sene tarla kiralyorlardı.⁵⁷

1909'daki bu girişim sonrası çiftlik arazisine göçmen iskan edilmemişti, ancak kısa bir süre sonra yine Pazarköy sınırına iskan edilmiş olan ve kendilerine yeterince arazi verilmediği belirtilen Dağıstan göçmenlerinin zor durumda bulunmaları sebebiyle Baltacı Çiftliği'nden kendilerine toprak verilmesi talebi söz konusu olmuştu.⁵⁸ 23.000 dönümlük Baltacı Çiftliği arazisinden bir veya birkaç dönümünü talep eden 85 hanelik Dağıstan göçmenlerine toprak verilmesi, daha önce olduğu gibi yine yerli halkın tepkisiyle karşılaşmıştı.⁵⁹ Bunun üzerine mesele Şura-yı Devlet'e nakledilmiş, burada verilen tavsiye kararına göre bedeli karşılığı Dağıstan göçmenlerine arazi verilebileceği belirtilmiş, ancak nihai kararın İzmit Mutasarrıflığı'na bırakılması gerektiği vurgulanmıştı.⁶⁰ Şura-yı Devlet'in tavsiye kararına rağmen çözüme kavuşturulamayan mevzu daha sonra Meclis-i Vükela'ya sevk edilmiş, burada verilen karara göre çiftliğin arazisinin bir kısmının bedeli karşılığında Dağıstan göçmenlerine ve arazi satın almak isteyen Samanlı, Kurt ve Kadı köyleri ahalisine satılabileceği bildirilmişti.⁶¹ Bu süreçte Dağıstan göçmenlerine çiftlik sınırlarından arazi verilmemekle birlikte, yaşadıkları kö-

⁵⁶ BOA., *ML.EEM.*, 765/7, Lef 1, 17 Eylül 1325.

⁵⁷ BOA., *ML.EEM.*, 765/7, 22 Eylül 1325.

⁵⁸ BOA., *ML.EEM.*, 81/41, Lef 1, 22 Mart 1326.

⁵⁹ BOA., *DH.MUİ.*, 81/41, Lef 3, 29 Mart 1326.

⁶⁰ BOA., *ŞD.*, 29/29, 1 Ağustos 1326; BOA., *ŞD.*, 448/25, Lef 1, 4 Teşrin-i Evvel 1326.

⁶¹ BOA., *MV.*, 146/13, 28 Teşrin-i Evvel 1326; BOA., *BEO.*, 3823/286713, Lef 1, 1 Teşrin-i Sani 1326; BOA., *DH.İD.*, 135-2/61, Lef 1, 17 Kanun-i Evvel 1327.

yün ismi Almaalan'dan Reşadiye'ye değiştirilmiş⁶², iki sene sonra Reşadiye'deki göçmenlere çiftlikten arazi verilebileceğine dair yeni bir yazı daha hazırlanmış, ancak mesele nihayete erdirilememiştir.⁶³

Aralık 1913'te bu defa da Balkan Savaşları'ndan sonra Yunanistan'ın işgal ettiği Yanya bölgesinden Anadolu'ya gelen göçmenlerinin Baltacı Çiftliği arazisine yerleştirilmeleri gündeme geldi. Ancak bu sırada çiftliğin kiracısı konumunda olan Dersadet Birinci Osmanlı Nümune-i Terakki-i Ziraat Anonim Şirketi'nin bu konuya itiraz edeceği düşünülerek, önceden böyle bir planlama yapıldığı şirket idaresine bildirildi.⁶⁴ 1914 ve 1915'te Yanya göçmenlerinin yanına Grebne ve Naslic'den gelecek göçmenlerin de ekleneceği duyuruldu. Çiftliğe yerleştirilecek göçmenler toplamda 205 haneyi bulmuştu. Dahiliye Nezareti tarafından yapılan hazırlıkta bahsi geçen göçmen ailelerinin nüfus tahrirleri yapılmış ve her haneye 35 dönüm arazi verilmesi öngörülmüştü.⁶⁵ Kuzey Yunanistan'dan gelen bu göçmen grubu için Baltacı Çiftliği dahilinde kurulan yeni köye dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya ithafen Talatiye ismi verilmesi istenmişti.⁶⁶ Bu esnada çiftliğin kiracısı olan Osmanlı Nümune-i Terakki-i Ziraat Anonim Şirketi'nin kiracılık mukavelenamesinin feshedileceği, fesihden doğan mağduriyetin karşılanacağı ve padişah iradesiyle göçmenlere tahsis edilmiş olan çiftliğin bir daha kendilerine kiralananmayacağı bildirilmiş, 25 Eylül 1915'te şirketten Baltacı Çiftliği arazisinden çıkmaları talep edilmişti.⁶⁷

⁶² Bugün ismi Güneyköy olan Reşadiye'nin tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Seçkin, "Kocaeli Vilayeti'ne Yerleştirilen Dağistanlı Muhacirlerin Sultan Reşat Himayesinde Kurulan Reşadiye'ye (Güneyköy) İskanı ile Gerçekleşen İnşa Süreci", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi III Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 3, Ed. Haluk Selvi ve diğerleri, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2017, ss. 2341-2352.

⁶³ BOA., *ŞD.*, 1616/6, 12 Mayıs 1328; BOA., *BEO.*, 4233/317460, Lef 1, 10 Teşrin-i Sani 1329.

⁶⁴ BOA., *ML.EEM.*, 1024/27, Lef 36, 23 Teşrin-i Sani 1329.

⁶⁵ BOA., *ML.EEM.*, 1114/2, 12 Teşrin-i Evvel 1330; BOA., *DH.İUM.*, 48/5, Lef 5, 30 Mart 1331; *DH.İUM.*, 48/5 fon kodlu ve numaralı belgenin leflerinde Yanya, Grebne ve Naslic'den gelen göçmen hanelerin nüfus kayıtları detaylı bir şekilde yer almaktadır.

⁶⁶ BOA., *DH.İUM.*, 48/5, Lef 2, 30 Mart 1331.

⁶⁷ BOA., *ML.EEM.*, 1024/27, Lef 3, 12 Eylül 1331.

Gerçekleştirilen bu iskanlardan sonra Baltacı Çiftliği dahiline Trablusgarp ve Bingazi'den de az sayıda göçmen yerleştirildi. İlk gelen Yanya ve Teselya göçmenlerinin devamı olarak yine Yanya, Kesriye ve Üsküp'ten yeni kabileler de gelerek çiftlik arazisine iskan edildi.⁶⁸ 1917'de Dahiliye Nezareti'ne gelen arzuhallerde Baltacı Çiftliği'ne gerçekleştirilen yeni iskanlara Yalova Kaymakamlığı'nca engel olduğuna yönelik şikayetlerde bulunulmuştu. Nezaret bu hususta Yalova'nın bağlı olduğu İzmit Mutasarrıflığı'nı uyarmıştı.⁶⁹ Benzer bir durum 1918'de de meydana gelmiş, daha önce çiftlik arazisine yerleştirilmiş olan bazı göçmenlerin Yalova kaymakamının emriyle evlerinden atıldığı, hane reisleri askerde ya da hacda olan kadın ve çocukların perişan halde sokaklara döküldüklerine yönelik istihbarat alınmıştı. Bu meselenin derhal incelenmesini emreden Dahiliye Nezareti, gerekirse Yalova kaymakamının görevinden alınarak başka bir yere gönderilmesini istemişti.⁷⁰ Konuyla ilgili bir tahkikat başlatılmış, aynı zamanda da çiftlik dahilinde yeni gelen göçmenleri iskan edecek alanın bulunup bulunmadığına yönelik incelemeler yapılmıştı. Bu incelemeleri yapan Yalova İskan Müdür Muavini Muzaffer Efendi'nin kaleme aldığı raporda, meselenin özünün farklı olduğu, bazı göçmenlerin arazilerini ve evlerini bırakarak başka yerlere gittikleri, bir kısmının ise çiftlik dahilindeki köyde yaşamayarak Yalova merkezinde esnaflığa başladığı belirtilmiş, yeni gelecek muhacirlerden 40-45 hane kadarının çiftlik arazisine iskan edilebileceği kanaati hasıl olmuştu.⁷¹

⁶⁸ Bu bilgiler Yalova İskan Müdür Muavini Muzaffer Efendi'nin 30 Ocak 1919 tarihli raporunda yer almaktadır. Bkz. BCA., Fon Kodu: 272.0.0.11, Yer No: 13.48.5, 30 Kanun-i Sani 1335, s. 2-3. Ayrıca bu raporun tıpkıbasımı ve transkripsiyonu için bkz. Ek-5.

⁶⁹ BOA., *DH.ŞFR.*, 79/249, 29 Ağustos 1333.

⁷⁰ BOA., *DH.ŞFR.*, 93/282, 26 Teşrin-i Sani 1334.

⁷¹ BCA., Fon Kodu: 272.0.0.11, Yer No: 13.48.5, 30 Kanun-i Sani 1335, s. 1-5. Bu raporda aynı zamanda Baltacı Çiftliği dahilindeki Samanlı Köyü'nün arazi meselesi ve çiftlik civarında bulunan Kılıç, Laledere ve Paşa köylerinin iskan sorunlarına da değinilmiştir.

Sonuç

Bir yabancı mülkü olarak adını duyuran ve Baltazzi soyadına nispetle isimlenen Baltacı Çiftliği, II. Abdülhamid'in emlak-ı seniyyeyi genişlettiği dönemde Hazine-i Hassa'ya dahil olmuş ve uzun yıllar bir çiftlik idaresi şeklinde devlet eliyle yönetilmişti. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Emlak-ı Hümayun içinde gelir getirmekten ziyade borç kaynağı olan tarım işletmelerinin Maliye Hazinesi'ne devredilmesine karar verildiği sırada, Baltacı Çiftliği'nin bir kısmı da padişah mülkü olmaktan çıkarılmıştı. Maliye Hazinesi'nce kısa süre kiralama yöntemiyle işletilmeye çalışılan çiftlik arazisi, Mehmed Reşad'ın saltanatı döneminde göçmen iskanına tahsis edilmiş, Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'ya gelen Yanya, Grebne, Naslic, Kesriye ve Üsküp göçmenleri buraya yerleştirilmişti. Bunun yanında önceden çiftlik arazisine dahil olan Samanlı, Kadı ve Kurt köylerinin topraksız ahalisine de çiftlik arazisinden toprak verilmişti. Böylece Cumhuriyet'e giden süreçte Baltacı Çiftliği'nden geriye sadece Yalova sahilinde bulunan çiftlik merkezi ve kısıtlı miktarda arazi kalmıştı. Bu arazi Cumhuriyet'e emlak-ı metruke olarak devrölundu.

Cumhuriyet'in kuruluşu sürecinde Mustafa Kemal Atatürk'ün tarımı teşvik amacıyla metruk mallar idaresinden aldığı çiftliklerden birisi de Baltacı Çiftliği idi.⁷² 1925 yılında çıkarılan Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun 23. maddesine göre topraksız çiftçilere uygun fiyatla emlak-ı milliyeden toprak satıldığı sıralarda, Baltacı Çiftliği'nden de arazi satışı yapılmıştı.⁷³ Çiftliğin geri kalan kısmı Atatürk tarafından 1937'de devlet hazinesine bağışlanmış⁷⁴ ve idare Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na devredilmişti. Bir dönem arazisine yolcu uçakları için emniyet meydanı yapılması düşünülen Baltacı Çiftliği'nin kalan toprakları, dönemin Ziraat Vekili Faik Kurdoğlu'nun çabalarıyla zirai faaliyetlerin yapıldığı bir alan olarak kullanılmaya devam etti.⁷⁵ 1950 yılında Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü'nün

⁷² Zafer Çakmak, "Atatürk'ün Çiftlik ve Arazilerini Devlet Hazinesine Bağışlaması", *Atatürk Dergisi*, C. 5, S. 3, 2010, s. 165.

⁷³ BCA., Fon Kodu: 30.11.01.00, Yer No: 112.13.7, Ek 3, 17 Mayıs 1937; BCA., Fon Kodu: 30.11.01.00, Yer No: 112.13.6, Ek 3, 17 Mayıs 1937.

⁷⁴ Çakmak, a.g.m., s. 170.

⁷⁵ BCA., Fon Kodu: 30.10.00.00, Yer No: 60.407.4, Ek 2, 5 Eylül 1938.

bünyesine alınan Baltacı Çiftliği⁷⁶, müdürlüğün ilgasıyla 1984'te Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)'ne bağlandı. Günümüzde Baltacı Çiftliği'nin eski arazisinden kalan oldukça sınırlı bir bölüm Atatürk Tarım İşletmesi adıyla faaliyetini sürdürmektedir.

Kaynaklar

1. Arşivler

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO.)

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.)

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.U.M.)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (DH.MKT.)

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.)

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Evrakı (DH.ŞFR.)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR.MKT.)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.)

İrade Taltifat (İ.TAL.)

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müdüriyeti Evrakı (ML.EEM.)

Meclis-i Vükela MazbatalarıEvrakı (MV.)

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.)

b) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi***

2. Tetkik Eserler

ALANDAĞLI, Murat, *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914)*, Ankara: Helke Yayınları, 2015.

ÇAĞMAN, Ergin, "Dersaadet Birinci Osmanlı Numune-i Terakki-i Ziraat Anonim Şirketi ve Faaliyetleri", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Dergisi*, S. V, C. 2, 2019, ss. 111-128.

ÇAKMAK, Zafer, "Atatürk'ün Çiftlik ve Arazilerini Devlet Hazinesine Bağışlaması", *Atatürk Dergisi*, C. 5, S. 3, 2010, ss. 165-196.

ÇETİN, Cem, *Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi İle İlişkileri*, [Doktora Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 2009.

⁷⁶ BCA., Fon Kodu: 30.18.01.02, Yer No: 123.71.6, 14 Ekim 1950.

** Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.

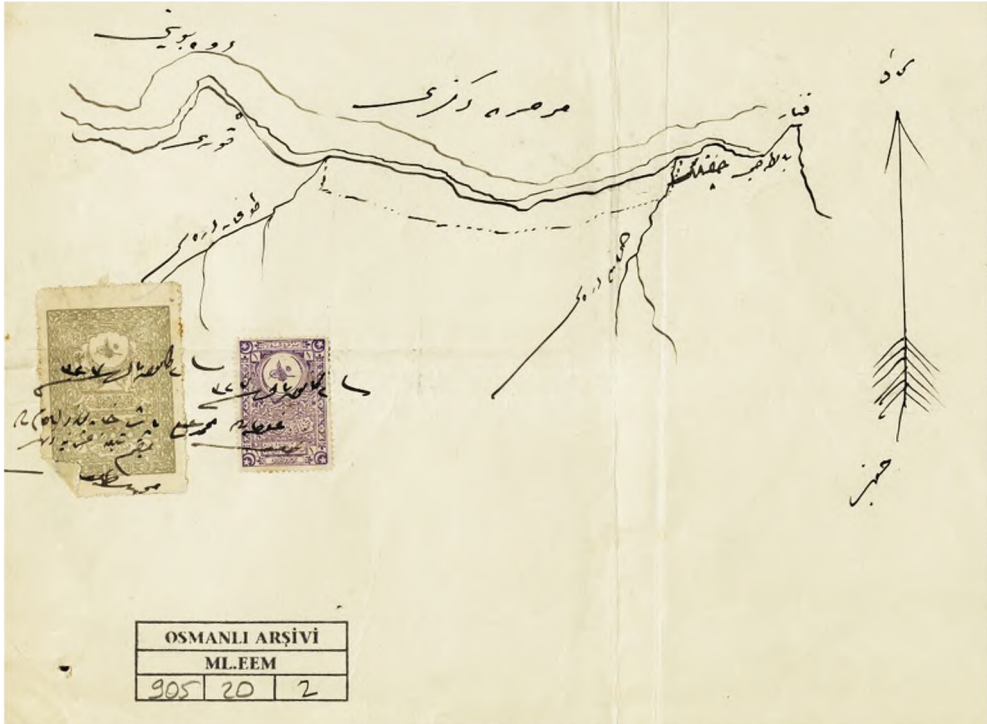
*** Fon kodları ve yer numaraları dipnotlarda verilmiştir.

- ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1994.
- GÜRAN, Tefvik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını, 2019.
- İNALCIK, Halil, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, ss.15-34.
- MANAV, Nursel, *Devlet-Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi*, [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.
- OĞLAKÇI, Mehmet, *Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkisi: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği*, [Yüksek Lisans Tezi], Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2007.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını, 2018.
- QUATAERT, Donald, "19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, İstanbul: Eren Yayınları, 2006.
- , "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss.1556-1562.
- SEÇKİN, Selçuk, "Kocaeli Vilayeti'ne Yerleştirilen Dağıstanlı Muhacirlerin Sultan Reşat Himayesinde Kurulan Reşadiye'ye (Güneyköy) İskanı ile Gerçekleşen İnşa Süreci", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi III Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 3, Ed. Haluk Selvi ve diğerleri, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2017, ss. 2341-2352.
- SEVENCAN, Muhsin, "Osmanlı Arşivi Defter-i Hakani Kayıtlarına Göre Baltacı Çiftliğinin İlk Sahipleri ve Cumhuriyet Arşivine Ait Çiftliğin Arazilerinin Muhacirlere Dağıtılmasına Dair Raporlar", *Yalova Araştırmaları*, 2. Kitap, Haz. Nuri Taner, Yalova: Ortipa Yayınları, 2006, ss. 83-98.
- TERZİ, Arzu, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2000.
- VEINSTEIN, Gilles, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, ss. 35-66.

EKLER

Ek-1: Baltacı Çiftlik-i Hümayun İdaresi Anteti
(BOA., ML.EEM., 44/82)

Ek-2: Baltacı Çiftliği Merkezini Gösterir Kroki
(BOA., ML.EEM., 905/20, Lef 2)

ADRESSE TÉLÉGRAPHIQUE
VILMORIN-PARIS.

Vilmorin-Andrieux & Cie

TÉLÉPHONE
106-86

GRAINES DE SEMENCE - OGNONS A FLEURS

4, Quai de la Mégisserie, 4

EXPÉDIÉ PAR

M. L. G. Seta Fétista
(Cuirque)

PARIS

Date de l'Expédition, le 7 Mars 1905
Date de l'avis, le 11 " 1905

Doit M. Ministère de la Guerre
Constantinople

N° 1.2 2 Janv. 219^κ
3.4 2 " 219^κ
5 1 " 109^κ

N° 21637 F° 2/1819

Kil.	Gr.		Fr.	C.
200	-	Comme de terre Impérator (Reading)	19	36
200	-	gante sans parasite	25	50
100	-	de Reading	25	25
		Catalogue		
		Coursallage	68	75
				131 75

En remplacement de la
Comme de terre gante de l'Ohio
dont notre provision est maintenant épuisée,
nous avons pensé bien faire de fournir la
variété similaire.

Comme de terre gante de Reading
qui donnera d'aussi bons résultats.

Nous venons de vous adresser notre Catalogue
général & nous espérons qu'il vous parviendra
exactement.

OSMANLI ARŞIVI		
ML.EEM		
505	32	2

Ek-3: Paris'ten Getirilen Patates Tohumlarına Ait Fatura
(BOA., ML.EEM., 505/32, Lef 2)

Ek-4: Baltacı Çiftlik-i Hümayunu'na Ait Harita
(BOA., BEO., 4019/3013709, Lef 3, 4, 5, 6)

صحة : ۱

عزیز و مرادین معیت محرمه علمیه

عظمتو اتمم حضرتی

ایزیت شیخانه تابع بالوه قضاسی داخلده کاش اولوب اولج یانیم مراجهلرینک احاطه تحصین ایلمسه اولردن بالطمیحی
 حیضای ایضایک صورت توبیعام اشوقیقلاده دهقام مقدا. مراجهلرینک قابل اولم بیکه حکمی قصده محله اجرا ایلمه
 ترقیقات اورینه الله ایزین تابع دیوبایده آخاری ایجابلرینک تیزی اصلاصیه بوجیه تری عرصه بیان اولنور :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYET ARŞİVİ

۱ - حیضایک قصده معاونات عمومی - بالطمیحی حیضایک بالوه قصه شاک شمال سوتیسده وقصه دن اون
 قیقان برماضه ده کاش ؟ دیران حیضایک . شروفانون و صمانای نامازله اولج قیقلاده تشکل و صواک زانایده
 اجرا قانات ماهیه تقوی [۱۰۹۰۰] دوق ایضایک تحوید . مرعا وقویلمی وزاعته اوریشای اولطان اقام و شاکلا
 ساری نقل صاب ایلمیشای تقصیده قابل زاعته ایضایک تقوی [۱۸۷۵] دوق قد تقیمه اولقصده در .
 اشوقیقلاک قیریه خاصه عهده بعد ایلمه غایت سمور و حصول ایلمه ، قیریه مذکوره صه مالیه نظارته در
 و بالیه تطایق دره مراجهلرینک احاطه تریک تحصین ایلمه اولون صکیره موانع ایلمه اولقصده اداره و محاطه ایلمه ایلمه
 باغ و تنظم قویلمی و ساطله تی شوه و تحیحی بولون تماما قیراب اولمسه و بالکولر لری موجودیت باشلری
 اضطرار ایلمه اولقصده .

حیضایک مراجهلرینک اداره نه در ایلمه ، دروغه مرهم مقدرده آتوت واردون زاعته ایلمه و مویاسمه اشپای
 ساره موجود اولمیشی برصون زوات لمقصدن اداره ایلمه ایلمه ده طالع قیقلاده بچاق قیراب و کولک زاعته
 مالکون بته برسی قاطاری غملا قیراب اولقصده . حیضایک کوانده علمه دیسرا و طری ایلمی و درت

272		11	13	48	5
-----	--	----	----	----	---

‘Aşâir ve Muhâcirin

Müdüriyet-i ‘Umûmiyye-i ‘Aliyyesine

‘Utûfetlü Efendim Hazretleri

İzmit sâncağına tâbî‘ Yalova Kazası dâhilinde kâin evvelce Yanya muhâcirlerinin iskânına tahsîs edilmiş olan Baltacı Çiftliği arâzîsinin suret-i tevzi‘yle işbu çiftlikde daha ne mikdar muhâcir iskânı kâbil olabileceği hakkında mahallinde icrâ edilmiş tedkikât üzerine elde edilen netâyic ve bu bâbda ittihâzı îcâb eden tedâbir-i islâhiyye ber-vech-i zir ‘arz ve beyân olunur:

1. Çiftlik hakkında ma‘lûmat-ı ‘umûmiyye- Baltacı Çiftliği Yalova Kasabası’nın şimâl-i şarkıyyesinde ve kasabadan on dakikalık bir mesâfede kâin, Viran Çiftlik, Şehr-i Hatun ve Samanlı namlarıyla üç çiftlikten ve son zamânlarda icrâ kılınan müsâheye nazarân (10900) dönüm arâziyi muhtevîdir. Mer‘â ve koruluğu ve zirâ‘ate elverişli olmayan aksâm ve müstemilât-ı sâiresi dâhil-i hesâb edilmediği takdirde kâbil-i zirâ‘ât arâzînin mikdârı (6875) dönüm kadar tahmîn olunmaktadır. İşbu çiftlik Hazîne-i Hâssa ‘uhdesinde iken gâyet ma‘mûr mahsûldâr imiş, hazîne-i mezkûrece Mâliye Nezâreti’nden devr ve Mâliye Nezâret’ince de muhâcirin iskânına terk ve tahsîs edildikten sonra ma‘a-t te‘essûf lâyıkıyla idâre ve muhâfaza edilmediği cihetiyle kıymetdâr bağ ve muntazam korularive sâhildeki şose ve rıhtımı bugün tamamen harâb olmuş ve yalnız eserleri mevcudiyet-i sâbıklarımı ihtâr edilmekte bulunmuşdur.

Çiftlik muhâcirin idâresine devr edildiğinde derûnunda mühim miktarda âlât ve edevât-ı zirâ‘iyye ile demirbaş eşyâ-yı sâire mevcûd olduğu birçok zevât tarafından ifâde edilmiş ise de hâlen bir kaç kırık dökük zirâ‘at makinesinden başka bir şey kalmadığı ‘inde’l-tetkik anlaşılmıştır. Çiftlikde hükûmete ‘âid yedişer odayı iki ve dört [s. 2] odalı bir binâ ile büyük küçük on iki kadar mağaza ve ahur ve muhâcirin tarafından yapılan dört hâne vardır.

Çiftliğin denize sâhil ve sath-ı bahirle hemân bir seviyede bulunan arâzîsinin pek rutûbetli ve bi’n-netice havâsı vehim olduğu cihetiyle muhâcirin karyesinin dâhile doğru kesb-i irtifâ‘ eden arâzide teşkili îcâb eder.

2. Evvelce çiftlikde “80” hâne kadar Yanya muhâciriyle “8” hâne Trablusgarb ve Bingâzi muhâcirleri iskân edilmiş ise de gerek Tevzi‘-i Arâzi Komisyonları Müfettişi Hüsnü Efendi’nin ahiren icrâ ettiği tahkikât gümrük iskân şu‘besince derece-i tâliyede vukû‘ bu-

lan tetkikât üzerine bunlar meyânında câizü'l-iskân 40, 45 hâne kadar muhâcir bulunduğ u anlaşılmış ve evvelce nâmlarına arâzi tefrik edilen diğ er muhâcirinin ise: mahal-i iskânlarında bulunmadıkları ve ş erâit-i sâire-i iskâniyyeyi hâiz olmadıkları cihetiyle tevzi'ât-ı vâkı'adan istifâde ettirilmemiştir.

Binâen'aleyh enfü'l-'arz defterde ş erâit-i iskâniyyeyi hâiz oldukları iş arât edilmiş muhâcirin hakkında tetkikâta ibtidâr olunarak bunlardan bir kısmının Yalova'da mukim olup çiftlikde arâzilerinin bi'z-zât idâre ve zirâ'at eylemekde ve kısm-ı diğ erinin dahi çiftlikde mukim ve bi'l-fasl zirâ'atle müştegil bulunduğ u ve ba'zılarının ise arâzilerini ortaklık ve âhire icâr sûretiyle idâre etmekle beraber Yalova'da dahi bakkallık, kassablık ve berberlik gibi sıfatlarla iş tiğ âl eylediğ i ve kısm-ı mütebâkisinin de Yalova sicil-i nüfûsuna mukayyed olmamağ la beraber bir çok zamândan beri âhir mahallerde buldukları anlaşıldığından mukavvamen tanzim edilen defter münderecâtı dahi nazar-ı dikkate alınmak ve 'askerde bulunmaları ve sâir mevâni' dolayısıyla son defa icrâ edilen tevzi'attan hâric bırakılmış ve fakat bugün câizü'l-iskân bulunmuş olan bir kaç hâne Yanya muhâcirleri dahi yeniden 'ilâve edilmek sûretiyle tevzi'ât-ı cedîdeyi muhtevî olarak ayrıca bir defter yapılmış ve iş bu deftere kendilerinin çift hayvânâtı olup arâzilerini bi'z-zât zirâ'at eylemekde bulunan muhâcirinle çiftlikde ikâmet ederek bi'l-fi'il zirâ'atle tavaggul ederek muhâcirin [s. 3] ve bir de arâzilerini âhire icâre bi'z-zât veya bi'l-vâsita zirâ'at eylemek şartıyla san'atkâr muhâcirler dahi idhâl kılınmış ve birinci kısmı teşkil eden muhâcirlerle bi'n-nisbe daha ziyâde arâzi i'tâ edilmiş olduğ u gibi ikinci kısım ya'ni san'atkâr muhâcirlerle tevzi' ta'limât-nâmesinin 20. maddesi mücibince daha az arâzi verilmiştir.

Burada mevcûd olup fakat ş erâit-i iskâniyyeyi hâiz olmayan muhâcirler deftere idhâl edilmemiş ve İstanbul'da gedikli yerlerde mukim muhâcirler dahi 'avdet ettikleri zamân iskân edilmek üzere kezâlik deftere kayd ve ilâve olunmamıştır.

3. Baltacı Çiftliğ i arâzisinden takriben 1620 dönümü evvelce mezkûr çiftlikde mu'âmele-i iskâniyye gören enfü'l-'arz Grebne, Yanya, Naslic ve Harmanlı muhâcirlerine tevzi' edildikten sonra mütebâki arâziden 2500 ile 4000 kadarının Kılıc Köy ve Laledere karyesinde iskân edilmişken bu kere kurrâ-yı mezkûre ahâli-i gayr-i müslimesinin 'avdetleri üzerine oralardan çıkarılarak sefil ve perişân bir hâlde çiftlikteki hemşehrileriyle nezdine ilticâ eden ve tahmînen yüz, yüz on hânedan 'ibâret bulunan Yanya, Kesriye ve Üsküb muhâcirlerine tevzi' ve taksîmi münâsib görülmektedir.

4. Muhâcirin mu'âmelâtını teftişe me'mûren Yalova'ya vürûdunu istihbâr eylemeleri üzerine Baltacı Çiftliği'nden yarım sâ'at ileride bulunan Samanlı Karyesi ahâlisinden bir çok eşhâs ile kezalik enfû'l-'arz civârında kâin ve sekencesi 'umûmiyetle Rumlardan mürekkeb Hacı Mehmed Karyesi hey'et-i ihtiyâriyyesi nezd-i acizâneme gelerek karyeleri hudûdu dâhilinde bulunan arâzinin ihtiyâclarına kâfi gelmediği cihetiyle Baltacı Çiftliği arâzisinden kendi karyelerine icârla birer mikdâr arâzi tahsis ve i'tâsını talep eylediklerinden mahallerine 'azîmetle icrâ kılınan tetkikât neticesinde: Samanlı Karyesi'nin yirmi sekene otuz dönümden 'ibâret olub bunlardan ancak 8, 10 hâne kadarını muhâcirin-i kadîme teşkil eylediği ve anlardan dahi dört beş hanenin arâzisi olmadığı ve halbuki 8 hâne muhâcirin cümlesine -bir 'âile-i mütê'addid hâne gösterilmek sûretiyle ve bu sûretle mikdârları 22 hâneye [s. 4] iblâğ edilmek sûretiyle tevzî' defteri mündericâtına göre 1100 dönüm ve hakikat-i hâlde noksan müsâhâ edilerek bunun iki misli bir yer verilmiş bulunmağla beraber sıfat-ı muhâcereti hâiz olmayan bir kaç 'âileye de Baltacı Çiftlik'den arâzi arae ve tahsis kılındığı ve Samanlı Karyesi ahâli-i kadîmesinin, Baltacı Çiftliği'nden istifâdelere müsâ'ade edilmediği taktîrde fi'l-hakîka pek muzaddar bir hâlde kalacakları çünkü karyenin mevcûd arâzisi ekseriyetle zirâ' ve çiftci olan sekencesine gayr-i kâfi bulunduğu anlaşıldığı gibi Hacı Mehmed Karyesi dahi 80 hânedan 'ibâret ve ahâlisi kâmilen Rum olub iş bu ahâlinin mutasarrıf oldukları arâziden kısm-ı mühimini Harb-i 'Umûmî esnâsında Paşa Köyü ahâli-i İslâmiyyesine satmış oldukları cihetle hâlen karyelerinde mevcûd arâzilerinin kendilerine kâfi gelemeyeceği ve esâsen gerek Samanlı gerek Hacı Mehmed karyelerinin mine'l-kadîm çiftlikden arâzi icâr eylemekde oldukları ve son zamânlarda çiftliğin muhâcirîne tahsis edilmesi üzerine istifâdeleri münkati' olduğu ve Hacı Mehmed Karyesi'nin çiftlikden civâr olan 300 dönüm kadar arâziyi hafıyyen zirâ'at eylemekde buldukları ve kezalik Baltacı Çiftliği kurbunda kâin Paşa Köyü dahi vergi ve tapu idareleri kuyûdâtına ve müşâhedâtına nazaran 36 hânedan 'ibâret ve ahâlisi 'umûmiyetle Batum ve havâlisi muhâcirin-i kadîmesinden mürekkeb olub karye ahâlisi zirâ'at ve bi'l-hâssa ticâretle meşgûl ve pek çalışkan oldukları için içlerinde iyice zengin adamlar bulunduğu ve mezkûr karye muhâcirin-i kadîmesinden arâziye ihtiyâcı olanların mikdârı ancak 46 hânedan 'ibâret olduğu evvelce bi't-tahkîk anlaşılmasına ve zâten karye de 46 hânedan 'ibâret olmasına rağmen ayrı ayrı iskânî câiz olmayan bir 'âile efrâdı mütê'addid hâne gösterilerek

mevcûd muhâcirîn hânelerinin mikdârı 72'ye bi'l-iblâğ enfü'l-'arz 72 hâneye de cümleten arâzi verildiği ve bu sûretle Baltacı Çiftliği'nden tevzi' defteri mündericâtına göre 720 dönüm ve hâricden icrâ eylediğim tahkîkata göre 1520 dönüm arâzinin de mezkûr karyeye tahsis edildiği ve bu meyânda ayrıca arâziye [s. 5] mutasarrıf olan ve erbâb-ı servetten olan Halim Ağa ve Ömer Onbaşı gibi bir kısım muhâcirîn-i kadîmiyye de arâzi tefvîz olduğu anlaşılmıştır.

5. Çiftliğin arâzisi evvelce orada mu'âmele-i iskâniyye göre de Yanya muhâcirleriyle Rumların 'avdetleri üzerine Laledere ve Kılıc köyünden açıkda kalarak çiftlikle ilticâ eden Arnavudluk ve Yanya ve Kesriye muhâcirlerinden câizü'l-iskân olanlara da tevzi' edildikten sonra çiftlikde yine bir mikdâr arâzi kalacağından tevzi'ât-ı sâbıkanın fesh ve ibdâliyle fazla arâziden Samanlı Karyesi hudûdunda bulunan kısmının enfü'l-'arz karyede zirâ'dan olub arâziye sâhib olmadıkları cihetle ortaklık eden muhâcirîne – ki mikdârı ancak dört hânedir- hâne başına beşer dönümden a'zami ellişer dönüme kadar meccânen tefvîz edilmesi ve yine o mevki'den iki yüz üç yüz dönüm arâzinin de Samanlı Karyesi ahâli-i asliyyesinden zer' edecek hiç arâzileri olmayan ve mikdârları 4-5 hâneden 'ibâret bulunan eşhâsa 'ale'l-usûl icâr ve Paşa Köyü tevzi'âtı dahi keen lem yekun 'add olunarak kezalik oradaki muhâcirîn-i kadîmeden ancak arâziye muhtac ve onunla te'mîn-i ma'ilete mecbûr olan eşhâsa çiftlik arâzisi kâfi derecede kuvve-i enbâtiyyeyi hâiz olduğundan yirmişer otuzar dönüm arâzi tefvîz ve bundan fazla kalacak arâzinin de emlak idâresince ba'demâ hârice verilmeyerek Hacı Mehmed Karyesi'nin muhtâcîn zirâ'ate 'ale'l-usûl icârî lazım gelir.

6. Halen çiftlik arâzisinden hiç bir tarafa arâe ve tahsis edilmeyen veyahûd Trablusgarb ve Yanya muhâcirlerine tefvîz edilüb de anlar tarafından bi'l-fi'l tasarruf ve idâre olunmayan yerler: Çiftlikde mukim ve ayrıca arâziye sâhib muhâcirîn ve ba'zı me'mûrîn (hakim 35 dönüm ve sâire) çiftlikde muhâcirlerle uzlaşan ahâli-i asliyye tarafından fuzûlen zirâ'at eylemekte ve ancak elli altmış dönüm kadarının emlak idâresince diğer eşhâsa icâr olunmakda bulunduğu tahakkük eylemiş olmasına ve mükerreren ve 'ale'l-husûs [s. 6] son def'a Hasan Efendi[ye] yapılan tevzi'âtın hiç bir hüküm ve ehemmiyeti kalmamış olmağla beraber ve esâsen tevzi'ât-ı ahîrenin mûma ileyh Hasan Efendi'nin kontrolü altında münhasiren meclis idâre a'zâsından Yakub ve tapu me'mûru Halis efendiler tarafından yapılab tevzi'-i arâzi komisyonu a'zâ-yı sâiresinin hiç iştirâk etmediği ve bu işlere bir çok su-i isti'mâlat karıştığı buraca

pek mütevâtir bulunmasına anzaran tevzî'ât-ı vâkı'anın fesh ve ibtâliyle izâhât-ı enzar dâiresinde yeniden arâzi tevzî'i ve bir de yerlerinde çift hayvânları ve tohumlukları mevcûd olduğu hâlde Laledere Karyesi'yle Kılıc Köyü'nden çiftliğe zirâ'ate ve harâsete vukûf ve mümârese-i tâmmeleri bulunan Arnavudluk ve Rumeli muhâcirleriyle Samanlı ve Paşa köylüleri muhâcirin-i kadîmesine çiftlikden arâzi-i tefrîk ve i'tâsı ve Karakilise nâm ve Yeni Tahsîn Bey Çiftliği'nde iskân edilecek Kafkasya ve Dağistan muhâcirlerine de arâzi arâe ve tahsîs için 'âcilen kazâ tevzî' arâzi komisyonunun tekrâr teşkil ve hâl-i fa'âliyete ircâ'ı ve şu kadar ki iş bu tevzî'-i arâzi komisyonu a'zâlarından kısm-ı 'azamı kat'ıyyen şâyân-ı emn ve i'timâd olmamağla beraber iskân-ı mu'âmelatına vukûfları bulunmadığından merkezden veya İzmid'den bir kaç ay evvel Yalova'ya bir muhâcirin me'mûru iğrâm buyrularak mu'âmele-i tevzî'iyyenin anın taht-ı mes'ûliyyet ve mürâkibesinde cereyan eylemesi zarûridir.

7. Çiftlikde eskiden mu'âmele-i iskâniyye gören Yanya muhâcirleriyle bu kere Ermenilerin 'avdetleri üzerine Laledere ve Kılıc köyünden çiftliğe gelen Arnavudluk ve Kesriye ve Yanya muhâcirinin muhtâc oldukları hâneleri vücûda getirmek üzere çiftlik derûnunda mevcûd ve Mâliye Nezâreti'nce idâre edilmekte olan korudan meccânen ka'ıyyatta bulunmalarına müsâvade i'tâsı zımında keyfiyetin nezâret-i müşarun-ileyhâya iş'ârı mütevakkıf re'yi 'âli-i müdür-i kirâmlarıdır.

Ol-bâbda emr ve irâde hazret-i men lehü'l-emrindir.

Yalova'dan: 30 Kânûn-ı Sâni 1335

Yalova muhâcirin mu'âmelât-ı 'umûmiyyesine teftîş me'mûr-ı

İskân Müdür Mu'âvini

Muzaffereddin

İşgal Yıllarında Yalova ve Çevresindeki Yunan Mezalimi

Mine Ersevinç*

Giriş

Tarihi; prehistorik çağlarda MÖ 3000 yıllarına kadar uzanan Yalova bölgesi 1326 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolüne geçti. 1530 yıllarında İzmit Vilayetine bağlı bir kasaba (liva), 1867 yılında Bursa Merkez Sancağına bağlı bir kaza, 1894'de İzmit Sancağı Karamürsel kazasına bağlıyken, 1901'de bağımsız İzmit Sancağına bağlı bir kaza olmuştur¹. 1929'da Atatürk'ün isteği ile İstanbul iline bağlı bir ilçe, 1995 yılında bağımsız bir il statüsüne getirilmiştir. Bu tarihte Bursa'nın Gemlik ilçesine bağlı Armutlu Beldesi ile Kocaeli'nin Karamürsel ilçesine bağlı Altınova Beldesi ilçe yapılarak Yalova'ya bağlanmıştır. Yalova'da 04 Şubat 2020 TÜİK verilerine göre merkez ilçeyle beraber 6 İlçe, 14 belediye, bu belediyelerde 51 mahalle ve ayrıca 43 köy mevcuttur.

Osmanlı döneminde Bursa ile İzmit ve İstanbul'a geçiş noktasında bulunması ve günümüzde de önem taşıyan kaplıcaları ile çekim noktası olan Yalova dâhilinde mevcut olan ilçeler ve Yalova merkezi Anadolu'nun diğer topraklarında olduğu gibi Mondros Mütarekesi sonrası işgal edilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bulunduğu İttifak Bloğunun yenilmesiyle I. Dünya Savaşı'ndan çekildi. Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin toprakları İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına girdi ve Anadolu'da işgaller başladı. Mondros

---

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, akkusm@uludag.edu.tr

¹ Yusuf Çam, **Mübadil Kentler: Türkiye**, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, 2013, s. 14.

Mütarekesi'nin 7. Maddesinin ve de antlaşmanın 8 ve 9. Maddelerinin kapsamına girdiği Yalova'da da antlaşma hükümleri uygulamaya sokulacaktır. 7. Madde; Sınırlar içerisinde İtilaf Devletleri'nin güvenliğini tehdit edecek bir durum söz konusu olduğunda, İtilaf Devletleri istedikleri herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecektir. 8. Madde; Osmanlı Devleti'ne ait olan liman, demiryolu ve tersaneler İtilaf Devletleri'ne açılacak ve rahatça kullanabilecekler, Osmanlı gemileri, bu devletlerin hizmeti altında olacaktır. 9. Madde; Osmanlı Hükümeti'ne ait olan tersane ve limanlardaki bakım onarımla ilgili araçlardan İtilaf Devletleri yararlanacaktır. Antlaşmanın 7. Maddesi gerekçesi ile Anadolu'da ilk işgal 4-5 Kasım 1918'de Hatay, İskenderun, Dört-yol, Adana ve Mersin'de Fransız işgalidir. Bunu İtalyan işgalleri ve 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri'nin ortak donanmasının İstanbul'u fiili işgali takip etmiştir.

Bildirimizin eksenini oluşturan Yalova'daki gelişmeleri net bir şekilde değerlendirmemiz için Güneydoğu Marmara'nın işgal takvimini gözden geçirmemiz gerekmektedir. 6 Temmuz'da İngiliz, 9 Temmuz'da Yunan işgali altına giren Gemlik'in ardından 8 Temmuz 1920'de Bursa Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. 20 Kasım 1918'de İngilizler tarafından işgal edilen İzmit, 27 Ekim 1920'de Yunanlıların işgaline bırakılmıştır. Bursa ve İzmit arasında kalan Yalova üç kez işgale uğramış ve kurtarılmıştır. Tüm Güneydoğu Marmara bölgesinde olduğu gibi Yalova'da da bir taraftan İstanbul Hükümetleriyle, bir taraftan işgalci kuvvetlerle, bir taraftan da uzun yıllar Osmanlı uyruğu olarak birlikte yaşanan Ermeni ve Rumlar ile mücadele edilmiştir.

Güneydoğu Marmara ve Yalova'nın İşgali

Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul ve Boğazlar bölgesinde ortak İtilaf Devletleri kuvvetleri fiili işgali söz konusuysen, Osmanlı Devleti'nin diğer topraklarında da belirli alanlara işgaller gerçekleştirilmektedir. 1918 mütarekenin hemen sonrası, 1919 yılı boyunca ve 1920 yılı başlarında Yunan işgali henüz Yalova ve çevresinde mevcut değildir. Fakat otorite boşluğundan dolayı bölgede bir düzensizlik bulunmaktadır.

Ocak 1919'da toplanan ve Osmanlı Devleti ile ilgili hayati kararların alındığı Paris Barış Konferansında; Yunan temsilcisi

Venizelos'un gayretleri ve İngiltere'nin desteği ile İzmir çevresi Yunanistan'a bırakılmıştı. Megali İdea² doğrultusunda hareket eden Yunanistan Başbakanı Venizelos 3-4 Şubat 1919 günleri Paris Barış Konferansı'nda; İzmir'te dâhil olmak üzere tüm Batı Anadolu'nun Yunanistan'a dâhil olması isteğini ifade etmişti. Yunanistan'ın sonraki amacı dehşet meydana getirerek buradaki Türk nüfusunu kaçırtmak, buralara Rum nüfusu yerleştirmek, bu sırada Rusya Bolşevik Ordusu önünden kaçan Yunan Mültecilerinin Yunanistan'a değil İstanbul'a gönderilmesini sağlamaktı. Ayrıca göç etmiş olan Ermeni ve Rumların yerlerine dönmeleri konusu gündeme getirilmiş ve dönmeleri yönünde karar alınmıştı.³

Konferansta alınan karar sonucunda 15 Mayıs 1919'da Yunan birlikleri İzmir'i işgal etmiş ve Batı Anadolu içlerine ilerleyişe geçmiştir. Güneydoğu Marmara'da Yunan işgali ise 1920 yılı ikinci yarısında başlamıştı. I. Meclis'in (TBMM) açılması bir dönüm noktasıdır ve Milli Mücadeleyi ve Meclis'i dağıtmak için İtilaf Devletleri ve taşeronlarının baskı ve işgalleri artmaya başlamıştır. Aynı zamanda 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri ile Sevres Antlaşmasını imzalamıştı. Antlaşmayla ayrı bayrağı, bütçesi ve yönetim örgütü ile oluşturulan "Boğazlar Yönetimi"ne İzmir'ten başlayarak, Yalova, Gemlik, Mudanya'da dâhil edilmişti.

Milli Mücadele sürecinde Yalova üç kez işgale uğramış ve kurtarılmıştır. Yunanlıların ilk olarak 7 Ağustos 1920 tarihinde işgal ettiği Yalova. 21 Ağustos 1920 tarihinde kurtarılmıştır.⁴ İkinci kez 5 Eylül 1920'de Yalova ve Orhangazi işgale uğramıştır.⁵ 9 Eylül 1920 tarihinde yeniden Milli Kuvvetlerin denetimine geçmiş, son olarak 23 Şubat 1921 tarihinde düşman işgali altına

² "Büyük Fikir" Büyük Yunanistan hayali.

³ Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemine Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: XVIII, S: 54, s. 798.

⁴ Nuri Taner, *Yalova'da Milli Mücadele Günlüğü 1920-1922*, Optima Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 6.

⁵ **Kocaeli Burhaniye Kuvayı Milliye Müfreze Komutanı Rasim Koçal'ın Milli Mücadele Anıları**, (Hazırlayanlar: Cumhuriyet Utku, Hasan Soygüzel, Pınar Tayhan), Akmat Matbaası, Bursa, 2011, s. 13-18.

girmiştir.⁶

1920 yılında; Güneydoğu Marmara'daki Yunan kuvvetleri kolordu merkezi Bursa olup, 3. Yunan Kolordusuna bağlıdır ve Kolorduya bağlı 10. İzmir Tümeninin merkezi Gemlik'te bulunmaktadır. Tümene bağlı 28. Alayın bir taburu Pazarköy'de (Orhangazi), 30. Alayın bir taburu Umurbey'de, üç piyade bölüğünden biri Yalova'da, iki bölük de Gemlik-Pazarköy arasında konuşlanmıştı⁷.

Yunanlılar Wilson İlkeleri'nde yer alan nüfus esasını sağlayabilmek ve bölgede çoğunluğu sağlamak için toplu kıırım ve göçe zorlama girişiminde bulunmuşlar aynı zamanda Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine işlerlik kazandırarak işgale zemin hazırlamak düşünce ve gayesiyle Rum ve Ermeni çetelerini desteklemişlerdir.

Denizcilik ve balıkçılıkla uğraşan Rumlar Yalova'nın sahil kesimlerine, Ermeni ve Müslüman nüfus ise iç ve dağlık alanlar yerleşmiştir. Ermeniler özellikle Samanlı Dağları ile Katırlı (Esenköy) arasındaki hatta yer almaktaydı. I. Dünya Savaşı boyunca tehirden kaçan Yalova Ermenileri dağlık arazide saklanmış, çetecilik yapmış ve savaş süresince Müslüman köylerini basarak sivil halkı öldürmüş ve yaralamışlardı.⁸ Mondros Mütarekesi sonrasında bölgeye dönen Ermenilerin yanı sıra Rumlarda çeteler kurmuşlardır.

Yalova çevresinde belirlenen çete liderleri şunlardı; Katırlı Çıncarcık köyünde; Anastas, Limbo, İnitoma, Tanaş, Yorgi çeteleri. Çalica köyünde; Mihail ve Hristo çeteleri. Şakşak köyünde; Penik çetesi. Laledere köyünde; Ohannes çetesi. Çengeller Köyünde; Apik çetesi. Hacımehmet Çiftliği'nde; Nihal çetesi, Fulacıklı Ormancı çetesi.⁹

Gerek Rum ve Ermeniler gerekse II. İnönü Savaşı'nı kaybe-

⁶ Taner, a.g.e., s. 6.

⁷ Mehmet Kaya, "Yalova-Gemlik Bölgeleri ve İzmit Yarımadası'nda Yunan Mezalimine Dair İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu Raporları (12-22 Mayıs 1921)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S; 51, Bahar 2013, s. 565.

⁸ Recep Çelik, "Milli Mücadele Dönemi Yalova ve Çevresinde Göçler", **Tarih Dergisi**, S: 20 (2009/2), İstanbul, 2010, s. 152.

⁹ Ahmet Akyol, **Anılar ve Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Yalova**, Yalova, 1998, s. 39-40.

den Yunanlılar 1 Nisan'dan itibaren mevzilerini terke başlamışlar ve 4 Temmuz'da bir milli müfreze Karamürsel'e girmiş ve Yalova'ya doğru ilerleyişe geçmiştir.¹⁰ Yalova 19 Temmuz 1921 tarihinde tamamen işgalden kurtarılmıştır.

Yalova'da Milli Kuvvetler

Mondros sonrası İstanbul hükümetleri ile işgalci güçlerin etkisi altında kalan Güneydoğu Marmara'da gerek işgalci güçler gerekse Rum ve Ermeni çetelerine karşı direniş hareketi gelişmişti. Bu bağlamda bölge halkının oluşturduğu milis kuvvetleri ile İstanbul merkezli Karakol Cemiyetinin faaliyetlerini gözlemlemekteyiz.

56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in gelişine kadar Güneydoğu Marmara'da Milli Mücadele güçlü olamayacaktır. Bekir Sami Bey'in çalışmaları ile bölgede Milli Mücadele için önemli sayılabilecek gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bekir Sami Bey, 21 Mayıs 1919'dan itibaren direnişçileri örgütlemeye çalışacaktır.

Güneydoğu Marmara'da ortaya çıkan Türk milis güçleri ve müfrezeleri ise şunlardı: Gebze ve çevresinde faaliyet gösteren aynı zamanda bölgenin Kuvayı Milliye komutanı olan Yahya Kaptan Müfrezesi. Kandıra-Karasu-Kefken bölgesinde faaliyet gösteren İpsiz Recep Milis Kuvveti. Bunlar İzmit ve çevresinde mücadele ederken Yalova bölgesinde kurulan ilk müfrezeler ise; Burhaniye Müfrezesi¹¹, Akköylü İbo Müfrezesi, Esadiye Müfrezesi, Paşaköy Müfrezesi, Arslan Müfrezesi, Kara Fatma (Fatma Seher Hanım) Müfrezesi ve Yalova Müstakil Bölüğü'dür. Bu yerli müfrezeler bölgede Yunanlıların işgalden sonra geri çekilmelerinde etkili olmuştu.

Akköylü (Yalovalı) İbo Milis Kuvveti de, 58. Fırka Komutanı Bekir Sami Bey'in talepleri ile 16 Mayıs 1920'de millî müfrezelere katılmıştır.¹² Yalova'nın ilk işgali olan 7 Ağustos 1920'den

¹⁰ Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul, 1987, s. 108.

¹¹ Üsteğmen Abdülkadir Efendi ve Rasim Efendi tarafından kurulmuş, sivil halk tarafından desteklenmiş olup, Yalova bölgesinde Kuvayı Milliye hareketini başlatan oluşumdur.

¹² Taner, a.g.e., s. 12-13.

hemen sonra Yunan ordusu ve azınlık çeteleri Yalova'yı yakıp yıkmaya başlayınca Akköylü İbo Müfrezesi Katırlı (Esenköy'de) Yunanlılarla çatışmış ve düşmana büyük kayıplar verdimiş ve Yunanlılar bölgeden çekilince Akköylü İbo Müfrezesi kısa bir süre Yalova'ya hâkim olmuştur. Sevres Antlaşması sonrası dengeler değişince Yunanlıların desteğindeki Rum ve Ermenilerin mezalimi başlamış ve Akköylü İbo yakalanıp Atina'ya götürülmüş, müfrezesi dağıtılmış ve Yunanlılar tekrar Yalova'yı işgal etmiştir.¹³

Yalova'da çok etkili olan diğer bir güç Bulgar Sadık ve Demir Hulusi Milis Kuvvetleridir. TBMM tarafından Yalova'ya 1 Ocak 1921'de atanan Demir Hulusi, işgal altındaki Yalova'ya giremeyince Kabaklı köyünü merkez yapıp oraya yerleşmiştir. Demir Hulusi Bey'in yanına gelen, Bulgar Sadık, Hasan Kardaşko ve Yüzbaşı Kazım Bey Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de yardımlarıyla milis teşkilatları oluşturdu ve işgal kuvvetleriyle mücadele etti.¹⁴

İstanbul, Kocaeli, Yalova, Adapazarı ve çevresinde faaliyet gösteren Karakol Cemiyeti'de bölgede dikkati çeken çalışmalar yürütmüştür. Karakol Cemiyeti bir taraftan düşman işgali altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve cephane sevk ederken bir taraftan da Millî Mücadele'ye katılmak için İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyen milli mücadeleçilerin Anadolu'ya geçişlerini sağlamıştır.¹⁵

Sevk ve nakil işlerinin düzenli yürütülebilmesi için Millî Savunma Bakanlığı tarafından 10 Ocak 1921 tarihinde Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştu ve Genel müdürlük teşkilatı kurulduğu zaman nakliye hizmetlerini yürüten bir menzil teşkilatı bulunmaktaydı. Millî Mücadele süresince milli kuvvetlere menzil teşkilatı aracılığıyla İstanbul Boğazı'nın her iki yakasındaki gözetim altında tutulan askeri depo ve ambarlardan çeşitli yollarla alınan silah, cephane ve mühimmat sevk edilmişti.

İstanbul'dan kaçırılarak Batı Cephesine gönderilen mühim-

¹³ Akyol, a.g.e., s. 18.

¹⁴ Taner, a.g.e., s. 120-123.

¹⁵ Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, İkinci Basım, TTK, Ankara, 1991, s. 7, 17.

mat ve insanlar Ankara'ya üç hattan gönderilmektedir. Birinci hat, İstanbul-İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara. İkinci hat, İzmit-Adapazarı-Hendek-Düzce-Bolu-Ankara. Üçüncü hat, İzmit-Geyve-Nallıhan-Beypazarı-Ankara'dır. Anadolu'ya sevkiyat yalnız karayoluyla değil deniz yoluyla da yapılmaktadır. İstanbul'dan yüklenen motor, taka ve vapurlar Marmara Denizi'nde genellikle Karamürsel Limanı'na, Karadeniz'de genellikle İnebolu, bazen de Kefken, Karasu ve Akçakoca gibi limanlara yüklerini boşaltmaktaydı. Yine deniz yoluyla Karamürsel'e gelen bazı gruplar da buradan İznik ve Derbent (İzmit ile Sapanca arasında demiryolu üzerinde bir yerleşim birimi) üzerinden Geyve'ye ulaşarak Anadolu'ya geçirilmektedir.

Geçiş bölgelerinde kontrolü sağlamak ve istihbarat işleriyle uğraşmak için Ankara Hükümeti bir Askerî Polis Teşkilatı kurmuştu. Teşkilat mensupları İzmit, Karamürsel, Kandıra, Kefken, Karasu ve Akçakoca gibi Anadolu'ya giriş yapılabilecek olan sahil yerleşim birimlerinde görevlendirilmişti.¹⁶

Kayıklarla gönüllü ve ücretsiz olarak İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve askeri malzeme taşıyan isimlerden birisi Yalova'lı İsmail Ağa'dır. Yalova-İstanbul arasında yük taşımacılığı yapan İsmail Ağa'nın 1920'li yıllarda birisi 20 tonluk, diğeri 12 tonluk iki yelkenli kayığı mevcuttur. O zamanlar 20 tonluk büyük kayık İsmail Ağa'nın oğlu Fehmi (Çam), küçük kayığı da Saffet (Çam) idare etmektedir. Bu dönemde Yalova-Karamürsel Yunan işgali altında olup yalnız Yalova'nın Çatalburun mevkiî Türklerin elinde bulunmaktadır. İsmail Ağa doğrudan, Millî Mücadele döneminde Yalova Kaymakamı olan Kabaklı Köyünde hem kaymakamlık hem de Kuvayı Milliye Cephe Komutanlığı görevini yürüten Demir Hulusî Beyden talimat almaktadır. Sayın Prof. Dr. Mehmet Yılmaz çalışmasında Saffet Çam'ın İstanbul'dan yapılan askeri malzeme taşımacılığını anlatımını şu şekilde aktarmaktadır.¹⁷ "*Babam İsmail Çam, Demir Hulusî Bey'den aldığı emir gereğince İstanbul'daki büyük makamlarla*

¹⁶ Mehmet Serhat Yılmaz, "Millî Mücadele Yıllarında Karamürsel ve Yalova İşkelelerine Askerî Mühimmat Taşıyan Bir Kayıkçı: Çam Hasan Salih Ağazade İsmail Ağa", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt: II, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2015, s. 1096.

¹⁷ Yılmaz, a.g.m., s. 1099.

temas ederek, İstanbul'dan temin ettiği harp malzeme ve teçhizatı ile cephaneyi sandıklar içerisinde ve sonradan zabıt olduğunu öğrendiğim zevatla birlikte Ahırkapı'dan yükleyerek Yalova-Çatalburnu'na getirmeye başladık. Bizimle beraber gelen sivil subaylar, Çatalburnu'ndan karaya çıkar ve malzemeyi alır giderlerdi. Bu hal bir sene kadar devam etti. Haziran 1921'de İzmit Yunanlılardan temizlenmeye başladığı zaman Yalova'yı yakarak çekildiler. O zaman yine Yalova'ya cephane ve malzeme taşımaya devam ettik. Büyük Taarruz başlamadan tahminen 20 gün evvel ağabeyimi askere aldılar. Ağabeyimin kayığına kaptanlık edecek bir kimse bulamadığımız için iki kayığın kaptanlığını uhdeme aldım. Kayıklar benim kumandamda olmak üzere İstanbul-Yalova arasındaki cephane ve malzeme sevkiyatını ben yapıyordum. O zamanlar, Marmara Denizi Yunan-İngiliz-Fransız kontrolü altında olup Bozburun-İzmit arasını Yunanlılar gemilerle devriye gezerek kontrol eder, yakaladıkları kayıkları batırır, tayfasını esir alırdı. Yunanlıların merkezleri Heybeliada'da Çam Limanı'ndaydı”.

Bölgeyi savunan Kocaeli Grubunun¹⁸ 18. Tümen Hücum Taburu, İznik gölü kuzeyinden, Yeniköy doğusu ile Keramet köyü batısını savunmaktadır. Yalova Bölüğü ve Jandarma birlikleri ise; Esadiye-Elmalı-Gacık çevresi ile bu çizginin batısını savunmaktadır.¹⁹ 19 Temmuz 1921'den itibaren de Yalova Bölüğü Yalova'ya girmiş, 30 Ağustos Zaferinden sonra bölge tamamen denetim altına alınmıştır.

Yalova'da Yunan Mezalimi

Bursa'dan başlayıp, Yalova'dan İzmit'e kadar uzanan Yunan işgali İngilizler tarafından desteklenmektedir. Bölgede ilk işgal günlerinde halka iyi davranan Yunanlılar gerek Milli Mücadele'nin güçlenmesi gerekse Wilson İlkeleri'nin Anadolu topraklarına yönelik çoğunluk ilkesi ve bu ilkeye dayanarak Megali İdea'yı gerçekleştirmek için zulüm, zorbalık ve göçe zorlama

¹⁸ Kocaeli Grubu I. İnönü Zaferi'nden sonra Batı Cephesi Komutanlığı'nın 24 Ocak 1921 tarihli emriyle kurulmuştur. Önce 9. Kafkas Tümeni Komutanı Albay Halit Bey başına getirilmiş, Halit Bey'in yaralanması üzerine 30 Mart 1921'de komuta Albay Kazım (Özalp) Bey'e bırakılmıştır.

¹⁹ Yılmaz Akkılıç, **Kurtuluş Savaşı'nda Bursa**, Bursa Kültür Sanat Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 1997, s. 568.

yollarına girmişlerdi.

Aslında 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkışından itibaren ve 1921 yılı boyunca süren Yunan ilerleyişi sırasında yüz binlerce Türk yurttaşı, Yunan vahşetine maruz kalmıştı. Yunan mezalimini araştırmak amacıyla daha 1919 yılı içerisinde bu bölgeye Milletler Cemiyeti Yüksek Konseyi tarafından bir inceleme heyeti gönderildi. Bu heyet araştırmaları sonunda Amiral Bristol Raporu olarak tarihe geçen raporunu 13 Ekim 1919'da tamamlayarak 8 Kasım'da Yüksek Konsey'e sundu. Milli Mücadele'nin haklılığını ilk kez ifade eden raporda Yunanlıların İzmir'e asker göndermesini haklı gösterecek sebeplerin olmadığı şu cümlelerle ifade edilmektedir. "Hıristiyanların katliam korkusunu haklı kılacak herhangi bir neden bulunmamıştır. Aydın vilayeti ve İzmir'deki asayiş koşulları İzmir'in öncelikle işgalini gerektirecek boyutta görünmemektedir. Vilayet sınırları içindeki durumun, İtilaf birliklerinin İzmir'e çıkarma yapmasını gerektirecek bir hali olmamıştır. Tam tersine durumun kötüleşmesi, Yunan işgalinin ardından Yunan birlikleriyle dağınık Türk askerleri arasındaki savaş nedeniyledir."²⁰

Amiral Bristol rapordan sonra yapılan görüşmeler sırasında İngiltere'nin Yunanistan'ın yanında yer alması üzerine Yunan işgallerinin durdurulması girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bundan cesaret alan Yunan hükümeti işgal sahasını genişlettiği gibi uzun vadede bölgeyi Yunanistan'a bağlayacak kararlar aldı.²¹ Sadece Batı Anadolu'da değil bildirimizin öznesi olan Yalova'nın da dâhil olduğu Marmara sahilinde de İngiliz birliklerinin yerlerini Yunan birliklerine bırakmasının ardından aynı ekseninde gelişmeler yaşandı.

Yunanlılar Megali İdea'yi hayata geçirmek için öncelikle Türklerin elindeki silahları toplama girişimi ile Osmanlı jandarmanın elindeki silahları almış, arkasından talan, öldürme ve yağma gelmiştir. Son noktada köyler yakılıp, yıkılmışlardı. Yunan komutanların talimatları ve Yunan ordu birlik-

²⁰ Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, İstanbul, 1996, s. 129.

²¹ Arslan Nebabat, "Yalova, Gemlik, Orhangazi ve İzmit (Samanlıdağ) Bölgesinde Yaşanan Yunan Mezalimi ve Bölgeye Gönderilen Uluslararası Tahkik Heyetinin Çalışmaları", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi**, S: 22, Erzurum, 2003, s. 304-305.

lerinin desteği ile Rum ve Ermeni çeteleri sistemli bir imha planlama hareketine başlamışlardır²².

1920 yılı Ağustos ayından itibaren Yunan askerleri; Müslümanların Yalova'nın da içinde yer aldığı Batı Anadolu dışına çıkmalarının yasaklanmış, silah aramak bahanesiyle zorla girilen evler Yunan askerlerince soyulmuş, halkın yüzde doksani sebepsiz yere sopa, kamçı ve dipçiklerle dövülmüştür. Tamamen silahsızlandırılan bölge halkı Ermenilerin ve Rumların suikastlarına ve çıkardıkları yangınlara maruz bırakılmıştır. Sadece Yalova değil, Yalova hattında yer alan Bursa'dan başlayarak İzmit'e kadar uzanan alanda Yunan ve işbirlikçilerinin mezalimi mevcuttu. Yunanlılar işgal ettikleri yerlerde kaymakam, polis ve jandarma gibi devlet görevlilerini buralardan ihraç ediyorlar ve halkını da toplu halde imha ediyorlardı.

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, XV. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu ve ayrı basım olarak yayınlanan çalışmasında Yunan kaynaklarında halkı kendi çıkarları için nasıl örgütlediklerini itiraf ettiğini de saptamaktadır. Sözlü tarih verilerini kullanan Vasilius Deliyannis kitabında; *“Yunan hükümeti tarafından Küçük Asya Helenizm'inin korunması için Bursa'da bir teşkilat kuruldu. Bu teşkilatın çalışma esasları ayrıntılı olarak saptandı. Anılan teşkilatın kolu tarafından bir genelge çıkarılarak Küçük Asya Helenizm'inin içinde bulunduğu tehlike kaleme alındı. Bursa yöresindeki bütün Rum öğretmenler ve okul idarecileri mücadeleye çağrıldı. Hürriyet için her türlü fedakârlığı –son damla kanlarına kadar- yapmaya davet edildiler.”* sözleri ile bu itirafı yapmaktadır.²³

Haziran 1920 tarihinde Muhtelit Araştırma Komisyonu üyesi yüksek komiserinin beyanına atıf yapan Justin McCarthy'de eserinde bu ifadeyi desteklemektedir. Kızılhaç'a sığınmacıları taşıma konusunda yetki verilmesine rağmen Yunan askeri makamları anlaşılabilir katı tutumlarını sürdürerek halkın taşınmasına engel olma yolunu tercih etmektedir. Yalova'daki Yunan komutanı özellikle engel çıkaranların başında yer almakta, gö-

²² Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, Çev: Bile umar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 317-18.

²³ Yusuf Oğuzoğlu, *“Bursa Yöresindeki Osmanlı Ermenilerinin Düşmanlaştırılarak Anarşi ve İsyana Sürüklenmeleri 1878-1922, XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 11-15 Eylül 2006, Ayırbaşım, Ankara, 2010, s. 2530.

rünüşe bakılırsa Yunan askeri makamları Rum ve Ermeni eşkıya çeteleriyle pek içli dışlı, hatta onların fazlaca etkisi altına girdiklerinin görüldüğünü belirtmektedir.²⁴

Sayın Akyol “*Anılar ve Belgelerle Kurtuluş Savaşı’nda Yalova*” isimli eserinde sözlü tarih çalışmaları ile yaptığı görüşmelerde; “*Yunan işgalindeki bölgede şiddet ve korku egemendi. Türk halkı güvenlik içinde değildi. Türklerin geleceği tehlikede idi. Korunmasız çocuklar, yaşlı erkek ve kadınlar daha güvenli yerlere gönderilmeli idi. Yalova Kaymakamı Demir Hulusi Bey Güneyköy’e geldiğinde köylülerde Güneyköy’de toplanmaya başlamış; sayı yaklaşık 5.000 kişiye ulaşmıştı. Bölgedeki müfrezeler ve emniyet girişimleri sayesinde halk belli bir yere toplanarak oradan Yalova tarihinde önemli bir yer tutan tarihi göç başlamıştı*”²⁵, “*Yöre halkından imkân ve fırsat bulanlar sallarla, kayıklara doluşarak Çınarcık’tan İstanbul’a kaçmaya çalışmışlardır*”²⁶ sözleri ile Yunanlıların yaptığı mezalimi aktarmaktadır. Ayrıca Yalova bölgedeki yağma ve katliamdan kaçan halkın sığınma yeri olmuş ancak burada da katliam ve yağma ile karşılaşmışlardır.

Arşiv belgelerinde de Yunanlıların önce Müslüman Türk halkı göçe zorlamaya, göç etmeyenleri ise katletmeye başladıklarını ortaya koymaktadır. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan “*Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezâlimi – II- Anadolu’da Yunan Mezâlimi*”²⁷ isimli eser ile bu veriye dair birçok belge yayınlanmıştır.

Yalova’ya bağlı Çınarcık köyünde halkın camiye doldurulup kamçı ve sopayla dövüldüğü paralarının alındığı, bu sırada bir kaç kişinin öldüğü, kadınlara tecavüz edildiği, Yalova kazası kadısı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 28 Ekim 1920 tarihli raporda bildiriliyordu.²⁸

6 Kasım 1920 tarihli Yalova kazası Gökçedere köyünden Dursun nâmlı Said isimli kişinin Sadarete gönderdiği belgede

²⁴ McCarthy, a.g.e., s. 319.

²⁵ Akyol, a.g.e., s. 58.

²⁶ Akyol, a.g.e., s.65

²⁷ **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezâlimi – II Anadolu’da Yunan Mezâlimi**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1996.

²⁸ BOA. HR. SYS. 2620.

ise; Gayr-i Müslimler hariç ahalinin bütün hayvanlarının yok pahasına alınıp Yunanistan'a sevk edildiği, hasta ve yaralıların Yalova ve Karamürsel dışında tedavi için bile çıkmalarına izin verilmediği, 300 Müslümanın katledildiği, Çınarcık'ta cuma namazı esnasında çok sayıda Müslümanın şehit edildiği, ve buralara acil müdahale yapılmazsa Müslümanların tamamıyla yok edileceği bildiriliyordu.²⁹

Aynı şekilde bir başka belge 2 Aralık 1920 tarihli Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Asayiş Şubesinden Hariciye Vekâletine yazılmıştır. Burada; Yalova Çınarcık Teşvikiye köyüne silah arama bahanesiyle gelen Yunanlıların halktan sekiz-dokuz kişiyi katlettikleri, çok sayıda Müslümanı sopa ve dipçiklerle dövdükleri, Çınarcık halkını camiye doldurup dayaktan geçirdikleri, pek çok kişinin ağır şekilde yaralandığı, Yunanlılar tarafından kesilmek istenen iki Müslümanın yerli Hıristiyanlarca kurtarıldığının haber alındığı ifade edilmektedir.³⁰

30 Aralık 1920'de Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Asayiş Şubesinden Hariciye Vekâletine yazılmış takdirde de; Yalova'da faaliyet gösteren Ermeni ve Rum çetelerinin Yunanlılarla birlikte Dereköyü'nü basarak silahsız masum ahalii kadın çocuk ayırmadan katlettikleri, bütün mal ve hayvanlarını yağmaladıktan sonra köyü tamamen yaktıkları, şehit olanların cenazelerinin defnine izin verilmediği; mülteci durumunda bulunan köylülerin hukuklarının korunması gerektiği belirtilmektedir.³¹

21 Ocak 1921'de Adliye ve Mezâhib Nezâreti Umûr-ı Cezâ'iyeye Müdüriyeti'nden yazılan "Yunanlıların Hüdavendigar, İstanbul ve Aydın Vilayetleri ile Karesi, İzmit, Kala-i Sultaniye ve Kütahya Livaları ve Trakya'da Yaptıkları Katliamların Raporları" başlıklı belgede çok ayrıntılı olarak bilgiler verilmektedir.³² İzmit Livası Yalova kazasının Yunanlılar tarafından işgalinden hemen sonra yöneticiler uzaklaştırılmış, Müslümanların elindeki silahlar ekmek bıçaklarının uçları bile kırılarak tahrip edilmiş ve toplanmış, Dimitri isimli bir kumandanın yönetimindeki

²⁹ BOA. HR. SYS. 2619/45

³⁰ BOA. HR. SYS. 2620/39

³¹ BOA. HR. SYS. 2621/14

³² BOA. HR. SYS. 2611/2

Yunan askerleri Müslümanların evlerine yerleşmiş ve Müslümanları göçe zorlamışlar, kadın, çocuk, erkek demeden öldürmüşler, kadınlara tecavüz etmişlerdir. Aynı raporda İzmit Livasında Yunan askerlerinin yaptığı mezalimin tablosu aşağıdaki gibi verilmiştir.

Vak'a Târîhi	Mahall-i cürm	Nev'-i cürm ve magdûrîn
20 Tesrîn-i Evvel sene [1]336	Yalova'nın Tesvikiyekaryesi	İsbu karyede Yunanîler dokuz kişiyi katl ve mütebâkî ahâlîyi darb ve iskence icrâ etmişlerdir.
20 minh Yalova'nın	Yalova'nın Çınarcık karyesi	Yunanîler karye ahâlîsinden birini katl ve diğerlerini darb ve işkence etmişlerdir
27 minh	Karamürsel kazâsı	Yunanîler ahâlîden on üç kişiyi i'dâm etmişlerdir.
28 minh	Karamürsel-Altûnîzâde Çiftliği ve Topçu Çiftliği	Yalova ve Karamürsel'den Yunan askerleriyle berâber gelen ahâlî-i Hristiyanîye tarafından mezkûr çiftlik mutasarrıfı İdris Hıfzı'nın çiftliği ihrâk ve fabrika müstahdemini darbedilmiştir.

3 Kasım 1921'de Harbiye Nezâreti Erkân-ı Harbiyye Dâ'iresi'nden Hâriciye Nezâreti'ne yazılan tahriratta; Yunanlıların Çınarcık köyü eşrafını götürdüğü ve akıbetleri hakkında haber alınamadığı, Yalova'da da halkın büyük çoğunluğunun hapsedildiği ve beş yüz bomba verilmediği takdirde şehrin yakılacağı tehdidinde bulunulduğu, köy ve çiftliklerden yağmalanan hayvanların büyük bir kısmının Yunanistan'a gönderildiği, kalanının ise Elmalı Rum köyünde pastırma ve sucuk yapıldığı, meydana gelen olayların araştırılması için İngiliz, Fransız, İtalyan makamlarının tayin edeceği kişilerden bir komisyon kurulması için Hariciye Nezâretince de siyasi girişimlerde bulunması istenmektedir.³³

16 Nisan 1921'de Dâhiliye Nezâreti'nin Hâriciye Nezâreti ve Sadârete yazdığı belgede; Yalova ve çevresinde Yunanlılar ile

³³ BOA. HR. SYS. 2619/35

onların silahlandığı Rum ve Ermeni çetelerinin, Müslüman halkı yok etmek amacıyla yağma, öldürme, ırza tecavüz, zulüm ve işkence uyguladıkları, ulaşım yollarını kestikleri, harp bölgesi ilan etmeksizin sahil köylerini gemilerdeki toplardan atılan yağlı paçavralarla yaktıkları, top menzili dışında kalan köyleri de çetelerin yardımıyla yakıp halkını katlettikleri, Müslümanların ellerindeki bütün silahları alarak Rum ve Ermenileri silahlandırdıkları hakkındaki bilgiler verilmiştir. Ayrıca, Solucak[So-gucak] da 120 hane, Esediye'de 100 hâne, Paşaköy'de 95 hâne, Kurtköy'de 150 hâne, Reşadiye'de 800 hâne, Gacık'da 150 hâne yağma edilerek yerlerinden edilmiştir.³⁴

10 Mayıs 1921'de Yalova ahalisinden Sadarete yazılan belgede; Yalova'nın Kadıköy, Zagferan, Hacı Mehmet, Koru, Çınarcık ve Elmalı köylerinden bir araya gelen Rumların eşkıya Toma komutasında Üvezpınar köyünü bastıkları, kimlerde para olduğunu söyletmek için on beş yasındaki bir çocuğu ağır şekilde yaraladıkları, köy halkından birçok kişiyi ağızlarından kan gelinceye kadar döverek hayvan ve kıymetli eşyalarını gasp ettikleri ve köyü yakacaklarını söyleyip gittikleri, köyün yakılacağı tehdidi üzerine ahalinin bütün eşyasını terkedil ormana kaçmasından iki gün sonra da elli hanelik köyü tamamen yağmalayıp yaktıkları ifade edilmektedir.³⁵

29 Mayıs 1921'de Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi'nden Hâriciye Nezâreti'ne yazılan tahrirde ise; Yunan askerleriyle yerli Rum ve Ermenilerden oluşan çetelerin Yalova kazasına bağlı Kocadere-i Bâlâ ve Zîr, Gacık, Dereköy, Burhan, Kirazlı(?), Tasköprü gibi Müslüman köyelerine saldırarak halkın para, eşya ve hayvanlarını yağmalayıp köylerini yaktıkları, kadınlara tecavüz ettikleri, halktan pek azının katliamdan kurtulabildiği, Kocadere-i Bâlâ ve Zîr köylerini yaktıktan sonra Yalova'ya göndereceklerini söyleyerek kayıklara bindirdikleri Müslümanları denize açılır açılmaz bomba ve kurşunlarla imha ve köy halkından geride kalanları da büyük bir eve toplayıp yakarak ve pencereden atlayıp yangından kurtulmaya çalışanları da silahla vurarak katlettikleri³⁶, bu katliamı gerçekleştirenlerin

³⁴ BOA. DH. KMS. 60-2/55

³⁵ BCA. 272 11 15 60 19

³⁶ Kocadere katliamı

yerli Rum ve Ermeniler olduğunun anlaşıldığı belirtilmektedir.³⁷

17 Ocak 1922 tarihinde Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı'ndan Atina Murahhaslığı'na gönderilen tahriratta, Yalova'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve yakılması esnasında Yunanistan'a götürülen ve bir Ermeni nezdinde hizmetçilikte bulunan kardeşi Mehmet kızı Hanife'nin kurtarılması için Mehmet imzalı dilekçe üzerine maslahatgüzarlığın gereken işlemleri yapması ve sonucun bildirilmesi istenmektedir.³⁸

1 Kasım 1922 tarihli Polis Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda; İstanbul'da bulunmakta olan Yalova Müslüman muhacirlerinden 509 muhacirin Yalova'ya geri sevk edildikleri bildirilmektedir.³⁹

Arsiv belgelerinde uzun yıllar Osmanlı tebaası olarak yaşayan Rum ve Ermenilerin Yunanlılar birlikte Yalova bölgesinde ile yaptıkları mezalimlerde adı geçen köy isimleri şunlardır: Dereköy, Üvezpınar, Akköy, Kocadere, Burhan, Çalica, Çımarcık, Çukurköy, Elmalık, Engüre, Gacık, Gökçedere, Güllük, İlyas, Ortaburun, Kadıkö, Kurdköy, Kerizli [Kirazlı], Kılıçköy, Koru, Lâledere, Ortaburun, Pasaköy, Samanlı, Solucak, Tasköprü, Tavsanca, Tesvikiye, Zendan(?), Zindan'dır.

Araştırma Komisyonu Raporu

İtilaf Devletleri heyetlerinin gelmesinden önce Yalova çevresinden İstanbul'a oralarda yaşanan mezalimi anlatan yazılar gönderilmiştir. Bölgeden çeşitli tarihlerde İstanbul'a ulaşan raporlar ve şikâyetler sonucunda Kasım 1920'de Harbiye Nezareti durumu İngiliz temsilcisine, Fransız ve İtalyan irtibat zabıtlarına bildirmişlerdir. Olayların ne derece vahim bir hal aldığı görülmeleri amacıyla da İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinin oluşturacağı bir heyetin bu mahallerde inceleme yapmaları istenmiştir. Fakat şikâyetlerin devam etmesine rağmen böyle bir heyet 1921 yılı Mayısına kadar bölgeye gönderilmemiştir.

Olayların daha da vahşi bir hal alması ve şikâyetlerin gün geçtikçe artması üzerine bir Araştırma Heyeti oluşturuldu. Hi-

³⁷ BOA. HR. SYS. 2625/16

³⁸ BOA, HR. İM. 138/48

³⁹ BOA.DH.EUM.AYŞ, 64/20.

lal-i Ahmer Cemiyeti o zaman İstanbul'da Rus muhacirlerinin durumlarını incelemekle görevli bulunan Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti (Beynelminel Salib-i Ahmer Cemiyeti) temsilcisi General Tamson aracılığı ile Cenevre Uluslararası Kızılhaç Cemiyetine de başvurarak, Uluslararası bir tahkik komisyonu ile Salib-i Ahmer'den bir temsilci rica etti. Bunun üzerine, İstanbul'da bulunan Mösyö Mevris Gehri Kızılhaç temsilcisi olarak he-yette görevlendirildi.

Gemlik, Orhangazi, Yalova dolaylarında çalışacak olan Birinci Araştırma Heyeti, İngiliz General Frenks başkanlığında Fransız Albay Wick, İtalyan Yarbay Rolette ve Uluslararası Kızılhaç Temsilcisi Mevris Gehri'den oluşmaktaydı. Kurulda İngiliz generalinin emir subayı Yüzbaşı Ston ile İtalyan albayın çevirmeni M. Amelio da bulunuyordu. Osmanlı Temsilcisi kimliği ile Jandarma Üsteğmen Mustafa Süreyya'da araştırmaya katılmıştır. Araştırma ve soruşturma yapılacak yerlerde kılavuzluk hizmeti için, olayları yaşayanlardan Çınarcıklı Hafız Ahmet, Gemlikli Tefvik, Orhangazili Refik (Atay) ve Armutlu'dan Emin isimli kişilerde bulunuyordu. Özellikle Uluslararası Kızılhaç Temsilcisi Gehri oldukça objektif bir rapor hazırlayarak yaşanan kıırım ve yıkımı yansıtmış, fotoğraflar çekmiştir.

Uluslararası Araştırma Heyeti, 12 Mayıs 1921'de İstanbul'dan hareket ederek aynı gün Gemlik'e ulaşmış ve 13 Mayıs 1921'de Çeltikçi, Çengiler ve Gedelek köylerini ziyaret ederek araştırmalarını başlatmıştır. Gemlik bölgesindeki incelemelerinden ve muhacirlerin İstanbul'a gönderilmelerinden sonra 21 Mayıs'ta Yalova'ya geçerek şikâyetçi olan Rum ve Türkleri dinleyecektir. Araştırma heyeti bölge halkı ile yaptığı görüşmeler ve incelemeleri sonucunda 3.Yunan Fırkasının idaresi altında bulunduğu Nisan ayına kadar olumsuz şeylerin yaşanmadığını ancak Yüzbaşı Papayorgon'un gelmesinden sonra katliamların başladığını ve köylerin yakıldığını tespit belirlemiştir. Bölgede yakılan 16 köyden kurtulanlar ise Yalova ile yakılmamış Samanlı ve Akköy'e iltica etmişlerdi. Bu bölgede bulunan yaklaşık 6000 kişi katledilmişti.⁴⁰

İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan heyet 22 Mayıs'ta görevini bitirerek İstanbul'a dönecektir. Tarafsız bir şekilde böl-

⁴⁰ Mösyö Gehri'nin Raporu, OHACM, No: 1, 15 Eylül 1921, s.11.

gede inceleme yapan Araştırma Heyetinin raporunun giriş bölümünde “*Türk köylerinin yakılması ve Müslüman halkın yok edilmesi için sistemli bir plan vardır. Bu plan, anlaşılan Yunanlıların verdikleri talimatla ve bazen düzenli askeri birliklerin yardımıyla, Yunan ve Ermeni çeteleri tarafından uygulanmaktadır. Köylerin yakılmasının ve bunun sonucu Müslüman halkın ortadan kaybolmasının, erken bir saldırıya geçildiğinde, Müslüman halkın da saldırıyı desteklemesine karşı, Yunan ordusunun geri-sini ve kanatlarını korumak ve belki de bölgede Yunan Hükümeti yararına politik bir durum yaratmak gibi bir amacı olduğu kuşkusuzdu.*” denilmektedir. Heyet; Yunanlıların, Ermenilerin ve Türklerin hangi olaylara maruz kaldığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Yunan işgali sırasında iki ay içerisinde Samanlıdağ mevkiinde Müslüman ahalinin imha edildiğine kanaat getirmiştir. Heyetin bir diğer tespiti de sivil Rum çetelerinin Yunan düzenli ordusunun bir eseri olduğudur.

Raporda ayrıca inceleme heyetinin günlüğü yer almaktadır. Günlükte; Komisyona çağrılan kaymakamdan Yalova hakkında bilgi alındığı, savaştan önce Yalova bölgesinin yarı yarıya Türk ve Rum, kasabanın ise sadece Türklerle meskûn olduğunu; şimdi kasabada üç yüz, Samanlı ve Akköy’de birkaç yüz Türk kaldığını söylediği bilgisi yer almaktadır. Aynı gün öğleden sonra iki buçukta komisyon Çınarcık’a ulaşmıştı. Kasaba camii dışında yıkıma uğramamıştı ve mezalime dair bir iz bulunamamıştı. Heyet Kocadere’yi ziyarette gittiklerinde ise köyün harabe olmuş hali ile karşılaşmıştı. Burada ölenlere dair bir bilgiye ulaşamadı ve gözetleme gemisine geri döndü ve İstanbul’a doğru hareket etti.⁴¹

İstanbul’a dönen Araştırma Heyeti’nin ısrarı üzerine yeniden bölgeye gelen ikinci Heyet’te; Hilal-i Ahmer üyesi Ali Macit Bey’in başkanlığında; Uluslararası Kızılhaç Temsilcisi Mevris Gehri, Fransız Yüzbaşı Loka, İngiliz Üsteğmen Holland, İtalyan Üsteğmen Bonakorisi ile “Manchester Guardian” Gazetesi muhabiri Bay ve Bayan Toynbee bulunuyordu.⁴² Heyetin Yalova’da yaptığı bu ikinci inceleme ilk incelemeden kısa sürmüştü

⁴¹ Kaya, a.g.e., s. 573-574.

⁴² Mösyö Gehri’nin Raporu, s.11; Ali Macid Bey’in Yalova Seyahatine Ait Üçüncü Raporu, OHACM, No: 1, 15 Eylül 1921, s.14

fakat daha etkili olmuştur.

Bölgedeki bütün Müslüman ahaliyi almak üzere gelen Heyete Yalova Yunan askeri kumandanı Dimitri Papagorigçros, karşı çıkmış ve sadece yanan Akköy ve Samanlı köylerinden Yalova'ya ulaşanların gönderilmesine müsaade edeceğini belirtmiştir. Yüzbaşı Papagorigoros'un ısrarı üzerine bütün Müslüman ahaliyi götürmek isteyen Araştırma Heyeti Gemlik Yunan Fırka Kumandanlığından tekrar bilgi alınmasına karar vermiştir.⁴³

Telgrafın cevabını bekleyen Araştırma Heyeti bu arada Yalova'daki muhacirleri teftiş etmek amacıyla Samanlı ve Akköy'de incelemelerde bulunacaktır. Bu sırada diğer 15 köyü yakan çeteciler Samanlı ve Akköy'e koruyucu tayin edinmişlerdi. Bu korucular ölüm tehditleri altında bulunan muhacirlerin yerlerinden kıvıldamak istemediklerini heyete açık açık söylemişlerdi.⁴⁴

Aynı meyanda bir cevap ertesi gün Gemlik Yunan Fırka kumandanı General Leonardopolisten'den gelecektir.⁴⁵ Yunanlıların bölgeden Müslüman ahalinin çıkışına izin vermemesi üzerine Uluslararası Kızılhaç Temsilcisi namına durumu protesto etmek üzere sözü alan Mösyö Gehri, “*Temsilcisi olduğum bulunduğum Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti, I. Dünya Savaşı sırasında, Avrupa'nın birbirine düşman olan bir memleketin diğer memleketine tarafsız memleketlere milyonlarca ihtiyar ve çocuk nakletti. Hatta bu hususta görülmedik bir şiddet göstermiş olan Almanya'da bile bu derece direniş görmedim. Herhalde bu tarz hareket Yunan milletinin ve ordusunun şerefini arttırmasa gerektir. Ben vazifemin gereğini -bütün teessüflerime rağmen- yapılan bu engellemeyi, üyesi olduğum Uluslararası cemiyet vasıtasıyla Yunan Kızılhaç'ı nezdinde şiddetli protesto edeceğim gibi her iki dünyanın gazetelerinde dahi lazım gelen yayını pek mutlaka yapacağım*” sözleri ile eleştirmiş ve durumun görülmedik bir durum olduğunu açıklamıştır.⁴⁶

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen 25 Mayıs Çarşamba

⁴³ Ali Macit Bey'in Yalova Seyahatine Ait Üçüncü Raporu, s.14.

⁴⁴ Ali Macit Bey'in Yalova Seyahatine Dair Üçüncü Raporu, s. 15.

⁴⁵ Mösyö Gehri'nin Raporu, s. 12

⁴⁶ Ali Macit Bey'in Yalova. Seyahatine Dair Üçüncü Raporu, s.15.

günü Gülnihal vapuru ile 332 muhacir İstanbul'a götürülmüştür. Diğer taraftan Yalova'da 45'i memur olmak üzere yaklaşık 400 yerli ile 100 kadar yabancı ve muhacir, Samanlı'da 157 yerli ve muhacir, Akköy'de 333 yerli muhacir kalmıştı.⁴⁷

2 Haziran 1921'de Miralay Spenser'in başkanlığı altında üç itilaf subayı, iki Fransız Jandarması bir İngiliz polisi ve bir tercümandan oluşan Araştırma Heyeti ile Ali Macit Bey'in başkanlığında, 15 memurdan oluşan Hilal-i Ahmer Heyeti üçüncü kez bölgeye gelmiştir. 11. Yunan Fırkası Erkan-ı Harbiye reisi ile iki gün süren görüşmelerden sonra, General Populas'ın Yalova'daki ahali ve muhacirin tahliye edilebileceğine dair telgrafi üzerine yöre halkının tahliyesine izin verilmiştir. Böylece Yalova, Gemlik ve bunlara bağlı olan köylerden kurtarılabilen Muhacirler6 Haziran'da İstanbul'a götürülmüşlerdir.⁴⁸

Anadolu'da gerçekleştirilen mezalim uluslararası alanda da tepki çekmektedir. Bunlara örnek, 1921 Haziran ayı içerisinde Londra'da Yunanlıların yapmış oldukları katliamları protesto etmek ve tartışmak için çok sayıda Hindistan Müslüman'ının da katıldığı geniş bir toplantının yapılmasıdır. Lord Lamington başkanlığında gerçekleştirilen toplantıya Lord unvanlı başka İngilizler de katılmış ve Yunan ordusunun işgaller sırasında silahsız Türklere karşı gerçekleştirmiş olduğu katliamlar şiddetle eleştirilmiştir. Özellikle Yalova'nın işgal edilmesi sırasında 7.000 silahsız Türk'ten 5.500'ünün öldürülmesi tepkileri doruğa çıkarmıştı. Komisyonların raporlarının yayınlanmaması büyük tepki toplamış ve Yunanlıların bu tavırlarından İngiliz hükümetinin sorumlu olduğu ifade edilmişti.⁴⁹

Belgeler

Mezalimi ortaya koyan belgelerin birkaç örneğini yapılan mezalimi bildirimizde daha net bir şekilde yansıtabilmek amacıyla tamamen verdik. Belgelerin örnekleri şu şekildedir:

⁴⁷ Mösyö Gehri'nin Raporu, s.12.

⁴⁸ Ali Macit Bey'in Yalova Seyahatine Dair Yazdığı Dördüncü Raporu, OHACM, 15 Ekim 1921, No:2, s,30.

⁴⁹ İsmail Ediz, **Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 259.

1. BELGE: Yalova'yı İşgal Eden Yunanlıların Köyleri Yağmalayıp Yaktıkları, Çocuk ve Erkekleri Öldürüp Kadınlara İşkenceyle Tecavüz Ettikleri

Yalova'yı işgal eden Yunanlıların kaymakam, polis, jandarma gibi tüm devlet görevlilerini kazadan ihraç ettikleri, Yalova'nın köyler ve diğer yerlerle irtibatını kestikleri, bütün silahları toplayıp, ekmek bıçaklarının dahi uçlarını kırarak, halkı her türlü müdafaa aletinden yoksun bıraktıkları, buna karşılık Hıristiyanları silahlandırıp faciaya zemin hazırladıkları, kazanın Yunan alay merkezi olması sebebiyle Müslümanlara ait bazı evlerin boşaltılarak Yunan askerlerinin yerleştirildiği, evlerden zorla alınan kadın ve kızların Yunan kıslalarına götürülüp tecavüz edildiği, Yalova'ya bağlı Çınarcık köyünde halkın camiye doldurulup kamçı ve sopayla dövüldüğü, paralarının alındığı, bu sırada birkaç kişinin öldüğü, Taşköprü ile birçok Müslüman köyünün yakılıp erkeklerinin götürüldüğü, çocukların öldürülüp, kadınlara tecavüz ve işkence edildiği hakkında Yalova kazası kadısı tarafından gönderilen rapor.

28 Ekim 1920, Bâb-ı Âli Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiyye-i Dâhiliye Müdüriyeti

Yalova Kazâsı Kâdî ve Mahkeme-i Bidâyet Re'isi ve Kâ'im-i makâm Vekili tarafından Huzûr-ı Sâmi-i Hazret-i Mesîhâtenâhî'ye yazılan tahrîrâtın sûretidir.

Ma'rûz-ı dâ'ileridir ki,

Makâm-ı semûhilerinden Yalova Kazâsı Kâdîliği Vekâleti'ne bi't-ta'yîn 28 Tesrîn-i Evvel sene [1]336 târihinde ise mübâsere-timden sonra tesrîn-i sâni nihâyetine kadar kazâda Yunanîler tarafından ahâlî-i İslâmiyyenin mâllarına, cânlarına, nâmûs ve ırzlarına karşı irtikâb ve ikâ' edilen cinâyât ve fecâyî' ve senâyî' hakkındaki Dâhiliye Nezâreti-i Celîlesi'ne mütekaddim raporun ve protestonâmenin birer sûretleri taraf-ı devletlerine dahi arz u takdîme mübâderet olunur. Söyle ki: Evvelâ- Kazânın me'mûrîn-i hükûmeti ve usul-i icrâ'atı; kazânın Yunanîler tarafından işgâlini müte'âkib hükûmet-i merkeziyye-i Osmâniyye tarafından ta'yîn edilmiş olan bi'l-cümle jandarma ve polis neferât ve kumandanları kazâdan ihrâc edilmiş ve bir daha teşkiline mümâna'at vukû' bulmuş ve kazâ kâ'im-i makâmı Rûsdi Bey ile bidâyet başkâtibi İbrahim Efendi kazâyı terk ve

Dersa'âdet'e avdetleri bi'l-icbâr vukû' bulmuş ve Müdde'î-i Umûmî Hüsnî Efendi dahi Yunaniler tarafından 18 Tesrîn-i Sâni sene [13]36 târihinde tevkîf ve iskence ile Gemlik'e sevkedilmiş ve mâl müdürü dahi esîr-i firâs bulunmuş kazânın bi'l-cümle vezâ'if-i ser'iyye, adliyye, idâriyye, icrâ'iyyesi sahs-ı dâ'iyâne-me inhisâr eylemiş olduktan başka kazâda muhâberât, mürâselât, tebligât, tahsîlât, tenfizât vesâ'ire gibi bi'l-cümle vezâ'if ve umûr-ı hükûmet bi'l-küllîye inkıtâ'a uğratılmış ve kasaba ile köyler arasında bile ahâlinin mürûr ve ubûru men' edilmiş ve kazâda bir takım cühelâdan müteşekkil muhtelit bir komisyon vücûda getirülerek salâhiyet-i kazâ'iyye ve idâriyye ve icrâ'iyye bi'l-küllîye ilgâ edilmiş ve ahâlî-i İslâmiyye sıkı bir taharriyât neticesinde -hattâ ekmek bıçaklarının uçları bile kırılmak sûretiyle- bi'l-cümle âlât-ı müdâfa'adan tecrîd edilerek bunlardan alınan esliha ve mühimmât ve âlât ve edevât gayr-i Müslim ahâlîye tevzî' edilmiş ve binâ'en-aleyh ikinci ve üçüncü ma'rûzâtıma ve protestonâmenin münderecâtına bir zemîn-i fecâyi' ve senâyi' ihzâr edildiği. Sâniyen İslâmların mâl ve cânlarının izâlesi; kazânın son zamanlarda Yunan alay merkezi olması hasebiyle kasabaya gelen Dimitri nâmında bir kumandanın taht-ı idâresinde bulunan asâkir-i Yunaniyye tarafından yalnız hâne halkı ihrâc edilmek sûretiyle istedikleri İslâm evlerine yerleşdikden sonra emvâl-i İslâmiyyeyi nehb ü gârât ve nüfûs-ı İslâmiyyeyi itlâf emâreleri yüz göstermiş idi. Binâ'en-aleyh bir Cuma günü kazânın Çınarcık karyesi ahâlîsini karyenin câmi'-i şerîfine doldurmak suretiyle beher Müslümana beş yüzden ilâ-nihâye kamçı ve değnek ile darb ve birçok pâre cebren ahzedildikten baska İbrahim Ağa nâmında halûk bir Müslümanı kasden ve bi-gayrı hakkın alâ-mele'i'n-nâs sehîd eyledikleri gibi Tasköprü karyesiyle sâ'ir kurâ-yı İslâmiyyeden ba'zılarını yakdıktan sonra erkeklerini gayb ve çocuklarını itlâf ve kadınlarını envâ'-ı fuhsiyât ile iskenceye ma'rûz bıraktıkları ve mürâca'at-ı adidemize rağmen cânîyân-ı mütecâvizân bulunan asâkir-i Yunaniyye ile ahâlî-i gayr-i Müslime ke'l-evvel ikâ'-ı cinâyâtda devâm eyledikleri görülmekte ve bu hâl-i esef-engîz mazlûmînin yüzlerinden akan yasları ve bedenlerinden seyelân eden dem-i ma'sûmlarını görüp ve isidüp de yürekler parçalanmak kâbil olmadığı. Sâlisen İslâmların ırzlarının hetki; leyle-i sa'âdeti müte'âkib Kürd Ömer Ağa nâmında nâmûslu bir

İslâmın Zaltune ismindeki kızını ve kasabanın Mer'akuyu mahallesinden Hadice isminde diğer bir kızı ve Ak karyesinden diğer iki kızı ve karye-i mezkûreden Arnavud Davud'un zevce-i menkûhasıyla daha bir çok muhadderât-ı İslâmiyyeyi kumandan-ı merkûm Dimitri tarafından gönderilen asâkir-i Yunaniyye alâ-mele'i'n-nâs hânelerinden ebeveyninin akrabâ ü ta'allukâtının vesâ'ir komşularının yanlarından bağırda bağırda ve cebren aldırarak kendi ikametgâhına nakil ile mürâcâ'ât-ı adîmize rağmen mezbûrât kızların bıkırlarını izâle ve nâmûslarını alâ-mele'i'n-nâs hetkeyledikleri gibi sâ'ir muhadderât-ı İslâmiyyeye dahi ayn-ı sûretde tecâvüzâtında bulunmuşlardır ki -protestonâme sûretinde dahi ma'rûzdurnâmûslarına tecâvüz edilen mezbûrât ile ebeveyninin ve sâ'ir mazlûminin ah ü enînlerini görmek ve işitmek ve bunlara bir çâre-i tesellî bulamamak gibi büyük bir bed-bahtlık olamayacağı ve bu hâl-i esef-engîz târihlerin beyaz sahifelerini karardacağı ve okuyanların kalblerini titreteceği bî-istibâh olduğu ve isbu hâl-i 119 esef-istimâle nihâyet verilmesi husûsunun istikmâli zmnında tesebbüsât-ı lâzîmede bulunulması bâbında işbu rapor bi't-tanzîm makâm-ı semûhîlerine arz u takdim kılındı. Ol bâbda.⁵⁰ (BOA. HR. SYS. 2620/57)

2. BELGE: Yunanlıların Yalova, Orhangazi ve Karamürsel'de Yerli Rumlarla Birlikte Müslümanları Katledip Mallarını Yağma ve Hayvanlarını Yunanistan'a Gönderdikleri

Müslümanları, Hıristiyan çetelerinden korumak üzere kaza muhafazasına seçilen İbrahim Ağa zamanında Müslim ve gayrı Müslim hiç kimsenin can, mal ve ırzına dokunulmadığı halde Yunanlıların Yalovayı işgalleriyle birlikte Yunan medeniyetinin örneklerinin görülmeye başlandığı, Teşvikiye'de bayram namazı için toplanan halkın Yunan askerleri tarafından camiden çıkarılıp içlerinden yedi kişinin sopayla dövülerek öldürüldüğü, Müslümanların silahlarının toplanıp Hıristiyanlara dağıtıldığı, gayrı Müslimler hariç ahalinin bütün hayvanlarının yok pahasına alınıp Yunanistan'a sevk edildiği, yağma için Yunan askerlerinin ardından çuval ve öküz arabalarıyla giden yerli Rumlar

⁵⁰ BOA. HR. SYS. 2620/57.

tarafından Müslümanların mallarının götürüldüğü, köyden köye gidisin engellendiği, yolda yakalananların akıbetinin meçhul olduğu, Karamürsel'de de yağma ve katliamın yaşandığı; bir günde kazanın ileri gelenlerinin de içinde bulunduğu üç yüz Müslümanın katledildiği, memurların hapse atıldığı, Çınarcık'ta cuma namazı esnasında çok sayıda Müslümanın şehit edildiği, yaralı ve hasta insanların Yalova ve Karamürsel dışına tedavi için çıkmalarına izin verilmediği, Orhangazi'de de mezâlimin geniş boyutlara ulaştığı, acil müdahale ve yardım edilmezse Müslümanların tamamıyla yok edileceği.

6 Kasım 1920 Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhiye
Ma'rûz-ı çâkerleridir,

Ferid Pasa'nın mevki'-i iktidâra gelmesiyle başlayan Kuvayı Milliye harekâtından memleketimiz olan Yalova kasabasını muhâfaza ve İslâm, Hıristiyan çetelerinin tahribâtından himâye maksadıyla gerek hükümet-i merkeziye ve gerekse Kuvayı Milliye'ye karsu lâ-kayd kalınmış ve âdetâ kazâmız bî-taraf bir muntika i'lân olunmuş fi Mayıs sene [13]36 ibtidâsından bi'l-ibtidâr ağustos nihâyetine kadar devâm eden dört ay müddet zarfında esrâf ve a'yân-ı memleketin efkâr ve ârâsıyla kazâmız muhâfazâsına ta'yîn edilen İbrahim Ağa'nın vesâ'ir müteneffizân-ı memleketin dirâyet ve kiyâsetiyle lehül'-hamd Müslim ve gayr-ı Müslim (Türk, Rum, Ermeni) hiçbir ferdin ne hayâtına ne mâl ve ırzına dokunulmamış hulâsa hiç bir sahsın hukûk-ı şer'iyye ve hürriyyesi tahdîd ve takyîd edilmemistir. Bu iddi'âmıza o zaman Yalova'da bulunan İngiltere Devlet-i Fahîmesi ordusu zâbitânından Yüzbası Mösyö Silit ve Yalova'ya gelen İngiliz torpidoları zâbitânı şâhiddir. Ağustos nihâyetine doğru Yunan Kuvayı İsgâliyye Kumandanlığınca kazâmızın işgali karar altına alınmış ve su sûretle bed-baht kasaba ve ahâlîsinin tâlî-i renk-i siyâha bürünmüsdür. Alâmât işgalden olmak ve Yunan medeniyetinden bir nümüne gösterilmek üzere fi 27 Ağustos sene [13]36 Kurban Bayramı günü Teşvikiye karyesine gelen müfreze-i Yunaniyye bayram amâzını edâ için câmi'de bulunan ehl-i tevhi'di kâmilen hârice çıkardıktan ve etrâf-ı erba'asını süngülü efrâd ile ihâta eyledikten sonra kitle-i mazlûmîn önünde karye-i mezkûr ahâlîsinden Ahmed, Mehmed Ali, Hüseyin Çavus, Mehmed, Emin, İsmail, Bilâl'in oğlu nâm ma'sûmîni sopalarla şehîd etdikden sonra süngülerle de süngü-

lemislerdir.

Fi 5 Eylül sene [13]36'da Yalova'ya dâhil olan kıt'a-i askeriyeye kumandanı Yüzbası Mösyö Aleksandros bütün ahâlinin kavim ve mezheb farkı gözetilmeksizin aynı mu'âmeleye tâbî' olacağını ve herkesin her dürlü hukûk-ı sahsiyye ve hürriyyesini isti'mâle seyyânen kâdir olacağını alenen söylemiş iken isgâlin ikinci gününden bi'l-ibtidâr bütün ahâlî-i _slâmiyye'nin silâhları toplanmış ve gayr-ı Müslim kurâ ahâlisine tevdî' edilmiştir.

Sâniyen gûyâ kuvve-i isgâliyyenin ihtiyâcına medâr olmak ve kurâ gayr-ı Müslime ahâlisi istisnâ edilmek şartıyla ihdâs olunan cem'-i hayvanât kaziyesi dolayısıyla bütün Müslüman köyleri birer birer abluka edilmiş ve bütün manda, öküz, inek gibi hayvanât tevzîn ile kıyyesi yirmişer guruşdan ahzedilmiş ve bu tarîk-i cedîd ile zürrâ'ın bütün hayvanâtı Gemlik tarîkiyle Yunanistan'a sevk ve i'zâm kılınmıştır.

Sâlisin Osmanlı jandarmasının ilgâsından sonra ahâlî-i İslâmiyyenin can, ırz ve nâmûsu Rumların taht-ı rahmetinde olduğu gibi kurâ arasındaki muvâsalat da inkitâ'a uğramıştır. Ahâlî-i İslâmiyyeden bir köyden diğer köye gitmek cür'etinde bulunanlar yollarda kat'iiyen izi bulunmamak üzere gâ'ib ediliyorlar. İşte bu cümleden olmak üzere Gökçedere karyesinden Muhtar Odabas oğlu Mehmed'in mahdûmu Yusuf, saman almak üzere Saksak(?) karyesine gitmek için köyden çıkmış iken el'ân avdet etmemiş ve Ortaburun karyesi civârında İsmaildere nâm mevkî'de üç Müslüman maktûlen her nasılsa bulunabilmiştir.

Râbi'an Karamürsel'in isgâlinden mukaddem Yalova'ya tâbî' kurâ gayr-ı Müslime ahâlisi heybeleriyle çuvallarıyla hattâ öküz arabalarıyla silâhlı, silâhsız fevç fevc merkez-i kazâyâ gelmişler ve bed-baht Karamürsel'i işgal için giden müfreze-i askeriyeye Yunaniyye pesinde yağma vü gâret için hareket etmişlerdir. Yirminci asır medeniyetinin bu son sistem yağma-gerleri Yalova'dan altı sâ'at bu'd-ı mesâfede olan Karamürsel'e gidinceye kadar yollarda etmedik rezâlet, yakmadık cân, hetk etmedik nâmûs ve ırz bırakmamışlardır. Karamürsel kasabasında cereyân eden fecâyî' ve yağmanın ikinci bir nazîresini henüz târîh-i beser kaydetmemisdir. Su sûretle kasaba-i mezkûrede tahdüs eden vakâyi' ve hâdisât-ı ma'lûme üzerine artık vahsetin son derecesi icrâ edilmiş ve bir günde esrâf ve a'yân-ı mem-

leket dâhil olmak üzere bir rivâyetde otuz bes diğere rivâyetde üç yüz zavallı Müslüman katl ve ifnâ edilmiş ve Karamürsel me'mûrîn-i mâliyyesi de el'ân Yunan habshânesi bodrumlarında inlemektedirler.

Pasa Hazretleri!

İste Karamürsel'de cereyân eden su hâdise üzerine artık Yalova'da Yunanilerin zulüm ve vahşeti derece-i kusvâyı bulmuş ve dâ'ire-i tahammülün fevkine çıkmıştır. Ez-cümle Çınarcık Müslim karyesinde ehl-i tevhîd geçen cuma günü cuma namâzını edâ eder iken baslarında Yunan zâbiti bulunan bir çete câmi'i-serifi abluka ederek Güllüklü tüccârdan İbrahim Ağa'yı silâh bahânesiyle câmi' mezârlığında katl ve bahriye etibbâsından müteka'id Operatör Memduh Bey Teşvikiye hâdise-i fecî'asında İngilizlerin talebi üzerine maktûlünü mu'âyene ettiğinden ve bu husûsda rapor i'tâ eylediğinden dolayı der-dest, envâ'-ı hakâret ile ve iki refiki ile bir semt-i meçhule sevkedilmiştir. Kurt karyesi muhtarı Mustafa Çavus silâh bahânesiyle Yalova tevkîfhânesinde bir hafta tevkîf olunduktan sonra Gemlik'e sevk edildiği hâlde hayât memâtından henüz bir haber alınmamıştır. Yunanistan mekteb-i askeriyyesinden nes'et ve sınıf-ı ihtiyâta nakledildikten sonra karyesine avdet eden Kurd karyesinden Kazako oğlu ve Engürelî Leonidî'nin teskil ettikleri çetelerle İslâm köylerini silâh aramak bahânesiyle yağma ve ahâlîye işkence etmektedirler. Bu kerre esâretten avdet eden Adapazarlı üç nefer İzmit tarîkinin mesdûd bulunması hasebiyle Yalova'dan kara tarîkiyle memleketlerine gider iken Tasköprü karyesi civârında şehîd edildikleri hâlde görülmüştür. Karamürsel'in yağmasından avdet eden Yalova'nın Elmalık karyesi Rumları, yağma ettikleri ganâ'imi arabasıyla naklini teklif ve muvâfakat etmediğinden dolayı Karaçay muhâcirlerinden bir bî-çâreyi bacağından kursunla cerhetdiler. Ahâlî-i karye tarafından Yalova'ya getirülüp adliyece mu'ayenesi icrâ etdirilerek lâzım gelen raporu ahzolunduktan sonra â'ilesi tarafından berây-ı tedâvî İstanbul hastahânelerine sevkedilmekte iken Yunanlılar tarafından yaralı Müslüman İstanbul'a gitmez diyerek sevkine mümâna'at edilmiştir. Zât-ı sâmilere gibi bir vezîr-i kiyâsetimizin merkez-i saltanatdan iki üç sâ'at mesâfede olan Yalova, Orhangazi, Karamürsel gibi karîb mahallâtdan kelimenin bütün ma'nâ ve sumûlüyle imhâ-yı İslâm politikası devâm

ve icrâsına müsellemler-i enâm olan vicdân-ı âlileri müsâ'ade etmez zannındayız.

Pasa hazretleri!

Bugün bu üç kazâ son dem hayatını yasıyor. Serî' bir mu'âvenet ve sedîd bir müdâhele olmaz ise ahâlinin ya tenassur etmesinden veya mecbûr-ı hicret olmasından başka bir çâre yoktur. Çünkü üçüncü sık katl ve ifnâdır pasa hazretleri. Ol bâbda kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 6 Tesrîn-i Sâni sene [1]336 Yalova kazâsı ahâlisi nâmına Gökçedere karyesinden Dursun nâmlı Said kulları (BOA. HR. SYS. 2619/45)

3. BELGE: Yunanlıların Yalova'nın Teşvikiye ve Çınarcık Köylerinde Halkı Dövdükleri ve Katlettikleri

Yalova'ya bağlı Teşvikiye köyüne silah arama bahanesiyle gelen Yunanlıların halktan sekiz-dokuz kişiyi katlettikleri, çok sayıda Müslümanı sopa ve dipçiklerle dövdükleri, Çınarcık halkını camiye doldurup dayaktan geçirdikleri, pek çok kişinin ağır şekilde yaralandığı, Yunanlılar tarafından kesilmek istenen iki Müslümanın yerli Hıristiyanlarca kurtarıldığının haber alındığı.

2 Aralık 1920 Bâb-ı Âli Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Su'be: Âsâyis Husûsî: 860

Yalova kazâsına tâbi' Çınarcık'da Yunan efrâdı tarafından ikâ' olunan mezâlîme dâ'ir. Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri,

Bayramın birinci günü Yalova'ya tâbi' Çınarcık civârındaki Teşvikiye karyesine zâhiren silâh aramak vesîlesiyle ve hakikatde İslâm ahâliyi oralardan firâra mecbur etmek maksadıyla gelen Yunan efrâdının ahâliden sekiz dokuz kişiyi hemân katl ve bir kısmını da sopa ve dipçiklerle darb ve kollarıyla baslarından cerheyledikleri ve bayramdan on bes gün sonra tekrar Çınarcık'a avdet ederek ahâliden dayakla silâh topladıkları gibi tesrîn-i sâni evâ'ilinde de köyü abluka edüp İslâmları döğerek câmi'e topladıktan sonra birer birer çıkarıp tekrar dayaktan geçirdikleri ve magdûrinden pek çoklarının kolları kırıldığı ve bası gözü yarıldığı ve bir kişi dahi kursunla öldürüldüğü gibi kesilmek üzere bulunan iki İslâmın yerli Hıristiyanlar tarafından kurtarıldığı istihbâr kılınmış olmağla bu bâbda icâb edenler nezdinde tesebbûsât-ı mukteziyye icrâsıyla ahâli-i İslâmiyenin is-

kenceden vikâyesi esbâbının istihsâli bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi Rebî'ül-evvel sene [1]339 ve Fî 2 Kânûn-ı Evvel sene [1]336 Dâhiliye Nâzırı Nâmına Müstesar Bende İmza (BOA. HR. SYS. 2620/39)

4.BELGE: Yalova'nın Üvezpınar Köyünü Basan Rumların Müslümanları Öldüresiye Dövüp Köyü Yaktıkları

Yalova'nın Kadıköy, Zagferan, Hacı Mehmet, Koru, Çınarcık ve Elmalı köylerinden bir araya gelen Rumların eşkıya Toma komutasında Üvezpınar köyünü bastıkları, kimlerde para olduğunu söyletmek için on beş yasındaki bir çocuğu ağır şekilde yaraladıkları, köy halkından birçok kişiyi ağızlarından kan gelinceye kadar döverek hayvan ve kıymetli eşyalarını gasp ettikleri ve köyü yakacaklarını söyleyip gittikleri, köyün yakılacağı tehdidi üzerine ahalinin bütün eşyasını terk edip ormana kaçmasından iki gün sonra da elli hanelik köyü tamamen yağmalayıp yaktıkları.

10 Mayıs 1921 Hâk-i Pây-ı Sâmî-i Cenâb-ı Sadâret-penâhiye Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

14 Nisan sene [1]337 Perşembe günü yüz kişilik bir Yunan müfrezesiyle bunların serîk-i cinâyâtı olan Kadıköy, Zagferan, Hacı Mehmed, Koru, Çınarcık, Elmalı kurâsı Rumlarından müteşekkil ve Elmalıklı serîr Toma'nın kumandası altında ve refâkatlerinde Hacı Mehmedli Hristo, Mihal, Vangeloglu Nikola, Kadıköylü Terzi Anesti, Kızoglu(?) İstavri, kardeşi Sotiri, Çakıroğlu Hristo nâm eshâs bulunduğu hâlde karyemizi basarak 15 yaşlarında Kaslızâde Saidoğlu Halid'i tutup köy kenârında şiddetle darb ve tehdid ile karye eşrafından kimlerde pâre olduğunu sorup çocuğu teb'îd etdikden sonra karyeye girerek Karakaszâde İsmâil, birâderi Hârun, Mayakoglu Said ve İsmailoğlu Aziz, Köseoğlu Ömer, Köseoğlu Mustafa, Arhavili Ali ve Usta Ahmedoğlu Receb Onbası nâm eshâsa â'id hayvanâtı ve üzerlerindeki sâ'at, elbise kuşak vesâ'irelerini ahz u gasbetdikden mâ'adâ cümlesini ağızlarından kan gelinceye kadar dipçik ve sopa ile bî-rahmâne darbetdiler ve Hakanoglu Ahmed ile yeğeni İbrahim ve Kaslızâde Ziya ve Kaslızâde Fâik nâm eshâsa köy yolunda tesâdüf edüp cümlesini soyduktan sonra siddetle darb ve Hakanoglu Ahmed'i basından kama ile cerhetdiler. Ve

ertesi günü gelüp köyü yakacaklarını söylediler. Zâten he-
yecânda bulunan ve etrâfda köylerin yağma ve ihrâk edildiğini
ve nüfusunun katli'âma ma'rûz kaldığını işiden ahâlî artık
köyde devâm-ı ikâmete imkân bulamayarak bütün eşyasını
terkle ormanlara firâr etti. İki gün sonra tekrar gelen Yunanlılar
köyü yağma etdikten sonra her yağma etdikleri hâneyi tutuştu-
rarak elli hânedan ibâret olan karyemizi de kâmilan ihrâk eyle-
diler.

İsbu fâci'ât üzerine günlerde[ce] dağlarda saklanarak
Dersa'âdet'e gelebildiğimiz cihetle âtîfet-i seniyye-i Sadâret-
penâhîlerine ilticâ eyleriz. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i ve-
liyyü'l-emrindir.

Fî 10 Mayıs sene [1]337 Gülhâne Misâfirhânesinde Yalo-
va'nın Üvezpınar Karyesi Ahâlîsinden **Sadıkoglu Rasidoğlu
Ahmed** İmza, Birâderi **Yusuf** İmza, Karye İmamı **Kaslızâde İs-
mail Hakkı** İmza, Birâderi **Harun** İmza, Üvezpınarlı **Yama-
noğlu Said bin Ali** İmza (BCA. 272 11 15 60 19)

Sonuç

Yunan kuvvetlerinin ilk olarak 7 Ağustos 1920 tarihinde iş-
gal ettiği Yalova'dan gerek Rum ve Ermeniler gerekse II. İnönü
Savaşı'nı kaybeden Yunanlılar 1 Nisan'dan itibaren Güneydoğu
Marmara'dan çekilmeye başlamışlar, 4 Temmuz'da bir milli
müfreze Karamürsel'e girmiş ve Yalova'ya doğru ilerleyişe geç-
miştir. Yalova 19 Temmuz 1921 tarihinde tamamen kurtarılmış-
tır. Fakat yaklaşık bir yıl süren Yunan işgali yıllarında bildiri-
mizde de belirttiğimiz belge ve raporlardan da açıkça görüldüğü
üzere büyük bir mezalim yaşamıştır. İngiltere'nin desteğindeki
Yunanlılar Wilson İlkeleri'nde yer alan nüfus esasını sağlayabil-
mek ve bölgede çoğunluğu oluşturarak Megali İdea'yı gerçek-
leştirebilmek için toplu kırım ve göçe zorlama girişimlerinde
bulunmuşlardır. İtilaf Devletleri'nin de desteğini alan Yunan
kuvvetleri bölgede yaşayan Ermeniler ve Rumlar ile birlikte ha-
reket ederek binlerce Müslümanın katledilmesi ve köylerin yağ-
malanıp yakılmasına neden olmuşlardır. Yalova bölgesi Milli
Mücadele yıllarında bu nedenlerle demografik ve ekonomik açı-
dan büyük kayıplar yaşamıştır. Bu yıkım Cumhuriyet döne-
minde toparlanacak ve gelişme sağlanacaktır. Özellikle Ata-

türk'ün ayrıca önem verdiği kentlerden bir tanesi olması ve sık sık ziyaretlerde bulunması bu gelişimi arttıracaktır.

Kaynakça

- Akkılıç Yılmaz, **Kurtuluş Savaşı'nda Bursa**, Bursa Kültür Sanat Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 1997.
- Akyol Ahmet, **Anılar ve Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Yalova**, Yalova, 1998.
- Arslan Nebabat, “*Yalova, Gemlik, Orhangazi ve İzmit (Samanlıdağ) Bölgesinde Yaşanan Yunan Mezalimi ve Bölgeye Gönderilen Uluslararası Tahkik Heyetinin Çalışmaları*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi**, S: 22, Erzurum, 2003, s. 303-318.
- Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi - II Anadolu'da Yunan Mezâlimi**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1996.
- Çam Yusuf, **Mübadil Kentler: Türkiye**, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, 2013.
- Çelik Recep, “*Milli Mücadele Dönemi Yalova ve Çevresinde Göçler*”, **Tarih Dergisi**, S: 20 (2009/2), İstanbul, 2010, s. 149- 170.
- Ediz İsmail, **Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Helmreich Paul C., **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, İstanbul, 1996.
- Kaya Mehmet, “*Yalova-Gemlik Bölgeleri ve İzmit Yarımadası'nda Yunan Mezalimine Dair İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu Raporları (12-22 Mayıs 1921)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S; 51, Bahar 2013, s. 563-578.
- Kocaeli Burhaniye Kuvayı Milliye Müfreze Komutanı Rasim Koçal'ın Milli Mücadele Anıları**, (Hazırlayanlar: Cumhur Utku, Hasan Soygüzel, Pınar Tayhan), Akmat Matbaası, Bursa, 2011.
- McCarthy Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Çev: Bile umar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Oğuzoğlu Yusuf, “*Bursa Yöresindeki Osmanlı Ermenilerinin Düşmanlaştırılarak Anarşi ve İsyana Sürüklenmeleri 1878-1922*”, **XV. Türk Tarih Kongresi**, Ankara: 11-15 Eylül 2006, Ayrıbasım, Ankara, 2010, s. 2527-2541.
- Özel Sabahattin, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul, 1987.
- Sofuoğlu Adnan, “*Kurtuluş Savaşı Dönemine Kocaeli-Yalova-İznik Çev-*

resinde Rum ve Ermeni Terörü”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: XVIII, S: 54, 795-814.

Taner Nuri, **Yalova’da Milli Mücadele Günlüğü** 1920-1922, Optima Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Tevetoğlu Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, İkinci Basım, TTK, Ankara, 1991.

Yılmaz Mehmet Serhat, “*Milli Mücadele Yıllarında Karamürsel ve Yalova İskelelerine Askeri Mühimmat Taşıyan Bir Kayıkçı: Çam Hasan Salih Ağazade İsmail Ağâ*”, **Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Cilt: II, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2015, S.1095-1113.

BCA. 272 11 15 60 19

BOA.DH.EUM.AYŞ, 64/20

BOA, HR. İM. 138/48

BOA. HR. SYS. 2611/2

BOA. HR. SYS. 2619/35

BOA. HR. SYS. 2619/45

BOA. HR. SYS. 2620

BOA. HR. SYS. 2620/39

BOA. HR. SYS. 2621/14

BOA. HR. SYS. 2625/16

BOA. DH. KMS. 60-2/55

BOA. HR. SYS. 2620/57

Ali Macid Bey’in Yalova Seyahatine Ait Üçüncü Raporu, OHACM, No. 1,15 Eylül 1921.

Ali Macit Bey’in Yalova Seyahatine Dair Yazdığı Dördüncü Raporu, OHACM, No:2, 15 Ekim 1921.

Mösyö Gehri’nin Raporu, OHACM, No: 1, 15 Eylül 1921.

Yalova Çevresi Ermeni Olayları

Muhsin Sevencan*

I. Giriş

Osmanlı Devleti'nin kendini koruma ve güvenceye alma refleksinin dünya kamuoyunda soykırım iddialarıyla gündeme getirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı uluslararası alanda suçlama kampanyaları düzenlenmesi siyasi hezeyandan başka bir şey değildir.

Her devlet, tehlikelere karşı kendini güvenceye almakla ve halkını korumakla sorumludur. Devlet, Ermenilere karşı silahlı güçleriyle saldırıda bulunmamış, varlığını devam ettirmek için kendisine başkaldıran bu çetelere karşı sivil insanlarımızın öldürülmesine son vermek gayesiyle gereken önlemleri almıştır. Tehlikenin geçtiğini farz ederek tehcirden avdete dönüldüğünde aynı bozguncular ve devlete düşman olan Ermeni isyancılar, bu kez Rum azınlıkların ayrımcı etnik gruplarıyla güçlerini birleştirerek Yunan işgal yıllarında Anadolu'yu kan ve gözyaşına boğmuştur.

Türk milletinin karşı karşıya kaldığı bu acımasız soykırım, ilginçtir ki bize suçlama yönelten ülkelerin bölgede inceleme yapan temsilcileri tarafından kayıtlara geçirilmiştir. Bugün elimizde olan binlerce fotoğraf ve yerle bir edilen Türklere ait yerleşimlerin isimleri Uluslararası Araştırma Kurulu'nun çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır.

Daha doğrusu bizi suçlayan ülkelerin arşivlerinde bizim elimizde olan belgelerin kat be kat fazlası mevcuttur. Durum böyle olunca parlamentolarında ülkemizi suçlayan devletlerin objektif bakış açısından uzakta olduğunu söylemek hiç de zor değil-

---

* Öğretmen, Araştırmacı-yazar, muhsinsevencan@hotmail.com

dir.

Kendi geçmişlerine bakmadan milletimizi soykırımla suçlayan ülkeler, var olma mücadelesi veren Osmanlı devletini, çetelere, isyancılara, katillere, canilere teslim olmaya rıza gösteren bir halde mi görmek istemektedir?

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Yalova ve çevresinde de Ermenilerin terör eylemleri bitmek bilmedi.

Yalova ve çevresinde Ermenilerin devlete başkaldırması, tehdit, avdet, Rum azınlıklarla iş birliği, Yunan işgaliyle Anadolu'yu teslim alacaklarına inanarak hem güvenlik güçlerine hem de sivil halka yapılan saldırıların her türlü belgesi mevcuttur.

Artık günümüzde iddiaların değil, yaşanan olayların belgelerinin göz önüne alınmasını arzu ediyoruz. Ülke siyasetlerini yönlendirmek, seçim kaygıları, siyasi rant elde etmek ve Türk milletine düşmanlık yapma gibi güncel duygularla tarihin hakikatlerini değiştirmeye çalışanların yolu yanlıştır.

Türk milleti, her daim mazlum milletlere merhamet kapısını açmış ve ekmeğini paylaşmıştır. Hiçbir azınlık Türk milletinden gördüğü şefkati inkâr edemez. Ermeniler de tarihleri boyunca en büyük şefkati ve dostluğu Türk milletinden görmüştür.

II. Yalova ve Çevresi Yerleşimleri Ermeni Olaylarına Genel Bakış

Bölgedeki olaylar, Yalova'daki Ermeni köyleriyle Orhangazi ve Karamürsel'e bağlı Ermeni yerleşimlerinde kurulan örgüt ve çetelerin ortak hareketlerine bağlı olarak gelişti. Gemlik civarı Ermeni yerleşimleri de olayların gelişimine bağlı olarak ayrılıkçı Ermeni isyancılara destek vermekten geri durmadı. Örgütsel hareketler, çetecilik ve ayrılıkçı isyan hareketleri bu yerleşimlerin tamamında kurulu teşkilatlar tarafından sistemli bir şekilde yürütüldü. Karamürsel, Yalova, Orhangazi ve Gemlik yerleşimlerinin dağ yolları ve geçitlerle birbirine bağlı olması birlikte hareket etmeyi kolaylaştıran en önemli etkenler arasında sayılabilir.

Karamürsel'e bağlı Merdigöz, Kızderbendi ve Yalakedere köylerinden İznik ve Orhangazi Ermeni köyelerine geçiş yolları olduğu gibi, Laledere ve Çukurbel (Çukurköy) köyelerinin de Or-

hangazi'ye bağlı Ermeni köyleriyle bağlantı yolları vardı. İznik gölü çevresinde başlayan Ermeni yerleşimleri, kuzeye doğru dağlık alana yükseliyor ve arazi oradan da Millet Çiftliği'ne, dolayısıyla Marmara Denizi'ne uzanıyordu. Ermeniler ipek yolu üzerinde, Yunan işgaliyle birlikte başkaldırı olaylarına destek veren Rumlar ise daha ziyade kıyı kesimlerde yerleşti. Kara yolları Ermenilerin kontrolünde, deniz taşımacılığı ise Rumların tekelinde bulunuyordu.

Bölgedeki Ermeni yerleşimler ise şunlardı: Yalova sınırları içerisinde Kılınç Ermeni Mahallesi, Laledere, Çağşak (Şakşak), Çukurköy Ermeni Mahallesi, Kirazlı Ermeni Mahallesi, Sugören (Çengiler) Köyü Ermeni Mahallesi olmak üzere, Karagözyan ve Millet Çiftlik'i ile Marmara Denizi'ne sınırdı. Orhangazi'ye bağlı olanlar; Ortaköy, Yeniköy, Üreğil, Keramet, Benli, Karsak, Ermeni Gürle ve Ermeni Sölöz köyleriyle Yalova sınırından İznik Gölü ve Karsak Boğazı'na uzanıyordu. İsimleri verilen tüm bu Ermeni yerleşimlerinin en uzağına bir uçtan diğerine atlı olarak üç saatte ulaşmak mümkündü.

İsimleri sayılan tüm bu Ermeni köylerinde kurulan çeteler İstanbul'daki Ermeni bozguncuların (Müfsitler) ve Patrikhane'nin yönlendirmesiyle hareket etti. Her ne kadar Orhangazi Ermeni köyleri Bursa'ya bağlı olsa da zor durumlarda Yalova üzerinden İstanbul'la bağlantı kurma konusunda daha fazla imkânlara sahipti.

Avrupa'ya, Ermenistan'a ve Rusya'ya kaçmak isteyen örgüt elemanları Yalova üzerinden İstanbul veya İzmit'e geçiyordu. Bazen de ticaret gemileriyle İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e oradan da Romanya'ya gidiyorlardı. Hatta Yalova ve çevresinde olaylara karışanlar bölgeden kaçıyorlar, başka yerlerde olaylar çıkarmak üzere örgütleniyorlardı.

Adapazarı ve İzmit bölgesinden ayrılıkçı eylemlere destek veren Ermenilerin Yalova'ya geldikleri de tespit edildi.

Ermeni köyleri her iki vilayete bölünmüş gibi gözüktüğünden olayların boyutu da gözden kaçmıştı. Hâlbuki Güney Marmara Kıyıları gayrimüslim tebaanın ayaklandırılmasına en uygun bölgelerden biri olarak seçilmişti. Buna göre nüfus planlaması bakımından Türklerin nüfusu azaltılacak, Ermeni ve Rum nüfusu ise artırılacaktı. Planın gerçekleşmesi için gerekirse başka bölgelerden Rum ve Ermeni getirilecekti. 1895 yılından

itibaren Milli Mücadele sürecine kadar bu plan başarıyla uygulandı.

Batılı ülkeler, Anadolu'daki siyasi emellerine ulaşmak ve ticari gücü ele geçirmek için bu plana hep destek verdi. Siyasi ve ekonomik çıkarlar uğruna Ermeni ve Rumlar bazen etnik özellikleriyle bazen de din bağıyla örgütlenerek uzun yıllar kullanıldı. Osmanlı İmparatorluğu, bu iç karışıklıklara bağlı nedenlerle hem idari yönden hem de ekonomik açıdan baskı altına alındı.

Yalova ve çevresi Yunanlılar tarafından işgal edilince ayrılıkçı Ermeniler büsbütün cesaretlendi ve çeteler kurarak silahlı eylemlere girişti.

Osmanlı devletinin artık yıkıldığını farz edip Yalova ve çevresinde daha doğrusu Güney Marmara'nın bir kısmında Türklere karşı soykırımı başladılar.

Güvenlik zafiyeti yaşayan ve asayişi sağlayamayan hükümet payitahtın hemen yanı başında sadece Yalova ve bağlı yerleşimlerinde 8 bin civarında masum insanın şehit edilmesini engellemeyemedi.

Tehcirden önce saldırgan tavrını sürdüren Ermeniler tehcir sonrası ortalığı savaş alanına çevirdi. Büyük Taarruz başladığında suçluluk duygularıyla birlikte bölgeyi terk ederek ya Avrupa'ya ya da İstanbul'a geçtiler.

İstanbul'da yakalanan suçlulardan bazıları Divan-ı Harb'te yargılandı. Lakin Avrupa ülkelerinin baskısıyla cezalarını çekmeden serbest kaldılar. O günkü mahkeme tutanakları ve ifadeler günümüze ışık tutacak belge olarak bize ulaştı.

Günümüzde Türk milletini soykırımla suçlayan Ermeni diasporası, ABD Temsilciler Meclisi ve bazı batılı ülkeler Türk halkının yaşadığı kara günleri görmezden geldi.

Ermeni meselesini uluslararası siyaset malzemesi yapmaya devam ettiler.

Bu konuda hazırladığım yerel çalışma bu asılsız iddialara cevap niteliğindedir.

III. Birinci Dünya Savaşında Samanlıdağ Çevresinde Ermenilerin Türk Yerleşimlere Saldırması

Balkan Savaşı'ndan sonra, Ermeni cemiyet ve komitelerinin

siyasî faaliyetleri daha da arttı. Ne var ki, Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'nden sonra hızlanan ıslahat meselesini düzenlemeden Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kaldı. Böylece, ıslahat bahanesiyle batılıların müdahalesi ve ayrılıkçı Ermenilerin gayretleriyle ortaya atılan suni “Ermeni Meselesi”, savaş sırasında yerini, bu defa ayrılıkçı ve yönlendirilmiş Ermenilerin başrolünü oynadığı “Ermeni Katliamı”na bıraktı. Ermeni Tarihçi Keğam Kerovpyan diyor ki:

“...Osmanlı Ermenilerinin büyük çoğunluğu, Osmanlı Devleti'nin geleceğine olan inancını sürdürüyordu. Ancak bazıları, mevcut kargaşa ortamında can ve mal güvenliğinden endişe duyduğunu ifade ederken, buna kültürel otonomi gibi taleplerini de ekliyordu. Küçük bir azınlık ise bağımsızlık kazanmanın peşindeydi. Büyük devletlerin de çabaları sonucunda, kadim Türk- Ermeni dostluğu yerini yavaş yavaş güvensizlik ortamına bıraktı. Ermeni literatürüne Medz Yegern (Büyük Felâket) olarak geçen olaylar zinciri başladı.”¹

Bu konuda, tarihi olayları kısaca görmeden önce, Prof. Dr. Erich Feigl'in görüşünü de hatırlamakta yarar var:

“...Osmanlı Ermenilerinin suskun çoğunluğu, ihtilâlcı cengâverlerin çılgınca plânlarına ve misyonerlerin romantik görüşlerine karşı zamanında direnebilseydiler, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan pek çok Ermeni'nin ve daha fazla sayıda Müslüman'ın acı çekmesi önlenmiş olurdu. Ama ne yazık ki pek çok kişi, bir avuç insanın çılgınca düşüncelerinin ceremesini çekmek zorunda kaldı.”²

Birinci Dünya Savaşı başlayıp, Osmanlı Devleti daha savaşa girmeden önce, Ermeni komiteleri ve Patrikhane, Osmanlı'nın taraf olduğu takdirde ona karşı izleyeceği politikayı belirlemek üzere bir araya geldiler. İstanbul Galata'daki Ermeni Büyük Merkez Okulu'nda Patrikhane görevlilerinin başkanlığında Taşnaksyun, Hınçak ve diğer komitelerin temsilcilerinden oluşan Birleşik Ermeni Kongresi, “Ermenilerin Osmanlı Hükümeti'ne sadık kalmaları, askeri görevlerini yapmaları, dış tesirlere kapılmamalarını” önerdi. Ancak, 1914 Haziran'ında Erzurum'da doğu eyaletleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden gelen

¹ Keğam Kerovpyan, Mitolojik Ermeni Tarihi, Aras Yayınları, İstanbul, 2003.

² Erich Feigl, Bir Terör Efsanesi, Milliyet yayınları, İstanbul, Sayfa 114

temsilcilerin katılımıyla toplanan Sekizinci Taşnaksuyun Kongresi'nde ise, "İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet durumunda kalma ve onunla şiddetle mücadele etme" kararı alındı.³

Savaş başlar başlamaz, herkes kendince bir hesap içine girdi. İtilâf Devletleri, hem içerideki, hem dışarıdaki Ermenileri silahlandırıp bağımsızlık vaat ederek Osmanlı Devleti'ni kısa sürede saf dışı bırakmak için faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Rus Çarı 2'nci Nikolas'ın Ermenilere hitaben yayınladığı beyannamede şunlar yazılıdır:

"...Ermeniler, birçoğunuzun altında ezildiği ve ezilmeye devam ettiği beş asırlık istibdattan sonra hürriyete sahip olacağınız saat geldi. Ermeniler, Çarlar hükümetleri altında kan kardeşlerinize birleşerek nihayet hürriyet ve adalet nimetlerine kavuşacaksınız."⁴ Evet, bu ifadeler Rus Çarı 2'nci Nikolas'ın... Oysa ihtilâl sonrasında bu ifade Lenin'in ağzında şöyle bir şekil almıştı:

"...Ermeniler ve ihtilalci komiteler, oyunda gerekli olan ahmaklardır."

Maalesef bu oyunda, Rusya, Ermenileri sadece propaganda yoluyla desteklemekle kalmadı. Onlara silâh ve cephane de temin etti.

Osmanlı Hükümeti, 3 Ağustos 1914 günü, seferberlik ilân etti. Aynı gün, Hınçak ve Ramgavar gibi komite merkezlerinden Osmanlı topraklarındaki şubelere şu talimat verildi:

"...Rus ordusu sınırdan ilerlerken Osmanlı askeri geri çekilirse, her tarafta birden eldeki vasıtalarla isyan edilecek. Osmanlı ordusu, iki ateş arasında bırakılacak. Binalar ve resmi müesseseler bombalanacak, yakılacak, hükümet kuvvetleri bölgede meşgul edilecek, ikmal kabileleri vurulacaktır."⁵

Doğuda ilk isyan, seferberliğin ilân edilmesinden hemen sonra, Zeytun'da çıktı. Çeşitli istekler ileri süren Ermeniler, olumsuz yanıt alınca ayaklandılar ve katliamlara başladılar. Zeytun'dan sonra ayaklanmalar, Maraş, Kayseri, Bayburt, Bitlis, Sivas, Erzurum, Trabzon, Van gibi savaştan ordunun lojistik des-

³ Mim Kemal Öke, Ermeni Sorunu, Sayfa 101.

⁴ Azmi Süslü, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Sayfa 66

⁵ Mim Kemal Öke, Ermeni Sorunu, Sayfa 102; Ermeni Komitelerinin Âmâl... Sayfa 96-97. Gerek Erzurum toplantısı ve gerek diğer hazırlıklar için bkz: Ek No.2.

tek merkezi konumunda olan stratejik şehirlerde süratle gelişti.

Marmara Bölgesi doğusu da Ruslar için çok stratejik bir bölgeydi. Bunun için Ruslar, Doğu Anadolu'da kendi amaçları için kullandıkları Ermeni komitecileri, bu bölgede de kullandılar. Bu bölge, başlangıçta, Çanakkale Muharebeleri ile birlikte koordineli olarak kullanılacaktı.

İngiliz ve Fransız donanması, Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçmek teşebbüsünde bulunurken, Ruslar da İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına çıkaracakları birliklerle, Boğaz girişini kontrol edecekler, daha sonra da Rus donanması İstanbul Boğazı'na girecek ve İstanbul'u ele geçirecekti. Harekâtın bu safhasında, cephe gerisinde Ermeni komiteciler, Türk birliklerinin gerisinde olay çıkartacaklar, birliklerin ikmal yollarını kesecekler ve Türk birliklerinin savunma düzenini bozacaklardı.

Böylece Ermeni komiteciler, Rusların Ereğli'yi bombalamaları üzerine taşkınlıklarını arttırarak Rusların karaya asker çıkaracakları ve bölgede tek Türk bırakmayacaklarını propaganda etmeye başladılar. Düşman lehine casusluk yapmaya giriştiler. Bu gelişme üzerine, Osmanlı Hükümeti, Adapazarı ve İzmit'te büyük bir soruşturma başlattı. Yapılan aramalarda binlerce bomba, silâh, bomba yapımında kullanılan malzeme ve Jandarma kıyafetleri buldu.

Yalova'ya bağlı Çengiler (Sugören) köyünde de pek çok silah ve malzeme bulundu. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayınlarından olan "Ermeni Komitelelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri" isimli eserde, Çengiler (Sugören) köyünde ele geçirilen silâh ve mühimmatın fotoğrafı ve fotoğraf altı açıklaması şu şekildedir:

"Bursa'nın Çengiler⁶ köyünde yakalanan Ermeni eşkıyası ile ele geçirilen bir top, ateşli ve kesici silâhlar, üniformalar"⁷

⁶ O dönemde Bursa'nın Orhangazi ilçesine bağlı köyün günümüzdeki adı Sugören'dir. Cumhuriyet döneminde Yalova'ya bağlanmıştır. Ermeni köyü olan Çengiler'de küçük bir mahalle halinde yaşayan Türkmenler de bulunmaktaydı. Kayıtlarda işgalle birlikte öldürüldükleri belirtilen Çengiler köyü Türkmenlerinden sağ kalanların olup olmadığı ve sonlarının ne olduğu belirlenmemiştir. 1924 sonrası mübadil olarak gelen göçmenler bu köye yerleşmişleridir.

⁷ Ermeni Komitelelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri, Atase yayını, Ankara, 2003, Belge No: 74.

Ermeni olaylarının soruşturmalarında bu köyde bomba imalathanelerinin olduğu belirlendi. Çengiler, Ermeni çetecilerinin Orhangazi'ye bağlı Cedit (Yeniköy) nahiyesinden sonra en fazla barındıkları ve korundukları yerleşimdir. Yapılan aramada, ayrıca, Ermeni komitecilerin ihtilâl hareketlerini destekleyen ideolojik belgeler ele geçirildi.

Bir olaya bağlı olarak tutuklanan komite reisleri, Rus askerinin Sakarya bölgesine varır varmaz bölgede karışıklıklar çıkaracaklarını ve Osmanlı ordusunun direncini kırmak için silahlı harekete girişeceklerini itiraf ettiler. Ermeni komitecilerin, Ruslar tarafından Karadeniz'e, Sakarya Nehri'nin ağzına asker çıkarıldığı zaman, elde edilen silâhları asker bulunan yerlerde kullanacaklar, katliam yapılacak, asker elbiselerini giyip, asker kılgına girerek orduyu arkadan vurmaya kalkışacakları anlaşıldı.⁸ Yine bu itiraflardan: Komite reislerinin, çetelerini Bahçecik ve Yalova üzerinden Bursa'ya doğru yaydıkları, bilahare İzmit'teki işçi gurupları ile birleşerek 60- 70 kişilik çeteler kurdukları ve bunlarla Müslüman halka saldırdıkları gerçeği ortaya çıktı. Terör olayları, İzmit'ten sonra aynı şekilde Bursa ve çevresine yayılmıştı. Bu isyan hareketlerinin merkezi olarak da İzmit ile dolaylı ve özellikle Ermeşe ve Bahçecik seçilmişti. Diğer taraftan İstanbul'da Taşnaksutyun'u ve onun yayın organı Azadnamd'ı yaşatan İzmit, Adapazarı, Bursa ile çevresi idi.⁹

Birleşik Ermeni Kongresi'nde alınan kararlar gereği Güney Marmara Kıyılarının Ermeni halkı ayrılıkçı gurupları eylemlerini devletin girmiş olduğu savaş ortamından istifade ile kararlı bir şekilde yaymaya çalıştı. Bu planlamalara bağlı olarak bölgedeki eylem sayıları hızla arttı. İzmit Mutasarrıfı, 16 Mart 1915 tarihinde bu tür olayları gerçekleştiren eylemci gurupları İçişleri Bakanlığı'na rapor etti.

“Telgrafname

⁸ Mehmed Hocoğlu, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul, 1976, s. 577

⁹ Adnan Sofuoğlu, “Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli- Yalova- İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. XVIII. Sayı 54, s. 795-814; Alpay Kabacalı; Talat Paşa'nın Anıları, İstanbul 2000, s. 72-73; Gültekin Ural; Ermeni Dosyası, İstanbul, 1998, s. 314-316; H. Erdoğan Cengiz; Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, Ankara 1983 s. 294.

İçişleri Bakanlığı Makamına

Şifre, Tarih: 16 Mart 1915, Çıkışı: İzmit, No: 169, Kelime: 20/118, Saat: Sabah 03.00

Dağa kaldırılmış yoktur. Yalnız kahvedekilerden saat sekizde Kiragoskor isminde birinin de “elli -yüz yetmiş” lirası alındığı, suça cesaret edenlerin tamamen Ermeni oldukları anlaşılmıştır. Takip sonucu bunlardan Gacık'lı¹⁰ Manuk Kel Hacı Boğos'un tutulduğu gibi ikisinin ise Kalagöz ve Yanakları olduğu anlaşılan cümlesi Ermeni olan beş kişi de yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir. Suçluların arkadaşlarından ve Bursa'nın Orhangazi kazasından olan ikisinin yakalandıkları da mahalline bildirilmiştir. 16 Mart 1915 tarihli ve beş numaralı dilekçe ile keyfiyeti arz edilmiş idi. 16 Mart 1915, Mutasarrıf Mazhar”¹¹

Osmanlı Devleti, 1914-1918 yılları arası Kafkasya Cephesi'nde Rusya'ya, Sina ve Filistin Cephesi'nde İngiltere'ye, Irak Cephesi'nde İngiltere'ye ve Çanakkale Cephesi'nde (1915) İngiltere, Fransa ve Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu) güçlerine karşı dört ayrı cephede savaş veriyordu. Eli silah tutan herkes cepheye giderken cephe gerisi güvenlik endişe verici boyutlara ulaştı.

Özellikle Ermeniler Anadolu'nun her tarafında savunmasız kalan Türk yerleşimlere savaş ilan etmişçesine saldırmaya başladı. Osmanlı Devleti seferberlik ilan etmişken Ermeniler ya düşman ordulara destek verdiler ya da yaşadıkları bölgeyi savaş alanına çevirdiler. Dört cephede savaş veren Osmanlı Devleti, hoşgörüden anlamayan, kanunları hiçe sayan, devleti kargaşaya sürükleyen Ermeni azınlıklara karşı önlem almak zorunda kaldı. Cephe gerisinin güvenliğini sağlamak için alınacak kansız ve silahsız bir uygulama olan “tehcir” yani devlete karşı gelenlerin yer değiştirmesi önlemi kabinede kabul edilmeden önce Ermeni halkını ayaklanmaya yönlendirici unsurların önüne geçilmeye çalışıldı. Bu önlemler, yaygınlaşan Ermeni etnik ayrımcılığının taraftarlarının aşırı tepkisine deden oldu.

¹⁰ Gacık, Yalova'nın Çiftlikköy ilçesine bağlı bir köydür. 1830 yılı nüfus kayıtlarında ve 1840 yılları Temettuat bilgilerinde köyde gayrimüslim unsur belirtilmemiştir. Kayıtlarda 51 hane Müslüman olduğu yazılıdır. Olayda ismi geçen Ermeni eylemcilerin büyük olasılıkla komşu Ermeni köye bağlı olan Laledere köyü ikametgâhında olduğu ihtimal dâhilindedir.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR./ 465-48/ 1331.Ma.3.

06 Eylül 1914 tarihinde, Ermenilerin kalabalık olduğu illere birer şifre genelge gönderilerek Ermeni siyasal parti başkanları ve elebaşlarının hareketlerinin sürekli kontrol altında tutulması emri verildi.

Başkomutanlık 25 Şubat 1915 tarihinde bütün birliklere bir emir daha göndererek olaylar karşısında gerekli önlemlerin alınmasını istedi. 18 Nisan 1915 tarihinde Osmanlı Hükümeti'nin aldığı önlemlerden bazıları şöyledir:

1- Ermenilerden 16-55 yaş arasında olanlar yurt dışına çıkmayacak, yurt dışında ise ülkeye giremeyecek.

2- Ermeniler, haberleşmelerini Türkçe yapacak.¹²

3- Yeni okullar açılmayacak ve Ermeni çocukları devletin resmi okullarında eğitim görecektir.

4- İllerde çıkan Ermenice gazeteler kapatılacak.¹³

¹² Prof. Dr. Yavuz Ercan, a.g.e, s. 57-58

¹³ Osmanlı imparatorluğu içinde bulunan azınlıkların ana dillerinde eğitim yapması, haberleşme ve yayınlarını kendi dilleriyle sağlamaları devletin bütünlüğüne zarar verici sonuçlar doğurdu. Konunun önemine bağlı olarak Kurtuluş savaşı yıllarında benzeri uygulamalar yapıldı. Ermenice ve diğer dillerde basılan gazeteler, azınlıkların devlete karşı ayaklanması için propaganda yapmaktan geri durmadı. 1915 yılında başkomutanlık önlem alma yoluna gitti. Aynı şekilde kendi dillerinde yayın yapan gazetelerin ülke bütünlüğüne verdiği zararını M. Kemal Atatürk'te gördü ve 1920 yılında Heyet-i Temsiliye adına bir genelge yayınladı. Milli Mücadele döneminde Ermeni ve Rumları teşvik edici ve cesaretlendirici haber yapan gazete ve dergilerin bölgeye girişlerinin engellenmesi konusunda çalışmalar başladı. Bölgedeki azınlıkların basın yoluyla ayaklanmaya teşvik edilmesinin önüne geçilmesi için sansür uygulaması başlatıldı. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Bursa'ya gelen İstanbul gazetelerinden ve yayınladıkları haberlerden rahatsız olduğunu ifadeyle Bursa 56. Fırka Kumandanlığı'na 12.04.1920 tarihinde bir şifre telgraf gönderdi. "Bursa 56. Fırka Kumandanlığı'na, Şifre Telgraf, 12.04.1920. İstanbul Matbuatı'nın gerek posta ile ve gerek posta dağıtıcıları ve gerek bayiler için elden Bursa'ya gelenlerinin askeri bir kontrol tesisi ile incelenmesi, güvenli olmayanlarının ise yasaklanması, bölgeye sokulmalarının ve yayılmalarının engellenmesi, yayınlaşmalarının önlenmesi ümit ve rica edilir. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal." (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart, Haziran, Eylül, Aralık Sayıları, yıl 6, sayı 19, Mart 1957, E.U Basımevi Ankara, vesika numarası 472.) Heyet-i Temsiliye adına genelge yayınlayan Mustafa Kemal, yabancı ve işbirlikçi basının çıkarmış olduğu uydurma haberlere karşı tepki gösterilmesini ve Anadolu Ajansı vasıtasıyla doğru haber ve gelişmelerin duyurulmasını istedi. Aynı ayın 20. günü başka bir genelgeyle payitaht basınına da sansür uygulanmasını Rumca gazetelerin okunmasının en-

Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın tehcir öncesi bütün birliklere gönderdiği genelge şöyledir:

“Hınçak, Taşnak ve benzeri komitelerin gerek başkentte ve gerek illerde bulunan şubelerinin derhal kapatılmaları ile belgelerine kesinlikle kaybolmayacak bir biçimde, el konulması ve komitelerin başkan ve ileri gelenlerinden hükümetçe tanınan fanatik kişilerle, önemli ve zararlı Ermenilerin hemen tutuklanması ve buldukları yerlere devam ve oturmalarında sakınca görülenlerin uygun görülecek yerlerde silah aramasına başlanması ve gerekenlerin derhal Divan-ı Harb'e verilmesi hükümetçe kararlaştırılmış olduğundan bu konuda sivil memurlarla işbirliğinde bulunulması ve onlar tarafından istenilecek her türlü yardımın hemen yerine getirilmesi önemle rica olunur. Başkomutan Vekili Enver.¹⁴

Alınan bu önlemler de sonuç vermedi. İleride belgeleriyle göreceğimiz üzere olaylar daha da şiddetlendi. Bunca belgede ele aldığımız Ermeni ve Rum ayrılıkçı hareketlerinin birçok cep hede savaşa giren Osmanlı Devleti için tehlike arz ettiği apaçık bir durumdu. Türklere ait yerleşimlerde eli silah tutanlar cep heye koşarken geride bıraktıkları aile ve köyleri savunmasız kaldı. Askeri önlem açısından olaylara karışan, casusluk yapan ve örgütler kurarak savunmasız Türk halkına saldırıp devlete karşı suç işleyenlerin silahlarının alınması ve mahkemeye çıkarılması gibi hukuki bir karara saygı duyulması bekleniyordu. Devletin bu hukuki çerçevede aldığı karara, tam aksine azınlıklar ve batılı ülkeler karşı çıkararak karışıklığın daha da artmasına sebep oldu. İçinden çıkılmaz bu durum, alınması gereken önlemlerin tehcire dönüşmesi sürecinin hukuki gerekçelerini doğurdu.

IV. Ermeniler Tarafından İşlenen Suçlar

1- 23 Mayıs 1919 tarihinde önemli miktarda hayvan hırsızlıkları. Göçmenlerin eşyalarını el koyup gasp etmek ve Bahçecik'de İslam göçmenlerin hanelerine gece vakti girmek ve bu

---

gellemesini açıkladı. Hatta Bursa'da bir matbuat kurulmasına öncülük etti. Anadolu Ajansı'nın günlük yayınlarının İstanbul'a gönderilmesini istedi.

¹⁴ Prof. Dr. Yavuz Ercan, a.g.e, s. 63.

olaylara bağılı olarak yaralama durumları. Ezcümle bir jandarma ile bir kadının yaralanmaları ve Hacı Burhan'ın kulaklarının kesilmesi durumu. İzmit kasabası dâhilindeki özel bir durum olması sebebiyle raporda bahsedilmiştir.

2- Geyve'nin Melekşe köyünden Hafız Halil Efendi, Mıhçılar gayrimüslim köyünden Ermeni Benam Sahak Vahan ve meçhul çete arkadaşları tarafından bir yol bağında öldürülmüş, bu olay sırasında birçok köylüler soyulmuştur. Bahsi geçen suçlular halen firardadır.

3- Ermeşe'nin Aşırılar köyü Ermeşeli Ohannes Oğlu Sanen, Arvas Oğlu Karinin, Ohannes Oğlu Âşur taraflarından basılmış ve bunlar yakalanmışlardır. 21.3. 1919.

4- Geyve'nin Akhisar nahiyesinin Tepe köyü, Lazlarla ortak hareket eden Ermeniler tarafından basılmış fakat hüviyetleri tespit edilememiştir.

5- Uzuntarla nahiyesinin Uzunlar değirmeni basılmış ve köylülerin zahireleriyle paraları alınmış, suçluların Ermeşe'nin Pir Ahmet namındaki Ermeni köyünde Mıgırdıç ve Korucu Ohannes ve diğer iki arkadaşı olduğu anlaşılarak iki evvelkiler yakalanmış ve adli makamlara teslim edilmişlerdir. 4/5. 5. 1919

6- Adapazar Karaağaç mevkiinden köylerine gitmekte olan şahıslar yanında bulunan Yörükler köylü Musa öldürülmüş ve diğerleri soyulmuştur. Suçlular Ermenilerden oluşan grup olup bunlardan yalnız Arakel namında şahıs mahalli polisçe elde edilmiştir. 5.5.1919

7- Derbend nahiyesinin Köshice köyü civarından gelmekte olan Hacı Ahmet Oğlu Ali, Ermeşe Ermenileri tarafından soyulmuştur. Suçluların Ermeşeli Ohannes Oğlu Madanyan ile meçhul üç arkadaşı olduğu anlaşılmış ise de yakalanamamışlardır. 25.5.1919

8- İzmit'in Sarıcalar köyünde ve koyun sahiplerinden Hüseyin Ağa, Gündüz köyü civarında bir Ermeni çetesi tarafından tutularak paraları ve silahları elinden alınmış olup faillerin hüviyeti belirlenememiştir.

9-Bahçecik'e yakın bir Ermeni hanında bulunan Ali Oğlu Ziver ile eşi aynı gecede öldürülmüştür. Ve bu handa bulunan iki hizmetkârın da yine aynı gecede ortadan kaybolduğu tespit edilmiştir. Bilahare hizmetkârların cesetleri de Yeniköy altında bulundu. Polis araştırması olumlu bir sonuç vermemiştir. Öl-

dürme olayının Ermeniler tarafından yapıldığı Lazlar tarafından ifade edilmekte olup her iki cemaat arasında bu hususta tartışmalar dahi çıktığı alınan haberler arasındadır. Olayın Lazlar üzerinde pek derin tesirler bıraktığı anlaşılmakta ise de mahalli polis şu ana kadar suçluları bulmada başarılı olamamıştır. Olay gasp ve hırsızlık için yapılmıştır. Ölenlerin (700) yedi yüz lirahık eşyaları alınıp gasp edilmiştir.

4.7.1919- 23.7.1335
(imza-mühür)¹⁵

V. Ermeni Komitelerin Bölge Üzerindeki Baskıları

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir'e asker çıkardı. Yunan işgali, Anadolu içlerine doğru ilerledikçe Rum azınlıklar eylem durumuna geçti. Bu süreçte Marmara Havzası'nda Yunan gemileri görülmeye başlandı.

"Telgrafname

İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey Efendi Hazretleri'ne

18 Haziran 1919 numaralı yazının eki.

Yunan subaylarının kumandasında bu bölgeye bir vapur Rum göçmeni yerleştirmek vazifesiyle Marmara havzasında dolaşması yani şimdi Mudanya kaymakamlığından şifreden öğrendim. Konu hakkında araştırma yapıldı. Bu vapur veya hut diğerleri böyle bir teşebbüste bulunması halinde silahla karşılıklı bulunacağım. Ancak makamlarınız tarafından ve siyasi vasıtalarla girişimlerde bulunulması görüşünüze bağlıdır. Gerek bu haline gerekse bu sahil Rumların fertleri üzerinde yürüttüğüm vazifemde gördüğüm şüpheli durum ve belirtilerde her halde geri dönüş kararından vazgeçtim. Gemlik havalisinin durumlarına vakıf olan ve sonradan görevinden alınan Gemlik kaymakamı Faiz Bey'in acilen Gemlik'e iadesini rica ederim.

Bursa Valisi"¹⁶

Daha önce Gemlik ve civarında olaylara karışan Arnavut çeteleri bu kez Yalova'da olaylar çıkarmaya başladı. İngiliz subayları bölgede faaliyet yürüten çete liderleriyle görüşmeler yaptı.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. KMS/50-2-30/1337-ZA-1

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR/ 634-110-3/ 1335.H.19.

Ortada bir devlet ve onu yöneten bir hükümet varken, terör ve adi suç örgütlerini muhatap almanın sebepleri Ermeni meselesi içinde değerlendirilecek önemli bir konudur.

Bir başka önemli nokta ise Akköylü İbo olarak tanınan İbrahim Ağa'nın Yalova ve çevresinin güvenliğini sağlamada İngilizlerle anlaşma yapmasıydı. Aynı zamanda devlet yetkilileriyle de bağlantı kuran İbo, her iki gücü de arkasına alarak Yunan işgal sürecine kadar çevre yerleşimlerin emniyet ve güvenliğinden sorumlu kişi oldu. Yalova kaymakamı Tevfik Bey olayları kontrol altına almada başarılı olamadı. 23 Ağustos 1919 yılında İçişleri Bakanlığı'nın ilk raporundan bir ay sonra Tevfik Bey görevden azledildi ve yerine Aydın Polis Müdürü Cemil Bey kaymakam olarak atandı.¹⁷

“İçişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü

İzmit Mutasarrıflığı'na

Şifre

Tarih: 23 Ağustos 1919

Yalova'da asayiş bir vakitten beri boşlanmış olup “seksen” kişilik bir Arnavut çetesinin o cihetlerde dolaşmakta bulunduğu ve eşkıyanın takip ve tazyik olundukça Nurettin Bey'in çiftliğine sığındıkları, bir İngiliz bandırası çekerek güvenlik görevlilerinin müdahalesinden kurtulmakta buldukları, orada ikamet eden Pehlivan Kadri ve İbrahim diğer namı İbo, Hamamlar civarının güvenliğini bizzat sağlayıp bahsi geçen eşkıyanın temizlenmesi hususunda bunlardan pek ziyade faydalanılabileceği yazılı olarak haber verildi. Kaymakamın vazifesini yerine getiremeyecek derecede aciz olduğu anlaşılmış olduğundan, yerine diğerinin tayini daha uygun olacaktır. Bu eşkıyaların takip ve temizlenmesi için gerekli durum ve mahalle göre lâzım gelen önlemlerin alınması ve neticesinin yazılı olarak açıklanması bakanlığın özel isteklerindedir.”¹⁸

Günümüzde Türk Milleti'ne yöneltilen suçlamalar tarihi seyrinden çıkıp uluslararası siyaset zeminine oturmuş ve etnik ayrımcılık peşinde koşanların slogan malzemesi haline gelmiştir. Bu amaçla yüzlerce kitap, binlerce resmi belge arasından seçtiklerimle Yalova çevresinde Ermeni ve Rum azınlıkların is-

¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR/103-191/22.Z.1337

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. KMS/55-1-26/1337.ZA.26

yan girişimleri, Yunan işgali ve sürecin nasıl Türk halkına yapılan soykırımı dönüştüğünü kronolojik sıralamayla anlatmaya çalıştım. Şüphesiz arşivlerimizde bu konuyla ilgili okunmamış ve kamuoyunun bilgisine sunulmayı bekleyen daha binlerce belge bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kendini koruma ve güvenceye alma refleksinin dünya kamuoyunda soykırım iddialarıyla gündeme getirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı uluslararası alanda suçlama kampanyaları düzenlenmesi siyasi hezeyandan başka bir şey değildir.

Her devlet, tehlikelere karşı kendini güvenceye almakla ve halkını korumakla sorumludur. Devlet, Ermenilere karşı silahlı güçleriyle saldırıda bulunmamış, varlığını devam ettirmek için kendisine başkaldıran bu çetelere karşı sivil insanlarımızın öldürülmesine son vermek gayesiyle gereken önlemleri almıştır. Tehlikenin geçtiğini farz ederek tehcirden avdete dönüldüğünde aynı bozguncular ve devlete düşman olan Ermeni isyancılar, bu kez Rum azınlıkların ayrımcı etnik gruplarıyla güçlerini birleştirerek Yunan işgal yıllarında Anadolu'yu kan ve gözyaşına boğmuştur.

Türk milletinin karşı karşıya kaldığı bu acımasız soykırım, ilginçtir ki bize suçlama yöneltten ülkelerin bölgede inceleme yapan temsilcileri tarafından kayıtlara geçirilmiştir. Bugün elimizde olan binlerce fotoğraf ve yerle bir edilen Türklere ait yerleşimlerin isimleri Uluslararası Araştırma Kurulu'nun çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır.

Daha doğrusu bizi suçlayan ülkelerin arşivlerinde bizim elimizde olan belgelerin kat be kat fazlası mevcuttur. Durum böyle olunca parlamentolarında ülkemizi suçlayan devletlerin objektif bakış açısından uzakta olduğunu söylemek hiç de zor değildir.

Kendi geçmişlerine bakmadan milletimizi soykırımla suçlayan ülkeler, var olma mücadelesi veren Osmanlı devletini, çetelere, isyancılara, katillere, canilere teslim olmaya rıza gösteren bir halde mi görmek istemektedir?

Çalışmamız, her yıl sözde Ermeni soykırım iddiası yarışına giren parlamentolara cevap olması gayesiyle kronolojik bir sıralamayla belgesel olarak düzenlenmiştir.

Yalova ve çevresinde Ermenilerin devlete başkaldırması, teh-

cir, avdet, Rum azınlıklarla iş birliği, Yunan işgaliyle Anadolu'yu teslim alacaklarına inanarak hem güvenlik güçlerine hem de sivil halka yapılan saldırılar belgeleriyle okuyucumuza sunulmuştur.

Artık günümüzde iddiaların değil, yaşanan olayların belgelerinin göz önüne alınmasını arzu ediyoruz. Ülke siyasetlerini yönlendirmek, seçim kaygıları, siyasi rant elde etmek ve Türk milletine düşmanlık yapma gibi güncel duygularla tarihin hakikatlerini değiştirmeye çalışanların yolu yanlıştır.

Türk milleti, her daim mazlum milletlere merhamet kapısını açmış ve ekmeğini paylaşmıştır. Hiçbir azınlık Türk milletinden gördüğü şefkati inkâr edemez. Ermeniler de tarihleri boyunca en büyük şefkati ve dostluğu Türk milletinden görmüştür.

Eserimin en önemli yönü tüm belgelerin günümüz Türkçesi'ne aktarılarak verilmiş olmasıdır. Bu yerel çalışmanın milletimize yöneltilen suçlamaların haksız bir iddia olduğuna en güzel belgeli örneklerden biri olmasını temenni ediyorum.

VI. Kurtuluş Savaşı Sırasında Yalova ve Çevresinde Ermeni ve Rum Azınlıkların Katıldığı Olaylar

Birinci Dünya Savaşı başlarken, İngiltere, Fransa, Rusya ve Yunanistan'ın Osmanlı topraklarında gizli- açık birtakım emelleri vardı. Mondros Ateşkesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanması ve Osmanlı topraklarının yer yer işgal edilmesiyle birlikte, bu emelleri ortaya çıktı.

Örneğin, Yunanlıların amacı: Megalo İdea, yani Büyük Ülkü'yü gerçekleştirmektir. Trakya, Girit, Kıbrıs, Adalar gibi Batı Anadolu'da, yani kuzeyde İzmit'in doğusundan, güneyde Antalya doğusuna çekilecek bir hattın batısında kalan, içinde Yalova'nın da bulunduğu bölge, bu Megalo İdea hudutları içindeydi. Yunanlılar, Batı Anadolu'da ileride yapılacak bir plebisitte, Rum halkını ekseriyet gösterebilmeyi ve bu bölgenin kendi hâkimiyetlerine geçmesini istiyorlardı. Bu amaçla, önce yöre halkını kazanabilmek için onlara iyi davrandılar. Ama bu sürekliliği olmadı.

İngilizlerin bölgeyle ilgili amacı ise Yunanlılardan farklıydı. İngilizler, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın her iki yakasını elinde bulundurarak, burada yerleşip dünya denizlerindeki üs-

tünlüğünü sağlamak, Anadolu'dan gelecek tehlikeden korunmak için de boğazların doğusunda bir tampon bölge kurmayı amaçlıyorlardı. Ayrıca Anadolu'da, kendi güdümleri dışında güçlü bir yönetim de İngilizlerin hiç istemediği bir şeydi. İngiliz emperyalizmi, bu amaçla, yaşam alanı olarak seçtiği bölgedeki her türlü parçalayıcı öğeyi kullanmaktan kaçınmadı. İstanbul yönetimini millî mücadelenin karşısına dikti. Millî mücadelenin de Padişah ve Halife'ye karşı olduğu yolunda propaganda yaptı. Öteden beri, dinine son derece bağlı olan Türk Milleti, "din elden gidiyor" çığıklarıyla en can alıcı yönünden aldatılmıştı. Aynı silâh her fırsatta kullanıldı. Bu da doğaldır ki, büyük felâketler doğurdu.

İngiltere etnik, dinî ve mezhepsel öğelerden de yararlandı. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı, İngiliz emperyalizmine malzeme veriyordu. Bu durumdan istifade etmek isteyen İngiltere, Rum, Ermeni, Süryani, Nasturi ve Kafkas kökenli bazı etnik grupları ayırmaya yöneldi. Tabii bu arada, halifelik makamına manevî bakımdan bağlı olduklarını söylemekle birlikte, Yunan ordusuna katılmayı, millî ve hayatî çıkarlarından sayan etnik kökenli bir gurup da oldu. Bunların arasında yayınlanan bildirgeyi imzalayanların arasında Yalova-Karamürsel delegesinin de bulunduğunu unutmamak gerekir.¹⁹

Prof.Dr. Justin Mc Carthy'in bu konudaki tespiti çok ilgi çekicidir, der ki:

"...Yunanlıların Anadolu seferinin en tuhaf yanlarından biri, bazı etnik gurupların bir bölümünün Yunan ordusuyla iş birliği içinde talancı olarak gösterilmesi idi."²⁰

İngilizlerin millî mücadeleye karşı kullandıkları bir diğer unsur da Birinci Dünya Savaşı sırasında ele geçirdiği Türk esirleriydi. Propagandaya tabi tutulacak esirlerin Anadolu'ya sokulması ve böylece bozgunculuk yapması kararlaştırıldıktan sonra, esir kamplarına özel heyetler gönderildi. Bu heyetler, esirlere, memleketlerine döndüklerinde Kuvay-ı Millîye'ye katılmayıp, Padişah'a bağlı kalacaklarına dair söz verip imza atarlarsa serbest bırakılacaklarını vaat ettiler. Propaganda sırasında da özel-

¹⁹ TİH, VI ncı Cilt, İstiklal Harbi'nde Ayaklanmalar, Ek-7

²⁰ Justin McCarty, Ölüm ve Sürgün, Sayfa 321

likle din adamlarından yararlandılar. Böylece beyinleri yıkanan ve Kuvay-ı Milliye'ye karşı yetiştirilen 700 esir, Bursa civarına dağılmak üzere, Mudanya'ya çıkarıldı. Milli Mücadele süresince şüphesiz Yunanlılara yardım edenler ve işbirlikçileri de vardı.

Her şey apaçık belli oluyordu; emperyalist güçler, emellerine ulaşmak için sahip oldukları kuvvetleri kullanmaktan çok, Türk Milleti'ni birbirleriyle çarpıştırmayı plânlamışlardı. Onlara göre, Türk Milleti içeride birbirleriyle vuruşa vuruşa çöküp dağılacaktı.

Bu sırada Samanlı Dağ Yarımadası yerleşimleri nüfus yapısı da tam emperyalistlerin istediği şekildeydi. Bölgede çok sayıda Rum ve Ermeni köyü vardı. Gürcistan'dan, Kafkaslardan, Dağıstan'dan ve Karadeniz kıyıları gibi değişik yörelerden bölgeye gelenler, Kurtuluş Savaşı'nın başladığı yıllarda hem kendi aralarında hem de yerli halkla henüz kaynaşabilmiş ve uyumlu bir beraberlik sağlayabilmiş değildi.

Bölgede köyler arasında tam bir uyum yoktu. Bazı köyler henüz Türkçe bile konuşmıyor, değişik yörelerden gelen halk, kendi aralarında kümeleşirken, diğer köylerden kendilerini ayrı tutuyorlardı.

Bu sebepten, bazı köylerin halkı kendi başlarına hareket etti; bunlardan mücadelenin nizamiye safhası denilen düzenli ordu birliklerinin hareketine çok az kişi katıldı. Belirli bir bölüm de belirsizlik ya da yılların verdiği yılgınlıktan olsa gerek, olaylara kayıtsız ve ilgisiz kaldı.

Bitkin ve perişan bir durumda olan halk, ancak günlük işlerini yürütebilme telâşında idi. Osmanlı Hükümeti de teslimiyet içinde bulunduğundan vatandaşının emniyetini sağlayamıyordu. Her yerde çok büyük bir asayişsizlik vardı.

Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasından sonra, tüm yurttaki olduğu gibi, Samanlı Dağ Yarımadası çevre yerleşimlerinde de bir otorite boşluğu doğdu. İşte bu ortamda, Akköylü İbo olarak tanınan Laz İbrahim, türlü din, dil ve mezhepten oluşan bir korucu birliği ile kısa bir müddet te olsa yörenin hâkimiyetini ele aldı. Oysa doğuda Karamürsel ve güneyde Gemlik bölgesinde çok büyük hareketlilik gözleniyordu. Karamürsel, zaman zaman İngiliz ve Yunanlılar tarafından işgal ediliyor, Gemlik bölgesinde de Yunan askerleri bulunuyordu. Yalova ve çevresinde Ermeni ve Rum çeteler sürekli olaylar çıkarıyordu.

Olaylar, genellikle Taşnak ve Hınçak komite merkezlerinin yönlendirmesiyle başladı. Bu açıdan, bölgedeki terör hareketlerini ele almadan önce konumuzla olan ilişkisi açısından Ermeni komitelerinin Mondros Ateşkesi sonrasında İstanbul'daki faaliyetlerine kısaca değinmekte yarar vardır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında sürgüne gönderilen Hınçak ve Taşnaksutyun cemiyetlerine mensup komiteciler ateşkesten hemen sonra İstanbul'a dönmüşlerdi. Bunlara Rusya'dan gelen bazı komiteciler de katılmışlardı. Taşnaksutyun üyeleri Tepebaşı'nda Amerikan elçiliği karşısındaki binayı kulüp haline getirerek çalışmaya başlamışlardı.

Cemiyetin etkin üyelerinden Virtans Mardikyan'ın imtiyaz sahibi, Savarin Misbakyan'ın sorumlu müdürü olduğu Azadarmard adında bir gazete çıkararak hükümet aleyhinde yayımlar yapmışlardı. Hükümetin gazetelerini kapatması üzerine, bu kez gazetenin adını değiştirerek Çakedamard adıyla çıkarmak için girişimde bulunmuşlardı.²¹

İstanbul'a dönen Ermeni komitecilerin ilk terör eylemleri, yine Ermenilere yönelik olmuştu. Taşnak komitecileri ilk olarak Ermeni yazarlarından Hınçak üyesi olan Hampak Aramyan'ı öldürmüşlerdi.

I. Dünya Savaşı sırasında ölüm cezasına çarptırıldığı halde idam edilmemiş olmasını Ermeniler hakkında önemli ifşaatlarda bulunmasına yormuşlardı.

Yine Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü siyasi şubesinde birinci sınıf memur olan Artin Mıgırdıç'ı, Şavarin Misbakyan'ı yakalattığı için Bulgar uyruklu Vladimir'i katletmişlerdi. Ayrıca hükümette görev yapan tüm Ermeni memurları ölümle tehdit etmişler ve görev yapmalarını yasaklamışlardı. Hınçak Cemiyeti Beyoğlu'nda Penaiye pasajında bir Hınçak kulübü oluşturarak Yergir adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştı. İmtiyaz sahibi Onnik Habazyan ve sorumlu müdürü Zeytunyanis, Ermenileri sürekli hükümet aleyhinde teşvik etmişlerdi. Diğer taraftan Erivan'daki Muvakkat Ermeni Hükümeti'nin tamamen Taşnak yanlılarından oluşması iki cemiyet arasında ayrılığa yol açmıştı.

Taşnaklar İstanbul'daki cinayetlerinin yanı sıra o sırada Paris'te bulunan Bogos Nubar Paşa ile General Antranik'i de

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH-KMS, d.49-2, b.57, nu 24, ek 1,2

ölümle tehdit etmişlerdi. Taşnak Cemiyeti, Ermenileri nüfuzu altına almış, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin işlerine müdahaleye başlamıştı. Cemiyet, İstanbul'da şubeleri bulunan Hınçak Cemiyeti'nin yanı sıra Bogos Nubar'ın kurduğu Vahdet-i Milliye ve Demokrat Sosyal Reformu Partileri ile mücadele halindeydi. Taşnak Cemiyeti bir taraftan fedaileri vasıtasıyla rakiplerini sindirmeye çalışırken, diğer taraftan da özellikle Marmara Bölgesi doğusundaki çetelerini harekete geçirmişti.

Bu bölgede, gerek I. Dünya Savaşı yıllarında, gerekse ateşkes sonrasında faaliyet gösteren Ermeni komitelerinin başında Vahan çetesi gelmişti. İzmit'in Yuvacık Köyünden olan Vahan Zamkoçyan I. Dünya Savaşı'nda askerlik yaptığı İzmit civarındaki amele taburundan kaçmış, kurduğu çetesiyle Türk köylerini basarak birçok insanı öldürmüştü. Vahan, ateşkes sonrasında faaliyetini daha da arttırmış, İzmit'teki Ermeni komiteleriyle sıkça görüşmeye, İstanbul'a gidip gelmeye başlamıştı. Bir defasında İstanbul'da yakalandığı halde serbest bırakılmıştı. Bir görüşe göre serbest bırakılmasında Ermeni komitelerinin girişimleri sonucunda işgalci devletlerin müdahaleleri etkili olmuştu.²²

VII. Marmara Denizi Güney Kıyılarının İşgali ve Ermenilerin İşbirlik Yapmaları

Marmara Denizi Güney Kıyıları, Ermeni ve Rum çetelerin baskısı altında yaşarken, Sevr Antlaşması'nın 10 Ağustos 1920'de imzalanmasıyla olayların boyutu değişti. Antlaşma hükümlerine göre, İstanbul ve Çanakkale Boğazları İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve ABD'nin katıldığı, kendine özgü bayrağı ve bağımsız bütçesi bulunan bir komisyon yönetimine veriliyordu.²³

Sevr Antlaşması'nın yapılması ile birlikte Yunanlılar için tehlikeli bir durum belirmişti. Marmara Denizi güney kıyıları elden çıkmak üzereydi. Bir şeyler yapmalı, yörede Rum nüfusunun daha fazla görünmesi için etkinliklere girişilmeliydi. Bölgeye süratle Yunan askeri çıkarılmalı, bölgede bulunan Rum ve

²² Rifat Yüce, a.g.e, Sayfa 66

²³ İbrahim Artuç, Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988, Sayfa 105

Ermenilerden çeteler teşkil edilerek Türklerin üzerine salınmıyordu.²⁴

08 Temmuz 1920 tarihinde Yunan kuvvetleri Bursa'yı işgal etti. Aynı gün, TBMM kürsüsüne üzerine siyah örtü konuldu. 12 Temmuz 1920 tarihinde İznik işgale uğradı. 29 Ağustos 1920 tarihinde İngilizler işgal ettikleri Gemlik'ten çekildi, yerini Yunan birliklerine bıraktı. İşgalin ilk günlerinden itibaren Gemlik halkı acımasız uygulamalarla karşılaştı. Umurbey halkı tarafından yapılan şikâyetlerde Ermenilerin işgal ortamından faydalanarak silahları toplanan Gemlik halkına suikastlar yapıldığı ve evlerin ateşe verildiği ifade edildi. Bölge halkı, Durumun yerinde araştırılması için bölgeye bir keşif heyeti gönderilmesini istedi. Yunan askerleri ise halkı sopa ve dipçiklerle dövüp, iplere bağlayıp götürüyor, bazılarında ise hiç haber alınmıyordu.²⁵

1920 yılı Ağustos ayının sonlarında Yalova ve civarında Yunan işgali başladı. Yunan Silâhlı Kuvvetleri'nin işgali bir yandan, onların desteklediği Ermeni ve Rum çeteleri bir yandan, halkın kurduğu çetelerin olaylara karışması bir yandan, bölge bir anda kan gölüne dönüştü.

Bu arada, Ermeni Patriği Zaven Efendi de Rum Patrikhane-si'nde yapılan toplantılara katılıyor, Türkler aleyhinde Rumlarla iş birliği yapıyordu. Doğaldır ki bu iş birliği sonunda bölgedeki Ermeni cemaati de dini liderlerinin önerilerini dikkate alarak, Yunan ordusunun istekleri doğrultusunda hareket ediyordu.²⁶

Bu olaylardan cesaret alan Yalova-Orhangazi çevresindeki köylerden oluşturulan Ermeni ve Rum çeteler Yunan işgali altında bulunan Türk köylerini yağmalamaya, insanlarını öldürmeye ve köylerini de yakmaya başladı. Türklere karşı düşmanca tutum sergilendi.

Bursa Valisi 27 Ekim 1920 tarihinde İnegöl ve Yenişehir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ardından Gemlik, Orhangazi, Yalova ve Armutlu çevrelerinde ortaya çıkan yeni durumu İçişleri Bakanlığı'na rapor etti.

²⁴ Ahmet Akyol, Kurtuluş Savaşı'nda Yalova, Sayfa 39

²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2618/44

²⁶ Adnan Sofuoğlu; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu, Ankara 1994 s. 41-42; Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, C.1 İstanbul 1984 s. 2; Dimitri Kitsikis; Yunan Propagandası, Meydan Neşriyatı, Bası yeri ve tarihi belli değil, s. 34.

“Orhangazi ve havalisi hakkındaki olaylara ait rapor suretidir:

Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde ilk evvela Müslümanların ellerindeki silahları, av tüfeklerine varana kadar büyük çaptaki bıçakları dahi toplamışlardır. Bu uygulamadan Ermeni ve Rumları hariç tutmuşlardır. Hatta onlara her çapta tüfek ve tabanca vermişlerdir.

Bu uygulamalar neticesinde mükemmel şekilde silahlanan, Yunanlıların koruma ve gözetmesinden emin olan Rumlar ve Ermeniler Osmanlı Jandarması'nın silahlarının da alındığını gördükten sonra artık hükümetin silahlı kuvvetlerinin kendilerini takip edemeyeceği kanaatine vardılar. Sonra da Müslüman köylerini basmak, yakmak, bütün mallarını yağmalamak, evlerin yollarını keserek bulabildikleri paralara el koymak, erkek-kadın Müslümanları her gün öldürmek ve zulüm yapmak, genç kadın ve kızları dağa kaldırmak, kadınların memelerini kesmek gibi en büyük vahşet sahiplerinin bile yapamayacağı soykırım ve katliamları yapmaya başladılar. Bu acımasızlık ve korkunç vahşetten en fazla Orhangazi kazasıyla Gemlik Caddesi ve etraf köyleri etkilenmiştir. Diğer taraftan da Kuvvây-ı Milliye çetelerinin de işgal ettiği yerler dışında kalan bazı mahallerde yapılan tahrip ve tazyik sonucu en çok etkilenen yerler Orhangazi kazasının merkezi ve Pazarköy dolmuştur. Ağustos ortalarında Gemlik'ten köyüne dönen Orhangazi kazasının Çeltikçi köyünden Hacı Raşit'in bu sırada yüz lirası Benli Köyü Ermenileri tarafından gasp edilmiştir. Kendisi de boğazı kesilmek, gözleri oyulmak suretiyle öldürülmüştür. 17 Ağustos'ta Orhangazi'nin Çeltikçi köyünden Gemlik pazarına gitmekte olan Müslüman beş erkekle iki kadın Umurbey köyünden Gürcü Ahmet, İbişoğlu diğer Ahmet, Gürcü Emin Ağa, Gürcü Ahmet Bekâri, yine Benli Köyü Ermenileri tarafından yolda çevrilerek götürülmüş ve yaşayıp yaşamadıkları hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Gemlik, Orhangazi kazaları Ermenileri, çeteler oluşturarak Müslüman halkı öldürmeye ve mallarını yağmalamaya başladılar. Orhangazi'nin Dutluca, Paşayaylası Müslüman köyleri Eylül'ün yedinci günü tamamıyla yakılmıştır. Erkek, kadın ve çocuklar ayırt edilmeksizin öldürülmüştür. Kadınların memelerini kesmişler, bakir kızları dağa kaldırmışlar ve ancak kaçmayı başarabilen dört beş kişi bu vahşi cinayetlerden kurtu-

labilmiştir. Aynı tarihte bu kazanın Bayır köyü yakılmış, mal varlığı yağmalanmış, Gemiç ve Akviran köyleri, hayvanlarıyla birlikte yağma edilmiştir.

Bu acımasız ve üzüntü verici haberler, olaylar hakkındaki başvurularla onaylanmış ve belgelenmiştir. Sonuçta Şakir Kızı Hayriye isminde değişik yerlerinden yaralanmış bir kadın, vilayet merkezine gelebilmiştir. Dutluca köyünde iken Sölöz Ermenileri tarafından basıldıklarını, evlerinin yakıldığını, mallarının yağma edildiğini, bu sırada gelini Fatma'nın alınıp götürüldüğünü ifadesinde belirtmiştir. Bu acı olaylarda yaralanan bu kadıncağzı tedavi olması için Gurebâ hastanesine yatırılmıştır. Yine Dutluca köyünden İsmail zevcesi Penbe isminde bir kadın da vilayet merkezine gelerek 7 Eylül tarihinde yedi yüz kişilik bir Ermeni çetesinin köylerini bastığını ifade etmiştir. Bu basında otuz kadar kadın, erkek Müslüman'ın öldürüldüğü, altı kişinin esir ve tüm hayvanların ve eşyanın yağma edildiği belirtilmiştir. Bahsi geçen altı esirin dördü salınmış, Penbe Hanım'ın kocası İsmail'in de esirler arasında olduğu ve kadıncağzın kocası hakkında hiçbir bilgi edinemediği beyanından anlaşılmıştır. Penbe Hanım, kocası hakkında bilgi alınmasını ve yağmalanan mallarının geri istenmesini yetkili kişilere bildirmiştir.

Yunan kuvvetleri, Gemlik'ten ileri harekete başlayınca Ermenilerin bilhassa Orhangazi kazasının Müslüman köylerinde yağma ve katliam yapacaklarını his ve tahmin eden Gemlik kaymakamı bu durum için Yunan Kumandanı'nın dikkatini çekmişti.

Orhangazi yönüne hareketi başlayınca Ermeni Sölöz'ü, Gürle ve diğer Ermeni köylerinde hazırlanmış olan üç yüz civarındaki bir çete, derhal Orhangazi kazasının Dutluca köyüne tecavüzle 30 ile 50 arasında erkek, kadın ve çocuk Müslüman'ı vahşice öldürdüler. 20 kadar erkekle bir miktar genç kıızı da dağa götürdüler.

Köyü yaktılar, eşyasını yağma ettiler. Verilen haberlerden, biri ağır olmak üzere Gemlik'e gelen iki kadının tedavi edilmekte olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Olaydan üç saat sonra ismi geçen köye sevk olunan Yunan süvari birliğinin yanında bir miktar da Ermeni bulunduğunu ve ertesi gün Gemlik'teki Yunan fırka kumandanının olay mahalline giderek üç postada otuz kadar Rum ve Ermeni çeteciyi Gemlik'e sevk ederek tutuk-

lattığını ve bunları Divan-ı Harb'e teslim edeceğini söylediği bildirilmiştir.

Kaymakam özel bir araçla bu haberi acil olarak ulaştırmaya çalışmış fakat bu yazılı metin Yunanlıların eline geçmiştir. Bunun üzerine olay değerlendirmeye alınmış, vilayet merkezinin izniyle bu metnin diğer bir nüshası ilgili makama verilebilmiştir.

Ermenilerin Orhangazi'de yapmış oldukları bu vahşiyane kötülükler yukarıda isimleri geçen iki kadının da ifadeleri ile belgelenmiştir. Fakat olayların ne surette ortaya çıktığını resmi makamlarca doğrulatmak mümkün olmamıştır. 8 Eylül'de Orhangazi kazasının Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sebebiyle Kuvvây-ı Milliye çekilmişti. Kazanın Mal Müdürü'nün kaymakamlık vekâleti görevine başladığı haber alınmış ise de henüz vilayetle bu konuda bir haberleşme imkânı olmamıştır. Bu yüzden kaymakam vekili ile görüşülüp kaza hakkında bilgi edinilememiştir. Fakat bahsi geçen cinayet olaylarına dair yeterli bilgi toplamak amacıyla vilayet merkezinden bir jandarma subayı, Orhangazi'ye gönderilmişti. Jandarma subayının bu konuya memur edildiğini Yunanlılar haber aldı. Subay bir engellemeye karşılaşmamak için dikkatli davranarak gidişte ve dönüşte yol üzerindeki köylerden bilgi topladı. Kaza merkezinde kaymakam vekilinden bilgi aldı. Kaymakam vekili daha önce yazıp da vasıta bulup vilayete ulaştıramadığı olay hakkındaki raporunu bahsi geçen bu jandarma subayı ile gönderdi. Buna bağlı olarak Cedit nahiyesi (Yeniköy) müdürünün vilayet merkezine gelerek verdiği raporların içeriğine göre Orhangazi kazasında Ermeniler tarafından yapılan vahşiyane olayların özeti şöyledir:

Gemlik kasabasının İngilizler tarafından işgali günü Gemlik'ten Orhangazi kazasına kaçmakta olan kadın erkek on nüfus Gemlik'le Orhangazi arasında öldürüldü. Bu olaydan sonra çeşitli tarihlerde Orhangazi kazasından canlarını kurtarmak için Gemlik'e giden kadın erkek on beş Müslüman köylü, bin bir türlü acımasızlık ve kötülükler içinde şehit edildi. Bu olayların köylerine de yayılacağını düşünen diğer Müslüman halk, korku ve endişeyle ani bir baskına uğramamak için tedbir olarak evlerinde bulabildikleri her türlü silahla geceleri köylerinin etrafında dolaşmaya başladılar.

7 Eylül 1920 senesinde Salı günü sabah vakti Gemlik kazasının Gürle köyü Ermenilerinden kırk kişilik bir çete Orhan-

gazi'ye bağlı Akharem ve Ma'mure Müslüman köylerini basmış tüm eşya ve mallarını yağmalamışlardır. Aynı gün ve aynı saatte 300 kadar Gürle ve Sölöz Ermenileri, Dutluca köyünü basmış ve Müslüman halkın direnmesi üzerine iki saat devam eden çatışma sırasında on beş Ermeni süvarisi köye gelmiştir. Yunan askeri olduklarını söyleyen Ermeni süvarileri köylülerin silah kullanmamasını ihtar ettiler. Bunların Yunan askeri olduğunu zanneden Müslümanlar da çatışmadan vazgeçtiler. Bunun üzerine Ermeniler hemen köye girdi. Halkın mal ve eşyası yağmalandı. Elli kadar Müslüman kadın, çocuk, erkek acımasızca katledildi. Kadınlar çıırılçplak soyulmak suretiyle hakaret edilerek öldürüldü. 90 hanelik köy yakıldı. Sadece üç hane harap olmaksızın kurtuldu. Ermeniler bu yıkma ve yakma eylemlerinde el bombası, ecza gibi yakıcı aletler kullanarak acımasız eylemlerini gerçekleştirdi. Bu olay üzerine Gemlik'ten gelen Yunan birliği bu vahşeti yapanlardan 25 kişiyi tutukladı ve Gemlik'e sevk etti. Halktan öldürülenler defnedildi. Evleri yananlara da Orhangazi kazası merkezinde yemek verildi.

Bu köyden beş kişi Ermeniler tarafından tutuklanarak Karşak köyüne götürüldü. Yunanlılar tarafından soruşturulmaları tamamlanarak koruma altında köylerine götürülürken bunlardan Kör İsmail yolda öldürüldü. Bu öldürülen kişi daha önce vilayet merkezine gelerek Türklere yapılan zalimane uygulamaları şikâyet eden Penbe Kadın'ın kocasıdır.

8 Eylül'de Orhangazi kazası, Yunan birlikleri tarafından işgal edildi. Müslümanlara derhal silahlarını getirmelerini ilan ettiler ve iki saat müddet verdiler. Müslümanların silahları toplandı. Gayrimüslimler de (Ermeni ve Rum) kendi silahlarının toplanmaması nedeniyle iyice cesaretlendiler. Aynı gün İznik'ten Orhangazi'ye gelmekte olan bir Müslüman'ı öldürdüler.

9 Eylül'de Çengiler (Sugören) köyü Müslümanlarına ait 600 koyun bu köyün Ermenileri tarafından çobanların elinden zorla ve şiddet uygulanarak alınıp götürüldü. Yalova'dan Orhangazi'ye gelmekte olan sabun, şeker gibi beş arabaya yüklenmiş ticari eşyalar da yine Çengiler Köyü Ermenileri tarafından gasp ve yağma edildi. Yine aynı günde İznik yoluyla Yenişehir'den gelmekte olan Reşadiye (Güneyköy) Şeyhi'nin damadı Hafız Efendi'nin ailesi ve diğer bir erkek, Yeniköy altında yok edilmiştir.

Cedid (Yeniköy) nahiyesinde meskûn olan 20 İslam hane halkı bu köy Ermenileri tarafından saldırılara uğramış, malları ellerinden alınmış ve evleri yakılmıştır. Akharem köyünden Hacı Salim Ağa ve Ma'mure köyünden Giritli Ali Bey, Sölöz Ermenileri tarafından dağa kaldırılmıştır. Hacı Salim Ağa'dan dört bin, Ali Bey'den yedi bin lira kurtuluş fidyesi istenmiştir. Geceleyin Hacı Salim Ağa'nın firar etmesi üzerine Ali Bey de serbest bırakılmış fakat zavallının yirmiden fazla maddesi ve evinin eşyaları tamamen yağlanmışır.

Cedid (Yeniköy) nahiyesi müdürünün raporunda 29 Eylül'de Cedid nahiyesine bağlı 30 haneli Müslüman Osmaniye köyü Yunanlılar tarafından yakılmış, hayvan ve eşyaları Yeniköy Ermenileri tarafından çalınmıştır. Bu köy halkından bir kişinin dahi kurtulabildiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

Yine aynı gün 15 haneli Vefa Müslüman köyü Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Bu köy halkından bir kişinin dahi sağ olarak kurtulduğunun görülemediği raporda belirtilmiştir. 1 Ekim'de 250 haneli Müslüman Çakırlı köyü de Yunanlılar ve Ermeniler tarafından yakılmıştır. Halkın kaza merkezine mecburi göçe tabi tutulduğu yine aynı raporda kayıtlıdır.

Ayrıntılı olarak açıklanan bu olayda; can, ırz, mal, çoluk-çocuk, emlak ve binaların yakılması, ırza geçme, kötülük, yangın ve yıkma gibi değişik facialar ve vahşetlerle sayısız ev ve hane yok edilmiştir. Bu yüzden korku ve endişe içinde sağ kalabilen Müslüman halk, mallarından, çocuklarından ve canlarından endişe ile evlerine kapanıp kalmıştır. Ziraat işlerini ise terk etmişlerdir. Onlara güvence verip iş ve güçlerine döndürebilmek ancak Ermeni ve Rumların ellerinden silahlarının alınmasıyla mümkün olabilir. Bu nedenle Ermeni ve Rum halkının da silahlarının toplanmasının zaruri olduğunu Yunan işgal kumandanına yazmışım. Bu arada güvenlik ve adalet işlerinin olumsuz etkilenmesine sebep olan jandarmanın silahsızlığını bilhassa ileri sürerek silahların tamamen ve süresiz geri verilmesini rica ettim. Buna rağmen Yunan kumandanınca uygun görülmedi ve gayrimüslimler hep silahlı Müslümanlar ise her türlü korumadan yoksun ve silahsız oldular. Jandarma dahi birçok vazifesini yerine getirme işlerinden silahsızlığı yüzünden mahrum kalmış-

tır.”²⁷

Jandarmanın silahsızlandırılması ve halkın silahlarının toplanmasıyla Türk yerleşimlerde Ermeni ve Rum çetelerin saldırılarına hazır zemin oluşturuldu. Yunan İşgal Kumandanlığı tarafından her ne kadar bazı Ermeni ve Rum çetecilerin tutuklandığını açıkladıysa da daha sonra bu suçlular serbest bırakıldı. Bu tutuklamalar göstermeliydi ve Türk halkının ayaklanmasını önlemeye yönelik manevralardı. Amaç, halkın, Milli Mücadele hareketine katılmasını önlemektir. Yunan subayları, Türklere ait yerleşimleri dolaşarak her türlü koruma ve himayenin kendilerine ait olduğunu söyleyerek adeta halkın yeni hükümeti gibi davrandı. Türk yerleşimlerine Ermeni ve Rum çetelerinin saldırıda bulunduğu konusu şikâyet olarak gündeme gelince de hiçbir sonuç alınmadı. Türk köyleri, cezalandırılacakları tehdidiyle sindirildi. Eğer işgalci güçlere karşı saldırı olursa bunun cezasının büyük olacağı, Kuvvay-ı Milliye'ye destek verilirse bunun daha da büyük suç olduğu değişik vasıtalarla duyurularak halk arasına korku ve endişe salındı. Diğer yandan Yunan subayları sivil olarak Ermeni ve Rum köylerine gönderiliyor ve Yunan işgal birliklerine gönüllü asker toplama çalışmalarını yürütüyorlardı. Sadece Rumlardan değil bazı Ermeni köylerinden de Yunan ordusuna katılımlar başladı. Yunanlılar, hemen bu bölgedeki Rum ve Ermeni köylerine gizli ajanlar göndererek buralarda silahlı birlikler oluşturdu ve Müslüman Türklerin üzerine saldırmaları sağlandı. Türkleri baskı altına alıp göç ettirmek için Yalova ve çevre yerleşimlerinde çok sayıda azınlık çetesi aynı anda harekete geçirildi. Savaş Bakanı, 02 Kasım 1920 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor sundu. Bu raporda da işgalle birlikte ortaya çıkan durumun üzüntü verici sonuçlarla dolu olduğu ifade ediliyor ve bölgede yaşananların özeti sunuluyordu:

“Dışişleri Bakanlığı Yüksek Makamı'na, Devletli Efendim Hazretleri,

Bugün 2 Kasım 1920. Orhangazi ve Yalova çevresinden çözüm makamına başvuruda bulunan bir İslâm heyeti tarafından Karamürsel olayının bitimi sırasında Yunan işgal kuvvetleriyle yerli Rum ve Ermeniler tarafından askeri harekâta saha olan,

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2618/67

bahsi geçen bölgede yapılan mezalim ve soykırım aşağıda özetlenerek arz kılınmıştır:

1- Orhangazi civarında Üreyil ve Çakırlı İslâm köylerindeki silâhlar toplanarak halkı acımasız bir suretle tamamıyla öldürülmüş, idam edilerek malları yağmalanmış ve haneleri yakılmıştır. Zorbalıkla toplanan bu silâhlar Hıristiyan halka verilmiştir.

2- Dutluca köyü ile buna komşu on bir İslâm köyü yerli Ermeniler tarafından tamamen yağma edilmiş, bu civarda ancak birkaç hane bu tecavülden sağlam kalabilmiştir.

3- Orhangazi'den yedi ve Çakırlı'dan yirmi kişi kurşuna dizilmiştir. Orhangazi kasabası kuşatma altına alınmış ve sekiz yüz haneden ibaret olan bu köy karşısına toplar yerleştirilerek sekiz yüz mavzer teslim edilmediği takdirde kasabanın yakılacağı açıklanarak halk tehdit edilmiştir.

4- Gemlik'ten gelen bir vatandaşımızın ifadesine bağlı olarak bu kasabadaki kadınlar zorbalıkla götürülmüşlerdir.

5- Yeniköylü Ahmet Bey namında bir kişi, bu aybaşında şikâyet için Başkent'e geldiğinden ailesi Yunan kumandanlığınca tutuklanmıştır.

6- Katırlı (Esenköy) cihetinden gelerek Yalova'yı işgal eden Yunan kuvvetleri, bayram günü Zindan (Teşvikiye) köyünde bulunan camiye toplanan halkı camiden kaldırmak için bunlardan sekiz kişiyi süngü ile ve on beş kişiyi de döverek öldürmüşlerdir. Binbaşılıktan emekli Memduh Bey²⁸ o civarda bulunan bir İngiliz subayıyla bu suretle öldürülenlerin cesetlerini muayene ederek bir rapor düzenlemişlerdir.

Bu raporu İngiliz subay vasıtasıyla göndermiş ise de Yunanlılar Memduh Bey'i Armutlu köyünde hapsedmişler ve Çınarcık köyü halkından ileri gelenlerinden bazılarını da alıp götürmüşlerdir. Gerek Memduh Bey'in ve gerek Çınarcık köyü halkından ileri gelenlerin sonlarının ne olduğu bilinmemektedir.

²⁸ Memduh Bey, Yukarı Kocadere (Şenköy) doğumludur. Babasının adı Hacı Miralay Mahmut Efendi'dir. Çanakkale Savaşı'nda denizci tabib yüzbaşı olarak yardım gemilerinde hizmet gördü. Osmanlı Ordusu'nun dağılmasından sonra İngiliz subaylarıyla Yalova ve çevresinde yaşanan öldürme ve yaralama olaylarında raporlar tuttu. Cumhuriyetin ilanından sonra da uzun bir müddet Şenköy'de yaşadı. Ardından evini ve arazilerini satarak kardeşi Mecit Bey'le birlikte İstanbul'a taşındı.

7- Güllük köyünden odun tüccarı Pirinççi oğlu İbrahim Ağa dövülerek öldürülmüştür.

8- Orhangazi'den gelen bölük, bu bölgede mevcut her köydeki hayvanları sürüp götürmüş, altmış ilâ seksen lira kıymetinde olmalarına rağmen sekiz ilâ on lira gibi pek cüzî bir ücret karşılığında beğendikleri hayvanları zorbalıkla almışlardır. El konulan bu hayvanların Yunanistan'a götürüldüğü haber verilmiştir.

9- Mustafa Çavuş isminde bir zat Yalova'da bulunan silâhlarını teslim ettiği hâlde yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. Yalova'dan beş yüz bomba istenmiş verilmediği takdirde evlerin yakılacağı açıklanmış ve halkın ileri gelenleri hapse atılmıştır.

10- Yunan askeri birliklerinin Karamürsel'i işgali sırasında Yalova'nın yerli Rumlarından iki bin kişi bu birliklere katılmıştır. Karamürsel'de iki yüz kişi idam edilmiş kara ve denizden açılan ateşler ile on dört köy yerle bir olmuş ve bu civardaki bütün çiftlikler ve hayvanlar yağmalanmıştır.

11- Kurt Ali'nin Topçu Çiftliği'nden üç yüz sığır ve beş yüz koyun alınarak Elmalık Rum köyüne sürülmüş, burada pastırma ve sucuk üretilmeye başlanmıştır. Bu çiftlik yakılmış ve bin kile (Bir kile=40 litre hububat) zahiresi de zorbalıkla alınmıştır.

12- Bu olayların yaşandığı bölgede Rum ve Ermeni çeteleri oluşturulmuş ve yağmacılık genelleştirilmiştir. Hariçten gelen ve yerli olmayan Rumlar bahsi geçen bu bölgenin zeytinlerini toplamaktadır.

13- Gerek Yunan birlikleri ve gerekse yerli Rumlar tarafından İslâm köylerindeki kızlara tecavüzlerde bulunulmuş çirkin eylemler yapılmıştır. Yunanlıların silâh ve bomba gibi mühimmatları toplama istekleri soykırımı sebep oluşturmak için uydurulmuş birer bahanedir. Gerçekte Yunanlılar Müslüman halktaki silahları tamamen alarak hiçbir silâh bırakmamışlar, aksine Hıristiyan halkı silahlandırmışlardır. Evvelce birkaç kez arz edildiği üzere işgal edilerek ele geçirilen bu bölgede, Yunanlıların Müslümanları yok etme siyasetini takip ettikleri bu olaylar ile de doğrulanmaktadır. Durumun araştırılması için gerekli başvurular İngiliz askeri temsilcisiyle Fransız ve İtalyan irtibat subaylarına iletilmiştir. Olayların gerçek mahiyeti ve çıkışı hakkında kesin ve tam sonucun ortaya konmak üzere araştırılması için İngiliz, Fransız, İtalyan makamlarının tayin edeceği bir ko-

misyon vasıtasıyla yerinde bir inceleme ve araştırma yapılması lüzumu yazılı olarak bildirilmiştir. Devletin yetkili makamlarından da siyasi girişimlerle meselenin güzel bir sonuca kavuşturulmasını ve ortaya çıkan sonuçları önemle arz ve istirham eylerim. ”²⁹

6 Kasım 1920 tarihinde Yalova'dan bir başka feryat yükseliyordu. Yalova'nın Gökçedere köyünden Dursun lakaplı Sait adında bir vatandaş, Sadrazamlığa adeta imdat çağrısında bulundu. Güney Marmara Kıyıları, işgal öncesi İngilizler tarafından “tarafsız bölge” olarak ilan edildiğinden Yalova ve çevresi de hiçbir projenin tarafında olmamıştı. Sonrasında Osmanlı hükümetinden umut kesildi. Milli Mücadele'ye Yunan işgal güçlerinin korku ve baskısı yüzünden destek verilemedi. Düşman işgali altında tarafsız kalmanın en ağır bilançosunu bu bölgenin insanları yaşadı. Yalova halkı adına Sadrazamlığa hiç de alışık olmadığımız sert üslupla Gökçedereli Sait tarafından yazılan dilekçede işgalin ağır sonuçları açıkça ifade ediliyordu:

“Güvenlik ve huzurumuzun koruyucusu Yüce Sadrazamlık makamına,

Kulunuzun dilekçeleridir,

Ferit Paşa'nın iktidar mevkiine gelmesiyle başlayan Kuvvây-ı Milliye harekâtından memleketimiz olan Yalova kasabasını düşmandan koruma, İslâm, Hıristiyan çetelerinin tahrip etmelerinden güvence altına almak maksadıyla gerek merkezi hükümet ve gerekse Milli Kuvvetlere karşı kayıtsız kalınmıştır. Kazamız adeta tarafsız bir bölge ilan edilmiştir.

Mayıs 1920 başlangıcından Ağustos sonuna kadar devam eden dört ay müddet zarfında ileri gelenlerin ve memleketin yöneticilerinin fikir ve hayranlığıyla kazamız güvenliği için görevlendirilen İbrahim Ağa'nın³⁰ ve diğer memleketin hatırı sayılır kişilerinin dirayet ve zekâsıyla şükürler olsun Müslim ve gayrimüslim (Türk, Rum, Ermeni) hiç bir ferdin ne hayatına ne de mal ve ırzına dokunulmamıştır.

Sonuç olarak hiçbir şahsın hukuki hakları ve hürriyeti kısıtlanmamış ve bir şarta bağlanmamıştır. Bu iddiamızın o zaman Yalova'da bulunan İngiltere Devlet i Fehîmesi ordusu subayla-

²⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2619/35

³⁰ Burada ismi geçen İbrahim Ağa, Akköylü İbo'dur.

ından Yüzbaşı Mösyö Silit ve Yalova'ya gelen İngiliz torpidoları subayları şahididir.

Ağustos sonlarına doğru Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı'nca kazamızın işgali karar altına alınmış ve şu suretle kara talihli kasaba ve halkının kaderi siyah renge bürünmüştür. İşgalin delillerinden olmak ve Yunan medeniyetinden bir örnek gösterilmek üzere 27 Ağustos 1920 tarihinde Kurban Bayramı günü Teşvikiye köyüne gelen Yunan askeri birliği bayram namazını kılmak için camide bulunan Müslüman halkı dışarı çıkarmıştır. Dört bir tarafını süngülü askerlerle çevirdikten sonra halkın önünde suçsuz masum köylülerden Ahmet, Mehmet Ali, Hüseyin Çavuş, Mehmet, Emin, İsmail, Bilal'in oğlu isimli herhangi bir suçu olmayan bu kişileri sopalarla şehit ettikten sonra süngülemişlerdir.

5 Eylül 1920 tarihinde Yalova'ya giren askeri kıta kumandanı Yüzbaşı Mösyö Aleksandros, bütün halkın kavim ve mezhep farkı gözetilmeksizin aynı muameleye tâbi olacağını ve herkesin her kişisel hakları ve hürriyetlerini kullanmada özgür olacağını açıkça söylemişti. Buna rağmen işgalin ikinci gününden başlayarak bütün Müslüman halkın silâhları toplanmış ve gayrimüslim köyler halkına dağıtılmıştır.

İkinci olarak, güya işgal kuvvetlerinin ihtiyacına vesile olmak ve gayrimüslim köy halkını görevli tutmak şartıyla oluşturulan hayvan toplama kararı dolayısıyla bütün Müslüman köyleri birer birer abluka edilmiştir. Bütün manda, öküz, inek gibi hayvanlar tartılarak okkası yirmişer kuruştan alınmıştır. Bu yeni uygulama sayesinde köylü ve çiftçilerin bütün hayvanları Gemlik yoluyla Yunanistan'a gönderilmiştir.

Üçüncü olarak, Osmanlı jandarmasının kaldırılmasından sonra Müslüman halkın can, ırz ve namusu Rumların merhameti altında olduğu gibi köyler arasındaki ulaşım da kesintiye uğramıştır. Müslüman halktan bir köyden diğer köye gitmek cesaretini gösterenler yollarda katiyen izi bulunmamak üzere kaybedilmektedir. İşte bu cümleden olmak üzere Gökçedere köyünden Muhtar Odabaş oğlu Mehmet'in oğlu Yusuf, saman almak üzere Şakşak (Çağşak) köyüne gitmek için köyden çıkmış iken daha halen dönmemiştir. Ortaburun köyü civarında İsmaildere isimli mevkide üç Müslüman her nasılsa öldürülmüş olarak bulunabilmektedir.

Dördüncü olarak, Karamürsel'in işgalinden önce Yalova'ya bağlı gayrimüslim köyler halkı, heybeleriyle, çuvalarıyla hatta öküz arabalarıyla silahlı-silahsız guruplar halinde kaza merkezine gelmişler ve bahtsız Karamürsel'i işgal için giden Yunan askeri birliğinin peşinde yağma ve gasp için hareket etmişlerdir.

Yirminci asır medeniyetinin bu son sistem yağmacıları Yalova'dan altı saat uzak mesafede olan Karamürsel'e gidinceye kadar yollarda etmedik rezalet, yakmadık can, kirletmedikleri namus ve ırz bırakmamışlardır. Karamürsel kasabasında meydana gelen soykırım ve yağmanın ikinci bir örneğini henüz insanlık tarihi kaydetmemiştir. Şu suretle ki, kasabada yaşanan olaylarda bilindiği üzerine artık vahşetin son derecesi icra edilmiş ve bir günde, ileri gelenlerden ve memleket yöneticilerinden dâhil olmak üzere, bir habere göre otuz beş diğer habere göre üç yüz zavallı Müslüman öldürülmüş ve yok edilmiştir. Karamürsel maliye memurları da şu an Yunan hapishanesi bodrumlarında inlemektedirler.

Paşa Hazretleri!

İşte Karamürsel'de yaşanan şu hâdisе üzerine artık Yalova'da, Yunanlıların zulüm ve vahşeti en üst dereceye ulaşmış ve tahammül sınırlarının üzerine çıkmıştır. Ezcümle Çınarcık Müslim köyünde İslamlar, geçen cuma günü cuma namazını eda ederken başlarında Yunan subayı bulunan bir çete camii şerifin etrafını sararak Güllük³¹ köylü tüccardan İbrahim Ağa'yı silâh bahanesiyle cami mezarlığında öldürmüştür. Bahriye doktorlarından emekli Operatör Memduh Bey Teşvikiye'de yaşanan zulümde İngilizlerin talebi üzerine ölenleri muayene ettiğinden ve bu hususta rapor düzenlediğinden dolayı tutuklanmıştır. Sayısız hakaretlerle ve iki arkadaşıyla bilinmeyen bir semte sevk edilmiştir.

Kurtköy muhtarı Mustafa Çavuş silâh bahanesiyle Yalova hapishanesinde bir hafta tutuklu bulunduktan sonra Gemlik'e sevk edildiği halde yaşayıp yaşamadığından henüz bir haber alınmamıştır.

Yunanistan askeri okulundan çıkışlı ve yedeklik sınıfına

³¹ Güllük Köyü: Çınarcık ilçesinin Hasan Baba tarafında Trabzon'un Vakfikebir ilçesinden 1901 yılında göç edenlerce kurulmuştur. İlk adı Hamidabat'tır. Sonradan Güllük adını almıştır. Yunan işgalinde boşaltılan köye bir daha geri dönen olmamıştır.

nakledildikten sonra köyüne dönen Kurt³² köyünden Kazako Oğlu ve Engereli³³ Leonidi, oluşturdukları çetelerle İslâm köylerini silâh aramak bahanesiyle yağmaladılar ve halka işkence etmektedirler.

Bu kere esirlikten kurtularak geri dönen Adapazarlı üç nefer İzmit yolunun kapatılmış bulunması sebebiyle Yalova'dan kara yoluyla memleketlerine giderken Taşköprü köyü civarında şehit edildikleri hâlde görülmüştür. Karamürsel'in yağmasından dönen Yalova'nın Elmalık köyü Rumları, yağma ettikleri ganimetleri arabasıyla naklini teklif ettikleri fakat kabul etmediğinden dolayı Karaçay muhacirlerinden bir zavallıyı bacağundan kurşunla yaralamışlardır. Köy halkı tarafından Yalova'ya getirilip adliyece muayenesi yaptırılmasının gerekli olduğu raporu tutulduktan sonra ailesi tarafından tedavi ettirmek için İstanbul hastanelerine sevk edilmekte iken Yunanlılar tarafından yaralı Müslüman İstanbul'a gitmez diyerek götürülmesine engel olunmuştur.

Yüce zatları gibi zeki ve ileri görüşlü vezirimizin saltanat merkezinden iki üç saat uzaklıkta olan Yalova, Orhangazi, Karamürsel gibi yakın mahallerde kelimenin bütün mana ve kapsamıyla Müslümanları imha politikası devam etmekte ve yapılmasına şüphe edilmeyecek bir şekilde inanmış olan yüce vicdanları müsaade etmez zannındayız.

Paşa hazretleri!

Bugün bu üç kaza son dem hayatını yaşıyor. Acil bir yardım ve şiddetli bir müdahale olmaz ise halkın ya darmadağın olmasından veya mecburi göç etmesinden başka bir çare yoktur. Çünkü üçüncü şık ölüm ve yok olmadır paşa hazretleri.

Bu konuda yazılan duruma bağlı konularda sözlü ve yazılı buyruk ilgili kişi için emirdir.

06 Kasım 1920

Yalova kazası halkı adına.

³² Kurtköy: Daha önce bilgi verdiğimiz bu köyde ünümüzde Batum göçmenleri meskundur.

³³ Engere: Çınarcık ilçesine bağlı Şenköy köyünün güneyinde deniz sahilinde Rum azınlıklara ait bir yerleşimdir. Diğer adı Aya Kiryaki'dir. 100 hanelik bir köydür. Mübadeleyi beklemeden çekilen Yunan ordusuyla birlikte Yunanistan'a göç etmişlerdir.

Gökçedere köyünden Dursun namı Said³⁴ kulları”

Başlangıçta bölge İngilizlerin kontrolünde fakat askersiz bir muntika olarak ilan edildi. Dört ay boyunca Yalova ve çevresinin güvenliğini sağlama görevi Akköylü İbo'ya verildi. Yunan işgaliyle birlikte İbo ve çetesi dağıldı.

Yunan birlikleri, Türk yerleşimlere aşırı baskı uyguladı. Hiç kimse sivil ve savunmasız halka karşı bu tür saldırıların yapılacağına ihtimal vermiyordu. Özellikle yüzyıllarca birlikte yaşadıkları Ermeni ve Rum azınlıkların bu denli kin ve nefretle saldırıda bulunması anlaşılabilir bir durum değildi. Osmanlı Devleti'nin başkentinin hemen yanı başında yaşanan bu olaylar yüzyıllarca dünyaya hükmetmiş imparatorluk vatandaşları tarafından şaşkınlıkla karşılanıyordu.

17 Kasım 1920 tarihinde İstanbul Vali Vekili, İçişleri Bakanlığı'na Karamürsel ve Yalova arasındaki köylerin Yunan askerleriyle birlikte Ermeni ve Rum çeteler tarafından yağmalandığını haber veriyordu. Olaylar sonucunda da bazı köylerin ayaklandığını ve çatışmaların çıktığını ilgili makamlara bildirdi.

Bölgedeki çeteleri Sisamlı bir papazın tahrik ve teşvik ettiği anlaşılmıştı. Nitekim 15 Kasım 1920'de Harbiye Nezareti'nden (Savaş Bakanlığı) Sadarete sunulan raporda, Yalova ve Karamürsel'de, Yunanlıların ve yerli Rumların Müslüman halka karşı yaptıkları mezalim ve soykırımın 11 Kasım 1920 tarihli raporlarla bildirildiği ifade edildikten sonra,

“Bu vahşet ve soykırımın günden güne şiddetlenmekte ve genişleyerek yayılmakta olduğu şikâyet ve yaşanan zulümlerden anlaşılıyor.

Ermeni ve Rum saldırganlara ön ayak olan Sisamlı bir papaz gayrimüslimleri silahlandırmaktadır. Müslümanlara karşı çeşitli düşmanlıklara, cinayet işlemeye yönlendirmeler yapmakta, Ermeni ve Rumları kışkırtmaktadır. Bu zalimlerin çevreye saldıkları korku, dehşet ve yapmış oldukları çeşitli vahşetler karşısında Müslümanlar inim inim feryat etmektedir. Bu yüzden Müslümanlar namuslarını ve canlarını korumak için evlerini ve yurtlarını terk etmeye başlamışlardır. Yunan askeri birliklerinin engelleme yapmaları üzerine göç etme konusunda da başarılı

³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2619/45

olamamaktadırlar.” denmekteydi.³⁵

Bütün bu gelişmeler ve olaylar karşısında Osmanlı Hükümeti, Harbiye Nezareti'nin raporları ve talebi doğrultusunda, yukarıda içeriği verilen metni tercüme ettirerek birer suretinin İngiliz, Fransız ve İtalyanların siyasi temsilciliklerine verilmesini sağladı ve bu konuda gerekli işlemin yapılmasını istedi.³⁶

Ancak, siyasi temsilciler, evrakın Yunan Yüksek Komiserliği'ne verildiğini beyan ederek olayı geçiştirdiler. Bu girişimlere rağmen işgal bölgesinde mezalim ve feci vakaların günden güne şiddetlenerek artması üzerine, Osmanlı Hükümeti, 20 Kasım 1920 tarihinde aldığı karar doğrultusunda, bölgeye İngiliz Temsilcisi gönderilmesi veya daha önce İzmir'deki katliamlar üzerine yapıldığı gibi, Fransız, İngiliz ve İtalyan memurlarından oluşturulacak karma bir komisyonun bölgeye gitmesi girişimlerinde bulundu.³⁷

Ancak bu girişimlerden de olumlu bir netice alınmadığı anlaşılıyor. Prof. Dr. Justin Mc. Carthy diyor ki:

“...İşgal edilmiş bölgelerde en öncelik verilen Yunan etkinliklerinden biri, Osmanlı siyasî yönetimi düzeninin yıkılmasıydı. Bunun iki amacı vardı. Birinci olarak, Yunanlılar Yunanistan'a katmayı tasarladıkları bir bölgede, Yunanlı olmayan bir devletin ayakta kalıp işlev yürütmesine izin veremezlerdi. Valiler, bürokratlar, yargıçlar, polisler sadece Yunanlılardan olmalıydı. Kendilerinin kuracağı sivil yönetime yer hazırlamak için Osmanlı'nı yıktıktan sonradır ki, Yunanlılar 'Biz Anadolu'yu geçici olarak işgal etmedik, ülkeyi yöneten biziz.' iddiasını gerçekten öne sürebilirlerdi.

İkinci olarak, Osmanlı'nın devlet işlerinde varlığını, özellikle jandarmasını yok etmekle, Yunanlılar Müslüman ahaliyi savunmasız, tümüyle yerli Rumların, Rum çetelerinin ve Yunan ordusu askerlerinin insafına kalmış durumda bırakıyorlardı. Türk

³⁵ B.O.A.B.E.O. Umumi No: 349746; Belgenin kendisi için bkz. Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu, Sayfa 404 ve ekler kısmı.

³⁶ Adnan Sofuoğlu, “Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli- Yalova- İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. XVIII. Sayı 54, s. 795-814); B.O.A.B.E.O. Umumi No: 349589

³⁷ Adnan Sofuoğlu, “Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli- Yalova- İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. XVIII. Sayı 54, s. 795-814); B.O.A.B.E.O. Umumi No: 349746

köylüleri Yunan askerlerince silahsızlandırılmışlardı. Saldırıya uğrarlarsa kimden medet umacaklardı? Yapabilecekleri tek şey vardı, o da kaçıp gitmek. Yunanlıların isteği de işte tam buydu.”³⁸

İşgal kuralları, bağlaşıklarca saptanmış bulunan içerikleriyle, ayrıca Mondros Ateşkesi maddeleri, işgal edilecek bölgelerde Osmanlı sivil yönetiminin olağan işlevlerini sürdüreceği yolundaydı.

Yunanlılar, bu böyle olmasın diye, ellerinden ne geliyorsa yaptılar. Marmara Bölgesi gibi bağlaşıkların gözlemine yakın yörelerde Osmanlı sivil yönetimi var denebilecek bir durumu kabullenmek zorunda kalmalarına karşılık, Yunanlılar, genellikle, Osmanlı memurlarının sırf sözde işlev görmesine bile izin vermediler.

Bazı devlet görevlilerini tutukladılar. Bazılarına da görevden el çektirdiler. Görevlerine devam edenler de yetkisiz ve etkisiz kılındı.

Yunan işgalini fırsat bilen Ermeni ve Rum çeteciler Karamürsel bölgesinden başlayarak Yalova'nın doğu tarafında kalan köylere baskınlar düzenlediler. Yalova'nın doğu bölgesinde kalan sahil kesimleri genelde çiftlik arazilerinin olduğu alanlardı. Gözü dönmüş isyancılar, çiftlikleri yakıyor, hayvanlarını ve ürünlerini yağmalıyordu. Canını kurtarabilenler ise bölgeyi terk etmeye başladı.

Yalova-Karamürsel arasında Kavak İskelesi'nden başlayarak bahsi geçen çiftlikler sırasıyla: Hersek, Topçu, Çavuş, Karagözyan, Kadı (Tahsin Bey), Kapanca, Kara Kilise ve Millet Çiftlikleri'dir. Bu çiftlikler Yalova-Karamürsel arasında sahil boyunca uzanan bereketli arazilerdir.

İçişleri Bakanlığı bölgedeki olayların artması üzerine 23 Kasım 1920 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü vasıtasıyla Dışişleri Bakanlığı'na yaşanan olayların detaylarını anlatarak önlemlerin artırılması, alınması gereken tedbirlerle sonuçlar hakkında bilgi verilmesi konusunu bildirdi:

"Dışişleri Bakanlığı Makamı'na

Ekim ayının yirmi üçüncü günü bir Yunan subayı kumanda-

³⁸ Justin McCarty, Ölüm ve Sürgün, 3 ncü baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, Sayfa 353

sında Karamürsel'den geçen Yunan askerleri ile beraberlerinde bulunan Rum ve Ermeni çeteleri bir sonraki gün geri dönüp Havuzdere köyüyle komşu köylerden koyun, sığır, tavuk, kaz ve ele geçirdikleri eşya ve saire el koydu. Zorbalıkla aldıkları her şeyi Yalova'ya getirirlerken Çavuş Çiftliği köyüne ait hayvanları dahi toplamaya yeltendiler. Yerli halk tarafından engel olunması üzerine aralarında çıkan çatışmadan sonra bahsi geçen çeteler kaçtı. Ve bu suretle Havuzdere ile diğer köylere ait hayvanlar geri alındı.

Aynı yirmi beşinci günü de Karamürsel civarında Havuzdere ve etrafındaki köylere Yunan torpidosu tarafından top atışı yapılarak köyler yakıldı. Kuvvay-ı Milliye'nin de ortaya çıkışından sonra yapılan savaş sırasında Karamatlı, Kırova, Saniye, Oluklu, Pazaryeri, Sulucapınar, Kumluk, Akça köylerinin ve Kurtali Çiftliği ile Fabrika ve Dere köyün Yunan askerleri tarafından yakıldığı Üsküdar Mutasarrıflığı'nın yazışmalarına bağlı olarak İstanbul Vilayeti Vekâlet'inden bildirildi. Bu gibi olaylara ön ayak olan çetelerin saldırıları artmakta olup benzer olayların tekrarının engellenmesi konusunda yetkili kişilerce gerekli teşebbüslerin yapılması ve önleyici tedbirlerin ortaya konması ve sonuçlardan da bilgi verilmesi babında. İmza 20. 11. 1920³⁹

Aslında alınacak pek fazla tedbir de yoktu. Bölgenin güvenliği artık Yunan İşgal Kuvvetleri'nin elindeydi. Ermeni ve Rum köylerinden kurulan çeteler istedikleri gibi hareket ediyor, Türklere ait her şeyi yağmalıyorlardı. Karamürsel yöresinde yaşayan Türkler genelde varlıktı. İlk etapta yağmalama ve çetecilik bu bölgeden başladı ve olaylar Yalova bölgesine doğru yayıldı.

Rum azınlıklar Yunan işgaliyle birlikte Türk yerleşimlere saldırmaya başlayınca Ermeni azınlıklar da aynı gayretler içine girdi. Rum ve Ermeni azınlıklar ortak çeteler kurarak Türk yerleşimlere saldırma eylemlerine girdi. Bu durum Yunan ordusunun işine geliyor, hatta bu azınlıkları Türkler aleyhine kışkırtarak bölgeden göç etmeye zorluyorlardı.

³⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH EUM AYŞ, 48/15-1

VIII. İşgalin Türklere Yapılan Soykırıma Dönüşmesi

Yalova, Orhangazi ve çevre yerleşimlerde Yunan askerleri ile Ermeni ve Rum çetelerinin Müslümanlara karşı olan düşmanca tutumları, adeta azınlıkların devlete “savaş hali” ilan etmesine dönüştü. Dört kazada yüz otuz köy yakıldı ve Müslüman halkın büyük bir kısmı öldürüldü. Orhangazi’ye bağlı Cihanköy’deki katliamdan sadece sekiz kişi kurtulabildi. Ferit Paşa Hükümeti, itilaf devletlerinin isteklerini yerine getirmekten öteye geçemediğinden, halkın devlete beslediği bütün umutlar da kırılmış oldu. Yaşanan zulmün önlenmesi için buralara ve Yunan işgali altındaki diğer yerlere İtilaf Devletleri’nin polis ve jandarmasının gönderilmesi istendi. Bu da olmaz ise bu yerlerden çıkarılan ya da silahları alınan Osmanlı Jandarması’nın silahlandırılarak yeniden görevlendirilmesi talep edildi. Hıristiyanların ellerindeki silahların toplatılması, bunlar da olmaz ise Müslüman halka silah verilmesi yolunda girişimlerde bulunulması gerektiği Sadrazamlık Makamı’na Savaş (Harbiye) Bakanı tarafından 5 Nisan 1921 tarihinde yazıldı:

“Aciz Kullarımızın Dilekçeleridir ki,

Son zamanlarda Yalova, Orhangazi ve havalisindeki Yunan askeri, Rum ve Ermeni çetelerinin kötülükleri son derece arttı. Bu hafta Cihanköy⁴⁰ tamamen ve Orhangazi kısmen Rum eşkıyası tarafından yakıldı. Cihanköy’den yalnız yedi erkek ve bir kadın kurtulabildi. Köyün halkı acımasızca öldürüldü. Yunanlıların orayı işgalinden beri dört kazada 130 köy yakıldı ve bu köyler halkının çoğunluğu öldürüldü. Hıristiyan halkın tamamı Yunanlılar tarafından silahlandırılmıştı. Müslüman halktan ise silahlar toplanmış olduğundan nefsi müdafaa yapamamaktadırlar. Ve her gün ölüme hazır bir vaziyette beklemektedirler. Özellikle son zamanlarda Rum ve Ermeni eşkıyası pek gaddarca hareket etmekte ve rast geldikleri Müslüman halkı öldürmekte olduklarından Müslümanların köylerinden çıkmaları, tarlalarında çalışmaları imkân haricindedir. Bu feci durumun bu şekilde devam etmesinin, medeni dünyanın insan hakları kurallarına uygun olmayacağı apaçık bir gerçektir. Gerek iş bu yöreye ve gerek Yunanlıların işgali

⁴⁰ Cihanköy, Bursa’nın Orhangazi ilçesine bağlı bir köydür. Osmanlı-Rus Savaşı sonrası çoğunluğu Bosna’dan gelen göçmenlerin oluşturduğu yerleşimdir. Orhangazi’nin kuzey tarafında yaklaşık 5 km. uzaklıktadır.

altında bulunan diğer mahallere değişik ülkelerin jandarma ve polisine mensup bazı emniyet güçlerinin konuşlandırılmasıyla bu olumsuz durum ortadan kaldırılabılır. Veyahut bahsi geçen bölgeden çıkarılmış veya silâhları alınmış olan Osmanlı Jandarması'nın yeniden sevki veya silâhlarının iadesi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan silâhların toplanması, bunlar mümkün olmaz ise Müslümanların nefsi müdafaa için silahlandırılması en basit adalet kuralı ve insanlığın icabı bulunmaktadır. Bu konuda gerekli girişimlerin en hızlı şekilde yapılmasıyla ilgili konudaki emir ve tebliğ makamlarınıza aittir. Bu konudaki sözlü ve yazılı buyruk ilgili kişi için emirdir.

Savaş Bakanı (İmza)⁴¹

Bu rapor yazıldığında mevsim ilkbahardı. Köylüler tabi olarak bahçelerine çıkmak ve arazilerini ekmek istiyordu. Fakat her adım başı bir başka çete tarafından yolları kesilen ve saldırıya uğrayan halk ne yapacağını bilemez duruma geldi.

İlerleyen süreç içinde büyük bir baskı altına giren Türk yerleşimlerde geçim sıkıntısı da baş gösterdi. Hayvanları ve ellerindeki değerli eşyaları gasp edilen halk, tarlalarını da ekemeyince bu kez daha büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya kaldı. Tek çareleri vardı. İşgal bölgesinin dışına çıkmak.

IX. Zayıf ve Tahibatın İşgal Altındaki Bölgelerde Genel Miktarı

“Yunan zulmünden kaynaklanan ve ön plana çıkan en önemli mesele Türk nüfusunun karşı karşıya kaldığı üzüntü verici durumdur. Zulmün her türlüsüne uğrayan işgal sahasındaki Türk ve Müslüman nüfusu, mütarekeden önce 3 milyon idi. Teessüfle belirtmek gerekir ki bugün bu miktar iki buçuk milyondan ibarettir. İki rakam arasındaki bu yarım milyonluk nüfus farkı Yunan istilası yüzünden Türk ahalinin gerek hicret, gerek esaret ve ölüm gibi sebepler neticesinde karşı karşıya kaldığı bu üzüntü verici durumdan ileri gelmektedir. Bugün bu havalide gözlenen şu büyük nüfus kaybının mühim bir miktarı hicret edenlerle Yunanlılar tarafından sivil esir namı altında cebren götürülenlere ait ise de geriye kalan büyük çoğunluğu Yunan

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. KMS. 60 2/55

soykırımına kurban giden ahalinin miktarı yüz binlere ulaşmakta olup bunlar ya köy ve kasabalarında şehit edilmek suretiyle Yunanlılar tarafından imha edilmiş yahut erzak ve malları Yunanlılar tarafından gasp edilerek el konması sebebiyle açlıktan, sefaletten ölüp gitmişlerdir. Bugün hala muhtaç bir halde ölümle karşı karşıya olan ahalinin yekûnu da bu miktardan aşağı değildir.

Servet zayıfına gelince: Bu da nüfus zayıfı kadar müthiş ve üzüntü verici durumdur. Yunan ordusunun tahrip ettiği resmi ve özel binaların bedeli ile yakılan harmanlar ve zahireler, yağma ettikleri muhtelif eşyalar ve Yunan askerlerinin halkı soyarak gasp ettiği paralar ve sürüp götürdükleri her nevi hayvanat yekûnunun meydana getirdiği milli servet kaybı en küçük rakamla 1.5 milyar Osmanlı lirasına denk gelmektedir. Maliye Bakanı Hasan Bey'in mecliste beyanında söylediği gibi yalnız İzmir şehrindeki ekonomik kayıp 300 milyon altın miktarına denk gelmektedir.

...

Maliye Bakanı Hasan Bey'in TBMM'de Yunan tahribatı hakkında beyanatı:

Hasan Bey'in 27 Ekim tarihinde kayıplarımız hakkında mecliste vermiş olduğu beyanatın bir kısmı şöyledir:

Her savaş ve işgalden kurtulan memleketlerde olduğu gibi tabii olarak bir sefalet hakikati ortaya çıkar. Bu da harbin ve bilhassa Yunan ordusu gibi hain bir düşmanın memlekette yapmış olduğu yıkım ve yağma neticesiydi. Takdir edersiniz ki yağma, Eskişehir ve Afyon'dan başlayarak Adalar'a kadar uzuyordu. Düşman her şehirden çekilirken yangın çıkarıyor, binaları ve halkın mallarını yakıyordu. Hatta düşmanla birlikte çekilen bazı Hristiyan köyleri de bir yere topladıkları eşyaları yakarak düşmanla birlikte kaçıyorlardı. Aynı hal İzmir'de de ortaya çıkmış ve İzmir milli servetini oluşturan birçok emlak da yanmıştır. Sadece yangından dolayı ortaya çıkan maddi zarar 300 milyon altın değerindedir.⁴²

⁴² Anadolu'da Yunan Vahşeti ve Zulmü, İkinci Kısım: Anadolu'da Yunan Fecayinin Ayrıntıları Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesince Resmi Belgelerle Dayanılarak Kaleme Alınmış Batı Anadolu'daki Son Yunan Fecayine Ait Risaledir, Ankara. Matbuat ve İstihabarat Matbaası, 1922, s. 21-22-23-

Türk halkının elinde avucunda ne varsa alındı. Tarlalarındaki ekinler dahi yakıldı. Göç edip evlerini boşaltan halkın sarnıçlarında, kilerlerinde ne varsa yağmaladılar. Arazilerde dolaşan hayvanları topladılar. Bu açıdan baktığımızda binlerce can kaybımızla birlikte ülke ekonomisine büyük darbe vurdular. Bütün bu yağma ve soygun içinde vatandaşların üzerinden alınan mücevheratın maddi boyutunu hesaplamak ise imkânsızdır. Yunan işgali, geri çekilmeye başladıkları andan itibaren Türk halkına yapılan soykırımı dönüştü. Bir de Ermeni ve Rum azınlıkların Yunanlılarla iş birliğine gitmesi acıları ve üzüntüleri daha da artırdı.

X. Sonuç ve TBMM'nin Protesto Notası

1921 Ekim ayından sonra İstanbul ve değişik yerlere göç edip sığınanlar geri dönmeye başladı. Emniyet Genel Müdürlüğü İçişleri Bakanlığı'na İstanbul'a sığınan Yalovalı göçmenlerinden beş yüz dokuzunun geri gönderildiğini yazdı:

İstanbul Emniyet Genel Müdürlüğü
İçişleri Bakanlığı Yüce Makamlarına
Kulunuz acizlerinin dilekçeleridir.

1-İstanbul'da bulunmakta olan Yalova Müslüman göçmenlerinden "beşyüzdokuz" nüfus göçmenin memleketlerine sevk edilmek üzere bugün Fransız bandıralı Bilbek vapuruna bindirilmiş olunduğu.

2-Ermeni rahiplerden Vartan Veledi Garabet, Misak Veledi Ohannes, Jakomo veledi Agop refakatlerinde "yetmiş dört" Ermeni çocuğun İtalya bandıralı Hardonya Vapuruyla eğitim görmek üzere gönderilmiş olduğu bildirilir. Ol babda emru ferman hazreti men lehul emrindir. 12 Kasım 1921, Fahri Yaveran Hazreti şehri yardan, Polis Müdürü Umumisi, Miralay namına Muavin Said⁴³

Terör ve mezalim ancak bölgenin tamamen Milli Kuvvetlerin denetimine geçmesinden sonra son buldu.

Ermeni konusu, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında her uluslararası toplantıda masaya getirilmiştir. Konu, Lozan Antlaşması sırasında da çok ayrıntılı şekilde ele alındı.

24-25

⁴³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. EUM. AYŞ/64-20/1341.RA.11.

Antlaşmanın 31. maddesine göre, bir zamanlar Osmanlı Devleti vatandaşı olan herkesin, iki yıl içinde Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye gelebileceği karara bağlandı.

Bu madde, savaş sırasında göç ettirilen ya da hangi sebeplerle olursa olsun, savaş sonrası dönemde Türk toprakları üzerinde bulunmayan Osmanlı Ermenileri için de geçerliydi.⁴⁴ Sonuçta, daha çok İngiltere ve Rusya tarafından kışkırtılan Ermeniler, iddialarına göre, Roma İmparatorluğu zamanında yıkılmış olan devletlerini kurmaya çalışmakta idiler.

İngiltere, hiç değilse, bir Ermeni özerkliğinin gerçekleşmesine taraftardı.

Rusya ise, Ermenileri isteklendirmek ve tahrik etmekle beraber, özerk veya bağımsız bir Ermenistan'ı hiçbir zaman arzulamamıştı. Çünkü İngiltere'nin desteği ile kurulacak bir Ermeni Devleti, Akdeniz'e inmek isteyen Rusya'nın yolunu tıkayan bir engel olacaktı. Ama şimdi, kimse Ermeniler için savaşı göze alabilecek durumda değildi. Savaş bitmiş, evvelce kendilerini tahrik ve teşvik eden devletlerin şimdilik Ermenilerden bekledikleri bir şey kalmamıştı.

Görüldüğü gibi, Marmara Bölgesi güney sahillerinde ayaklanan Ermeni komitacılar, kendi ulusal amaçlarına hizmet edemedikleri gibi, sadece İngiltere ve Rusya tarafından kullanılmışlar ve boşu boşuna kan dökmüşlerdi. Lozan Antlaşması ile ülkeden atma sözlerine de son verildi. Kaldı ki, Birinci Dünya Savaşı içinde, cephe gerisinde ayaklanma çıkaran Ermeniler yurt dışına atılmamış, yalnızca daha az tehlikeli bölgelere sevk edilmişlerdi.

Antlaşmadan sonra, birçok Ermeni vatandaş, ayrıldıkları topraklara döndüler.

Tabii, bu arada yine sormak lâzım: "Kimse, soykırımı uğradığı yere geri döner mi?" diye...

Geri dönen veya daha önce buldukları topraklara yerleşen Ermeniler, Yunan işgalinin son bulmasının ardından Güney Marmara kıyı yerleşimlerini terk ederek cemaat merkezlerinin bulunduğu İstanbul'da toplandı.

Yalova ve çevre yerleşimlerde terör eylemlerine karışan Ermeni çeteciler, Türklere yapılan soykırımında en ön saflarda koş-

⁴⁴ Geçmişten Günümüze Türk- Ermeni İlişkileri, ATASE Yayını, Sayfa 94

tular. Suçluluklarını kabul ettiklerinin belgesidir ki, Yunan ordusunun çekilmesiyle birlikte bölgeden ayrıldılar. Adeta izlerini kaybettirdiler. Bölgede kalan Rumlar ise Lozan Konferansı sırasında imzalanan Mübadele Anlaşması gereği Yunanistan'a gönderildiler.⁴⁵

Gemlik, Armutlu, Karamürsel, Yalova ve bağlı yerleşimleri Rumları mübadele hakkından faydalanarak 1924 yılında Batı Trakya Tükleri'yle değişime tabi tutuldu.

Olayların içinde yer alan bazı Rum köyleri ise Yunan Ordusunun çekilmesiyle birlikte yağmaladıklarını da alarak mübadele öncesi 1921 yılında Temmuz ayının sonuna kadar bölgeyi terk etti. Geride kan, gözyaşı ve onca acı bıraktılar. Unutulmayacak kötülükleri yapanlar için TBMM tüm medeni ülkeler parlamentolarına sunulmak üzere protesto notası verdi.

XI. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından Düveli Mütemettime Meclisi Mebusanlarına Tebliği Hakkında 3 Haziran 1922 Tarihli Celsede Karar Verilen ve Hariciye Encümenince İhzar Olunan Yunan Mezalimine Dair Protesto Notası:

1920 senesinde İstanbul'da toplanan Osmanlı Meclisi Mebusanı'nca ilan olunan ve Türkiye Büyük Millet meclisince aynen kabul olunarak Misak-ı Milli ile tespit edilen ve sınırlandırılan Wilson prensipleriyle ve 1916, 1918 senelerinde Britanya Başvekili Mösyö Loid Jorj'un İngiltere parlamentosu huzurunda yapmış olduğu konuşmayla da, nüfuzca, tarihçe, kültürce, iktisatça Türk olduğu ve Türklere kalması lazım geleceği zikir ve beyan edilen eski Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının önemli bir kısmı Mondros Antlaşması'nın İtilaf Hükümetlerinin sözlerinde durmaması sebebiyle bugün dört seneye yakın bir zamandır tüm uluslararası anlaşmalara aykırı olarak Yunan ordusunun işgali altında bulunuyor. Hukuk Devletlerince bir milletin özgürlük hakkına ve hürriyetine karşı işlenmiş olan bir suç mahiyetinde olan ve pek haksız olan işgalin başlangıcından beri Yunan ordusu asker ve subayları tarafından işgal altındaki yer-

⁴⁵ Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli- Yalova- İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. XVIII. Sayı 54, s. 795-814

lerde kalan Türk ve Müslüman halk hakkında reva görülen mezalim ve fecayii Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İtilaf Hükümetleri nezdinde defalarca protesto etti.

İzmir çevresinin büyük devletlerin koruma ve gözetiminde Yunanlılarca işgalinden kısa bir müddet sonra yine bu devletler tarafından mezalim araştırmalarına görevlendirilen generaller, komisyonunun gerçek ve tarafsız raporlarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sözü edilen olumsuz durumlara dayalı şikâyetleri sevindirici neticeler veremedi. Bugün dört yıldan beri, işgal mıntıkasında kalan bedbaht Müslüman halk, insanlık tarihinin en ilkel devrelerinden beri tarihin nadiren kaydettiği işkence ve mezalimin en ağırına, en şiddetlisine uğramış bir vaziyette bulunuyor. 20. asır medeni dünyasının gözleri önünde boğazlanmak, yok edilmek istenen bir milletin bu dehşetli yaşam faciaları karşısında daha uzun zaman suskun kalınamazdı. Bütün bu olayların sebebi olan İtilaf Hükümetleri nezdinde ard arda yapılan girişim ve şikâyetlerin ve aynı devletlere mensup generallerden oluşan bir komisyon tarafından 1919 da yazılan namuskarâne ve tarafsızlık içeren raporun hiçbir sonuç vermediğine büyük bir elem ve üzüntüyle şahit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, temsil etmekte bulunduğu milyonlarca insandan oluşan mazlum bir Müslüman kitlesinin yası ve matemli durumuna artık bir son verilmesini sağlamak maksadıyla doğrudan doğruya milletlere ve onların temsilcilerine her yerde bir olan ve aynı adalet hissiyle donatılmış bulunan insanlığın vicdanına müracaat etmeye 3 Haziran 1922 tarihli celsesinde ittifakla karar verdi.

Bu dakika kederli bir insan topluluğu insanlık vicdanın kaldıramayacağı cehennemi bir zulüm ve vahşetin kucağında kalmış olarak dört yıldan beri insanlık âleminin huzurunda çoluk çocuk, kadın erkek ve ihtiyar demir ve ateşle inletilmektedir.

İşgalin başlangıcından beri her gün artarak devam eden ve son bulmaz bir şiddetle artan ve siyah ciltler vücuda getirecek kadar çok olan bu canhıraş mezalimi burada birer birer zikretmek imkânı yoktur. Ancak insaniyetin nazar-ı dikkatini lazım olduğu derecede yaşanan ızdıraba çekebilmek için bunlardan bazılarını nakledeceğiz.

Savaş sahası içinde bulunan savunmasız halkın sırf Türk ve Müslüman olmalarından dolayı haklarında Yunan ordusuna

mensup asker ve subayları tarafından işlenmiş olunan bu pek vahşiyane uygulamalar, bilhassa son ve yeni barış anlaşması teklifinden sonraki zamanlarda büyük bir şiddetle ırza, cana, mala ve bütün din ve milliyetin kutsal değerlerine yöneltilmektedir. Bu olaylar esnasında Balıkesir, Aydın, Bursa, İzmir, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Edirne gibi havalide sebepsiz veya uydurma bahanelerle halkı mescitlere doldurarak yakmak, birbiri üstüne kuyulara gömerek öldürmek, köyleri ateşe vermek, ürünleri imha etmek, halka ait havyan sürülerini alıp götürmek, ırza saldırmak, mal gasp etmek ve sahiplerini öldürmek gibi insanlık duygusu ve savaş hukuku ile anlaşılması ve tarif edilmesi mümkün olmayan en caniyane hadiselerle Türk ve Müslüman halk yok edilmektedir.

Balıkesir, Aydın, Manisa gibi mahallerde Müslümanlardan ileri gelenler ve varlıklı kimseler her gün icat edilen birer sebeple sürgün edilmekte, uzaklaştırılmakta ve hapsolünmekte, köylerde mescitler yakılarak imamlar sarhoş askerler tarafından sokak sokak dolaştırılarak zorla ezan okutturulmak gibi hakaret içeren yaptırımlara maruz kalmaktadırlar.

Manisa civarında bayram namazı esnasında cami basılmış ve Türkiye için kurtuluş ve zafer duasında bulunulduğu bahane edilerek, cami içindeki cemaat süngülenmiştir. Son zamanlarda Menemen şehrinin İslam mahalleleri ansızın kuşatılarak halk Yunan askerleri tarafından soyulmuş, genç kızlarla kadınların ırzlarına alenen tecavüz edilmiştir. İzmir bağlı yerleşimlerinden Bornova nahiyesinde hamile bir kadının evini basarak soymakta olan Yunan askeri ev sahibesini görünce kadıncağızı öldürmüş ve hamile kadının cesedi sokak ortasında kalmış, nahiyede oturan İngilizler bu feci olayın şahidi olmuşlardır.

Sonrasında Söke ve Kuşadası'nın işgali sebebiyle İslam kadınlarına saldırılar yapılmış ve çalgılarla sokaklarda gezdirilmişlerdir. Söke ve Torbalı civarında köylere ateş verilerek yangından kaçmaya çalışanlar öldürülmüş, kalanlar da alevler içinde helak olmuşlardır. Masum kafaları süngü uçlarına takılarak köy köy teşhir edilmiştir. Karahisar'ın Sülmenli, Süklüm, Karaarslan, Depre köyleri yakılmış ve halkı katliam edilerek bu köylerden eser kalmamıştır.

Gemlik, Karamürsel, Yalova, İznik havalisinde kasaba ve köyler taş üstünde taş kalmayacak surette tahrip edilmiş, on

binlerce Müslüman nüfus katliam olunmuştur. Bunların örnekleri pek çoktur. Bizzat İtilaf Devletleri irtibat subayının şahit oldukları bu vahşiyane olay Avrupa hükümetlerince de resmen bilinmektedir.

Özetle, işgal bölgesi savunmasızların, zayıfların, kan ve ölüm sahnesi olmuştur. Yaşama hakkı ve bağımsızlık mücadelesinin yapıldığı yüzyıl ve medeniyetin icap ettirdiği savunmadan başka hiçbir şey yapmayan Türk Milleti en ilkel devirlerdeki insan ırkının bile gördüğünde ızdırıp ve utanç duyacağı bir düşmanın mezalimi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye Milleti böyle bir düşmana karşı aynı yolda karşılık vermeyi tarihine ve içinde bulunduğu çağın medeniyetinden ilham almış zihniyetinin kurallarına sığdıramamaktadır.

Müsaadenizle şu yönü de işaret etmek isteriz ki, Yunan ordusunun subay ve askerleri tarafından uygulanan bu uluslararası suçlar ve cinayetler Lahey Sulh Konferansı bildirisinin 46,48,51,52 ve 56., Bürüksel Konferansının askeri haberleşmelerle ilgili uluslararası beyannamesinin 38,39,40,41 ve 42. maddelerinde çirkin görülmüş ve yasaklanmıştır. Sefer halindeki ordularına ait talimatnamenin 37. maddesiyle Kuzey Amerika Müttefik Cumhuriyetleri'ne ait silahsız düşman devlet vatandaşlarının bireysel özgürlükleri ve mülkiyet haklarına uygun davranmak esastır. Bu durum, içinde bulunduğumuz yüzyılın hukuk devletleri ve bilimcilerince kabul edilmiş bir hakikat ve kuraldır. Ki, harp yalnız devletten devlete silahlı bir harekettir. Savaşan ordulardan birine fiilen mensup olmayan silahsız sivil halkın mal, mülk, ırz, can ve kutsal değerleri her türlü saldırının dışındadır. Hâlbuki çağımızın medeni anlayışı demek olan bu günkü hukuk zihniyeti önünde Türkiye'nin savaş sahasında ve sözde Anadolu'ya medeniyet getirmek vazifesiyle kendini sorumlu tutan Yunan ordusu tarafından işlenmekte olunan ve olunmakta bulunan mezalim ve fecayii ilk çağ hukuk anlayışlarının bile vahşet kabul edeceği bir hal arz etmektedir. Medeni bir millet olduğu halde devlet hukuklarına aykırı bir surette kendisine istiklal hakkı tanınmayan Müslüman Türkiye halkına bireysel yaşam hakkı da tanımayarak bugün yok edilmesine çalışılmaktadır. Avrupa hükümetlerince Yunan ordusu tarafından Türklere ve Müslümanlara reva görülen bu mezalime karşı şimdiye kadar suskun ve dolaylı olarak onay verilmiş olması İslam

âleminde Türkiye'nin tamamen Müslüman bulunmasından ileri geldiği anlayışını doğurmaktadır. Hâlbuki Türkiye, geçmiş asra nispetle medeniyetin yüksekliğini bilhassa vicdani hürriyette olan hürmette gören 20. asrı ve bu asrın çeşitli dinlere sahip bütün dünya milletlerini böyle bir inançtan soyutlamak istemektedir. İçinde bulunduğumuz çağın vicdani hukukunun din ve ırk farkı olmaksızın milletlere tanıdığı istiklal ve hürriyet haklarını kendi hakkında ve savunma durumundan ve bütün milletlerin hür ve bağımsız olarak kaderlerine sahip olmalarını istemekten başka bir gayesi olmayan Türkiye, medeni dünyanın emperyalist gayeler peşinde hükümetlere zahir olmakta cihan için zarardan başka bir faydanın düşünülmüş olmadığı kanaatindedir. Türkiye savaş sahasındaki Yunan ordusu mezalimini 20. asır medeniyeti ve kültürü namına protesto ederken, Türkiye Büyük Millet Meclisi medeni milletlerden hükümetleri nezdinde icap eden girişimlerde bulunarak bütün bir insanıyet tarihi için leke teşkil eden, kan ve yangınıyla oluşturulan bu müthiş işkencelere artık nihayet verdirmek sebeplerini yerine getirmelerini rica eder.⁴⁶

Reis	Mzbt. Muhar	Kâtip	Aza	Aza	Aza	Aza	Aza
Yunus Nadi	Mahmut Esat	İ. Suphi Soysallı	Karahisarısahip Mehmet Şükrü	Kayseri Atıf	Gaziantep Ali Cenani	Ankara Şemsettin	Kırşehir Mazhar Müfit

TBMM, 3 Haziran 1922 tarihli celsede Ermeni, Rum ve Yunan iş birliğiyle Türk halkına yapılan soykırım ve göç ettirme olayları ayrıntılarıyla ele alınarak bu yaşananların insanlık tarihi içinde “bir kara leke” olduğunu hükme bağladı. Yunanlıların sivil halka yönelik askeri harekâtı medeni ülkeler nezdinde kınandı. Yunanlıların Ermeni ve Rum azınlıkları ayaklandırarak işledikleri cinayetlere onları da ortak etmeleri, etnik ve dini bir-

⁴⁶ T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları, 18 Haziran 1922, devre I, Cilt 3, İctima senesi 3, 57. İnikat 1. Ve 2. Celse.

liktelik oluşturarak silahlı sivil halka saldırımları, dünya insanlık tarihi içinde en utanç verici süreçlerden birinin ortaya çıkmasına neden oldu. Hiç kimsenin dinine ve diline karışmayan, hoşgörü ve özgürlük ortamını sağlamış olan Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyenler ülke içinde etnik ve dini kimliği ön plana çıkardı. Avrupa, ticari çıkarlarına uygun olan bu ayaklanmaları her süreçte destekleyerek özellikle Osmanlı Devleti içinde bulunan azınlıkları kışkırtmaktan hiç geri durmadı. Ermeni ve Rumlar ise tarih boyunca huzur içinde yaşadıkları bu ülkede neden savaşın içine sokulan ve ayaklandırılan taraf olduklarının hesabını yapmak yerine hala Türkiye'ye olan düşmanlıklarıyla ön plana çıkmayı tercih etti. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan azınlıklar sürekli işgal güçlerinin maşası olup devlete isyan ederken özellikle Anadolu'yu kan ve gözyaşına boğdu.

İşgalciler Anadolu'dan sökülüp atılınca bu kez Ermeni ve Rum azınlıklar bu güçler tarafından kaderlerine terk edildi. Günümüzde belki de bu topluluklara verilen sözlerin tutulamama utancı içinde o günün işgalci, bugünün medeni ülkeleri onları yeniden sahiplenme duygusuna büründü. Ermenilerin ayaklanma sürecinde işledikleri küresel suçların acıları henüz dinmemişken şimdi Ermeni hakları bahane edilerek "soykırım iddialarıyla" ikinci büyük suçu ortaya koymaya çalışan ulusların geçmişte yaşananları bir kez daha çok ciddi biçimde gözden geçirmeleri gerekir. Kalkınmış ve medeni ülkelerin Ermeni Diasporası'nın etkisine girerek Türk Milleti'ni suçlayıcı konuma düşmesi, tarihi sürece sadece abartılı Ermeni iddiaları penceresinden bakması, yaşadığımız bilgi çağının sürecine ters düşmektedir. Günümüzde, Türkiye dışındaki Ermeniler, Türkiye'ye olan uzaklıklarıyla geometrik orantılı olarak, yüzyıllardan beri Türklerin baskısı altında ezilmiş, acı çekmiş ve kıyım uğramış bir millet rolünü başarıyla oynamakta ve her geçen gün artan bir kinle dünya kamuoyunu kendi saflarına çekmeye çalışmaktadır.

Sahnedeki oyuncularını hareket ettiren kukla iplerinin ve kuklacıların da görüldüğü bu oyunlarını, bütün dünya milletleri ile ilgili ve durmaksızın yapılan duygu sömürüsü propagandalarından etkilenerek, giderek artan bir sempatiyle destekliyorlar.

Türk Milleti, olayları, yetersiz dış politika çalışmalarından

büyük üzüntü duyarak, ama şımarık çocukların davranışlarını müsamaha ile karşılayan büyüklerin vakur olgunluğu ile izliyor. Anadolu'da Ermeni soykırımı yapıldığını iddia edenler, Ermenilerin de karıştıkları olayları belgelerde incelemelidirler. Bu çalışmamda Osmanlı arşiv belgelerinde, imparatorluğun başkentinin hemen yanında işbirliktelik içinde Türk halkına reva görülenleri belgeleriyle ortaya koymaya çalıştım. Olayların gelişimi "bin'den" fazla belge üzerinde inceleme yapılarak hazırlandı. Güney Marmara Kıyıları ve Samanlı Dağ Yarımadası çevre yerleşimleri üzerinde yapılan bu yerel çalışma, umarım günümüzde Ermeni meselelerine objektif bakış açısı kazandıracaktır. Anadolu'da hiçbir zaman Ermeni ya da diğer azınlıklara ait sorunlar Osmanlı yönetimi ya da halkı tarafından ortaya çıkarılmadı. Sorun, bu topraklar üzerinde emelleri olan sömürgeciler tarafından gündeme taşınarak etnik milliyetçilik ve dini ayrışım şekline sokuldu. Yaklaşık otuz yıllık sürece sahip propaganda dönemi, örgütlenme ve silahlı eylemler şeklinde yürütülen ayrımcılık Anadolu'nun işgaliyle birlikte Türk halkına uygulanan soykırımı dönüştü.

Bu çalışmam, yaşanan gelişmelerin aynı zamanda batılı ülkelerin desteğinde Ermeni, Rum ve Yunan iş birliğine nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Tarih araştırmalarına ve çalışmalarına bırakılması gereken bir konunun siyasetçiler tarafından sürekli gündemde tutulması, tarihte toplumların birbirine düşman edildiği gerçeğinin bir kez daha yaşanmasından başka ne işe yarayacaktır?

Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rum azınlıkların 1900'lü yıllar boyunca büyük devletler tarafından koruma altına alınarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırılması günümüzdeki tahriklerin aynısı değil midir?

Ermeni olayları gündemdeyken etnik ve dini ayrımcılık gibi iki unsurun kullanıldığı Anadolu toprakları, aynı şekilde günümüzde de mezhepsel ve etnik kimlik çatışmasına sürüklenmeye çalışılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne oynanan bu tehlikeli oyunu halkımıza, tek taraflı iddialarla dünya kamuoyunu etkilemeye çalışan ulusların yanlış yolda olduğunu da dünyaya en iyi şekilde anlatmak zorundayız. Dünya kamuoyu, yeni çalışma ve belgelerle Anadolu'daki Müslüman Türk halkının yaşadığı acıyı öğren-

mek ve kabul etmek zorundadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son elli yılının tüm isyan ve iç savaşlarının başrolünde Ermenilerin olduğu aşıkârken milletimizin suçlanması insanlık vicdanına, ahlaki ve hukuki kurallarına uygun düşecek bir anlayış mıdır?

Var olan bir savaş halini, toprak bütünlüğünü korumaya çalışan ulusu ve işgal atındaki bunalımların getirdiği ağır sonuçlarla alınan önlemleri, küresel boyutta soykırım suçu olarak nitelenmek, Türk toplumuna yapılan düşmanlıktan başka bir işe yaramayacağı gibi Ermenilerle Türkleri birbirine düşman yapma gayesinden öteye gitmeyecek kışkırtmaca bir yaklaşımdır. 1890-1922 yılları arası otuz yılı aşkın süredir Türk halkıyla Ermenileri birbirine kırdıran, boğazlatan düşüncenin medeni dünyada artık yeri olmasa gerektir.

13 Mart 1920 tarihli Tan Gazetesi'nde verilen bir haberde Lord Curzon'un Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada olaylara her iki taraftan da bakabilmeyi öngörmesi objektif düşünme açısından çok önemlidir:

“Bana öyle geliyor ki siz, Ermenileri sekiz yaşında pek temiz ve suçsuz bir kız gibi sanıyorsunuz. Bunda çok yanılıyorsunuz. Çünkü Ermeniler, özellikle son vahşice hareketleriyle ne derece kadar kan dökücü bir toplum olduklarını kendileri kanıtlamışlardır.”⁴⁷

Kararı, Ermeni Diasporası, siyasi liderler ve konu hakkında araştırma yapma imkânından yoksun parlamenterler değil, tarihçi ve araştırmacıların vermesi en doğru ve olumlu sonuçları ortaya koyacaktır. Bu konudaki dayanaksız her iddia yeniden toplumları birbirine düşman yapmaktan başka hiçbir işe yaramayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, haksız suçlamaların, tek taraflı yargılamaların devam ettiği bu sürece rağmen mazlum duruma düşmüş tüm milletleri merhametle bağrına basmıştır. Bu şefkat ve merhamet duygusundan dün Yahudiler ve Ermeniler faydalandığı gibi günümüzde Kürt, Arap, Ezidi gibi topluluklar da yararlanmaktadırlar.

Türk Milleti, insanlık tarihi boyunca mazlum hiçbir topluluğa saldırmamış ve onları mağdur etmemiştir. Aksine her diam

⁴⁷ Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, a.g.e, s. 143-144.

yardım elini uzatmış, bağına basmış ve kapılarını açmıştır.

Türk Milleti'ni bu tür iddialarla suçlayan milletler, önce, kendi geçmişleriyle yüzleşmek zorundadır.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR./ 465-48/ 1331.Ma.3.
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. KMS/50-2-30/1337-ZA-1
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR/ 634-110-3/ 1335.H.19.
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. ŞFR/103-191/22.Z.1337
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. KMS/55-1-26/1337.ZA.26
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2618/67
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2619/35
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2619/45
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH EUM AYŞ, 48/15-1
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. KMS. 60 2/55
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: HR. SYS. 2618/44
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH. EUM. AYŞ/64-20/1341.RA.11.
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH-KMS, d.49-2, b.57, nu 24, ek 1,2
T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları, 18 Haziran 1922, devre I, Cilt 3, İctima senesi 3, 57. İnikat 1. Ve 2. Celse.
 Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli- Yalova- İznic Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 28, S. 54 Ankara, Kasım, 2002
 Adnan Sofuoğlu, *Kuvay-ı Milliye Dönemi'nde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, Genel Kurmay Yayını, Ankara, 1994
 Ahmet Akyol, *Kurtuluş Savaşı'nda Yalova*, Yalova, 1996.
 Alpay Kabacalı, *Talat Paşa'nın Anıları*, İstanbul 2000.
Anadolu'da Yunan Vahşeti ve Zulmü, İkinci Kısım: Anadolu'da Yunan Fecayinin Ayrıntıları, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesince Resmi Belgelerle Dayanılarak Kaleme Alınmış Batı Anadolu'daki Son Yunan Fecayiine Ait Risaledir, Ankara. Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1922.
 Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.
 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyatı, Bası yeri ve tarihi belli değil.
 Erich Feigl, *Bir Terör Efsanesi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.
Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri, Atase Yayını, Ankara, 2003.
Geçmişten Günümüze Türk- Ermeni İlişkileri, ATASE Yayını, Ankara, 1989.
 Gültekin Ural, *Ermeni Dosyası*, İstanbul, 1998.

- H. Erdoğan Cengiz, *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi*, Ankara 1983.
- İbrahim Artuç, *Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988.
- Justin McCarty, *Ölüm ve Sürgün*, 3. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Keğam Kerovpyan, *Mitolojik Ermeni Tarihi*, Aras Yayınları, İstanbul, 2003.
- Mehmed Hocaoğlu, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler*, İstanbul, 1976.
- Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.1 İstanbul, 1984.

Yalova ve Çevresine Yerleştirilen Mübadele Göçmenleri

Hacer Karabağ*

Giriş

Türkiye ve Yunanistan, Lozan Barış Konferansında Rumların ve Türklerin kesinlikle birlikte yaşayamayacağına karar vermiş bulunuyorlardı. Çünkü iki taraf arasındaki nefret çok derinlere uzanıyordu. Yunanlı yazar A. A. Pallis'in de belirttiği gibi, iki devlet arasında geçmişte meydana gelen olaylar, durumu artık radikal bir değişiklik dışında çözüm kabul etmeyecek gerginliğe getirmiştir.¹

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan, mübadeleye dair sözleşme ve protokolle, mübadele antlaşmasını imzalamıştır.² Bu anlaşmaya göre İstanbul ve Batı Trakya hariç olmak³ kaydıyla Türk topraklarına yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarına yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren, zo-

---

* Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, AlİT Bölümü, hkarabag@uludag.edu.tr.

¹ A. A. Pallis, "The Exchange of Populations in the Balkans", *The Nineteenth Century and After*, c. XLVII, No: 576, (Şubat 1925), s.377; akt: Şeker, Nesim, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Anlaşması Sonucu Bursa'ya Gelen Göçmenlerin Kentin Sosyal Yapısı Üzerindeki Etkileri (1923-1935)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1995, s.25.

² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.177.

³ "1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 Bükreş Antlaşması'nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır." Ayrıntılı bilgi için bkzn. İsmail Soysal, a.g.e., s.177.

runlu mübadeleye tabi tutulacaklardı. Bu kimselerden hiçbiri Türk Hükümeti'nin izni olmadan Türkiye'ye; ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadan Yunanistan'a dönüp yerleşemeyecekti.

13 Ekim 1923 tarihli kanunla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurularak, vazifeleri 8 Kasım 1923 tarih ve 368 numaralı kanunla tayin olunmuştur. Bu kanunla bakanlık; Mübadele suretiyle getirileceklerin nakil ve iskânları, bunlardan ihtiyaç sahiplerinin bir süreliğine bakımları, 1912 senesinden beri iskân edilmemiş muhacir ve mültecilerle aşiretlerin ve bundan sonra hükümetçe kabul edilecek muhacirlerin iskânı, iskân bölgelerinin ihyası ve tayini, memleketin harap olan mahallerinin imarı görevlerini üstlenmiş oluyordu.⁴

İskân kurallarına göre yerleştirilecek ailelerin gerek kırsal alanda gerekse kent merkezlerinde iskânları için yeni yerleşim yerlerinin tespitinin yapılması gerekmektedir. İskânda ilk iş, başta sağlık olmak üzere, topografik, morfolojik ve jeolojik açıdan incelemelerde bulunarak yerleşim yerinin tespiti meselesidir. Yeni yerleşim yerinin orman içinde olmamasına, sağlık açısından sakıncası bulunan yerlerden uzak olmasına, topografik yönden yerleşime elverişli olmasına dikkat edilirken ulaşım, pazar, alt yapı vb. sosyal ve ekonomik faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.⁵

Lozan'da oluşturulan mübadele protokolü temel alınarak İcra Vekilleri Heyeti tarafından tasdik edilen 17 Temmuz 1923 tarihli kararnamede, mübadillerin ülkeye gelişleri, iskân mıntıklarına sevk edilmeleri ve ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili hükümler yer almaktadır. Kararnamede memleket 8 iskân mntikasına bölünmüş, bunların her birine yerleştirilecek ahalinin miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁶

---

⁴ *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, 1932, s.13-14.

⁵ Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s.40.

⁶ *İskân Tarihçesi*, s.17-18.

	Geleceklerin memleketleri	tütüncü	Çiftçi-bağcı	zeytinci	Yekûn	İskân olunacağı yerler
1	Bir kısım Drama ve ekseri Kavala ahalisi	30.000	0	0	30.000	Samsun ve ahalisine
2	Serez livası ahalisi	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana ve havalisine
3	Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye ahalisi	2.500	15.000	5.000	22.500	Malatya ve havalisine
4	Kayalar, Karafeyye, Vodine, Katerin, alasonya, Lângaza, Demirhisar, Gevgilerin Yunanistan'a kalan köyleri, Yenicelci vardar, Karacaabat	3.000	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat, Sivas
5	Zeytüncü, Drama ve Kavallılarla Selenik ve ahalisi	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve ahalisi
6	Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avret-hisar, Nevreskop ve ahalisi	20.000	55.000	15.000	90.000	Çatalca, Tekirdağ livaları, Karaman livaları, Karaman, Niğde ve havalisi
7	Preveze ve Yanya ahalisi	15.000	40.000	0	55.000	Antalya, Silifke ve havalisi
8	Midilli, Girit ve sair adalar	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi
	Yekûn	95.000	200.000	100.000	395.000	

Vekaletin ilk hesabına göre, Mayıs 1924 tarihine kadar gelecek göçmenlerin sayısının 150.000 kadar olacağı düşünülüyordu. Kış aylarında göçü başlatmak gerektiğine göre, yerleştirme işleminin kıyı kentlerinden, kasabalardan ve köylerden başlayarak, özellikle şimendifer ve diğer ulaşım araçlarının kolayca gidebileceği yörelere kaydırılması gibi pratik bir yöntem benimsendi.⁷ Bu düşüncenin sonucu olarak, Mübadele, İmar ve İskân Vekâletince, önceden yapılan düzenlemeler gözden geçirilerek, yeni bir içerik verilen göçmen yerleştirme yörelerinin sayısı 10'a yükseltildi. Bu düzenleme sonrası Yalova'nın bağlı bulunduğu İzmit ve çevresi 7. Mıntıka alanı olarak belirlendi.⁸

Kurtuluş Savaşı sonrasındaki iskân, daha önceki iskân türlerine bakıldığında, en planlı, en kapsamlı iskân olmuştur.⁹ Göçmenler belli yörelerde toplanmakta, sonra inşa edilen köy ve evlere dağıtılmaktadırlar. Böylelikle hem yerleşmenin düzenli ve sağlıklı olarak sürdürülmesi sağlanmakta, hem de Osmanlı'dan gelen nüfus yerleştirme (iskân) anlayışının gerekleri yerine getirilmektedir.

27 Ekim 1924 tarihinde, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey, mübadele ile gelenlerin sayısı hakkında şu rakamları vermektedir: “*mübadeleye tabii olarak kendi vesaitimizle naklettiğimiz muhacirinin yekunu umumisi 380.000 kişidir. Fakat mübadeleye tabi olanlar malumalinizdir ki yalnız bizim vapurlarımızla naklolunanlar değildir. Şimdi gelen 380.000 muhacirden 56.347'si Samsun, 79.631'i Trakya, 38.921'i Karesi, 64,668'i İzmir, 26.824'ü Bursa, 33.129'u İstanbul, 26.568'i İzmit, 6.179'u Antalya, 30.674'ü Konya, 20.856'sı Adana, 4.121'i Sivas, 2.984'ü Kastamonu mıntıklarına yerleştirilmiştir.*”¹⁰

Cevat Geray, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü Arşivi verilerine dayanarak, 1924-1933 yılları arasında, 99.709 aile ve toplamda 380.243 kişinin Türkiye'ye mübadele ile geldiğini ortaya

⁷ Tanin, 13 Teşrinisani 1923; akt: Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Beşinci Basım, Tarık Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.52.

⁸ Arı, *Büyük Mübadele*, s.52.

⁹ Ali Cengizkan, *Mübadele Konut ve Yerleşimleri*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2004, s.24.

¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 9. Cilt, 48. Birleşim, 27.10.1340, s.60.

koymuştur.¹¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, 1930 İstatistik Yıllığı rakamlarında ise 1924-1930 yılları arasında toplamda 406.057 muhacirin Türkiye'ye geldiğini ve iskân edildiğini ifade etmektedir.¹² DİE'nin vermiş olduğu bu rakamlar içerisinde mübadil harici gelen muhacirler de bulunmaktadır.

1929 yılı itibariyle, Türkiye'den Yunanistan'a giden Rum nüfus ile ilgili, Orta ve Batı Anadolu'dan 626.954, Doğu Trakya'dan 256.635, Karadeniz'den 182.169 ve İstanbul'dan 38.458 olmak üzere toplamda 1.104.216 kişinin göç ettiği belirtilmektedir.¹³

Mübadele ile gelen ve devletçe iskân edilenlerin çalışma ve üretim hayatına katılması bir zorunluluktur. Bunların sonsuza kadar ihtiyaçlarının karşılanarak tüketici durumda bırakılmalarına imkân yoktu. Bu mecburiyetle, Mübadele ile gelenlere üretim araçlarının temini ve dağıtımına yönelik hükümler de yayımlanmıştır. Mübadele, İmar ve İskan Kanununa uygun olarak iskan edilenlerden yardıma muhtaç olanlara çift hayvanı bulunmayan her haneye bir veya iki baş hayvanla, ihtiyaç derecelerine ve tahsis olunan araziye göre aynen veya bedellen ziraat aletleri, tohumluk dağıtılarak, bunları satmayacaklarına veya başka amaçlarla kullanmayacaklarına dair mensup oldukları ihtiyar heyetlerinden birer kefaletname alınacağı; aynen ödenmesi mümkün olmadığı takdirde her aileye tohumluk için 75, çift hayvanı için 100 ve zirai aletler için 50 liraya kadar para verileceği; yardıma muhtaç olanların ve yapılacak yardımların belirlenmesi görevinin imar ve iskân komisyonlarına ait olduğu belirtilmiştir.¹⁴

Ortalama beş nüfustan ibaret bir çiftçi ailesine, kabiliyetlerine ve büyük şehirlerle, iskele ve şimendifer istasyonlarına mesafeleri derecesine göre dağıtılacak arazi ve ağaçlar aşağıdaki nispetler dahilinde tayin edilmişti.¹⁵

¹¹ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara, 1962, ek tablo:5.

¹² DİE, *1930 İstatistik Yıllığı*, Ankara, 1931, s.101.

¹³ Ladas, *a.g.e.*, s.644.

¹⁴ *İskân Tarihçesi*, s.27-28.

¹⁵ *İskân Tarihçesi*, s.30.

	Asgari	Dönüm arazi
Hububat arazisi "vasatı"	75	100
Tütün tarlası	13	18
Sebze bahçesi	7,5	12,5
Bağ	8	12,5
Zeytin ağacı	120 adet	150

Mübadillerin Yalova'ya Yerleştirilmesi

Yalova önceleri Yalakova ve Yalakabad isimleri ile anılmış, 1900'lü yıllar ile birlikte Yalı Ova ve Yalova adı kullanılmaya başlanmıştır. 19. Yüzyılda İzmit sancağına bağlı bir kaza olarak kayıtlarda geçmektedir. 1839 cizye sayımına göre Yalova kazasındaki gayrimüslim nüfus hakkında yaklaşık bir tahminde bulunmak mümkündür. Sancağın geneline yönelik bu sayımda cizye mükelleflerin durumu üç ayrı vergi dilimi (Ala, evsat, edna) esasına göre belirlenmiştir. Sayıma göre sancakta yaşayan gayrimüslimlerin milliyetlerine göre bir sonuca varmak mümkün değildir. Gayrimüslim nüfus hakkında bir bilgi sahibi olabilmek için 4 çarpanı esas alınmıştır.¹⁶

Kaza adı	Ala	Evsat	Edna	Toplam	Ortalama nüfus
Yalakabad	445	1435	815	2.695	10.780

Osmanlı Devleti'nde son sayım 1914 nüfus sayımıdır. Bu sayıma göre İzmit Sancağı'na bağlı Yalova'da 7.954 Müslüman, 10.274 Rum ve 3.304 Ermeni yaşamaktadır.¹⁷

Kazalara bağlı köylere ilişkin bilgiler de temettuat defterlerinde kaydedilmiştir. Defterler ışığında köyler hakkında da ayrıntılı bilgiler edinmek mümkün olmaktadır. Bu anlamda bazı köylerin birleştirilerek divan adı altında yazıldığı, köy dışı yerleşimlerin de çiftlik olarak kaydedildiği görülmektedir. Akköy, İlyas, Tavşanlı, Tartan, Kılıç, Denizçay, Çukuu Müslim, Geçik,

¹⁶ BOA, Maliye Nezareti Varidat Cizye Muhasebesi ML.VRD.CMH, 2, (1-3); akt: Mehmet Kaya, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskan Siyaseti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(41):59-81, s.66.

¹⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.386.

Dere, Soğucak, Samanlı Müslim, Kirazlı, Çınarcık, Kocadere-yi Zir, Çalica Yalova kazasına bağlı köylerdi.¹⁸ Temettuat defterlerinde yer almayan Kuru, Çınar, Elmalık, Kılıç, Kız Derbendi, Çatak, Zafranlar, Katırlı, Çavuş Çiftliği, Laladere köyleri de Yalova kazasına dahildi.¹⁹

1929 yılına kadar Kocaeli iline bağlı olan Yalova ve çevresi, coğrafi yapısının güzel olması, topraklarının bereketli oluşu, zengin orman ve su kaynaklarına sahip olması dolayısıyla göçmenler için cazip bir yerleşim yeri olmuştur. Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti, göçmenlerin yerleşebilecekleri iskân muntakalarını belirlerken Yalova'nın bağlı bulunduğu İzmit ve çevresi, Yedinci İskân Bölgesi olarak tayin edilmiştir. Yalova ve Karamürsel kazalarına gelecek mübadillerin meskenlerinin yapımına kadar geçen süre zarfında açıkta kalmamaları için de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 200'e yakın barakanın yapılmasını sağlamıştır.²⁰

Yerleştirme süreçlerinde temel belirleyici etken, kentten ayrılan Rumlardan kalan taşınmaz mallardı. Yalova'da Rum ve Ermenilerden artakalan mallar işgal sürecinde büyük tahribata uğramıştı. Pek çok köy ve yerleşim yerlerinin önemli kısımları yakılıp yıkılmıştı. Kimi sağlam kalan yapılar ve araziler de savaşın etkilenen diğer kesimler veya bölgedeki nüfuz sahibi kişiler tarafından büyük ölçüde yağmalanmıştı. Oysa bu taşınmazlar, mübadele hükümleri uyarınca, gelecek mübadil göçmenlere verilmeliydi.²¹

Yalova kazası ve köylerinin iskan durumunu, Yedinci Muntaka Müdürlüğü'nün Mübadele ve İskân Vekâleti'ne gönderdiği 29 Eylül 1924 tarihli belgede ayrıntılı olarak görebilmekteyiz.²² Belgeye göre:

Yalova Kazasında Ermeni ve Rumlardan tahrip edildikleri

¹⁸ BOA, ML.VRD.TMT.5011-5041; akt: Kaya, *a.g.m.*, s.78.

¹⁹ BOA, ML.CRD, 938,(-7).; akt: Kaya, *a.g.m.*, s.78.

²⁰ Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Temmuz 1924, Sayı: 35, Cilt: 3, s. 368-369; akt: Mustafa Sarı, "Mübadele'de Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri: Kocaeli Örneği (Ocak-Haziran 1924)", <http://www.kocaelitarihismecmuası.com/bildiriler2/41.pdf>, s.491.

²¹ Arı, Kemal, "Tarihsel Süreçte Mübadele ve Bursa", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, ed: Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, s.163.

²² BCA, 272-0-0-11-19-95-22-7, 29.09.1924.

için geriye sadece boş araziler kalmıştır. Bu araziler üzerine Yalova'da nüfuz sahibi kişiler tarafından hane ve dükkanlar inşa ettirilmiştir. Belgede bu kişilerle ilgili şu bilgiler verilmektedir: “Orhangazi şosesi üzerinde Ohanioğlu Kartik'e âid arsa üzerine Yalova kadı-i sâbıkı (eski kaymakamı) Osman Nuri ve Hamamlar şosesi üzerinde Karmanlı Bevat'a âid arsa üzerine Yalova müddei-i umûmi-i sâbıkı (eski savcısı) Mustafa Hilmi Efendi hâne inşa itdikleri gibi çarşı derûnunda ve denize nâzır Hacı Karabet'e âid otel ve kiraathâne üzerinde liman dâiresi yapmıştır.” Belgede ayrıca Yalova kazası civarında yaklaşık 600 dönümlük tarıma uygun arazi mevcut olduğu da belirtilmektedir.

Koru Köyü, sahil kesiminde bulunan ve 350 Rum'un yaşadığı tamamen tahrip edilmiş bir köydür. İşgal döneminde katliama maruz kalan Ortaburun ve Kocadere karyelerinden 12 hanelik Laz ve Gürcü ile Koru arazisine hudut olan Çalıcı Köyünden 20 hane halkı önceki arazilerinden feragat ederek buraya yerleştirilmiş ve 134 hanelik bir köy planı oluşturulmuştur. Köyün doğusunda 5.000 zeytin ağacı yakılmıştır. Geriye kalan 10.000 zeytin ağacı, bağ ve dutluk, çeşitli meyve ağaçları ile tarıma elverişli 8.000 dönüm araziye sahiptir.

Çınarcık, Koru köyünün batısında ve köye hudut olan Çınarcık'ta 100 İslâm hanesi mevcut olup 100 hanesi de tamamen tahrip edilmiştir. Köy 2.000 dönüm ziraate ve 1.000 dönüm kadar dutluk ve bağlık araziye sahiptir.

Engere Köyü'nde tamamen tahrip edilmiş 300 hane bulunmaktadır ve iskâna elverişli değildir. 500 dönüm ekili alana ve 30.000 dönüm zeytinlik ve meyve ağaçları ile kaplı araziye sahiptir. Belgede ayrıca köyün Katırlı ile birleştirilmesinin uygun olacağı belirtilmektedir.

Kadıköy, Baltacı Çiftliği, Kurdköyü ve Hacı Mehmed Çiftliği'yle hudut olan vaktiyle 350 haneden ibaret ipekçi, sebze ve atçılıkla geçinen bir Rum köyüdür. Selanik vilayeti Drama sancağına bağlı Sarı Şaban kazası Kenez ve Urgancı köylerinden 58 hane muhacir ile Lazlardan ibaret 130 haneli ve 650 nüfuslu Kurdköyü ahali köye iskân olunmuştur. Kurdköyü'nün kullanimına elverişli arazisi geçimleri için yeterli olmadığından muhacir iskanından önce bir kısmı Kadıköy'e yerleşmiştir. Kadıköy'ün tahmin edilen arazi miktarı 10.000 dönüm ve her iki köyün toplam arazisi 19.000 dönümdür. Lazlarla muhacirler Kadı-

köyü'nde birleşmek ve Kurdköyü'ndeki hukuklarından feragatle her iki köyün arazisinin iskan kuralları dahilinde birleştirilip dağıtımının yapılmasını kabul etmişlerdir.

Safran Köyü, 150 hanelik bir Rum köyü iken ancak 8 hane kalmıştır. Bu köye 15 hane ve 55 kişiden oluşan yardıma muhtaç Vodina ve Karacaova muhacirleri yerleştirilmiştir. Köyün güneyinde köye hudut olan Paşaköyü tamamen tahrip olduğundan 80 hanede 350 nüfus Lazlar Safran köyüne yerleşmişlerdir. Verimli bir araziye sahip olup vadisinden Safrandere Çayı geçmektedir.

Belgede mera ve baltalıktan mahrum olan Safran ve Hacı Mehmed köyleriyle Paşaköyü'nün birleşmesi durumunda güzel bir köy vücuda geleceği belirtilmektedir. Kuru ve kaza köylerinde olduğu gibi Paşaköyü Lazları da önceki arazi ve arsalarından feragat etmişlerdir. Bu hesaplara üç köy birleştirildiğinde 40.000 dönüm arazisi hasıl olacağından buraya daha 200 hanelik bağcı ve ipekçi muhacir yerleştirilebileceği de eklenmektedir.

Hacı Mehmed Çiftliği, Safran köyünün kuzeyinde 8 hanesi kalmış 130 hanelik bir Rum köyüdür. Belgede Hacı Mehmed civarının su ve iklim şartları sıhhiye raporlarında "vahim" olarak ifade edilmekte ve sıtma hastalığına yakalananları varlığından bahsedilmektedir. Sağlık açısından burada ikamet edenlerin Safran'a nakilleri istenmektedir.

Elmalı Köyü, dağ eteğinde, gerisi koruluk, ortasından küçük bir çay geçen ve güzel bir mevkide bulunan 180 hanelik bir Rum köyüdür. Köyde, 14 Demirci, 49 Yassıören muhacirleriyle 27 hane dağlık araziden gelen Hanya Lazları mevcuttur. Tevzî komisyonu tarafından bu köyün 6.000 dönümden ibaret arazisi ölçülmeden dağıtılmıştır. Belgede Kazimiye veya eski adıyla Yoğurthan adındaki eski Türk köyü ve 40 haneden ibaret iken sıtmadan 12 haneye düşen Dağıstan muhacirlerinin ikamet ettikleri Sultaniye köyü ile birleşmesi önerilmektedir.

Laledere Köyü, Gacık köyünün doğusunda 20 çeşit meyve ağacı ve çeşitli ağaçların bulunduğu ormanla kaplı, zeytinliklerin ve bağların yer aldığı bereketli araziye sahip bir köydür. 30.000 dönüm araziye sahip bu Ermeni köyünün tek eksiği akarsularının azlığı ve heyelanlı bir bölgede olmasıdır. Burada Balkan Harbi'nden sonra Yanyalıları iskân görmüşler ise de daha sonra terk ettikleri için arazisi civar köyler tarafından hayvan-

larına çayır olarak kullanılmaktadır. Az bir çabayla güzel bir çiftlik hâlini alacağı gibi tütün ziraatı ve kereste açısından elverişli olmasından dolayı 400 hanelik bir köy teşkiline de uygun olduğu ifade edilmektedir.

Kılınç Köyü, gayet ferah bir mevkide, havası ve suyu yumuşak, bağ ve bahçeleri düzenli ve arazisinden su geçen tahminen 7.000 dönüm araziye sahip her çeşit hububat ve ziraate elverişli bir Ermeni köyüdür. Tasfiye komisyonu tarafından 7 hanesi Manastır muhacirine satılmıştır. Geri kalan 6 hanede Manastır muhacirlerinin emsalleri iskan ettirilmiştir. 6 hanede 30 nüfus Drama'ya bağlı Libotin muhacirleri de hanelerini kendileri inşa etmek şartıyla bu köye yerleştirilmiştir. Belgede sosyal yardımlaşmadan 8 hane tamir ettirildiği takdirde, köye yardıma muhtaç 25 hane muhacir aile yerleştirilmesinin mümkün olduğu ve tütüncü, bağcı, zeytinci olmak üzere daha 150 hanelik muhacir iskan edilebileceği eklenmektedir.

Şakşak Köyü, Marmara denizine bakan gayet havadar bir mevkidedir. 7.000 dönümlük arazisi tarla ziraatine ve tütüncülüğe elverişlidir. Köyün arazisinin bir kısmında heyelan olduğu ve 150 hanenin iskân olunabileceği belirtilmektedir. Kılınç, Laledere, Şakşak, Gacık zeytinlikleri de Kuru Köyü zeytinlikleri akıbetine uğramış ve yakılmıştır.

Millet Çiftliği (kirada), Yalova Kasabası'nın doğusunda 20 dakika mesafede Ermenilere ait 7.000 dönümlük çiftliktir. Dutluk ve zeytinliklerin mevcut olduğu ve her çeşit ziraate elverişli arazisi deniz kenarındadır. 150 nüfusun iskan ettirilebileceği mesken ve müstemilatı mevcuttur.

Karagözyan Çiftliği (kirada), Kasabanın doğusunda Şakşak arazisi ile hudut tahminen 24.000 dönüm araziye sahiptir. Arazisi her çeşit ziraate elverişli fakat binaları tamamen tahrip edilmiştir. Millet ve Karagözyan çiftlikleri hükümet tarafından kiraya verilmiştir. Bu iki çiftlikten başka Ermeni metrukatı yoktur.

Niko Çiftliği (Türk mütegalibe elinde), Çımarcık ile Kuru Köy arasında, sahilde bulunan, binaları tahrip edilmiş, 2.000 dönüm araziye içine almaktadır. Köylüler tarafından mera olarak kullanılan bu çiftliğin ağaçlarında bile hasar mevcuttur.

Servi Çiftliği (Türk mütegalibe elinde), Rum metrukatından olan Servi, Kuru Köyü Akköyü arasında ve deniz kenarında

rında, her çeşit ağaç ile dutluk ve zeytinliklerle kaplı 6.000 dönümlük ziraate elverişli araziye sahiptir. Akarsuları ve bir taşlı değirmeniyle bereketli bir toprağa sahiptir.

Aynı belgenin sonuç kısmında şu bilgiler aktarılmaktadır:

1. Yalova arazi paylaşırma çalışmaları Ağustos sonu itibarıyla başlamış olmasına rağmen bu tarihe kadar (29 Eylül 1924) ancak Merdigöz ve Elmalık'ta altışar bin dönüm arazi ölçümü ve dağıtımını yapılabildiği için Ekim sonuna kadar komisyonların çalışması mecburidir.
2. Derince'den Kocaeli Vilayeti'nin sahil ve iç kısımları yıkılıp yıkılmıştır. Civar bölgelerden açıkça yardıma ihtiyaç vardır. Tahribattan kurtarılan kısımlar tamirat görmeden kullanılması mümkün değildir. Devlet teşkilatının kuruluşundan bugüne kadar köy teşkilatı vücuda getirilememiştir. Köylüler arazi üzerine gelişi güzel serpilmişlerdir. Bu sebeple halk dağlardan tarım yapılabilecek araziye hücum ederek kendi derdine derman aramıştır. Bundan dolayı mıntika müdürlüğü hem muhacir iskan etmekte hem de bir köy tesisini vücuda getirmek için çırpınmaktadır.
3. Arsa dağıtımını yapılan köylerde köylüler, hane temelleri atarken cadde ve sokaklara tecavüzü kar saymaktadırlar. Köy planlarının uygulanabilmesi için jandarma ve ihtiyar heyeti mesul tutulmalıdır.
4. Hane inşası taahhüdü ile gelen muhacirinin geçici olarak iskan edildikleri çadırlar ellerinden alınmadıkça ev inşasına yanaşmayacakları çoktan anlaşılmıştır. Her köyde bir iki hane iç kısımlara sevk olunursa diğerlerine ibret ve örnek olacağı gibi resmi makamlar da baş ağrısından kurtulmuş olacaktır. Şevk ve gayret bırakmayan bitmeyen şikayet ve kırtasiye işlemlerinden memurlar doğrusu çoktan bıkmıştır.
5. Katliama maruz kalarak nüfusu azalmış, dağ başlarında eşkıyalıkla uğraşan ve özellikle zarara uğramış mevkiilerde bulunan köyler halkından muhacir köyleriyle hudut olanları birleştirerek asgari 200 ve azami 400 hanelik köy tesisi vücuda getirilmelidir. Bu durumda sosyal yapı, emniyet ve asayiş ile ilim tahsil müesseseleri oluşturulabilecektir.

6. İmar ve iskan işlerinin, para ve bozulmaz bir azimle, mühendis ve mimardan ziyade kalfa ve ustalar ile vaktinde depolarda alet ve inşaat malzemesinin bulundurulmasıyla yürüyebileceği kabul edilmelidir.
7. Yalova ve Karamürsel kazalarında yardıma muhtaç ancak 25 haneden ibaret Vodina ve Sevren muhacirine puluk, tohumluk ve haneler verilmiş ve bölgede yardıma muhtaç hiçbir muhacir kalmamıştır.

9 Mart 1924 tarihli bir belgede de o dönemde Gemlik'e bağlı olan Armutlu'nun yanık olduğu ve buralara mübadil yerleştirilebilmesi için plan ölçümü ve plan çıkartılması gerektiği ifade edilmektedir.²³

Yalova ve çevresine yerleştirilen mübadillere geldikleri yerlerin özellikleri ve meslekleri dikkate alınarak yerleşmeleri için bir yer gösterilmiş ve isteyenlerin buraya yerleşmeleri sağlanmıştır. Özellikle de verimli araziye sahip olan Yalova'da, hane inşasını taahhüt eden mübadillerin iskan ettirildiğini arşiv belgelerinden görmekteyiz. 17 Haziran 1924 tarihli bir belgede Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti, Atina'da Muhtelit Mübadele Türk delegesine ve Selanik İrkab Heyeti'ne Vodina, Florina ve Yenice kazalarından kaç hane ve nüfusun "*mahsuldar olan Yalova kazası*"na "*hane inşası taahhüdü*" ile iskan edilmeye razı olduğunun soruşturulup bildirilmesini istemektedir.²⁴ Selanik Tali Komisyonu'ndan gelen cevapta Vodina ve Florinalıların kendi imkanlarıyla ev inşa edecek vaziyette olmadıkları ifade edilmiştir.²⁵ 29 Eylül 1924 tarihli belgede ise hane inşası taahhüdüyle Selanik vilayeti Drama sancağı Pazarlar köyü halkından 102 hanenin Koruköye yerleştirildiği belirtilmektedir. Yine aynı belgede Sarı Şabanlılardan hane inşası taahhüdüyle Kadıköyü'ne gelecek 10 hanenin İzmit Bağçecik'te kalıp Kadıköyü'ne gitmemekte ısrar ettikleri yer almaktadır.²⁶

9 Ekim 1924 tarihli bir belgeye göre Yalova'ya bu tarihe kadar 833 muhacirin sevk edilmiştir.²⁷ 13 Kasım 1924 tarihli bir

²³ Cengizkan, *a.g.e.*, s.37.

²⁴ BCA, 272-0-0-14-76-32-3-7, 17.06.1924.

²⁵ BCA, 272-0-0-14-76-32-3-7, 09.08.1924.

²⁶ BCA, 272-0-0-11-19-95-22-7, 29.09.1924.

²⁷ BCA, 272-0-0-14-77-34-2, 09.10.1924.

başka belgede de Yalova'nın da içerisinde bulunduğu Kocaeli ve çevresinde mübadillerden açıkta kalanın olmadığı ve hepsinin ya emval-i metrukeden sağlam evlere, ya devlet tarafından inşa edilmiş evlere yâda çadırlara yerleştirildikleri belirtilmektedir.²⁸

Mübadillerin yerleştirilmesi sürecinde veya sonrasında kimi sorunlar da yaşanmıştır. 18 Ekim 1924 tarihli bir belgede Drama'nın Pazarlar köyünden Yalova'nın Koruköyüne iskan ettirilen muhacirlerin, köyelerinin zeytin mahsulatının bir mültezime ihale edildiği ve ihalenin henüz feshedilmediği için bu durumun kendilerini mağdur ettiği ile ilgili şikayetleri yer almaktadır.²⁹ 17 Ocak 1926 tarihli bir başka belgede de Drama'nın Demirciören köyünden gelip Yalova'da Hacı Mehmed Çiftliği'ne iskan ettirilen 83 hane muhacirinin şikayetleri yer almaktadır. Arazi tevzi komisyonu tarafından mübadil göçmenlere 3.600 dönüm arazi verildiği fakat Paşaköylülerin bu araziden 288 dönümünün kendilerine ait olduğunu ileri sürdükleri belirtilmektedir. Kalan arazinin ziraat için yeterli olduğu fakat yaklaşık 200 baş hayvanları için mera ihtiyaçlarının söz konusu olduğu da eklenmektedir. Mübadiller mera ihtiyaçları için Hacı Mehmed Çiftliği yakınındaki Baltacı Çiftliği'nin müstemilatı olarak ifade edilen Viran Çiftlik arazisinden bedeli karşılığı 500 dönüm arazi talep etmektedirler.³⁰ 8 Mart 1926 tarihli belgede ise Laledere köyünde yerleşmiş 70 hane Girye muhacirinin henüz kendilerine arazi dağıtılmadığı ve bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başvuruda buldukları görülmektedir. Başvuruları üzerine konu ile ilgili Kocaeli Valiliği tarafından soruşturma başlatılmıştır.³¹

Yalova ve çevresinin verimli topraklara sahip olması dolayısıyla arşiv belgelerinde izinsiz olarak bölgeye gelip yerleşen muhacirlerden de bahsedilmektedir. 27 Eylül 1925 tarihli Kocaeli Valiliği'nden Muhacirin Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda "firaren" Yalova'nın Kılınç köyüne gelip yerleşen ve ziraatle uğraşmaya başlayan muhacirlerden bahsedilmekte ve bu kişilerin

²⁸ BCA, 272-0-0-80-3-8-3, 13.11.1924.

²⁹ BCA, 272-0-0-11-19-97-22.7, 18.10.1924.

³⁰ BCA, 272-0-0-12-47-87-28-7, 28.01.1926.

³¹ BCA, 272-0-0-12-48-91-42-7, 08.03.1926.

köyde iskanlarına izin verilmesi istenmektedir.³²

1929 yılına kadar Kocaeli iline bağlı olan Yalova'ya, elimizdeki veriler doğrultusunda ne kadar mübadil yerleştiğini tam olarak söylemek mümkün değildir. Yerleşen mübadillerle ilgili tutulan kayıtların yetersiz olması ile birlikte kimi göçmenlerin de kayıt dışı yerleşmiş olması ve istatistiki verilerin il bazında sunulması bu konuda tam olarak bir sayı vermemize engel olmaktadır. 1930 İstatistik Yıllığı'na göre 1924-1929 yılları arasında Kocaeli iline yerleşen toplam göçmen sayısı 21.529'dur.³³ Bu sayıya mübadil dışı gelen muhacirler de dahil edilmiştir. Konuyla ilgili bir diğer önemli kaynak olan Cevat Geray, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü Arşivi verilerine dayanarak, 1924-1933 yılları arasında, 5.071 aile ve toplamda 17.074 kişinin Kocaeli iline mübadele ile geldiğini ortaya koymuştur.³⁴ Kocaeli'ne gelen mübadillerin büyük bir kısmı çiftçilikle geçinen kişilerdir. Bu kişilerin üretici duruma geçebilmeleri için Rumlardan kalan bağ, bahçe, tarlalar ve zirai araçlar diğer illerde olduğu gibi tevzi talimatnamesinde belirtilen oranlarda paylaştırılmıştır. Gelen mübadillere 1.688 ev, 295 dükkan, 27 arsa ve toplamda 111.218 dönüm toprak dağıtılmıştır.³⁵

Mübadelelinin Yalova ve Çevresine Etkileri

Göçler taşıdıkları özelliklere göre farklı ekonomik sonuçlara sebebiyet verirler. Nüfusu az, ekonomik kaynakları fazla olan bir ülkeye yönelik göçler, göçmen alan ülke açısından yararlı olur. Şüphesiz, istenilen faydanın temin edilebilmesi ve göçmenlerin en kısa zamanda üretici olmalarını sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması ve her şeyden önce göçmenlerin bilgi ve becerileri doğrultusunda istihdam edilmeleri gerekmektedir.³⁶

Çağlar Keyder, nüfus mübadelesinin Türkiye için sonuçlarını değerlendirirken, Yunanistan'a yeni yerleşen göçmenlerin bu ülke üzerindeki sayısal ve sosyal etkisinin, Türkiye'ye gelen-

³² BCA, 272-0-0-12-45-78-22-7, 27.09.1925.

³³ DİE, 1930 İstatistik Yıllığı s.101.

³⁴ Geray, a.g.e., ek tablo:5.

³⁵ Geray, a.g.e., ek tablo:5.

³⁶ İpek, a.g.e., s.162.

lerin Türkiye üzerinde yarattığı etkiden çok daha büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun sebepleri olarak da giden Rumların, gelenlere göre sayıca daha fazla ve yerli Yunan nüfusuna göre de daha eğitilmiş ve varlıklı bir grup olduğunu belirtmektedir. Anadolu'dan giden Rumlar, Yunanistan'da ülke nüfusunu, dörtte bir arttırmıştır. Ama mübadele ile Türkiye'ye yerleşen Müslümanlar, nüfusun %4'ünden daha küçük bir orandaydılar ve bunlar, çoğu köylerde olmak üzere, çok daha geniş bir alana yerleştirildiler. Keyder, bu saydığımız sebeplerden dolayı, mübadele ile gelen nüfusun, Türkiye'nin politik ve sosyal gelişmesi üzerinde fazla bir etkisi olmadığını ifade etmektedir.³⁷ Nitekim 5 Kasım 1924 tarihli oturumda Celal Bayar göçmenlerle ilgili şu açıklamayı yapmaktaydı: “*İtiraf ediyorum ki; gidenlerle gelenlerin şeraiti hayatiye ve iktisadiyesi müsavi değildir. Gidenler ekseriyet itibariyle esnaf ve tüccar, gelenler ekseriyet itibariyle rençberdirler. Efendiler gelenlerin ekseriyeti azimesi köylüdür, gidenlerin ekseriyeti azimesi şehirlidir.*”³⁸ Keyder'in bu ifadelerinin yukarıda verdiğimiz arşiv belgeleri doğrultusunda Yalova yereli için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Kocaeli'nden ayrılan Rumlar, ayakkabıcı, nalbant, boyacı, fırıncı, terzi gibi meslek sahipleri iken Yalova ve çevresine yerleştirilen mübadillerin büyük kısmı Kavala ve Drama'da tütüncülük yapan göçmenler olmuştur. Bu mübadillere devlet tarafından Rumlardan kalan bağlar, zeytinlikler verilince geçimlerini nasıl sağlayacaklarını bilemediklerinden zeytin ağaçlarını keserek kışın soğuktan korunmak için sobalarda yakmışlardır. Bu nedenle hem ülke ekonomisi zarara uğramış hem de bu mübadillerin bakımı için daha uzun süre masraf yapılmıştır.³⁹

Babası ailesi ile birlikte Drama'nın Demirciören Köy'ünden Yalova'da Hacı Mehmed Köyüne yerleştirilen Arif Atılğan şunları aktarmaktadır:

³⁷ Çağlar Keyder, “Nüfus Mübadelesinin Türkiye İçin Sonuçları”, *Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Haz: Renee Hirschon, Çev: Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005, s.59-60.

³⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Dönem, 10. Cilt, 2. Birleşim, 05.11.1340, s.52.

³⁹ Ayhan Ateş, “Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi Sonucu Kocaeli'de İskân Edilen Göçmenler (1923–1930)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2008, s.80.

“Hacı Mehmetliler Yalova’ya geldiklerinde Yunanistan’da yaptıkları-bildikleri işlerle uğraşmışlar. Tütün, buğday ekmişler ve hayvancılık yapmışlar. Bunda tütün ve buğdayı devletin, sütü ise yoğurthanenin satın almasının rolü çok önemli. Çünkü: Müşteri aramak derdi yok. Mısır, karpuz, domates, biber gibi ürünleri ise kendileri için yetiştirmişler. İlginç bir notu eklemek isterim. Rum köyü olan Hacı Mehmet Köyünde çok sayıda zeytin ağacı varmış. Hacı Mehmetlilerse zeytini bilmiyorlarmış. Ağaçtan koparıp yemeye çalıştıklarında acı tadı olan zeytini bir türlü yiyememişler. Bu ağaçların tamamını, Köyü terk eden Rumların kendilerini zehirlemek için bıraktıklarını düşünerek kesmişler.”⁴⁰

Yalova’da Koruköyü’ne yerleştirilen mübadillerden Fatma Kanat ise şunları söylemektedir:

“Pazarlar bir Türk köyüymüş. Biri üvey yedi kardeş, annem babam ve iki ağabeyim hanımıyla 11 kişi yaşıyormuşuz. Babam bağcılık ve tütüncülük yapıyormuş. Bir gün bakmışlar köye yabancılar gelmiş. Bizim eve de yerleştirilmiş o Rumlardan...6 Mayıs 1924’te yola çıkmışız. Trene binmek için Pazarlar’dan Nusratlı’ya gidilmiş ve Drama’dan kara trene binilmiş. Bir vagona iki aile yerleştirilmiş. Vagonun ortasına da perde çekilmiş aileler birbirini rahatsız etmesin diye...Kara tren Sirkeci’ye getirmiş ailemizi...en büyük abim ise hayvanlarla yürüye yürüye karadan Yalova’ya gelmiş aylar sonra. Önce Hacı Mehmet Ovasına yakın bir yerde 3 ay çadırlarda kalınmış, Annem Zeliha orada hastalanmış ve ölmüş. O zamanlar ishal salgını varmış. Çadırların kurulduğu yerde bir dere akıyormuş, suyundan içenler hep hastalanmış. Büyüklerimiz Koruköy’ü beğenince yerleşmeye karar vermiş. Koruköy zamanında Rum köyüymüş. Köyde babamlar kendilerini biraz toplayınca bir ev yapmışlar. Buraya gelince de tütüncülük işini devam ettirdi. Ben de büyüyünce tütüne gitmeye başladım. Gece tütün kırmaya gider, sabah ezanına kadar çıt çıt tütün kırardık...

Babam Koruköy’de yaşadığı 10 yıl hep geri döneceği günü bekledi, onun hayaliyle yaşadı. Onun için sandığının kapağını

⁴⁰ “Mübadele Günlüğüm”, Erişim adresi: <http://mimdap.org/2015/08/hacy-mehmet-koyu-arif-atylgan-3/>

açmadı. Babam doğduğu toprakların hasretiyle öldü.”⁴¹

Sonuç

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan, mübadeleye dair sözleşme ve protokolle, mübadele antlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre İstanbul ve Batı Trakya hariç olmak kaydıyla Türk topraklarına yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarına yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren, mübadeleye tabi tutulacaklardı.

Mübadele zorunlu göç olduğundan Yunanistan’da mübadele kapsamındaki bir mahalde ikamet eden bir Türk ailesi isteğine bakılmaksızın Türkiye’ye sevk edilecekti. Orada terk ettiği taşınmaz mallar, Anadolu’dan giden mübadil Rumlara verilecekti. Buna karşılık Rumların Türkiye’de terk ettiği taşınmazlar Türk mübadillere verilecekti. Ancak, Yalova ve çevresinde Rumlar tarafından terk edilen taşınmazların bir kısmı tahrip edilmiş yıkılmışken bir kısmı da mübadil Türkler gelmeden önce bölgedeki nüfuz sahibi kişiler veya ahali tarafından işgal edilmiştir. Bu durum mübadillerin yerleştirilmesi konusunda sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Mübadillerin yaşadıkları yerlerin iklim özellikleri ve mesleklerine göre yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Fakat Yalova ve çevresine gelen çoğu tütüncü olan göçmenler, bağların ve zeytin ağaçlarının bulunduğu yerlere yerleştirilince ilk dönemde sorunlar yaşanmıştır. Bölgede zeytin ve üzüm üretimi düşüş göstermiş tütün üretimi zamanla artmıştır.

1929 yılına kadar Kocaeli iline bağlı olan Yalova’ya, elimizdeki veriler doğrultusunda ne kadar mübadil yerleştiğini tam olarak söylemek mümkün değildir. Yerleşen mübadillerle ilgili tutulan kayıtların yetersiz olması ile birlikte kimi göçmenlerin de kayıt dışı yerleşmiş olması ve istatistiki verilerin il bazında sunulması bu konuda tam olarak bir sayı vermemize engel olmaktadır. 1930 İstatistik Yıllığı’na göre 1924-1929 yılları arasında Kocaeli iline yerleşen toplam göçmen sayısı 21.529’dur.

⁴¹ Arif Atılğan, “Hacı Mehmet Köyü”, Erişim adresi:

<http://serhira.blogspot.com/2019/01/drama-kazasina-bagli-koyler-ve.html>

Bu sayıya mübadil dışı gelen muhacirler de dahil edilmiştir. Konuyla ilgili bir diğer önemli kaynak olan Cevat Geray, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü Arşivi verilerine dayanarak, 1924-1933 yılları arasında, 5.071 aile ve toplamda 17.074 kişinin Kocaeli iline mübadele ile geldiğini ortaya koymuştur.

Kaynakça

- BCA, 272-0-0-14-76-32-3-7, 17.06.1924.
 BCA, 272-0-0-14-76-32-3-7, 09.08.1924.
 BCA, 272-0-0-11-19-95-22-7, 29.09.1924.
 BCA, 272-0-0-14-77-34-2, 09.10.1924.
 BCA, 272-0-0-11-19-97-22.7, 18.10.1924.
 BCA, 272-0-0-80-3-8-3, 13.11.1924.
 BCA, 272-0-0-12-45-78-22-7, 27.09.1925.
 BCA, 272-0-0-12-47-87-28-7, 28.01.1926.
 BCA, 272-0-0-12-48-91-42-7, 08.03.1926.
 TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 9. Cilt, 48. Birleşim, 27.10.1340.
 TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 10. Cilt, 2. Birleşim, 05.11.1340.
 DİE, 1930 İstatistik Yıllığı, Ankara, 1931.
 Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Beşinci Basım, Tarik Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
 Arı, Kemal, "Tarihsel Süreçte Mübadele ve Bursa", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, ed: Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008.
 Ateş, Ayhan, *Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi Sonucu Kocaeli'de İskân Edilen Göçmenler (1923–1930)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 2008.
 Atılğan, Arif, "Hacı Mehmet Köyü", Erişim adresi: <http://serhira.blogspot.com/2019/01/drama-kazasina-bagli-koyler-ve.html>
 Cengizkan, Ali, *Mübadele Konut ve Yerleşimleri*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2004.
 Geray, Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara, 1962.
 İpek, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, TTK Basımevi, Ankara, 2000.
 İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, 1932.
 Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yay., İstanbul, 2010.
 Kaya, Mehmet, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskan Siyaseti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları* ergisi, 26(41):59-81.
 Keyder, Çağlar, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye İçin Sonuçları", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Haz: Renee

- Hirschon, Çev: Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005.
- Ladas, Stephen P., *The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, The Macmillan Company, New York, 1932.
- “Mübadele Günlüğüm”, Erişim adresi: <http://mimdap.org/2015/08/hacy-mehmet-koyu-arif-atyrgan-3/>.
- Sarı, Mustafa, “Mübadele’de Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri: Kocaeli Örneği (Ocak-Haziran 1924)”, <http://www.kocaelitarihi-sempozyumu.com/bildiriler2/41.pdf>.
- Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.177.
- Şeker, Nesim, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Anlaşması Sonucu Bursa’ya Gelen Göçmenlerin Kentin Sosyal Yapısı Üzerindeki Etkileri (1923-1935)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1995.

Ekler

Belge-1⁴²:

 مبادله ، اعمار و اسكان و كالتى
 سوقيات و نقلات و قديرتى
 اتنه ده نخله مبادله توك دلدنه
 1994
 070

DEVLET ARŞİVLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYET ARŞİVİ

نعى وودينه و قلوبينه نصبي اهاليه قاي خاه ده
 قاي نغوشك نيب و محصله ااضيه مالك اولان
 بالده قضاى داغده خاه اتا نى قهره ايتيك حليله
 اكانه لوفلارينه موافقت ايدنه مكلرتيك تحفه و اسطاه
 جا
 7/17
 2/2/18/11/17
 070

272			11	18	86	17
-----	--	--	----	----	----	----

⁴² BCA, 272-0-0-11-18-86-17-7, 18.06.1924.

Türkiye Cumhuriyeti
Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâleti
Sevkiyât ve Nakliyât Vekâleti
Umûmi: 19092
Husûsi: 575

Atina'da muhtelit mübâdele Türk delegesine

-Şifre-

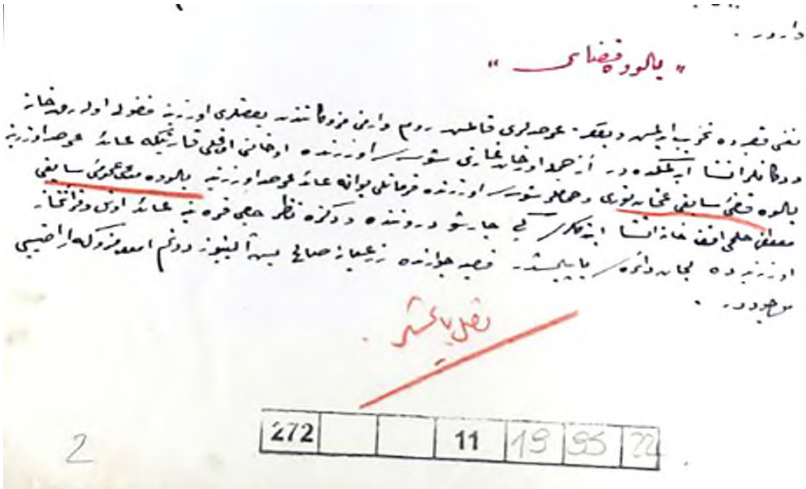
Nefs-i Vodina ve Filorine kasabaları ahâlisinden kaç hânedar kaç nüfusun münbit ve mahsûldâr arâziye mâlik olan Yalova Kazâsı dâhilinde hâne inşâsını taahhüd itmek şartıyla iskân olunmalarına muvâfakat ideceklerinin tahkîk ve işârı ricâ.

Vekil [imza]

6/17

Kapadım 18/6/[13]40

Belge-2⁴³:

“Yalova Kazası”

Nefs-i kasabada tahrîb idilmiş yalnız arsaları kalmış Rum ve Ermeni metrûkâtından bazıları üzerine fuzûli olarak hâne ve dükkanlar inşâ idilmektedir. Ez-cümle Orhangazi

⁴³ BCA, 272-0-0-11-19-95-22-7(3), 29.09.1924.

Pazarlar Karyesi halkından 102 hâne ile Yalova hamamlarına civâr Ortaburun ve Kocadere karyelerinden 12 hânelik Laz ve Gürcü ve Kuru arâzisine hem-hudûd Çapçe Karyesi'nden 20 hâne halkı da buraya yerleşmiştir. Mezkûr karyeler katliama marûz kaldıklarından muhâcirîn-i merkûme ile birleşmek ve berâber köy tesîs itmek arzusunu izhâr eylediklerinden köylerindeki hukuklarından ferâgât itmek şartıyla iskân-ı 'âdiyeye tâbi tutulabilecekleri ve Çabçe Köyü'nde Kuru'ya tarla mera ve baltalığından bütün sükkânın istifâdesinin temini münâsib görülmüştür marûzât-ı sâlifeye nazaran ceman 134 hânelik umum mahalleri tefrîk ve ber-mûceb-i talimât tevzî ve köy planı tatbîk edilmiştir.

Her yerde olduğu gibi köyün şarkında 5000 zeytun ağacı târihten 25 gün mukaddem yakılmışdır. Mütebâki 10000 sak zeytun ve ... bağ ve dutluk eşcâr-ı müsmire ve her nev ziraata sâlih 8000 dönüm araziye ve akara sulara mâlikdir.

“Çınarcık”

Koru'nun garbında ve hem-hudûd olup 100 İslâm hânesi mevcûd ve 100 hânesi kâmilen tahrîb edilmiştir. Gayri meskûn 2000 dönüm ziraate ve 1000 dönüm kadar dutluk ve bağlık arâziye mâlikdir.

“Engere”

Kocadere'nin şarkında ve gayri meskûn bir sâhile mebnî olan bu köyün 300 hânesi hâk ile yeksân edilmiş ve iskâna elverişli değildir. 500 mevrûâta ve 30000 dönüm zeytunluk ve envâ-i eşcâra mâlikdir. Katırlı ile birleştirilmesi münâsibdir.

“Kadıköy”

Yalova'nın iki saat mesâfesinde ve emvâl-i milliyeden meşhûr Baltacı Çiftliği, Kurdköyü ve Hacı Mehmed Çiftliği'yle hem-hudûd olub vaktiyle 350 hânedan ibâret ipekci ve sebze ve atcılıkla geçinir bir Rum köyüdür. 58 hânelik Sarı Şaban'ın Kenez ve Urgancı karyeleri muhâcirîni ile esâsen Lazlardan ibâret 130 hâneli ve 650 nüfûslu Kurdköyü ahâlisi iskân olunmuştur. Kurdköyü'nün kâbil-i istifâde arâzisi 1000 dönüm mera ve baltalıkları 8000 dönümü mütecâviz ve esbâb-ı mâîşetlerini temîn idememekte olduklarından köyce muhâcir iskânından evvel burayı işgâl eylemiş ve hâneler yapmışlardır. Kadıköyü 10000 dönüm tahmîn idilmesine nazaran her iki köyün mecmûi arâzisi 19000 dönümdür. Arâziyi baş aşağı ırvâ iden Samanlıdere Suyu Yalova'nın Çayağzı'nı husûle getirmektedir. Cüzi himmetle Baltacı Çiftliği ve Kadıköyü'ne kadar merâkib-i bahriye-i sagirenin seyr ve hareketine müsâid bir hâl ifrâğı kâbildir.

Sarı Şabanlılardan hâne inşası taahhüdüyle Kadıköyü'ne gelecek 10 hâne Bağçecik'de kalub Kadıköyü'ne gitmemekte inad ve isrâr itmekte olduklarından bunların oraya nakilleri için bir hayli zamandır uğraşılmaktadır ki bunlarla 68 hâneye bâliğ olurlar.

Lazlarla muhâcirler Kadıköyü'nde birleşmek ve Kurdköyü'ndeki hukuklarından ferâgâtla her iki köyün arâzisini iskân-ı âdiye tâbi olarak tevhit ve tevezze rızâ göstermişlerdir. Burada da komisyona köy mahalli irâe ve plan tatbikâtı ... fevkaladedir.

“Safran”

150 hânelik bir Rum köyü iken ancak 8 hâne kalmıştır ki bu hânelere 15 hânedan mürekkebe muhtâc-ı muâvenet 55 nüfûsdan ibâret Vodine ve Karacaova muhâcirleri yerleşdirildi. Cenûbunda Safran'la hem-hudûd Paşaköyü kâmilen tahrîbe uğramış olduğundan 80 hânedeki 350 nüfûs Lazlar buraya nakl-i sükkân ile hâneler inşâ eylemişlerdir. Arâzisi münbit ve su altı olub vâdisinden Safran Çayı cereyân itmektedir.

Komisyona köy mahalli ve arz-ı mevkileri irâe edilmiştir. Mera ve baltalıktan mahrûm olan Safran ve Hacı Mehmed köyleriyle Paşaköyü yekdiğerine kalb olduğu sûrette güzel bir köy tesisâtı vücûda getirülür. Kuru ve kazâ köylerinde olduğu gibi Paşaköyü Lazları da arâzi ve arsalarından ferâgât etmek ve

köyün iskân-ı âdiye ile iktifâ ve ilerüde başka bir hak talep itmemek üzere heyet-i ihtiyâriye ve tevezî komisyonuyla, meclis-i idâreden musaddak taahhüd senedi virmeğe hazır olduklarından istirhâm eylemişlerdir.

Bu hesâbla üç köy birleşüb tarla hâline ifrâğ olunursa tahmînen 40000 dönüm mikdârı arâzi hâsıl olacağından buraya daha 200 hânelik bağcı, ipekci, ve bi'l-hassa ... muhâcir yerleşdirilebilir.

“Hacı Mehmed Çiftliği”

Safran'ın şimâlinde ve beş dakika mesâfesinde yekdiğerine nâzır ve arâzisi muhtelit şimâli tamâmen kapalı ve mevrû bir mevkide 8 hânesi kalmış 130 hânelik bir Rum köyüdür. İşbu 8 hâne Paşaköyü'nün muhtâc-ı muâvenet ... Buraya Elmalı'dan 80 hâne Demirciören muhâcirini nakl ve mütebâki 14 hânesi ile Yassıören'in 49 hânesi Elmalı'da kalmakda ısrâr eylemişlerdir.

Hacı Mehmed âb-ı havası merbût sıhhiye raporundan istidlâl kılınacağı vechile vahim olub bazılarının sıtma ile malûl oldukları taayyun eylemiştir. Sıhhat nokta-i nazarından bir an evvel Sağran'a nakillerini icâb itdirmektedir.

“Elmal”

Dağ eteğinde gerisi koruluk güzel bir mevkide arâzisi münbit ortasından küçük bir çay cereyân itmekde 180 hânelik bir Rum köyüdür. 14 Demirci 49 Yassıören muhâcirleriyle 27 hâne dağlık arâziden gelen bir Hanya Lazları mevcûddur. Tevzî komisyonu tarafından ancak bu köyün 6000 dönümden ibâret arâzisi bi'l-mesâha tevzî ve taksîm olunabilmiştir. Fakat ...ce aynı Sağran ve civârı gibidir. Daha 50 hâne birleştirildiği gibi tamâmıyla mazarratlı bir mahalde kâin “Kazimiye” veya Yoğurthan nâmındaki eski Türk köyü ile 40 hânedan ibâret iken malaryadan bugün 12 hâneye tenzîl iden Dağıstan muhâcirlerinin ikâmet itdikleri Sultaniye köyleriyle birleşmesi ve bu köylerin sıhharlerinin muhafazası da kâbidir. Arâzileri yekdiğeriyle muhtelittir.

“Laledere”

Gacık'ın şarkında 20 nev eşcâr-ı müsmire ve gayri müsmireyi câmi ormanlarla mestûr köy civârı ve vâdileri zeytun ve bağlarla münbitmiş. Meraları vâsi hayvânât-ı bakariye ve hanemiye üretmekde sâlih ve sâhil-i bahr ... kadar iktidâr ider. 30000 dönüm araziye mâlik bu Ermeni köyünün kusûr-ı yegânesi mâ-i cârinin azlığı ve arâzinin heyelanlı olmasıdır. Burada Balkan Harbi'nden sonra Yanyalılar iskân görmüşler ise de bi'l-ahare terk eylediklerinden el-hâletü-hâzihi civâr köyler tarafından hayvânât-ı ehliye tera'î olunmaktadır. Cüzi himmetle güzel bir çiftlik hâlini aldığı gibi bi hakkın tütün zirâatine elverişli ve keraste kat'ı suhûletli olduğundan 400 hânelik bir köy teşkilâtına da müsâiddir.

“Kılnc ”

Gâyet müreffeh bir mevkide âb ve havası latîf bağ ve bağçeleri muntazam ve üstten suyu cereyân ider tahmînen 7000 dönüm arâziye mâlik her nev hubûbat ve zirâate sâlih bir Ermeni köyüdür.

Tasfiye komisyonu tarafından 7 hânesi Manastır muhâcirine fûruht ve bunlar bi'l-ahare hânelerinde iskân görmüşlerdir. Mütebâki 6 hâne Manastır muhâcirini emsâllerine tevfiken iskân itdirilmiştir. Bu kere 6 hânedeki 30 nüfus Libotin muhâcirleri de ber-mûceb-i işâr hânelerini kendüleri inşâ itmek şartıyla bu köye yerleştirilmiştir.

Muâvenet-i ictimâiyeden 8 hâne tamîr itdirilürse 25 hânelik

muhtâc-ı muâvenet muhâcir âileler yerleştirmek mümkündür. Tütüncü, zirâa, bağcı, zeytuncu olmak üzere daha 150 hânelik muhâcir iskân da olunabilir.

“Şafşak”

Marmara'ya nezâret-i kâmileli vardır. Gâyet havadar bir mevkidedir. 7000 dönümden ibâret arâzisi sâhil-i bahre kadar muhatdır. Mezrûât ve tütüncülüğe elverişlidir. Bunun da arâzisinin bir kısmında [heyelan] vardır. 150 hâne iskân olunabilir. Kılınc, Laledere, Şafşak, Gance zeytunlukları da Koru Köyü zeytunlukları âkıbetine uğramıştır. Yani yakılmaktadır.

“Çiftlik”

Karamürsel Kazâsı dâhilinde ... çiftlik mevcûd değildir. Yalova hâvâlisinde Rum ve Ermenilere âid ber-vech-i âtidir.

Belge-6⁴⁷:

لورد
٦

" **مکتبہ حقیقہ** " **اخبار**

بموردہ خبریں سننے شروع کیے اور یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب

" **قرہ لوزیان حقیقہ** " **اخبار**

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

بموردہ خبریں سننے شروع کیے اور یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب

" **تغیر حقیقہ** " **مردانہ حقیقہ**

بموردہ خبریں سننے شروع کیے اور یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب

" **سردی حقیقہ** " **مردانہ حقیقہ**

بموردہ خبریں سننے شروع کیے اور یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب

" **سردی حقیقہ** " **مردانہ حقیقہ**

بموردہ خبریں سننے شروع کیے اور یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب
کہ ان کے ساتھ اور بھی ایسے لوگ تھے جو یہ سزا سن کر اپنے ہاں ہی رہنے لگے اور یہی حالت تھی جب

⁴⁷ BCA, 272-0-0-11-19-95-22-7(7), 29.09.1924.

“Millet Çiftliği” (İcârda)

Yalova Kasabası'nın şarkında 20 dakika mesâfesinde Ermenilere âid 7000 dönüm mikdârı dutluk ve zeytinluğu câmi her nev mevrûata elverişli arâzisiyle sâhil-i bahirde 150 nüfûs istiâb ider mesken ve müstemilâtı vardır.

“Karagözyan Çiftliği” (İcârda)

Kasabanın üç saat şarkında Şafşak arâzisiyle hem-hudûd tahmînen 24000 dönüm arâziye mâlik ve her nev mevrûata elverişli [ebniyesi kâmilen tahrîb olunmuştur] Millet ve Karagözyan çiftlikleri hükûmet tarafından âhara icâr idilmiştir. Bu iki çiftlikden mâadâ Ermeni metrûkâtı yoktur.

“Niko Çiftliği” (Türk, mütegalibe elinde)

20 dönümlük Katırlı'da mevcûd Kabak Ali Rum çiftliğinden mâadâ Çınarcık ile Kuru Köy arasında ve sâhilde ebniyesi tahrîb idilmiş 2000 dönüm arâziyi muhtevî ve 'ala hâl terk edilmiştir. Köylüler tarafından mera ittihâz olunan bu çiftlik eşcârında bile hasârât meşhûd olunmaktadır.

“Servi Çiftliği” (Türk, mütegalibe elinde)

Rum metrûkâtından olan Servi, Kuru Köyü Ak Köyü arasında ve sâhil-i bahre kadar ... her nev eşcâr ve zeytinluklarla dutluğu câmi 6000 dönüm mikdârı zirâate sâlih arâzisi akarsuları ve bir taşlı değirmeniyle bereketli toprağı hâizdir. Yalova havâlisinde senelerce şekâvetle me'lûf olub bi'l-ahare ... iden Ak Köylü [İyo'nun (İbo?)] yed-işkâline geçmesi vechile mâliyece aleyhine ikâme-i dava idildiği söylenmekte bulunmuştur.

Millet ve Karagözyan çiftlikleri mâliyece icârdadır. Diğerleri ala hâl-i metrûk civâr mütegalibenin yed-i işgâindedir.

Belge-748:

درد
V
مأرخه

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

۱- قره میری دیاووه لغچ ایچن قوزمیلدی ایختوی ایشا لرته عوشرم ایش سباشوت ایوه ای حله به نارینه قد-
افند مویلرته ماللقه ۶ تریک دوکم ایچن ساهر دونیز ایویله نه هه سبات مزوره ایفتاد
شغه ره قوزمیلر وک لصفق نرینه ایشا سته قد- دولی مایله .

۲- دوتوره اهنیا افرج ای ولایتین هی و داعی نامه استقام در مغایر بالمق قواعده نیا تو ویریلدنه
هره شغله لورد باغ باره حوسنه کحت و سعادت اهنیا وادو- به تجربه قریه به ایستقام لغچن قوزمیلر
ایستمال اولوب هجره و وضعده در- دولتک بزک فیکه نه بکره قد بکوی لکسلان و جدره کینا
کوی ایچن اولوب تلکبی کوی سولینه- برسید و طبیعت قوجده هله ده قورد- نین مؤفده ایلام
ایرک بولدی و لره برلاسک عوسه کندی ورنه و شانه آیشد- بزده دولت شغله کیم لاجر
اطمانه ایله کجه بکری نایان و جدره لیزمک امیره هجره هجره .

۳- کوی لوانه عوسه قوزیمان اجرافنا به بکره کویله هانه قغری آنا سه هاره و سوفا تره نیازی
هسایر لار بلور صاحبده در- بوزک هسه صورته طبیعتده ایشا و ولسنه اجنیا- سول رعایت
طوبیعه- اطمانه لار برورون ایشد- آنا عراضه بودان به عموط واره مقامه استراک ایشد-
۴- باشا لار ایاب آتعت حرف و صنعت لندی قویله برینی اقتضا ایچدی و قوزمیلر لقه اولوب ایشان
هفته اولوب عوسه سعادت ایلدی بکنده بوزره کور و صبحنه هسایر اییکه هغه سجه برک کونجی
برلاسک قیسه هله عکله ایینه هله قای اولغیه .

۵- خانه ایشا قوزمیلر کله بصحرفه قرضاً اطمانه لار کاغذ بولر خادیر لالره بولم بولر [اد] ایش
تا شوی قهری عوسه آکلا شیکسه برک قیسه- نابره لکوی مشوره و نظیره شده بر آیش خانه و لاله
سوزدولور- بکوی قریه دیشی اولوغی ای مقامه نهاری ناسه ایشدنه قوزمیلر اولوغه-
آنا شوبه و کینیه بر ایجابا بی سوپه شطایان نواله ده و فرجه سه معاصره شغله مائری
طوبیعه عوسه شیکه اوچا کشد .

۶- قوزمیلر معاصره لار بر وضعی آلمه ده ای باشرده شادته مالوف ویلر قونجی موفوره
نایس انجه قریه هغه ده کور قوزمیلر کیم هسه واد لاری بلسه بوزک اجدی ۱۰۰ داغلی ۱۰۰
خانه لک کوی نایان و جدره لیزمک- بوزره هجره قرضه کله ایجابا ۱۰۰ ایدر لاسای
سکسان نفس هکم و لدرک و جدره بر اولوب هجته شیکه ایجابا .

۷- ای اطمانه لاری باره وریلر و قوزمیلر ایجابا همی در سه نیا ده مؤلفه کایله اوستره لور و قنده
ده بوزره اردان و دایر ایشا لریک بولنه بلسه طاق اولوغی ای دای ای قندی ایلدیه .

۸- مناج سعادت آبی نیا ره ایله ۱۰ خانه و سعبات و دوتیه و سوهه بر ایویز بولور قوجده کینا لار
دیله دکایر مستحق و وضعیه کیمی اولوغه ده هی هغه لقا بر عولیده مناج سعادت کیم بر اولور
موز معوضه نیا ۱۰۰ صحنه سوهه لک قندی بوزره هجته امی اولور- کیم معوضان و قندیم افزانته ایلام اتقان
۷- نظیره موز

۸۱۳۰- ۱۸

7	272	11	19	95	22	۸۱۳۰
---	-----	----	----	----	----	------

Hülâsa

1. Karamürsel ve Yalova taksîm-i arâzi komisyonları Ağustos intihâlarına doğru işe mübâşeret eyledikleri hâlde bu târihe kadar ancak Merdigöz ve Elmalık'da altışar bin dönüm arâzi mesâha ve tevzî itdiklerinden hissiyât-ı mezbûreye istinâden mıntıkadaki komisyonlar vezâifinin Teşrinisani intihâsına kadar devâmı menuttur.

2. Derince'den itibâren Kocaeli Vilâyeti'nin sâhil ve dâhili tâife-i intikâm ve mukâbele-i bi'l-misil kavâidine tabian zîr ü zeber idilmiştir. Civâr mıntikalardan pek bâriz sûretde himmet ve muâvenete ihtiyâcı vardır. Yed-i tahrîbden kurtarılan aksâm tamîrât görmeden istimâl olunamayacak bir vaziyettedir. Devletin bidâyet-i teşekkülünden bu güne kadar bir köy teşkilâtı vücûda getirilmemiştir. Köylü arâzi üzerine gelişi güzel serpilmiştir. Bu sebeple tabiatın sevkiyle halk dağlardan münbit mevâkie tehâcüm iderek bulduğu yerlere yerleşmek sûretiyle kendi derdine dermân aramıştır. Bundan dolayı mıntika hem muhâcir iskân itmekte hem de bir köy tesisini vücûda getirmek için çırpınmaktadır.

3. Köy planı arsa tevziâtı icrâ kılınan yerlerde köylüler hâne temellerini atarken cadde ve sokaklara tecâvüzü hasbe'l-cehâle bir kâr saymaktadır. Planın hüsn-i sûretle tatbikinden jandarma ve heyet-i ihtiyâriye mesûl tutulmalıdır. İskân mâdem ki bir devlet işidir âsâr-ı imâret-perverâneye alâkadâr makâmât da iştirâk itmelidir.

4. Barakalarla erbâb-ı zirâat sarf ve sanatının hangi köylere tertîbi iktizâ ideceği ve vukûa getirülmekte olan hasârât hakkında evvelce arz ve malûmât idildiğinden burada zikr ve kayıddan sarf-ı nazar itmekle halkda seciye yükseldikçe ceahlin kesileceğine ve ilmin ekileceğine (?) kâni olmalıdır.

5. Hâne inşâsı taahhüdüyle gelen muhâcirinin muvakkaten iskân itdirildikleri hâneler ile çadırlar ellerinden alınmadıkça [ev] inşâsına yanaşmayacakları çokdan anlaşılmuş bir keyfiyettir. Binâberin her köy munkalibesinden bir iki hânesi dâhile sevk olunursa diğerlerine ibret ve misâl olacağı gibi makâmât da mütemâdi baş ağrısından kurtulmuş olacaktır.

Âsâr-ı Şevk ve gayret bırakmayan Őikâiyât-ı mütevâliyeden ve kırtasiye muâmelâtından mıntıka memûrini doğrusu çokdan bıkmıő usanmıődır.

6. Katliama marûz kalarak nüfûsu azalmış dağ başlarında Şekâvetle melûf ve bi'l-hassa mazarratlı mevkilerde tesîs itmiş karyeler halkından muhâcir köyleriyle hem-hudûd olanları birleődirilerek asđari 200 ve azami 400 hanelik köy tesîsâtı vücûda getirilmelidir. Bu halde ... sonra ictimâiyât; emn ve asâyiő müessesât-ı tahsil-i ilm vücûd-pezîr olamayacağına Őübhe yokdur.

7. İmâr iskân işleri: Para ve bozulmaz bir azim ve inatla mühendis ve mimardan ziyâde kalfa ve ustalar ve vaktinde depolarda edevât ve malzeme-i inőâiyyenin bulundurulmasıyla kâim olacağını iyiden iyiye takdîr eylemelidir.

8. Muhtâc-ı muâvenet iki kazâda ancak 25 hânedan ibâret Vodina ve Soren muhâcirîne pulluk ve tohumluk ve hâneler virilmiő ve tahmîle mütehammil bir vaziyete geçmiş olduklarından hâl-i hazıra nazaran bu havâlide muhtâc-ı muâvenet hiçbir muhâcir kalmamıődır.

Murâd-ı marûziyeye kıyâsen husûsât-ı sâirenin takdîr buyurulacağından emîn olarak zamm-ı marûzât ve takdîm ikdâmât ederim efendim.

7-Mıntıka Müdürü
[imza]

Belge-8⁴⁹:

18.10.1340
تغرافنامه

18 10 24 0 11
ANKARA

18 10 40

عربی	نومردسی	کلامی	تاریخی	آیدائی سال	نوع	ماعت
یالووه	108	108	18/10/40 اول ماعت مکتبه	18	تغرافنامه	18/10/40

DEVLET ARŞİLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

بازارلارده یالووه کیمده اولان قورقونلار
ایله کیمده اولان قورقونلار
محصولاتنه عیانده مفاصله الیمده
ایله کیمده اولان قورقونلار
ایله کیمده اولان قورقونلار

272 11 19 97 22

18.10.1340

Telgrafnâme

Türkiye Cumhuriyeti

Ankara İmâr Vekâlet-i Celîlesine

Mahreci: Yalova

Numarası: 35

Kelimesi: 108

Tarihi: 18/10/40

Bizler Drama'nın Pazarlar muhâcirini olup üç mâh mukaddem Koru Karyesi'ne iskân idildiğimiz hâlde karyemizin bir mültezime icâle ihâle idilen zeytun mahsûlâtına âid mukâvele el-yevm fesh idilmemiştir. Mültezim zeytunları toplamak istemekte ve bu sûretle fukarâ halkımızın yegâne istinâdgâhı

⁴⁹ BCA, 272-0-0-11-19-97-22-7(1), 18.10.1924.

Belge-9⁵⁰:

قلمی اقامه

ایتمه	صحت ارز	تاریخ	کشوری DEVLET ADI CUMHURİYET ADI کشمیر اول: یمن کشمیر	تاریخی اول صحت سکر	کلاسی	نومردی	عربی
			 حکومت القرائی عمارتینو دولتی بزمونا حوضتولوت قبول ایلمی				
اطلاعیه یو محموله الیه لیتدیه در لیتف و کتبه تم عر قلمی ایسه ره بختی استمه ایله ماسمه مارالوره زبونلر عاندی و بوجیل مفادله لرتی فسی نصف ملام فقطاته اولری معلوم ده لیتدیه بر حال منزله کولوا ره فاتیما کولیدیه ملیه بزم بزم وضعیه النساء استیظان منزله مفادله لرتی فسی 2							
			272	11	19	97	22

olan bu mahsûl de elden gitmekdedir. Keyfiyet kâimmakamlığa arz edilmiş ise de bir netice istihsâl idilememişdir. Mârû'l-arz zeytunların bize âdiyeti ve bu kabîl mukâvelelerin feshi nizâmname muktezâsından olduğu malûm-ı devletleridir. Bu hâl mültezimle köylü arasında fenâ netâyic tevlid idecek bir vaziyet iktisâb itdiğinden mültezimle mukâvelenin feshine ve bu sûretle hukûk

⁵⁰ BCA, 272-0-0-11-19-97-22-7(2), 18.10.1924.

Belge-10⁵¹:

تقریر اذنامہ

موضوع	تاریخ	ساعت	اہمیت	تقریر کنندہ	تقریر کی جگہ	تقریر کی تاریخ	تقریر کی جگہ
				کتابچہ اول	حکومت تقریریں	مستقرات قبول ایضاً	
<p>حضرت مزید (3) محافظہ سے اویس ہاشمی کی طرف سے</p> <p>حلوہ کا خود مختار بنانے</p> <p>تعمیرات کے لیے</p> <p>سقف اسطونوں کی</p> <p>عمر کی تعمیرات</p>							
<p>مستقرات قبول ایضاً</p>							
<p>3</p> <p>تقریر کنندہ</p>							
272				11		1937	
<p>مستقرات قبول ایضاً</p>							

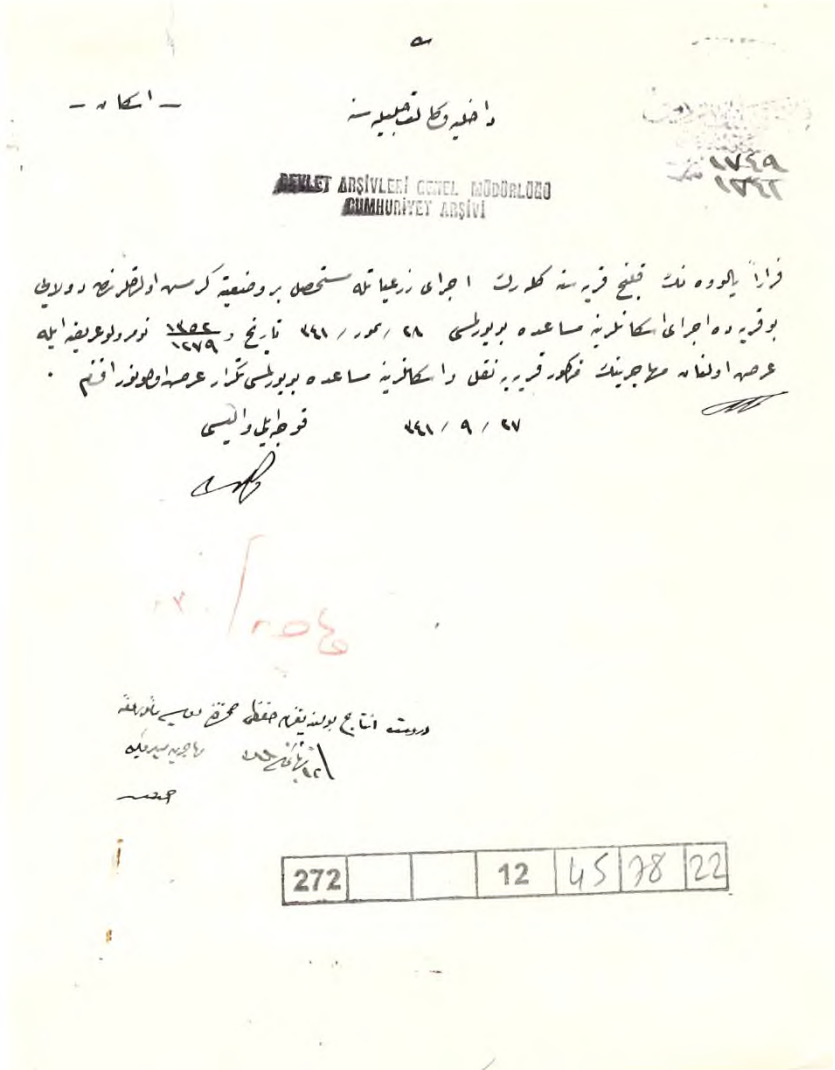
sarıhamızın muhafazasına emr buyurulması müsterhimdir.

18/10/40

Yalova'nın Koru Karyesi Muhâcirini

Ayvalık gibi aynı vechile yazalım.

⁵¹BCA, 272-0-0-11-19-97-22-7(3), 18.10.1924.

Belge-11⁵²:

Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesi'ne
1749/1741

⁵² BCA, 272-0-0-12-45-78-22-7 (1), 27.09.1925.

-iskân-

Firâren Yalova'nın Kılinc Karyesi'ne gelerek icrâ-yı ziraiyâtla müstahsil bir vaziyete girmiş olduklarından dolayı bu karyede icrâ-yı iskânlarına müsâade buyurulması 28 Temmuz 341 târih ve 1352/1279 numarolu arîza ile arz olunan muhâcirînin mezkûr karyeye nakl ve iskânlarına müsâade buyurulması tekrar arz olunur efendim.

27/9/341

Kocaili Vâlisi

Derdest-i intâc bulunduğundan hıfzı zımında dosya memurluğa

12 Teşrinisani 341

Muhâcirîn Müdürlüğü

Belge-12⁵³:

مدیر کل محترم

داخلیه وکالتی

اسکان مدیریت عمومی
تاریخچه شعبه
عمومی
شماره

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

قوتلوق اولوب ایلک دفعه بايراقدا ساکن هلم محمد عیقلنده اسکان ایلده اولون مسکان اوج غلام درارم نیک درمسی اورده قریبی
ساده اولون و قوتلوق اولون مرابعده مذکور عیقلنده ایلده اولون باساکون ایصال قریبی کیمیزیم غلام درارم نیک
درا قمار دعوی ایلده اولون و بوسه ایلده اولون قانوجقندن عثمان ایلده اولون ایستدعا اولون قوتلوق اولون
مالقاره اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون
قوتلوق اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون
کیمی اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون
اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون اولون ایلده اولون

ایستدعا
قوتلوق

۱۷، اولون ایلده ۱۹۵۶

محمد
قدر

272		12	47	87	28
-----	--	----	----	----	----

Türkiye Cumhûriyeti
 Dâhiliye Vekâleti
 İskân Müdüriyet-i Umûmiyesi
 Muhâcirîn Şubesi

Mâliye Vekâlet-i Celîlesi'ne

Kocaili Vilâyeti dâhilinde Yalova Kazâsı'nın Hacı Mehmed Çiftliğinde iskân idilmiş olan 83 hâne Drama'nın Demirciören Karyesi mübâdilleri tarafından vukûbulan mürâcaatda mezkûr çiftlik arazisinin o civârda kâin Paşaköy ahâli-i kadimesi kendilerine âid bulunduğuna dâir ikâme-i dava itmiş olduklarından ve bu sebeble arâzisiz kalacaklarından bahis ile arâzi ihtiyâçlarının temîni istidâ ve talep olunması üzerine bi'l-muhâbere vilâyet-i mezkûreden cevâben alınan tahrîrâtda mârû'z-zikr çiftlikde iskân olunan muhâcirin-i mebhûseye mahalli tevzî-i arâzi komisyonu mârifetiyle 3600 kûsür dönüm arâzi tevzî ve itâ olunarak bu arâzinin 288 dönümü Paşaköylüler tarafından iddiâ-yı tasarruf bulunmakta olduğu izbâr olunmakla Paşaköylülerin iddiâ-yı vâkıalarının ne gibi esbâbdan münbais olduklarının ve buna karşı hâzinece ne yapıldığının bi't-tahkîk işârına müsâade buyurulması arz ve istirhâm olunur efendim.

17 Kanunusani 1926

Dâhiliye Vekîli

Belge-13⁵⁴:

Dâhiliye Vekâleti		İskân Müdürlüğü	
272	12	87	20

272

12

87

20

272-0-12-47-87-28-7(12)

Dâhiliye Vekâleti
İskân Müdüriyet-i Umûmiyesi
Evrâk numerosu: 8968
Târih-i tesvîd: 24 Teşrinisani 1341
Şubesi: muhâcîr
Kocaîli Vilâyet-i Aliyyesine

83 hânedan ibâret bulunan Drama'nın Demirciören karyesi mübâdillerinin iskân idilmiş olduğu Yalova'nın Hacı Mehmed Çiftliği arâzisinin Paşaköy ahâli-i kadîmesi kendilerine âid bulunduğuna dâir ikâme itdikleri dava üzerine yedlerinden istirdâd olunarak arâzisiz kalmış olduklarından bahisle istirdâd olunan arâzilerine mukâbil Baltacı Çiftliğinden arâzi itâsına ve yâhûd mezkûr çiftliğin karyeleri nâmına mübâyaa itmeleri için fûruhtuna dâir mezkûr Demirciören Karyesi nâmına Molla Gani (?) ve Tahir imzâlarıyla çekilen telgraf leffen irsâl kılındı. Karye-i mezkûrun ahâlisinden istirdâd olunan arâzinin dönümü mikdârıyla bade'l-istirdâd ellerinde kaç dönüm arâzi kaldığının ve bu arâzinin ihtiyâzlarına kifâyet idüb itmediğinin ve mârû'z-

⁵⁴ BCA, 272-0-12-47-87-28-7(12), 28.01.1926.

zıkr Baltacı Çiftliği'nin cihet-i âdiyeti ile dönümü mikdârının ve evsâf ve kâbiliyet-i zirâiyesinin bi't-tedkîk işarı müster-hamdır efendim.

Belge-14⁵⁵:

داخله و كالتی		شماره ثبت عمومی	
ایراد	سودای	سودی	سودی
توسعه	۹۶۸	۹۶۸	۹۶۸
تجدیدی	کاخ لود	کاخ لود	کاخ لود
تاریخ	۹۶۸	۹۶۸	۹۶۸
<p>DEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ تاریخ و وقت نامه میخارا در اجازت شماره ثبت مورد و شماره معماری شماره ثبت تاریخ و وقت نامه میخارا در اجازت شماره ثبت تاریخ و وقت نامه میخارا در اجازت شماره ثبت تاریخ و وقت نامه میخارا در اجازت شماره ثبت تاریخ و وقت نامه میخارا در اجازت شماره ثبت</p>			
272	12	48	91/62

Dâhiliye Vekâleti İskan Müdüriyet-i Umûmisi

Evrâk numerusu: 1428/960

Târih-i tesvîd: 28 Şubat 1926

Târih-i tebyîz: 1/3/26

Kocaili Vilâyet-i Alisine

Laledere Karyesi'nde sâkin 70 hâne muhâcir nâmına muhtar Resul imzâsıyla Yalova merkezinden Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesi'ne keşide olub baş vekâlet-i celîleden tevdi buyurulan telgrafnâme yine iâde olunmak üzere leffen irsâl kındı. Mevzubahis Girye muhâcirlerine şimdîye kadar arzî tahsîs ve tevzî olunmaması sebebinin serîan tahkîk ve işarı mütemennâdır efendim.

⁵⁵ BCA, 272-0-0-12-48-91-42-7(2), 01.03.1926.

Belge-15⁵⁶:

Mübadele ve İmar ve İskân Vekâleti		İşlev	İmar	İskân
YALOVA İLİNE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE		YALOVA İLİNE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE	YALOVA İLİNE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE	YALOVA İLİNE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE
MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE		MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE	MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE	MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE MÜBADELE

272 14 76 32 3

Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâleti

Evrâk numerosu: Sevkiyât-2965

Târih-i tesvîd: 17/6/40

Târih-i tebyîz: 17/6/40

Atina'da muhtelit mübâdele Türk delegesine

Nefs-i Vodina ve Filorine kazaları ahâlisinden kaç hânedek kaç nüfusun mahsûldâr araziye mâlik olan Yalova Kazâsı dâhilinde hâne inşâsını taahhüd itmek şartıyla iskan olunmalarına muvâfakat idenlerinin tahkik ve işârı ricâ.

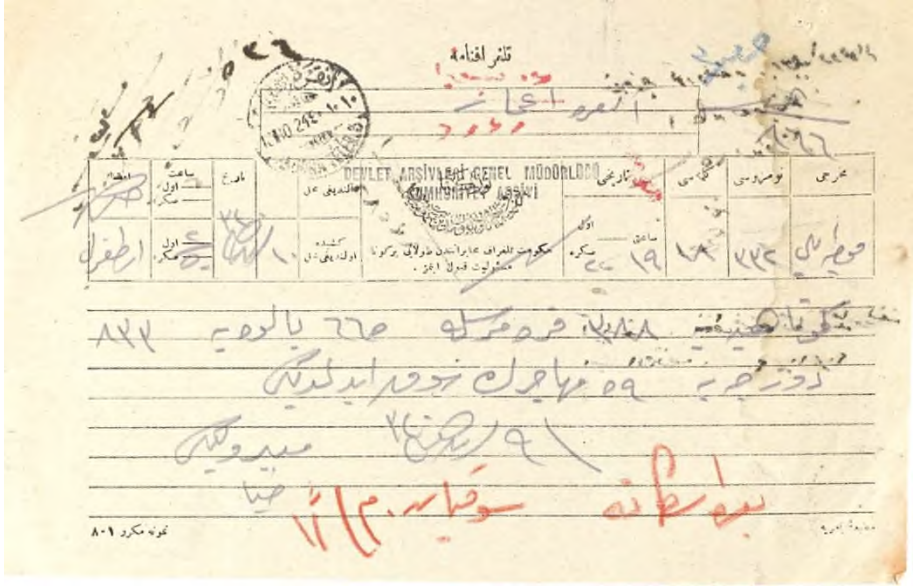
Selanik İrkâb Heyeti'ne

Nefs-i Yenice kazaları halkından kaç hânedek kaç nüfusun münbit ve mahsûldâr arâziye mâlik olan Yalova kazâsı dâhilinde hâne inşâsı taahhüt itmeleri şartıyla iskan olunmalarına muvâfakat itdiklerinin tahkik ve işârı ve bunların en son

⁵⁶ BCA, 272-0-0-14-76-32-3-7(1), 17.06.1924.

kâfileye tehîr-i sevkleri.
Kapadım. 18/6/40

Belge-16⁵⁷:

Telgrafnâme
Ankara İmâ
Mahreci: Kocaili
Numerosu: 332
Kelimesi: 18

Kütahya'ya 388 Karamürsel'e 335 Yalova'ya 833 Düzce'ye 59
muhâcirin sevk idildiği.

9 Teşrinievvel 340-
Müdür vekîli
Ziya

⁵⁷ BCA, 272-0-0-14-77-34-2(1), 09.10.1924.

27 TEMMUZ 1302 YALAKOVA ZAFERİ ve OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU

SEMPOZYUM BİLDİRİ KİTABI

ISBN 978-605-06476-0-0

9 786050 647600

